

Т. В. Кузьмініч

Бібліяграфознаўства. Тэорыя

Т. В. Кузьмініч

Бібліяграфазнаўства. Тэорыя

Допушчана Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь
у якасці вучэбнага дапаможніка для студэнтаў устаноў
вышэйшай адукацыі па спецыяльнасці
«Бібліятэказнаўства і бібліяграфія
(па напрамках)»

Мінск
«Беларусь»
2012

УДК 01(075.8)
ББК 78.5я73
К893

Р э ц е н з е н т ы:

кафедра гісторыі Беларусі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава;

Стралкова-Зыль І.Б., дацэнт кафедры інжынернай педагогікі і псіхалогіі Рэспубліканскага інстытута інвацыйных тэхналогій Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта, кандыдат педагогічных навук;

ад тэрміналагічнай камісіі *Дзятко Д.В.*, загадчык кафедры беларускага мовазнаўства Беларускага дзяржаўнага педагогічнага ўніверсітэта імя М. Танка, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Кузьмініч, Т. В.

К893 Бібліяграфазнаўства. Тэорыя : вучэб. дапам. / Т. В. Кузьмініч. — Мінск : Беларусь, 2012. — 215 с.

ISBN 978-985-01-0944-6.

Разгледжаны тэарэтычныя аспекты бібліяграфіі як грамадскай з'явы, вызначаны асноўныя катэгорыі і паняцці, паказана ўзаемасувязь розных сучасных з'яў бібліяграфічнай практыкі. Прааналізаваны функцыянальная, відавая структуры бібліяграфіі, яе асноўныя кампаненты і іх спецыфіка. Вызначаны кірункі развіцця бібліяграфазнаўства, паказана яго роля ў дачыненні да бібліяграфічнай практычнай дзейнасці.

Для студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў па спецыяльнасці «Бібліятэказнаўства і бібліяграфія (па напрамках)».

**УДК 01(075.8)
ББК 78.5я73**

ISBN 978-985-01-0944-6

© Кузьмініч Т. В., 2012

© Выдавецтва «Беларусь», 2012

УВОДЗІНЫ

Бібліяграфазнаўства — навуковае асэнсаванне старажытнай грамадскай з’явы — бібліяграфіі, элементы якой узніклі разам са з’яўленнем фіксаваных тэкстаў (дакументаў) як сродак іх наймення, ідэнтыфікацыі канкрэтнага матэрыяльнага аб’екта, распазнавання ў сукупнасці іншых, падобных на яго. Развіццё бібліяграфіі адбывалася ў цеснай сувязі з навукай, культурай і тэхналогіямі. Прычым не толькі названыя кірункі грамадскага жыцця ўплывалі на яе. Вельмі значнае ўздзеянне аказала бібліяграфія на фарміраванне навуковых ведаў, развіццё сістэмы дакументных камунікацый у цэлым і асобных грамадскіх інстытутаў у прыватнасці. Яна набыла выразны інфраструктурны характар. Укараненне камп’ютарных тэхналогій паўплывала на інтэнсіўнасць стварэння пошукавых сістэм, іх якасць, уніфікаванасць прадстаўлення інфармацыі, магчымасці камбінавання яе розных відаў. Адпаведна ўскладніліся задачы па тэарэтычным асэнсаванні бібліяграфіі як грамадскай з’явы.

Бібліяграфазнаўства — адносна маладая галіна навуковых ведаў. Яе актыўнае развіццё назіраецца ў апошняе дваццацігоддзе. З’явіўся шэраг дысертацый, манаграфій. Гэта працы А. П. Коршунава, М. Г. Вохрышавай, Н. А. Слядневай, В. А. Факеева, Л. В. Астахавай, Н. Каставай і інш. Закладзены асновы культуралагічнай (кагнітыўна-культуралагічнай, наакультуралагічнай ці наасферна-культуралагічнай) парадыгмы¹. У яе межах у бібліяграфазнаўстве існуюць некалькі альтэрнатыўных канцэпцый. Гэта цікавыя арыгінальныя сістэмы поглядаў на бібліяграфію (бібліяграфічную дзейнасць), яе ролю для грамадства ў межах яго сацыякультурнага, навуковага і інтэлектуальнага развіцця.

¹ *Фокеев В. А. Библиография: теоретико-методологические основания : учеб. пособие для системы доп. библио-информ. образования. — СПб., 2006. — С. 55.*

У мэтах павышэння прафесійнай кампетэнтнасці спецыялістаў у вучэбныя планы ВНУ культуры і мастацтва краін постсавецкай прасторы ўведзена вывучэнне прадмета «Бібліяграфазнаўства. Тэорыя» («Тэорыя бібліяграфіі»), спецыяльна падрыхтаваны вучэбныя дапаможнікі і падручнікі вядомых расійскіх і ўкраінскіх навукоўцаў А. П. Коршунава, М. Г. Voxрышавай, І. Р. Маргенштэрна, А. А. Грачыхіна, В. А. Факеева і інш.

У Беларусі былі падрыхтаваны перакладны² і тэрміналагічны³ слоўнікі, у якіх шырока адлюстраваны паняццыйны апарат бібліяграфіі. Распрацоўваліся таксама асобныя кірункі бібліяграфазнаўства, але буйных прац абагульняльнага характару па тэорыі бібліяграфіі за апошнія дзесяцігоддзі не было створана. Першы і адзіны на сёння беларускі вучэбны дапаможнік быў падрыхтаваны М. Ц. Талкачовым⁴ у 1963 г.

У сучасных умовах неабходна абнаўленне вучэбна-метадычнага забеспячэння бібліяграфазнаўчых дысцыплін, вывучэнне якіх абавязковае для падрыхтоўкі бібліятэкараў-бібліёграфаў. Супрацоўнікамі факультэта інфармацыйна-дакументных камунікацый Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў створаны тыпавыя праграмы і праграмна-метадычныя комплексы па тэорыі і гісторыі бібліяграфіі, арганізацыі і тэхналогіі бібліяграфічнай дзейнасці ў бібліятэках і інш.; падручнік па гісторыі беларускай бібліяграфіі⁵, вучэбны дапаможнікі па гісторыі замежнай бібліяграфіі⁶, арганізацыі і тэхналогіі бібліяграфічнай дзейнасці ў бібліятэках⁷. Патрэбнасць у

² Леончиков В. Е., Демешко Л. А. Русско-белорусский словарь библиотечных и библиографических терминов. — Минск, 1992. — 131, [2] с.

³ Лявончыкаў В. Е., Дзямешка Л. А., Саматія Р. І. Тлумачальны слоўнік бібліятэчных і бібліяграфічных тэрмінаў. — 2-е выд. — Мінск, 2003. — 230 с.

⁴ Толкачев Н. Т. Краткие основы библиографии : пособие для студентов высш. учеб. заведений. — Минск, 1963. — 212, [2] с.

⁵ Лявончыкаў В. Е. Беларуская бібліяграфія: агул. курс : падручнік для студэнтаў ін-таў культуры па спецыяльнасці 05.26 «Бібліятэказнаўства і бібліяграфія». — Мінск, 1991. — 258 с.

⁶ Сайтава В. І. Сусветная гісторыя бібліяграфіі (да сярэдзіны XX ст.) : вучэб. дапам. — Мінск, 2005. — 129, [1] с.

⁷ Зыгмантовіч С. В. Арганізацыя і тэхналогія бібліяграфічнай дзейнасці : вучэб. дапам. — Мінск, 2006. — 323, [1] с.

вучэбнай літаратуры па тэорыі бібліяграфіі вялікая. У той жа час адсутнічае вучэбны дапаможнік, падрыхтаваны аичыннымі навукоўцамі, у якім магчыма адлюстраванне сучаснага стану развіцця тэорыі і суаднясенне тэарэтычных поглядаў з бібліяграфічнай практыкай у Беларусі канца XX — пачатку XXI ст. Гэта і вызначыла імкненне аўтара падрыхтаваць вучэбны дапаможнік па названай дысцыпліне. Пры яго напісанні не ставілася задача стварыць якасна новую канцэпцыю развіцця бібліяграфіі як грамадскай з'явы і падаць яе ў якасці вучэбнага матэрыялу. Разам з тым немэтазгодна, на наш погляд, абмяжоўваць разгляд тэарэтычных аспектаў такой складанай сферы практыкі, як бібліяграфія, адным падыходам, асабліва з улікам таго, што, па-першае, некаторыя кірункі, з'явы практычнай дзейнасці немагчыма ўпісаць у межы пэўнай канцэпцыі, па-другое, нельга звужаць уяўленне студэнтаў аб бібліяграфіі, складаючых яе кампанентах і магчымасцях разгляду іх з розных пазіцый. Мы імкнуліся шматпланаво прадставіць сучасныя бібліяграфічныя з'явы і паказаць, як іх магчыма асэнсаваць з прымяненнем розных канцэпцый. Пераважна гэта дакументаграфічная канцэпцыя як самая распаўсюджаная і ўсталяваная ў бібліяграфазнаўстве, кагнітаграфічная як адна з самых перспектывных для далейшай распрацоўкі, ідэадакументаграфічная як адна з самых арыгінальных і ў межах якой рэалізаваны найбольш шырокі погляд на бібліяграфію як грамадскую з'яву. Практычна па ўсіх пытаннях даецца параўнальны аналіз поглядаў і выказаны аўтарскія меркаванні і падыходы да разгляду сутнасці элементаў бібліяграфічнай практыкі. На наш погляд, гэта правільны падыход, які будзе спрыяць усведамленню студэнтамі ўсіх спецыялізацый факультэта бібліятэчна-інфармацыйных сістэм і факультэта завочнага навучання (аддзяленне бібліятэказнаўства і бібліяграфіі) фундаментальнасці тэарэтыка-бібліяграфічных ведаў, фарміраванню здольнасцей аналізаваць і абагульняць розныя бібліяграфічныя з'явы, выпрацоўцы ўменняў прагназаваць як бібліяграфічную дзейнасць у цэлым, так і асобныя яе кірункі.

Мэтай дысцыпліны «Бібліяграфазнаўства. Тэорыя» з'яўляецца вывучэнне студэнтамі тэарэтычных асноў

бібліяграфії як сістэмы відаў дзейнасці, якія забяспечваюць функцыянаванне бібліяграфічнай інфармацыі ў грамадстве.

Мэтавая накіраванасць дысцыпліны абумоўлівае кола задач, рэалізацыя якіх забяспечыць фарміраванне неабходных для спецыялістаў ведаў, уменняў і навыкаў.

У выніку вывучэння курса «Бібліяграфазнаўства. Тэорыя» студэнты павінны мець уяўленне аб:

- бібліяграфіі як грамадскай з'яве;

- унутраных і знешніх фактарах, якія ўздзейнічаюць на развіццё бібліяграфічнай інфармацыі і бібліяграфічнай дзейнасці;

- інфармацыйных патрэбнасцях грамадства ў цэлым, асобных яго сацыяльных груп і індывідаў;

- інфармацыйных бар'ерах у сістэме дакументных камунікацый і ролі бібліяграфіі як сродку іх пераадолення.

У выніку засваення курса студэнты павінны ведаць і ўмець карыстацца:

- асноўнымі паняццямі бібліяграфазнаўства;

- асноўнымі тэарэтычнымі палажэннямі бібліяграфазнаўства;

- кампанентнай структурай бібліяграфічнай практычнай дзейнасці;

- відавой структурай бібліяграфіі і бібліяграфічнай прадукцыі;

- законамі і прынцыпамі функцыянавання бібліяграфіі;

- функцыямі бібліяграфіі як грамадскай з'явы;

- аспектнай і аб'ектнай структурамі бібліяграфазнаўства;

- накопленымі ў бібліяграфазнаўстве ведамі і вопытам для аптымізацыі сваёй навуковай і прафесійнай дзейнасці.

Вывучэнне курса «Бібліяграфазнаўства. Тэорыя» будзе спрыяць фарміраванню ў студэнтаў навыкаў:

- выкарыстання ведаў аб бібліяграфіі як грамадскай з'явы ў прафесійнай дзейнасці;

- вядзення дзелавых, асобасных і міжасобасных зносін на прафесійнай мове;

- стварэння і ўспрымання разнастайных бібліяграфічных паведамленняў.

У прадстаўленым выданні аўтар працягвае і развівае метадалагічныя асновы айчыннай тэорыі бібліяграфіі, абавіраецца на фундаментальныя пазіцыі ў асноўным савецкай, сучаснай расійскай і беларускай навуковых школ, выкарыстоўвае распрацаваны тэрміналагічны апарат. У той жа час у прапанаваным вучэбным матэрыяле ўлічваюцца сучасныя працэсы грамадскага жыцця і рэаліі бібліяграфічнай дзейнасці: трансфармацыя савецкага грамадства і стварэнне незалежнай Беларусі, фарміраванне нацыянальных пошукавых бібліяграфічных сістэм, інфарматызацыя грамадства, глабалізацыя бібліяграфічных працэсаў, якасна новыя формы бібліяграфічнага абслугоўвання, развіццё айчыннай тэорыі і практыкі бібліятэчнай дзейнасці. Паўстала пытанне аб неабходнасці падрыхтоўкі ў сістэме вышэйшай адукацыі канкурэнтаздольнага спецыяліста, які творча мысліць, здольны да інавацыйнай дзейнасці ў сучасных умовах. Для гэтага патрабуюцца змена стратэгіі адукацыі, забеспячэнне вучэбнага працэсу сучасным вучэбным матэрыялам.

У дапаможніку прадстаўлены пераважна тэарэтычны матэрыял. У той жа час выданне мае і практычную скіраванасць, арыентавана на забеспячэнне сувязі тэорыі і практыкі, актыўнае навучанне, выкарыстанне сучасных педагогічных тэхналогій у навучанні — дыялогавых, дыскусійных, праблемных, асобна арыентаваных, праектных, мультымедыйных і інш.

Вучэбны дапаможнік пабудаваны з улікам надрукаваных крыніц і асабістага навуковага патэнцыялу аўтара, у тым ліку матэрыялаў лекцыйнага курса па тэорыі бібліяграфіі, які чытаўся ў Беларускам дзяржаўным універсітэце культуры і мастацтваў, Беларускам дзяржаўным універсітэце, Беларускам інстытуце праблем культуры.

Прапануемы дапаможнік складаецца з трох раздзелаў, якія даюць уяўленне аб сутнасці бібліяграфіі ў цэлым і асобных бібліяграфічных з'яў, аб бібліяграфічнай дзейнасці як сучаснай інфраструктуры і бібліяграфазнаўстве як сістэме навуковых ведаў і асноўных кірунках яго развіцця.

Вучэбны дапаможнік разлічаны на актыўнае выкарыстанне ў вучэбна-выхаваўчым працэсе як студэнтамі, так і выкладчыкамі. Таму лічым неабходным выказаць

некаторыя метадычныя меркаванні на конт зместу і структуры вучэбнага выдання, тых дыдактычных палажэнняў, якімі мы кіраваліся пры напісанні яго.

У змесце дапаможніка адлюстраваны пытанні, прадугледжаныя вучэбнай праграмай для ВНУ па спецыяльнасці 1-23 01 11 «Бібліятэчнаўства і бібліяграфія (па напрамках)». Змест выдання таксама адпавядае вучэбнай праграме па структуры — па пераліку раздзелаў, тэм і параграфав. Паслядоўнасць раскрыцця базавых паняццяў, асобных пытанняў і раздзелаў у вучэбным выданні адбываецца ў парадку, вызначаным вучэбнай праграмай.

Мы імкнуліся да аптымальнай інфармацыйнай насычанасці дапаможніка. Аб гэтым сведчыць паўната разгледжаных у адпаведнасці з вучэбнай праграмай тэарэтычных і практычных пытанняў. На наш погляд, прадстаўлены ў дапаможніку матэрыял садзейнічае развіццю інтарэсу студэнтаў да дысцыпліны, да пошуку новых ведаў, да працэсу навучання і прафесійнай самаадукацыі. Навуковы характар выкладу матэрыялу мы спрабавалі спалучыць з гістарычнымі звесткамі навукова-папулярнага характару, каб забяспечыць адпаведную вучэбную матывацыю студэнтаў. Акрамя таго, ведаючы ўзровень развіцця пазнавальных здольнасцей студэнтаў, арыентуючыся на неабходнасць актывізацыі іх эмацыянальнай сферы і развіццё інтэлектуальных здольнасцей, выкладанне навуковых ведаў мае практыка-арыентаваны характар.

Змест дапаможніка фарміраваўся так, каб студэнт быў здольны самастойна засвоіць вучэбны матэрыял. Для гэтага ў выданне ўключаны спіс асноўных і дадатковых прац, на якія аўтар абапіраецца і рэкамендуе для больш глыбокага самастойнага вывучэння тэарэтычных аспектаў бібліяграфіі. Намі створаны таксама слоўнік асноўных тэрмінаў, якія тычацца бібліяграфічнаўства і ўжываюцца ў асноўным тэксце. Дадаецца і іншы дапаможны для засваення матэрыял: табліцы, схемы, прыклады. Ён дазваляе больш выразна паказаць сувязі тэарэтычных абагульненняў і даных практычнай дзейнасці. Тым самым выданне рэалізуе функцыю замацавання і прафесійнай самаадукацыі.

На наш погляд, змест вучэбнага дапаможніка будзе садзейнічаць фарміраванню не толькі прафесійнай, але і

агульнай культуры студэнтаў, бо вывучэнне шэрагу тэм мае вялікі выхаваўчы патэнцыял, звязаны з фарміраваннем у студэнтаў маральных якасцей, гуманістычных ідэалаў, каштоўнасцей нацыянальнай культуры.

У аснову зместу вучэбнага выдання мы свядома паклалі рэалізацыю прынцыпу навуковасці: змест дапаможніка адлюстроўвае ўзровень сучаснага развіцця бібліяграфічнай навукі і культуры, намі выкарыстоўваецца агульнапрынятая ў бібліяграфіі навуковая тэрміналогія, мы імкнуліся максімальна забяспечыць дакладнасць пры падачы тэарэтычных палажэнняў, заканамернасцей, прынцыпаў і асобных фактаў, па магчымасці зберагаючы баланс тэарэтычных палажэнняў і фактычнага матэрыялу.

Разумеючы месца і ролю дадзенай дысцыпліны ў змесце прафесійнай падрыхтоўкі будучых спецыялістаў, у тэкст свядома ўводзяцца прамыя спасылкі на раней вывучаны матэрыял і вучэбны матэрыял з іншых вучэбных дысцыплін; раскрываюцца ўзаемасувязі з іншымі прадметнымі ведамі; у тэксце ўжываюцца прынятыя ў сферы бібліяграфічнай дзейнасці агульнанавуковыя паняцці, якія выкарыстоўваюцца і ў адукацыйнай практыцы, — «з'ява», «закон», «працэс», «тэорыя» і інш. Тым самым мы мэтанакіравана рэалізоўвалі ўнутрыпрадметныя і міжпрадметныя сувязі. Пры гэтым імкнуліся да таго, каб выклад вучэбнага матэрыялу адпавядаў прынцыпам паслядоўнасці і сістэматычнасці: у выданні прадстаўлена цэласная паняццыйная тэрмінасістэма, якая характарызуецца паслядоўнасцю засваення навуковых паняццяў.

У тэорыі бібліяграфіі назапашаны вялікі аб'ём навуковага і фактычнага матэрыялу. Але ў дадзеным выпадку мы імкнуліся знайсці аптымальна дастатковы аб'ём дапаможніка, забяспечыць максімальна лаканічнае і дакладнае вызначэнне паняццяў, законаў, тэорый, лагічнасць і выразнасць пры апісанні пэўных з'яў. Захаванне прычына-выніковых сувязей пры падачы вучэбнага матэрыялу спалучалася з імкненнем пазбягаць магчымага дубліравання. На наш погляд, вучэбны матэрыял дапаможніка ўлічвае ўзроставыя пазнавальныя магчымасці студэнтаў, узровень іх папярэдняй адукацыйнай падрыхтоўкі ў школе (бібліятэчным тэхнікуме) і на першым курсе ўніверсітэта.

Улічваючы пэўныя складанасці па ўспрыманні студэнтамі тэарэтычнага матэрыялу, пры выкладзе яго мы выкарыстоўвалі нормы сучаснай літаратурнай мовы (прастата і правільнасць будовы сказаў, адсутнасць дыялектызмаў, прафесійных жарганізмаў, двухсэнсоўнасці), каб забяспечыць яе яснасць, зразумеласць, адназначнасць трактоўкі тэрмінаў.

Аўтар выказвае ўдзячнасць рэцэнзентам і калегам па вучэбнай і практычнай бібліяграфічнай дзейнасці за шэраг заўваг і каштоўных парад, прадастаўленыя прыклады бібліяграфічных запісаў і вытрымкі з метадычных матэрыялаў, якія былі зроблены пры падрыхтоўцы гэтага дапаможніка да публікацыі і дазволілі значна палепшыць яго змест.

Р а з д з е л 1

АСНОВЫ ТЭОРЫ БІБЛІЯГРАФІІ

1.1. Бібліяграфія як грамадская з'ява

Паняцце «бібліяграфія», яго ўзнікненне і развіццё. «Бібліяграфія» — тэрмін, які з'явіўся ў V ст. да н. э. у Старажытнай Грэцыі і абазначаў кнігапісанне (*biblio* — кніга, *grafo* — пішу). З цягам часу змяніліся падыходы да азначэння тэрміна, з'яў, якія ён апісвае. А. А. Грачыхін выдзяляе чатыры асноўныя перыяды ў станаўленні паняцця «бібліяграфія» і бібліяграфічных з'яў.

1. Узнікненне бібліяграфіі як *кнігапісання* і працы бібліёграфа як кнігапісца (Старажытная Грэцыя, V ст. да н. э.). Асноўным значэннем гэтага слова было кнігапісанне — напісанне ці перапісванне ўжо створаных кніг.

2. Узнікненне бібліяграфіі як *абагульняючай навукі аб кнізе і адметнага літаратурнага жанру* (Францыя, XVII—XVIII стст.). Гэты перыяд быў звязаны з фарміраваннем у Еўропе сістэмы навуковых ведаў. Тэрмін «бібліяграфія» побач з тэрмінамі «бібліялогія», «бібліясофія», «бібліяномія», «бібліягнозія» стаў азначаць навуку аб кнізе. К. Р. Сімон лічыць, што слова «бібліяграфія» магло быць прыдуманая занава па ўзоры аналагічных назваў навук (геаграфія) ці запазычана са старажытнасці.

3. Асэнсаванне спецыфічнай ролі *бібліяграфіі як дзейнасці ў больш шырокай сістэме кніжнай справы, а бібліяграфіі як навукі ў сістэме кнігазнаўства* (Расія, заходнееўрапейскія краіны, ЗША, канец XIX — пачатак XX ст.).

4. Асэнсаванне бібліяграфіі як асобнай галіны інфармацыйнай дзейнасці са сваёй навуковай дысцыплінай — бібліяграфазнаўствам, якая звязана са стварэннем і давадзеннем да карыстальніка (спажыўца, чытача) інфармацыі аб дакументах (творах друку, кнігах, публікацыях і да т. п.) і іх фрагментах⁸.

⁸ *Гречихин А. А.* Общая библиография : учебник для студентов высш. учеб. заведений, обуч. по направлению книговедение. — М., 2000. — С. 20—22.

На сёння існуюць пяць найбольш устойлівых значэнняў тэрміна «*бібліяграфія*»:

— бібліяграфія як асобная бібліяграфічная праца (бібліяграфічны дапаможнік) — «Бібліяграфія прац...», спіс літаратуры да асобнага тэксту;

— бібліяграфія як сукупнасць бібліяграфічных прац, вызначаных па пэўнай прымеце (бібліяграфія перыядычнага друку, бібліяграфія Беларусі, бібліяграфія Азіі і да т. п.);

— бібліяграфія як навука або дапаможная навуковая дысцыпліна;

— бібліяграфія як галіна навукова-практычнай дзейнасці па стварэнні і давадзенні да карыстальніка бібліяграфічнай інфармацыі;

— бібліяграфія як найбольш шырокае паняцце, у аб'ём якога ўваходзяць вышэйпералічаныя і любыя іншыя бібліяграфічныя з'явы.

Ужыванне слова «бібліяграфія» ў двух першых значэннях можна лічыць устарэлым, але ў межах непрафесійных зносін яно даволі распаўсюджана. Напрыклад, А. Мень у прадмове да сваёй кнігі «Сын чалавечы» піша: «Спасылкі на літаратуру прыведзены толькі ў самых неабходных выпадках. Жадаючыя паглыбіць свае веды ў гэтай галіне могуць звярнуцца да прац, указаных у *бібліяграфіі*»⁹. У такім жа значэнні тэрмін «бібліяграфія» выкарыстоўваецца ў бібліяграфічных апісаннях для ўказання на наяўнасць бібліяграфічных спісаў, падрадкавых і паслятэкставых спасылак, якія з'яўляюцца неад'емнай часткай дакумента.

Такія ж вузкія, ці нават недакладныя, падыходы да значэння паняцця можна знайсці ў энцыклапедыях і даведніках універсальнага характару. Напрыклад, у «Беларускай энцыклапедыі»: «Бібліяграфія — галіна навукова-практычнай дзейнасці па падрыхтоўцы і апісанні інфармацыі пра творы друку і пісьменства, а таксама па распрацоўцы прынцыпаў і метадаў выкарыстання гэтай інфармацыі; апрацаваны збор бібліяграфічных апісанняў дакументаў, падобраных па пэўных пытаннях»¹⁰. У «Тлу-

⁹ Мень А. Сын чалавечы / пер. з рус. Г. Вішнеўскай. — Гродна, 2000. — 317, [2] с.

¹⁰ *Беларуская энцыклапедыя* : у 18-ці т. — Мінск, 1996. — Т. 2. — С. 141.

мачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы»: «Бібліяграфія — навуковае, сістэматызаванае апісанне кніг і іншых выданняў, зробленае па якой-небудзь прымеце», а таксама «спіс кніг і артыкулаў па якім-небудзь пытанні»¹¹.

Менавіта шматзначнасць ужывання на практыцы тэрміна «бібліяграфія» паўплывала на тое, што ў дзяржаўным стандарце 7.0—84 «Библиографическая деятельность. Термины и определения» яго азначэнне наогул не давалася. Пазней у стандарты 7.0—99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография: термины и определения» і 7.0—2004 «Инфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць, бібліяграфія: тэрміны і азначэнні» было ўведзена гэтае паняцце і трактавалася наступным чынам: «Бібліяграфія — інфармацыйная інфраструктура, якая забяспечвае падрыхтоўку, распаўсюджванне і выкарыстанне бібліяграфічнай інфармацыі»¹². Аб'ём паняцця, па сутнасці, роўны азначэнню бібліяграфіі як галіны навукова-практычнай дзейнасці па стварэнні і давадзенні да карыстальніка бібліяграфічнай інфармацыі. Такі падыход замацаваны ў большасці сучасных тэрміналагічных слоўнікаў і энцыклапедый.

У слоўніках «Библиотечное дело» (М., 1997), «Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания» (М., 1995) бібліяграфія трактуецца, папершае, як частка (інфраструктура) сістэмы сацыяльных камунікацый, якая забяспечвае падрыхтоўку, распаўсюджванне і выкарыстанне інфармацыі аб дакументах, а па-другое, як сукупнасць бібліяграфічнай інфармацыі па пэўнай прадметнай галіне¹³. У «Библиотечной энциклопедии» (М., 2007) даецца азначэнне з апошняга тэрміналагічнага стандарту: «Бібліяграфія — інфармацыйная

¹¹ *Глумачальны* слоўнік беларускай літаратурнай мовы. — 3-е выд. — Мінск, 2002. — С. 88.

¹² ГОСТ 7.0—99 СИБИД. Информационно-библиотечная деятельность, библиография: термины и определения. — (СТБ ГОСТ 7.0—2004 СИБИД. Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць, бібліяграфія: тэрміны і азначэнні).

¹³ Библиотечное дело : терминолог. слов. / Рос. гос. б-ка; сост.: Т. А. Бахтурина [и др.]. — 3-е изд., знач. перераб. и доп. — М., 1997. — 167 с.

інфраструктура, яка забезпечує падрыхтоўку, распаўсюджванне і выкарыстанне бібліяграфічнай інфармацыі»¹⁴. Гэта азначэнне бачыцца найбольш удалым: бліжэйшым радавым паняццем вызначана інфармацыйная інфраструктура — сукупнасць інфармацыйных цэнтраў, баз і банкаў даных, сістэм сувязей і тэхналогій, якая забяспечвае доступ карыстальнікаў да інфармацыйных рэсурсаў; указваецца на тры асноўныя бібліяграфічныя працэсы: падрыхтоўка (стварэнне бібліяграфічнай інфармацыі), распаўсюджванне (давадзенне бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальніка) і выкарыстанне (ужыванне бібліяграфічнай інфармацыі ў навуковай, адукацыйнай, вытворчай і іншых відах дзейнасці). Але ў ім адлюстраваны толькі практыка-арыентаваны ракурс бібліяграфічнай дзейнасці, па-за межамі застаюцца навуковы і адукацыйны віды бібліяграфічнай дзейнасці, якія можна аднесці да бібліяграфіі як грамадскай з'явы.

Бібліяграфія ў інфармацыйнай інфраструктуры грамадства. Бібліяграфічныя з'явы ўзніклі разам з узнікненнем фіксаваных формаў інфармацыі (дакументамі) як іх неад'емная частка, сродак іх наймення, распазнавання і пошуку. Кожнаму дакументу давалася назва, часам прысвойвалася імя аўтара і ўказвалася дата стварэння; у дакуменце маглі ўпамінацца іншыя крыніцы фіксацыі інфармацыі, да якіх звяртаўся аўтар пры падрыхтоўцы тэксту і ўказанне на якія адпаведна змяшчалася ў тэксце, па-за тэкстам. Гэта і былі першапачатковыя формы праяўлення бібліяграфіі — афінная і латэнтная. *Афінная бібліяграфія* — дзейнасць па стварэнні ідэнтыфікацыйных элементаў дакумента, што існуюць як яго неад'емная частка і на аснове якіх ствараецца амаль уся адасобленая ад дакумента (дыягенетычная, ці сустракаецца тэрмін постэдыцыйная) бібліяграфічная прадукцыя. *Латэнтная бібліяграфія* — дзейнасць па стварэнні ўнутрытэкставых формаў бібліяграфічнай інфармацыі: спасылка, спісаў, падрадковых заўваг і да т. п., якія існуюць як неад'емная частка першаснага тэксту. На аснове латэнтных разнавіднасцей бібліяграфіі можа такса-

¹⁴ *Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка. — М., 2007. — С. 110.*

ма стварацца дыягенетычная бібліяграфічная прадукцыя: паказальнікі цытаванай літаратуры, індэксы цытавання, што дазваляюць выявіць выкарыстаныя (цытуемыя) аўтарам (аўтарамі па галіне, галінах навукі) дакументы пры падрыхтоўцы тэксту і раскрыць такім чынам унутраныя сувязі ў сістэме навуковых камунікацый.

З павелічэннем колькасці дакументаў узнікала праблема арыентацыі ў накопленых масівах, уліку кнігі як матэрыяльнай каштоўнасці, пазней — яе эфектыўнага продажу і рэкламы. Бібліяграфія як грамадская з'ява стала праяўляцца не толькі праз першасны дакумент, але і адасоблена ад яго і выконваць у масівах дакументаў ролю навігатора. З'явіліся дыягенетычныя (адасобленыя ад першаснага тэксту) разнавіднасці бібліяграфічнай прадукцыі. І чым больш і складаней дакументныя масівы, тым складаней і разнастайней становіліся бібліяграфічныя з'явы. Бібліятэкары Шумерскага царства (III тыс. да н. э.) дакументы (гліняныя таблічкі з клінапіснымі тэкстамі) захоўвалі ў скрынях, да якіх рабіліся шылды з пералікам таго, што ляжыць у скрыні. Па сутнасці гэта быў своеасаблівы каталог, у якім адлюстроўваўся пэўны камплект дакументаў.

Каталогі ствараліся ва ўсіх буйных бібліятэках. У VI ст. да н. э. да адной з самых буйных бібліятэк таго часу ў асірыйскім г. Ніневія быў створаны каталог, які ўключаў інфармацыю аб дакументах (дзясяткі тысяч гліняных таблічак з клінапіснымі знакамі) па розных галінах ведаў — граматыцы, гісторыі, прыродазнаўстве, паэтыцы, матэматыцы і інш.)¹⁵. У г. Эфу (Старажытны Егіпет) фонд бібліятэкі (Дом папірусу) быў адлюстраваны ў каменным каталогу — пералік дакументаў бібліятэкі быў высечаны на адной з каменных сцен.

Пазней сталі стварацца не толькі бібліяграфічныя матэрыялы, звязаныя з месцам захавання дакументаў, але і адасобленыя ад яго. Адной з першых бібліяграфічных прац такога роду былі «Дыдаскаліі» Арыстоцеля (IV ст. да н. э.). Яны змяшчалі пералік твораў, прадстаўленых на драматычных спаборніцтвах у Афінах, незалежна ад таго, прысутнічалі яны ці не ў фондзе бібліятэкі.

¹⁵ Была знойдзена ў другой палове XIX ст. Большая частка захоўваецца ў Брытанскім музеі.

З паходаў Аляксандра Вялікага пачаўся новы перыяд у гісторыі сусветнай цывілізацыі — элінізм. Ён доўжыўся менш за тры стагоддзі. Было заснавана шмат гарадоў, створана шмат культурных каштоўнасцей, у тым ліку і Мусейнон з яго бібліятэкай. Многія збудаванні таго часу зніклі, але на некаторых з іх засталіся падрабязныя апісанні, па якіх можна меркаваць аб значымасці для ўсяго элінскага свету. Мусейнон — храм муз у Александрыі (храмы муз ствараліся і раней, але дынастыя Пталамеяў упершыню надала падобнай установе дзяржаўную ўвагу). Для вучоных, якіх запрашалі ў Александрыю, пабудава-лі недалёка ад царскага палаца вялікі будынак. Там пра-цавалі каля ста вучоных у розных галінах ведаў: ствара-льнік геаметрыі Еўклід, географ і матэматык Эрастафен, батанік Тэафраст. Гэтая ўстанова спалучала ў сабе рысы сучаснай Акадэміі навук і ўніверсітэта. У Мусейноне была бібліятэка (заснавана ў III ст. да н. э., частка яе згарэла ў 47 г. да н. э., частка — у 391 г. н. э., астатняя — у VII—VIII стст.). Роля яе была вельмі значнай. Яе захавальнік быў роўным па становішчы царскаму роду і па традыцыі лічыўся выхавальнікам наследніка прастола. Гэтую паса-ду займалі Дзаметрый Фалерскі, паэты Калімах і Апалон Радоскі (аўтар эпічнай паэмы «Арганаўтыка»). У I ст. да н. э. у бібліятэцы налічвалася каля 700 000 скруткаў. Ка-лімахам (каля 310 — каля 240 г. да н. э.) быў складзены 120-томны каталог, які меў назву «Каталог пісьменнікаў, якія зазіхацелі ва ўсіх галінах адукаванасці, і прац, якія яны стварылі» (сустракаецца іншая назва «Табліцы тых, хто зазьяў ва ўсіх галінах ведаў, і таго, што яны напіса-лі»). Праца гэтая не захавалася, але, паводле даных іншых крыніц, яна, з аднаго боку, уяўляла сабой каталог Алек-сандрыйскай бібліятэкі, а з другога — уключала апісанні ўсёй вядомай Калімаху грэчаскай літаратуры, незалежна ад месца яе захавання.

Былі нават спробы ўлічыць усю сусветную літарату-ру. У сярэдзіне XVI ст. швейцарскі вучоны Конрад Гес-нер стварыў вялікую бібліяграфічную працу «Усеагульная бібліятэка», у межах якой ён імкнуўся ўлічыць усе рука-пісныя і друкаваныя кнігі на лацінскай, грэчаскай, ста-ражытнаўрэйскай мовах.

Доўгі час бібліяграфічная інфармацыя стваралася пераважна ў бібліятэках. У асноўным гэта былі вопісы, рэестры, «бібліятэкі», якія ўлічвалі дакументы з фондаў розных кнігазбораў, у тым ліку прыватных. У XVI ст. стаў актыўна развівацца кніжны гандаль. І адпаведна сталі з'яўляцца кнігагандлёвыя каталогі. Напрыклад, у 1564 г. на восеньскім кірмашы ў Франкфурце-на-Майне ўпершыню з'явіўся каталог кніг, выстаўленых на продаж. У XIX ст. бібліяграфія становіцца важным сродкам інфармацыйнага забеспячэння навукі і адукацыі, навукова-тэхнічнага прагрэсу. Патрэбнасці гэтых грамадскіх сфер выклікалі хуткае развіццё галіновай і тэматычнай бібліяграфіі, з'яўленне новых жанраў бібліяграфічнай прадукцыі (рэфератыўныя часопісы). У другой палове XIX ст. ярка выявіўся ўплыў бібліяграфіі на чытанне людзей з агульнакультурнымі, самаадукацыйнымі мэтамі. Бібліятэкары пачалі актыўна выкарыстоўваць бібліяграфічныя сродкі ў рэкамендацыі чытачам найбольш каштоўнай, заслугоўваючай увагі літаратуры. Адзначыўшы дачыненне бібліяграфіі да шэрагу найважнейшых сфер грамадства, трэба ўлічваць, што з цягам часу роля бібліяграфіі ў іх функцыянаванні няўхільна ўзрастае, ад стварэння асобных бібліяграфічных прац назіраецца пераход да арганізаванага, сістэматычнага бібліяграфічнага забеспячэння. Узраслі патрабаванні да бібліяграфічных кадраў, няўхільна ўдасканалююцца методыка і тэхналогія бібліяграфічнай працы. Такім чынам, з развіццём грамадства памнажаліся і ўскладняліся бібліяграфічныя з'явы, і сёння бібліяграфія стала інфраструктурным відам дзейнасці, які распаўсюджаны ў розных сферах чалавечага жыцця, звязаных з вытворчасцю навуковых ведаў, адукацыйнай, самаадукацыйнай, папулярызуючай ведаў і інш. (дадатак 1).

Метасістэма існавання бібліяграфіі як грамадскай з'явы.

Сістэмны падыход да вывучэння з'яў рэчаіснасці, які распаўсюджаны ў навуковай сферы, прадугледжвае члянэнне з'явы на асобныя сістэмы, даследаванне гэтых сістэм як арганічнага цэлага, выяўленне ўсіх характэрных для іх структурных адзінак і ўнутраных сувязей, узаемадзеянне з іншымі сістэмамі. Апошнія могуць існаваць як незалежныя ўтварэнні, часткова ўзаемадзеіючы з вывучаемай

сістэмай, падпарадкоўвацца ёй (з'яўляцца яе падсістэмай), паглынаць яе (з'яўляцца метасістэмай). У апошнія дзесяцігоддзі ў бібліяграфазнаўстве таксама прымяняецца сістэмны падыход да вывучэння бібліяграфіі як грамадскай з'явы і асобных яе структурных элементаў.

Бібліяграфіі ўласцівы, як любой іншай сістэме, цэласнасць, складаная ўнутраная структура, разнастайныя сувязі са знешнім асяроддзем. Яна ўключае шэраг падсістэм і ўваходзіць у больш шырокую сістэму, якая з'яўляецца для яе метасістэмай.

Адзіства падыходаў пры вырашэнні праблемы, да якой метасістэмы адносіцца бібліяграфія, не існуе. Навукоўцы па-рознаму вызначаюць метасістэму, у якой існуе бібліяграфія. У якасці метасістэм вызначаюць: сістэму дакументальных камунікацый, Універсум чалавечай дзейнасці, тэкставыя камунікацыі, культуру і інш. Ад сутнасці і шырыні метасістэмы, у якую ўключана бібліяграфія, залежаць падыходы да яе функцыянальнага прызначэння, наяўнасць асобных кампанентаў і апісанне сувязей са знешнім асяроддзем. Гэта можна праілюстраваць на прыкладзе найбольш распрацаванай і шырока прымяняемай у бібліяграфазнаўстве (расійскім, беларускім і іншых краін былога СССР) сістэме дакументальных камунікацый (аўтар А. П. Коршунаў), найбольш арыгінальных сістэм — Універсум чалавечай дзейнасці (аўтар Н. А. Сляднева) і свет тэкставых камунікацый (аўтар В. А. Факееў), якія дазваляюць вельмі шырока паказаць пранікненне бібліяграфіі ў розныя сферы чалавечай дзейнасці.

Сістэма дакументальных камунікацый як метасістэма існавання бібліяграфіі. Сістэма дакументальных камунікацый (СДК) як метасістэма існавання бібліяграфіі абгрунтавана ў працах вядомага савецкага і расійскага бібліяграфазнаўцы А. П. Коршунава, аўтара дакументаграфічнай канцэпцыі як грамадскай з'явы, і вельмі актыўна рэалізуюцца ў большасці навуковых работ, прысвечаных асобным бібліяграфічным з'явам і створаных за апошнія трыццаць гадоў. Яна дазваляе даволі шырока прадставіць поле дзейнасці бібліяграфіі, пашыраць аб'екты знешняга ўзаемадзеяння да дакументаў (сукупнасці іх ці часткі) і спажываць дакументаванай інфармацыі.

На думку А. П. Коршунава, сістэма дакументальных камунікацый, ці сістэма «дакумент — спажывец» (СДК = Д — С), уключае наступныя элементы: дакументы, дакументальныя камунікацыі, спажывцы дакументаванай інфармацыі і адносіны паміж імі. У апошняй рэдакцыі вучэбнага дапаможніка¹⁶ вызначана, што структуру сістэмнай цэласнасці сістэмы дакументальных камунікацый утвараюць чатыры асноўныя паняццёвыя элементы: камунікацыя, інфармацыя, спажывец інфармацыі, дакумент.

Камунікацыі — сувязь паміж аб'ектамі, якая здзяйсняецца сродкамі руху, любыя акты зносін, сувязі, спосабы перадачы інфармацыі ў грамадстве.

Надзвычай шырокае філасофскае азначэнне паняцця *інфармацыя* абмежавана разглядам толькі сацыяльнай інфармацыі, якое разумеецца як перадаваемыя і/ці ўспрымаемыя веды.

Дакумент — пэўная фіксаваная сацыяльная інфармацыя, замацаваная чалавекам на матэрыяльным носьбіце ў мэтах яе захавання, распаўсюджвання і выкарыстання, а таксама матэрыяльны аб'ект (носьбіт), на якім зафіксавана (замацавана) сацыяльная інфармацыя ў мэтах яе захавання, распаўсюджвання і выкарыстання.

Спажывец — асобны чалавек ці калектыў, які звяртаецца да розных крыніц інфармацыі з любымі мэтамі (навуковымі, вытворчымі, творчымі, вучэбнымі і інш.).

І. Я. Барэнбаўм адзначаў, што «ўся гісторыя цывілізацыі (*homo sapiens*) — гэта гісторыя «пісьмовай», «кніжнай» цывілізацыі. З'явіліся і энергічна ўкараняюцца новыя сродкі інфармацыі і камунікацыі — тэлебачанне, радыё, кіно, відэамагнітафоны, камп'ютары. Але ў аснове ўсіх гэтых сродкаў ці на іх выхадзе ляжыць пісьмо, фіксаваны тэкст»¹⁷.

СДК пастаянна змяняецца і ўскладняецца. Гэта абумоўлена:

— удасканаленнем носьбітаў інфармацыі: камяні, гліняныя таблічкі, папірус, бяроза, папера, магнітныя стужкі, дыскі, мікрафішы, электронныя носьбіты і да т. п.;

¹⁶ Коршунов О. П. Библиографоведение: основы теории и методологии : учебник. — М., 2009. — С. 41.

¹⁷ Баренбаум И. Я. Книга и исторический процесс // Книга. Исследования и материалы. Сб. 59. — М., 1989. — С. 29—40.

— павелічэннем аб'ёму інфармацыйных рэсурсаў: у XV ст. выдадзена 30 800 назваў (інкунабулы) друкаваных выданняў, у XVI ст. — 285 800, XVII ст. — 972 000, XVIII ст. — 1 637 200, XIX ст. — 6 100 500, у пачатку XX ст. — 10 378 500, у канцы XX ст. — каля 100 млн;

— ускладненнем і павышэннем інфармацыйных патрэбнасцей спажыўцоў.

Сучасная сістэма дакументальных камунікацый — надзвычай складанае ўтварэнне, якое забяспечвае функцыянаванне дакументаў у грамадстве. Яна прадстаўлена дзейнасцю фактычна ўсіх значных кірункаў чалавечай дзейнасці: навукі, адукацыі, дзяржаўнай і любой іншай упраўленчай дзейнасці, сродкаў масавай інфармацыі і інш., але ў найбольш значным і канцэнтраваным выглядзе — дзейнасцю спецыяльна створаных сацыяльных інстытутаў: рэдакцыйна-выдавецкая справа, кніжны гандаль, бібліятэчная справа, архіўная справа, навукова-інфармацыйная справа, бібліяграфія. У іх межах ствараюцца, кумулююцца, распаўсюджваюцца дакументы. Бібліяграфія (бібліяграфічная дзейнасць) займае спецыфічнае месца ў СДК. Без яе не здольны абысціся ні адзін з названых сацыяльных інстытутаў сістэмы дакументальных камунікацый. Таму што з накапленнем дакументаў узнікае неабходнасць іх апісання, уліку, упарадкавання, пошуку і выкарыстання. Гэта магчыма толькі сродкамі бібліяграфіі, якая адпаведна прадстаўлена ва ўсіх пералічаных сацыяльных інстытутах (гл. дадаток 1). Фарміраванне сацыяльных інстытутаў СДК адбывалася паступова. Бібліяграфічная складаючая іх дзейнасці была заўсёды. Без яе немагчымы ўлік, упарадкаванне інфармацыі, арыентацыя ў любых дакументных патоках і масівах.

У СДК здзяйсняецца рэалізацыя ўзаемасувязей і адпаведнасцей паміж дакументамі і спажыўцамі. Калі б рэалізацыя адпаведнасцей была поўная і аптымальна хуткая, то спажывец меў бы магчымасць атрымаць любы неабходны яму дакумент імгненна. Аднак у рэчаіснасці так не адбываецца. Дакументы, як матэрыяльныя аб'екты, у працэсе распаўсюджвання расейваюцца і канцэнтруюцца ў розных месцах, ствараюцца на розных мовах, часам незразумелых спажыўцам, іх змест неаднародны па ўзроўні выкладання матэрыялу, можа быць недаступны для ўспрымання і да т. п. Іншымі словамі, у сістэме дакументальных камуніка-

ций існуюць інфармацыйныя бар'еры, якія перашкаджаюць аптымальна аператыўнаму атрыманню карыстальнікам інфармацыі¹⁸.

Інфармацыйныя бар'еры можна падзяліць на тры асноўныя групы (гл. табл.).

Табліца

Інфармацыйныя бар'еры ў сістэме «дакумент — спажывец»

Групы інфармацыйных бар'ераў		
I — аб'ектыўныя (незалежныя ні ад дакументаў, ні ад спажывцоў)	II — суб'ектыўныя (якія залежаць ад карыстальнікаў інфармацыі), рэцэвіўныя — за кошт спажывца	III — трансмісійныя (ствараемыя стваральнікамі і крыніцамі інфармацыі), перэнтныя (ствараемыя пасрэдкамі ў СДК)
Прасторавыя (спажывцу можа быць невядома месца знаходжання дакумента)	Моўныя (спажывец можа не ведаць мову, на якой створаны дакумент)*	Ведамасныя, звязаныя са структурай ведамстваў, якія перашкаджаюць руху дакументаў да карыстальнікаў (фірменная і прыватная ўласнасць на інфармацыю)
Геаграфічныя (адлегласць паміж дакументамі і спажывцамі, геаграфічная ізаляцыя, умовы транспарціроўкі і да т. п.)	Псіхалагічныя (спажывец можа меркаваць, што па пэўнай тэме немагчыма знайсці інфармацыю, ці адмоўна адносіцца да пэўных жанраў, аўтараў, новых тэм, у яго могуць адсутнічаць мастацкі густ, навыкі сістэматычнага чытання, настрой і інш.)	Рэжымныя, што ўводзяцца з мэтай захавання сакрэтнасці ў межах пэўных дзяржаўных, грамадскіх ці прыватных структур

¹⁸ Паняцце «інфармацыйныя бар'еры» ўведзена ў бібліяграфічнаўства Г. Г. Вараб'ёвым у 60-я гг. XX ст. — натуральныя і штучныя перашкоды, якія парушаюць аптымальныя інфармацыйныя сувязі паміж крыніцай інфармацыі і яе спажывцамі, інфармацыйнымі патрэбнасцямі і магчымасцямі спажывца.

Колькасныя (спажывец фізічна не можа засвоіць усе дакументы, адпаведныя яго інфармацыйным патрэбнасцям)*	Стратэгічна-пошукавыя (спажывец часам не ўмее стварыць правільны алгарытм пошуку інфармацыі)	Рэдакцыйна-выдавецкія (затрымка выхаду ў свет публікацый, іх нізкая якасць, парушэнне стандартаў на публікацыі і да т. п.)
Змястоўныя (сэнсавыя), абумоўленыя недаступнасцю выкладання матэрыялу, незразумелай тэрміналогіяй)*	Часавыя (навуковец не можа затрачваць на пошук інфармацыі больш за 20—25 % свайго працоўнага часу)	Бібліятэчна-бібліяграфічныя, якія звязаны з несвоечасовым і няякасным бібліятэчным і бібліяграфічным абслугоўваннем
Якасныя, звязаныя з неабходнасцю параўнання, ацэнкі і выбару найбольш якасных дакументаў з мноства іншых крыніц інфармацыі*	Эканамічныя (недахоп сродкаў для набыцця крыніц інфармацыі, аплаты адпаведных паслуг)	

* Гэтыя інфармацыйныя бар'еры можна адносіць і да першай, і да другой групы.

Бібліяграфія ў большай ці меншай ступені садзейнічае пераадоленню названых бар'ераў. Напрыклад, з улікам таго, што спажывец можа быць невядома месца знаходжання дакумента (прасторавыя бар'еры), у крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі (зводныя каталогі) указваюцца спасылкі на ўстановы, у фондах якіх захоўваюцца тыя ці іншыя дакументы. З мэтай частковага пераадолення моўных бар'ераў і спрашчэння адбору дакументаў, створаных на розных мовах, але па змесце неабходных карыстальніку, бібліяграфічныя запісы могуць рабіцца на вядомай карыстальніку мове з указаннем мовы існавання дакумента, ці ствараюцца рэфераты-пераклады (адзін з элементаў такога бібліяграфічнага жанру — экспрэс-інфармацыя) і інш.

Сістэма дакументальных камунікацый уваходзіць у больш шырокую сістэму — «інфармацыйныя камуніка-

цыі», яна абслугоўвае ўсе сферы чалавечай дзейнасці і забяспечвае функцыянаванне дакументаў у грамадстве. Бібліяграфія займае пасрэдніцкае становішча ў сістэме дакументальных камунікацый, таму што ўзята з дакумента, дае звесткі аб дакументах ці іх частках, упарадкоўвае звесткі аб дакументах, адлюстроўвае (мадэлюе) любую сукупнасць дакументаў, ствараецца для спажывца з улікам яго інфармацыйных патрэб.

Універсум чалавечай дзейнасці як метасістэма існавання бібліяграфіі. Н. А. Сляднева з'яўляецца аўтарам ідэаграфічнай канцэпцыі бібліяграфіі як грамадскай з'явы. Яна лічыць, што ў СДК (сістэме «дакумент — спажывец») немагчыма ў поўнай меры вызначыць спецыфіку бібліяграфіі як грамадскай з'явы. Існаванне бібліяграфіі трэба разглядаць у метасістэме Універсум чалавечай дзейнасці (УЧД). Універсум чалавечай дзейнасці — гэта складана арганізаваная дынамічная сукупнасць галін (відаў) дзейнасці, якія забяспечваюць жыццядзейнасць грамадства. Універсумам чалавечай дзейнасці ствараюцца інфармацыйныя і дакументныя патокі, якія патрабуюць бібліяграфічнага суправаджэння. УЧД з'яўляецца знешнім асяродкам, метасістэмай, якая нараджае і вызначае функцыянаванне бібліяграфіі. Прычынамі з'яўлення бібліяграфіі, на думку Н. А. Слядней, з'яўляюцца антрапалагічныя фактары, неабходнасць пераадолення біясцыяльных працэсаў старажытнага грамадства, «супярэчлівасці паміж неабмежаванай сацыяльнай практыкай чалавецтва і патрабаванымі ведамі, з аднаго боку, і абмежаванымі антрапалагічнымі параметрамі індывідуальнай свядомасці, здольнасцямі чалавека ствараць, успрымаць, перапрацоўваць, запамінаць, засвойваць і да т. п. пэўныя аб'ёмы інфармацыі, з другога»¹⁹. Як толькі аб'ём і разнастайнасць інфааб'ектаў (сэнсаў, тэкстаў), назапашаных чалавецтвам, стаў несуразмерным з параметрамі індывідуальнай свядомасці і спецыфікай старажытных камунікацый, узнікла неабходнасць эканоміі інтэлектуальных рэсурсаў свядомасці, памяці, аператыўнага мыслення, камунікатыўных намаганняў. Гэтыя патрэбна-

¹⁹ Сляднева Н. А. Библиография в системе Универсума человеческой деятельности: опыт системно-деятельностного анализа. — М., 1993. — С. 23—24.

сці сфарміравалі прыёмы, метады ідэаграфіі, абазначэнне квантаў інфармацыі пры дапамозе пэўных ідэаграм, згортвання з іх выкарыстаннем сэнсаў, аперыравання гэтымі ідэаграмамі замест іх арыгіналаў (фрагментаў старажытных ведаў, пратэкстаў), а затым са з'яўленнем кнігі прывялі да ўзнікнення бібліяграфіі ў традыцыйным значэнні гэтага тэрміна. Бібліяграфія з'яўляецца спецыфічнай метадычнай ці інфраструктурнай галіной УЧД, роднаснай статыстыцы, матэматыцы, сацыялогіі. Н. А. Сляднева лічыць, што ў сістэме «дакумент — спажывец» няма месца інфармацыйным працэсам якаснага і колькаснага пераўтварэння ведаў. Усе гэтыя працэсы заменены толькі ростам колькасці дакументаў, іх рассяйваннем і канцэнтрацыяй у прасторы і часе. Дакладней зараджэнне і існаванне бібліяграфіі можна прадэманстраваць, разглядаючы яе ў больш шырокай сістэме.

Пачатковым пунктам вытворчасці БІ з'яўляецца інтэлектуальная праца аўтара тэксту (твора). У яго свядомасці выпрацоўваецца пэўная ідэаграма (формула праблемы, задачы), гэта значыць прагноз будучых ведаў. Гэтую ідэаграму Н. А. Сляднева называе *прагнастычнай (прагнознай)* БІ. У далейшым на яе аснове з'яўляюцца такія элементы бібліяграфічнага апісання, як загаловак тэксту, анатацыя, ключавыя словы. У стварэнні іх удзельнічае аўтар. Ён жа пры падрыхтоўцы тэксту ўключае ў яго элементы іншых тэкстаў, робіць спасылкі, даведачны апарат — гэта значыць стварае вялікія пласты *ўнутрытэкставай (латэнтнай)* БІ. Пасля завяршэння стварэння тэксту аўтар дае яму сваё імя (аўтарства), назву, вызначае жанр, тыпавідавую прыналежнасць — удзельнічае ў стварэнні *афіннай* БІ, якую дапаўняе выдавец. Ён фарміруе астатнія тытульныя элементы, стварае выдавецкую анатацыю, можа ствараць даведачны апарат выдання. Гэтыя віды БІ непарыўна звязаны з тэкстам: без іх тэкст не існуе і яны без тэксту бессэнсоўныя. Аднак БІ можа існаваць і адасоблена ад тэксту. Гэта вельмі вялікі масіў другой інфармацыі, якую Н. А. Сляднева называе *постэдыцыйнай* (адасобленай ад дакумента як непасрэднага яго ўладальніка)²⁰, дыягенетычнай (В. А. Факееў).

²⁰ А. П. Коршунаў разглядае толькі постэдыцыйную БІ.

Свет тэкставых камунікацый (свет тэкстаў — свет карыстальнікаў) як метасістэма існавання бібліяграфіі. Свет тэкставых камунікацый з'яўляецца важнейшым фрагментам рэальнага быцця, а веды аб ім (свеце) — часткай Універсуму чалавечых ведаў. Свет тэкставых камунікацый (свет тэкстаў — свет карыстальнікаў) нараджае бібліяграфію і адзін з яе структурных элементаў — бібліяграфічныя веды. Важнейшым фактарам узнікнення і развіцця бібліяграфіі з'яўляецца рух матэрыяльнага і ідэальнага ў сацыуме. Веды, неабходныя індывиду, грамадству, — структура рухомая (рух — неабходная ўмова іх жыццядзейнасці). Бібліяграфія распазнае веды, якія ёсць у тэксце, забяспечвае сваімі сродкамі ўзаемадзеянне паміж патокамі тэкстаў і патрэбнасцямі ў іх, устаўляе ўзаемаадносіны паміж гэтымі дынамічнымі кампанентамі і аказвае рэгулятыўнае ўздзеянне на працэсы іх зараджэння (узнаўлення), інтэнсіўнасць руху, функцыянавання. Сярод шматобразных і шмат'якісных чалавечых адносін выдзяляюцца асноўныя адносіны, якія выклікалі да жыцця бібліяграфію, — гэта пазнавальныя, камунікатыўныя і рэгулятыўныя. Гэтыя адносіны знайшлі сваё выражэнне і ў адпаведных формах руху тэкстаў, і ў відах патрэбнасцей — пазнавальных, камунікатыўных і рэгулятыўных. На думку А. В. Сакалова, інфармацыйныя патрэбнасці — абагульняючае паняцце, якое азначае сукупнасць камунікатыўных, мнеманічных, рэгуляцыйных, эстэтычных патрэбнасцей, якія здольна задавальняць сацыяльная інфармацыя²¹. У сістэме «фіксаваны тэкст — чалавек» узнікаюць патрэбнасныя адносіны пазнання тэксту «самога па сабе» і ў пазнаннях аб свеце, заключаным у тэксце. Такія веды ўтрымлівае бібліяграфія. Яна не толькі пазнае тэкст і стварае спецыфічныя веды, але і збірае іх, абагульняе, кумулюе, структуруе, забяспечвае іх захаванне, рух у прасторы і часе. Правамерна гаварыць у сувязі з гэтым аб бібліяграфічнай памяці — здольнасці чалавека і грамадства захоўваць, актуалізаваць для далейшага выкарыстання ў працэсе жыццядзейнасці веды аб фіксаваных тэкстах, іх масівах і звязаных з імі аса-

²¹ Соколов А. В. Сущность и явления информационных потребностей // Универсальная научная библиотека в в регионе: перспективы развития / ГПБ им. С.Щедрина. – Л., 1991. – С. 96.

бістых і/ці грамадскіх з'явах. У метасістэме «свет тэкстаў — свет патрэбнасцей у іх карыстальнікаў» бібліяграфічныя веды з'яўляюцца важнейшым сродкам тэкставай камунікацыі. Гэта значыць сродкам узаемадзеяння людзей пры дапамозе бібліяграфічных ведаў, абмену інфармацыяй аб тэкстах, давадзнення да карыстальнікаў звестак аб іх існаванні, складзе, структуры і змесце. Суб'ект бібліяграфічнага пазнання, камунікацыі (бібліёграф, карыстальнік і г. д.), пазнаючы свет тэкстаў, уступаючы ў шматбаковы дыялог на аснове твора (аўтар — выдавец — бібліёграф — карыстальнік), вызначае месца тэкстаў у адзінай сістэме духоўных каштоўнасцей, стварае аснову для магчымасцей выбару людзьмі таго ці іншага тэксту і забяспечвае шырыню і свабоду такога выбару.

Тэкст — гэта такая форма існавання ведаў, якая мае пэўнае самастойнае жыццё, дзякуючы свайму статусу інтэлектуальнай уласнасці і пастаяннаму ўдасканаленню спосабаў фіксавання. Карыстальнік віртуальных тэкстаў (паўнатэкставых баз даных, гіпертэкстаў) не адчувае матэрыяльнага носьбіта, мае справу з «чыстым тэкстам», у ідэале «сусветным акеанам тэкстаў». Ён працуе не з дакументам у рэальным яго разуменні, а менавіта з тэкстам (у тым ліку які гучыць, намалёваны). Менавіта тэкст, а не яго розныя выданні, на думку Б. А. Семяноўкера, становіцца асноўным аб'ектам другаснай інфармацыі²². Тэкст (веды, квант ведаў, якія ён утрымлівае) з'яўляецца аб'ектам бібліяграфіі на працягу ўсяго яе развіцця. Сёння вядомы тры носьбіты ведаў і адпаведна тры формы памяці: чалавечая свядомасць (жывая суб'ектыўная памяць), традыцыйныя дакументныя носьбіты інфармацыі (аб'ектывізаваная, дакументаваная памяць) і электронныя носьбіты (памяць ЭВМ). Такія веды з'яўляюцца аб'ектам кагнітаграфіі.

Кагнітаграфія — веды аб ведах у любой іх форме (чалавечай свядомасці, дакументах, памяці ЭВМ), а таксама дзейнасць па іх ідэнтыфікацыі ў мэтах вырашэння розных задач. Аб'ёмы паняццяў «кагнітаграфія» і «бібліяграфія» перасякаюцца. У сферу ўвагі кагнітаграфіі не ўваходзяць

²² *Кризис или расцвет: (круглый стол «СБ» на тему «Современная библиографическая парадигма») // Сов. библиогр. — 1991. — № 3. — С. 54.*

матэрыяльныя аспекты дакументаў, а толькі інтэлектуальныя. Бібліяграфія, у сваю чаргу, разглядае дакументы ў адзінстве матэрыяльнага і ідэальнага.

Вывады. Бібліяграфія — старажытная грамадская з’ява. Яна прайшла доўгі час станаўлення. Сёння гэта — інфармацыйная інфраструктура, якая непарыўна звязана з развіццём асноўных сфер дзейнасці грамадства. Даследчыкі па-рознаму разглядаюць не толькі аб’ём паняцця «бібліяграфія», але і метасістэму, у межах якой існуе гэтая грамадская з’ява. Некаторыя метасістэмы звужаюць аб’ём з’яў, якія адносяцца да бібліяграфіі (кніга (твор друку) — чытач, дакумент — спажывец), некаторыя пашыраюць да такой ступені, калі даволі цяжка правесці размежаванне паміж бібліяграфічнымі і небібліяграфічнымі з’явамі (метасістэма УЧД) і назваць першыя бібліяграфічныя працы. Перадумовамі ўзнікнення бібліяграфіі як грамадскай з’явы можна лічыць: 1) узнікненне фіксаванай інфармацыі як формы перадачы ведаў; 2) аўтара і карыстальніка інфармацыі — суб’ектаў інфармацыйнай дзейнасці, якім неабходна знайсці інфармацыю, ідэнтыфікаваць сваё ці чужое аўтарства, перадаць веды.

Развіццё і ўдасканаленне бібліяграфічных з’яў адбываецца ў рэчышчы развіцця навукі, культуры і тэхнікі грамадства.

1.2. Бібліяграфічная інфармацыя і бібліяграфічныя веды як асноўныя паняцці тэорыі бібліяграфіі

Агульная характарыстыка паняцця «бібліяграфічная інфармацыя». Паняцце «бібліяграфічная інфармацыя» (БІ) з’яўляецца зыходным у сучасным бібліяграфазнаўстве. Яно выконвае ролю найбольш агульнага крытэрыю адмежавання бібліяграфічных з’яў ад небібліяграфічных. **Бібліяграфічная інфармацыя** — гэта пэўны набор характарыстык дакумента (тэксту), любой іх лагічна выдзеленай часткі ці аб’яднанай сукупнасці, неабходны для іх ідэнтыфікацыі і пошуку.

Галоўная асаблівасць бібліяграфічнай інфармацыі ў тым, што яна арганізуе рух да карыстальніка не інфармацыі і не ведаў, якія яму неабходныя, не дакументаў

(тэкстаў), у межах якіх зафіксавана гэтая інфармацыя (веды), а толькі звестак пра дакументы (тэксты). Гэтыя звесткі (характарыстыкі) першапачаткова існуюць як неад'ёмная частка першаснага²³ дакумента (тэксту), могуць адчувацца ад іх і існаваць самастойна, уключацца ў іншыя першасныя тэксты ці прадстаўляцца ў якасці самастойна аформленых сацыяльна значных рэсурсаў. Гэта разнавіднасць другаснай фактаграфічнай інфармацыі, якая ўяўляе сабой вынік пазнання першасных дакументаў (тэкстаў) як фактаў гісторыка-культурнага працэсу, а таксама іх змястоўных, фармальных і якасных характарыстык з мэтай забеспячэння інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў.

Бібліяграфічная інфармацыя — старажытная грамадская з'ява. Яе элементы ўзніклі разам са з'яўленнем дакумента як сродку яго наймення, распазнавання ў сукупнасці іншых. Пры дапамозе бібліяграфічнай інфармацыі здзяйсняюцца ўпарадкаванне звестак аб масівах дакументаў (ствараецца мадэль масіву), прадстаўленне інфармацыі, заключанай у дакуменце, забяспечваецца магчымасць пошуку дакументаў, апавяшчэння шырокай грамадскасці аб іх існаванні і ацэнка дакумента з пункту гледжання яго карыснасці для пэўных карыстальнікаў.

Эвалюцыя тэрміна «бібліяграфічная інфармацыя». Тэрмін «бібліяграфічная інфармацыя» з'явіўся ў тэрмінасістэме бібліяграфічнага ўстаўкі ў 20—30-я гг. XX ст., актыўна стаў ужывацца з 50-х гг., уводзіцца ў слоўнікі, тэрміналагічныя і тэхналагічныя стандарты. Я. І. Шамурін²⁴ у слоўніку кнігазнаўчых тэрмінаў (1958) бібліяграфічную інфармацыю трактаваў як: 1) пісьмовае апавяшчэнне аб наяўнай ці паступаючай літаратуры па ўсіх ці асобнай галіне ведаў; 2) вуснае паведамленне аб новай выдадзенай літаратуры. Як бачна, аб'ём паняцця «бібліяграфічная

²³ Першасныя дакументы — гэта дакументы, якія непасрэдна адлюстроўваюць вынікі пазнання рэчаіснасці. Другасныя — дакументы, якія адлюстроўваюць рэчаіснасць апасрэдавана праз змест першасных дакументаў, з'яўляюцца вынікам аналітыка-сінтэтычнай перапрацоўкі першасных дакументаў.

²⁴ Шамурін Е. И. Словарь книговедческих терминов: для библиотечарей, библиографов, работников печати и книжной торговли. — М., 1958. — С. 25.

інфармацыя» даваўся даволі звужана, пад яго падпадалі бібліяграфічныя з'явы, звязаныя толькі з фондам і пэўных формаў. У слоўніку К. Р. Сімона²⁵ праводзілася размежаванне паміж бібліяграфічнай інфармацыяй (інфармацыяй, якая дае звесткі аб літаратуры па тым ці іншым пытанні) і «інфармацыяй па сутнасці гэтага ж пытання». Аб'ём паняцця ў параўнанні са слоўнікам Я. І. Шамурына пашыраўся за кошт таго, што знімалася абавязковая сувязь БІ з фондам, і адначасова звужалася — пад яго падпадалі бібліяграфічныя з'явы, звязаныя толькі з пэўнай галіной ведаў.

У дзяржаўным стандарце 16448—70 гэты тэрмін адсутнічаў, а ГОСТ 7.0—77 трактаваў яго як «весткі аб творах друку, неабходныя для іх ідэнтыфікацыі і выкарыстання» (незалежна ад спосабу прадстаўлення гэтых звестак — вуснага, візуальнага ці машыначытаемага). Гэтае азначэнне значна пашырае паняцце бібліяграфічнай інфармацыі ў параўнанні з папярэднім. Аднак яно недастаткова дакладнае, таму што ў ім абмежаваны аб'ект бібліяграфавання толькі творамі друку (была замацавана кнігазнаўчая канцэпцыя бібліяграфіі як грамадскай з'явы).

У пачатку 80-х гг. у сувязі з падрыхтоўкай новага стандарту ў спецыяльным друку распачалася дыскусія, у ходзе якой былі выказаны розныя меркаванні аб сутнасці БІ.

А. П. Коршунаў лічыў, што БІ займае пасрэдніцкае становішча ў СДК. Яна здзяйсняе ўпарадкаванне сувязей паміж дакументамі (мадэлюе дакументальныя патокі і масівы), паміж дакументамі і інфармацыйнымі патрэбнасцямі спажывцоў. БІ існуе на другасна-дакументальным узроўні, мае дапаможны характар, з'яўляецца асобай разнавіднасцю сацыяльнай інфармацыі. Асноўнай рысай яе з'яўляецца тое, што яна арганізуе рух да спажывцоў не саміх дакументаў, фактаў, а звестак аб дакументах. Імі можна карыстацца незалежна ад саміх дакументаў. БІ накіравана на задавальненне і фарміраванне інфармацыйных патрэбнасцей грамадства.

А. П. Коршунаў, такім чынам, БІ разглядаў толькі як адчуваную ад першаснага дакумента інфармацыю, дапус-

²⁵ Сімон К. Р. Библиография: основные понятия и термины. — М., 1968. — С. 18.

каў апрыёрнае існаванне звестак аб дакументах і не паказваў прыроду гэтай інфармацыі ў цэлым і асобных яе элементаў.

У межах дыскусіі на старонках часопіса «Советская библиография» ў пачатку 1980-х гг. Ю. М. Лаўфер выказаў меркаванне аб неабходнасці разгляду БІ на другасна-дакументальным узроўні, але правядзенні размежавання паміж другаснай навукавай і другаснай бібліяграфічнай інфармацыяй. Ён адзначаў, што сучасная другасная навуковая інфармацыя (фактаграфічная) вызваляе спажывца ад аналізу першасных дакументаў, здольна эфектыўна згортаць інфармацыю. Перапрацоўка першаснай інфармацыі ў другасную навуковую — гэта такое пераўтварэнне, у выніку якога выяўляюцца і адначасова могуць стварацца і сістэматызавацца новыя веды. Змест такой другаснай інфармацыі можа, у сваю чаргу, логіка-сэмантычна і аналітыка-сінтэтычна перапрацоўвацца. БІ, на думку Ю. М. Лаўфера, не нясе нічога новага, чаго б не было ў першасным дакуменце. Яна ўяўляе сабой канчатковы пункт згортвання інфармацыі, і ў ёй адсутнічаюць новыя адзінкі ведаў.

Такі падыход спрашчае з'явы, якія падпадаюць пад аб'ём паняцця «бібліяграфічная інфармацыя», і прыніжаюць ролю, якую бібліяграфія як грамадская з'ява выконвае ў дачыненні да розных галін ведаў, сфер чалавечай практыкі. БІ, мадэлюючы ДП, ДМ, тэкст асобнага дакумента, якраз можа ствараць новыя веды пра іх, прычым такія веды, якія не стварае ні адна іншая сфера грамадскай практыкі.

У той жа час А. В. Сакалоў, В. П. Лявонаў, В. А. Факееў таксама не адмаўлялі другаснасці БІ, але спрабавалі суаднесці другаснасць БІ з уласцівай ёй першаснасцю, са здольнасцю несці новыя веды, перадаваць змест бібліяграфуемых дакументаў. А. В. Сакалоў лічыў, што дакумент неабходна разглядаць як факт гісторыка-культурнага працэсу і адпаведна інфармацыю аб дакуменце — як лагічныя, пэўным чынам упарадкаваныя звесткі аб частцы рэчаіснасці. Таму нельга супрацьпастаўляць бібліяграфічную і фактаграфічную інфармацыю. БІ мае фактаграфічную прыроду і з'яўляецца разнавіднасцю фактаграфічнай інфармацыі. А. В. Сакалоў даў наступнае азначэнне

тэрміна «бібліяграфічная інфармацыя». Гэта другасная фактаграфічная інфармацыя (з факультатывна ўключаемымі канцэптаграфічнымі адзнакамі аб змесце і форме дакументаў), прадстаўленая ў выглядзе стандартных бібліяграфічных звестак на натуральнай ці інфармацыйна-пошукавай мове. Гэта паўнацэнныя эмпірычныя веды, якія складваюцца з фактаграфічнай часткі (звесткі аб асобных дакументах, дакументных патоках, дакументных масівах) і канцэптаграфічнай часткі (агульныя і прыватныя методыкі, прынцыпы, правілы).

Як бачна, у 80-я гг. выказваліся самыя розныя, часам палярныя, погляды на сутнасць БІ. У тэрміналагічным стандарце таго часу (ГОСТ 7.0—84 «Библиографическая деятельность. Термины и определения») давалася наступнае азначэнне БІ: *інфармацыя аб дакументах, ствараемая ў мэтах апавяшчэння аб дакументах, іх пошуку, рэкамендацыі і прапаганды*. Такая трактоўка найбольш блізка падыходзіла да пазіцыі А. П. Коршунава.

Як было паказана раней, Н. А. Сляднева лічыць бібліяграфію інфраструктурным відам дзейнасці, разглядае яе існаванне ў метасістэме Універсум чалавечай дзейнасці і лічыць бібліяграфію спецыфічнай метадычнай ці інфраструктурнай галіной УЧД, роднаснай статыстыцы, матэматыцы, сацыялогіі. *БІ з'яўляецца ўніверсальным сродкам аперыравання суверэннымі²⁶ інфааб'ектамі*. Інфааб'екты — гэта сэнсы, тэксты, дакументы, аўтары. БІ забяспечвае іх ідэнтыфікацыю і пошук. Вытворчасць БІ Н. А. Сляднева разглядае на этапах узаемадзеяння аўтара, выдаўца, карыстальніка, дакумента.

І да сёння не дасягнута адзінства разумення сутнасці паняцця БІ і яго азначэння.

Паняцце «бібліяграфічныя веды». В. А. Факееў (аўтар кагнітаграфічнай канцэпцыі) аперыруе паняццямі «бібліяграфічная інфармацыя» і «бібліяграфічныя веды» (БВ). Ведамі лічыцца тое, што: 1) правярана грамадска-палітычнай практыкай; 2) засведчана логікай; 3) з'яўляецца вынікам пазнання рэчаіснасці; 4) адэкватна адлюстроўвае ў свядомасці чалавека аб'ектыўную рэчаіснасць. БІ

²⁶ Суверэннасць — незалежнасць ад іншых.

якраз утримліває гэтыя кампаненты: яна правера-на бібліяграфічнай практыкай, лагічна прадстаўлена, з'яўляецца вынікам пазнання дакументальных тэкстаў і патрэбнасцей карыстальнікаў і адэкватна адлюстроўвае іх у свядомасці чалавека ў выглядзе ўяўленняў, кагнітыўных вобразаў. Усё гэта і дазваляе назваць падобную інфармацыю бібліяграфічнымі ведамі. БВ — *гэта веда, неабходныя і дастатковыя для ідэнтыфікацыі дакументаў, дакументных масіваў у мэтах аптымальнага задавальнення ў аб'ёме дакументаў сацыяльных ведаў як саміх дакументаў, так і рэпрэзентатыўных (характэрных) звестак пра іх*. Бібліяграфічныя веда разглядаюцца як прырашчэнне ведаў у дакументах і новых ведаў аб дакументах. Яны маюць сваім аб'ектам фіксавання кванты любых ведаў, выдзяляюць і ідэнтыфікуюць іх, забяспечваюць інтэлектуальны доступ да іх з мэтай выкарыстання ў розных відах дзейнасці. БВ — адзін з кампанентаў сацыяльных кагнітыўных структур і ўсёй духоўнай дзейнасці чалавека, частка свядомасці. Аб пэўным навукоўцы мы найчасцей ведаем даты жыцця, ідэі, асноўныя працы — па сутнасці кангламерат бытавых, навуковых і бібліяграфічных ведаў.

Бібліяграфічныя веда з'яўляюцца сродкам пазнання, камунікацыі, каштоўнаснай арыентацыі, рэгулявання і кіравання. Можна выдзеліць аб'ектную і суб'ектную, фармальную і змястоўную, прасторавую і часавую, колькасную і якасную структуры бібліяграфічных ведаў.

Уласцівасці бібліяграфічнай інфармацыі (бібліяграфічных ведаў). Спецыфіка БІ праяўляецца праз уласцівыя ёй якасныя характарыстыкі. Іх сукупнасць дазваляе апісаць бібліяграфічную інфармацыю як разнавіднасць інфармацыі, якая ствараецца, распаўсюджваецца і выкарыстоўваецца ў соцыуме. У навуковай і вучэбнай літаратуры даволі шырока абмяркоўваліся пытанні ўласцівасцей ці якасцей бібліяграфічнай інфармацыі. Падагульняючы прапановы, выказаныя асобнымі аўтарамі, і разглядаючы БІ ў непарыўнай сувязі з дакументам (тэкстам) і адасоблена ад яго, можна вызначыць наступныя ўласцівасці бібліятэчнай інфармацыі: *другаснасць* і адначасова асобныя рысы *першаснасці*; *ідэнтыфікацыя* дакумента (тэксту), іх фрагментаў ці любой арганізаванай пэўным чынам сукупнасці;

інтэграцыйнасць ці *мадэляванне* дакументных патокаў і масіваў, асобных дакументаў; *комплекснасць інфармацыйнага зместу*; *дваістасць і шматвектарнасць (транзітывнасць)* устанаўлення сувязей са стваральнікамі дакументаў (тэкстаў), дакументамі (тэкстамі), любымі іх фрагментамі ці спалучэннямі, карыстальнікамі; *стандартнасць*.

А. П. Коршунаў лічыць, што бібліяграфічнай інфармацыі ўласціва другаснасць у асобым, бібліяграфічным сэнсе. Яна праяўляецца як у адносінах да дакумента, так і ў адносінах да дакумента і спажыўца. Другаснасць БІ праяўляецца галоўным чынам у тым, што яна неабходна спажыўцу не сама па сабе, а як сродак пошуку першасных дакументаў, сродак папярэдняй арыентацыі ў іх змесце і форме, колькасці і якасці.

Але бібліяграфічная інфармацыя можа адлюстроўваць дакументы як факты рэчаіснасці, гісторыка-культурнага працэсу, гэта значыць ствараць першасную па сутнасці сваёй інфармацыю. І ў гэтым сэнсе БІ ўласціва не толькі другаснасць, але і першаснасць. Так, А. В. Сакалоў падкрэсліваў фактаграфічную сутнасць бібліяграфічнай інфармацыі. В. А. Факееў, у адрозненне ад А. П. Коршунава, сутнасць БІ і бібліяграфічных ведаў разглядае не толькі ў камунікатыўным асяроддзі, але і ў пазнавальным, каштоўнасна-арыенціровачным. Бібліяграфічныя веды — веды фактуальныя, гэта значыць веды аб аб'ектыўных фактах (асобна ўзятых прадметах, з'явах, якасцях, сувязях), якія можна непасрэдна назіраць і адносна поўна апісваць. Факты як асобная форма адлюстравання з'яў выступаюць у якасці квантаў інфармацыі аб аб'ектыўным існаванні рэчаў, якасцей, адносін, падзей і ўяўляюць сабой пэўныя адзінкі ведаў — пэўны «інварыянт» інфармацыі аднатыпных падзей і з'яў, зафіксаваных у шэрагу назіранняў. Бібліяграфічны факт — гэта такое апісанне сукупнасці аб'ектыўных з'яў, якое атрымана ў выніку тэарэтычнага тлумачэння эмпірычных даных (аб дакуменце, частцы дакумента), рацыянальна-пошукавай дзейнасці. Для бібліяграфічнага факта характэрны:

— лакалізацыя (дакладнасць існавання ў часе і прасторы);

— устойлівасць (захаванасць у часе);

—індывідуальнасць (непаўторнасць, распазнавальнасць, «ведаю ў твар»);

— лагічнасць (адпаведнасць пэўным агульным прынцыпам);

— наяўнасць унутранай арганізацыі;

— развітыя знешнія сувязі.

Бібліяграфічным фактам уласціва прымета праўдзівасці, у адпаведнасці з якой вызначаюцца наступныя групы фактаў:

1) абсалютна праўдзівыя і надзейныя — факты, якія адпавядаюць аб'ектыўнай рэальнасці (пры дапамозе бібліяграфічных звестак можа быць дакладна ідэнтыфікаваны дакумент);

2) бібліяграфічныя факты, ступень надзейнасці якіх з часам павялічваецца (размова ідзе пра змест дакумента, напрыклад «адраджэнне з попелу» бібліяграфічных фактаў 1920—1930-х гг.);

3) бібліяграфічныя факты, ступень надзейнасці якіх з часам памяншаецца, што вядзе да страты статусу фактычных ведаў (напрыклад, бібліяграфічныя веды аб крыніцах, якім не ўласцівыя ўстойлівасць, захаванасць у часе — тэксты на папірусе, на дыскетах);

4) ілжывыя, несапраўдныя бібліяграфічныя факты (несапраўдныя бібліяграфічныя звесткі, каб скрыць інфармацыю, выпадковыя памылкі)²⁷.

Асобнае бібліяграфічнае паведамленне забяспечвае *ідэнтыфікацыю* любой фіксаванай інфармацыі: дакументаў (тэкстаў), іх фрагментаў ці лагічна ўтвораных сукупнасцей незалежна ад таго, дзе яны знаходзяцца. Такой якасцю валодае толькі БІ. У выпадку, калі з дакумента зніклі па той ці іншай прычыне элементы латэнтнай БІ, якія яго

²⁷ Напрыклад, пры камплектаванні Александрыйскай бібліятэкі навукоўцы выяўлялі шмат падробленых кніг. Пталамеі (дынастыя, якой належала бібліятэка) вельмі дорага плацілі за кнігі, і, адпаведна, знаходзілася шмат асоб, якія «прыпісвалі» малавядомыя творы вядомым аўтарам ці тым, хто наогул нічога не пісаў, часам паступалі розныя кнігі з аднолькавымі назвамі ці наогул без тытульных даных. Напрыклад, несапраўднасць пісем Фаларыса, тырана горада Агрыгент на Сіцыліі (VI ст. да н.э.), была даказана толькі ў XVII ст. англічанінам Рычардам Бентлі.

ідэнтыфікуюць (выдзяляюць з дакументных масіваў), то яны фармулююцца навукоўцамі, «прысвойваюцца» дакументу і здзяйсняюць яго найменне, распазнаванне ў любой сукупнасці дакументаў (напрыклад, «Хроніка Быхаўца», «Баркулабаўскі летапіс»).

БІ ўласцівы *комплексны інфармацыйны змест*. Яна можа ўключаць не толькі бібліяграфічную, але і публіцыстычную, мастацкую і іншыя віды інфармацыі. Гэтая ўласцівасць робіць празрыстай мяжу паміж бібліяграфічнымі і гістарыяграфічнымі, літаратурна-крытычнымі, навукова-крытычнымі матэрыяламі. Такая ўласцівасць БІ дазваляе ёй забяспечваць сваімі бібліяграфічнымі сродкамі ацэнку фіксаванай інфармацыі і забяспечваць каштоўнасна-арыентацыйнае ўздзеянне на карыстальніка.

БІ, якая існуе ў выглядзе мэтаскіравана створанай бібліяграфічнай прадукцыі, валодае *інтэгральнай* (не ўласцівай асобнаму бібліяграфічнаму запісу) якасцю *мадэлявання (адлюстравання)* фармальнай, змястоўнай, каштоўнай структур любых дакументных патокаў і масіваў. Бібліяграфічная інфармацыя мадэлюе дакументныя масівы, дакументныя патокі і асобныя дакументы (фрагменты дакументаў). Мадэлі, якія яна здольна ствараць, вызначаюцца як разнастайнасцю адлюстравання фрагментаў рэчаіснасці, так і рознай структурай: ад самай прастай, аднамернай упарадкаванасці да складанейшай іерархізацыі элементаў. Мінімальнай адзінкай любой бібліяграфічнай мадэлі з'яўляецца бібліяграфічны запіс. Гэта вынік канчатковага логіка-лінгвістычнага пераўтварэння тэкстаў (дакументаў). Ён «раскрывае форму і змест першасных дакументаў з той ступенню паўнаты і дэталёвасці, якая б дазволіла, з аднаго боку, дастаткова дакладна ідэнтыфікаваць дакумент у патоку, а з другога — патэнцыяльнаму спажыўцу інфармацыі прыняць рашэнне аб мэтазгоднасці звяртання да першаснага дакумента»²⁸.

Стварэнне бібліяграфічных мадэляў ДМ дазваляе актуалізаваць палеагенную інфармацыю, уводзіць яе ў навуковы абарот, устанаўліваць логіка-семантычныя сувязі

²⁸ Блюменау Д. С. Проблемы свертывания научной информации. — Л., 1982. — С. 25.

паміж асобнымі элементамі масіву. Мадэляванне ДП дазваляе прасачыць дынаміку сучаснага развіцця галіны ведаў, выяўляць кола навуковых інтарэсаў даследчыкаў, сачыць за праблематыкай распрацовак навуковых, вучэбных устаноў і грамадскіх арганізацый. Гэтыя мадэлі існуюць, як правіла, адасоблена ад тэксту першаснага дакумента — «дакумента, які змяшчае арыгінальны твор, звод твораў, матэрыялы і вынікі даследаванняў і распрацовак: першасную статыстычную, фактаграфічную і нарматыўна-правую інфармацыю, вучэбныя, інструктыўна-метадычныя, практычныя матэрыялы і дапаможнікі, а таксама літаратурна-мастацкія, выяўленчыя, музычныя і аўдыявізуальныя творы»²⁹. Яны адлюстроўваюць дакумент як фрагмент рэчаіснасці, факт і ў гэтым сэнсе ўяўляюць сабой разнавіднасць фактаграфічнай інфармацыі і ім уласцівы прыметы першасных дакументаў.

Разам з тым бібліяграфічнае мадэляванне можа здзяйсняцца і ў межах аднаго, асобна ўзятага першаснага (не бібліяграфічнага³⁰) дакумента. Прычым гэтыя мадэлі даволі разнастайныя і па-рознаму мадэлююць інфармацыю. Унутрыкніжная (унутрычасопісная, унутрыгазетная) бібліяграфічная інфармацыя існуе ў дакуменце як асобны раздзел, частка, будуюцца як любы бібліяграфічны спіс і мадэлюе адпаведны дакументны паток (фрагмент дакументнага масіву), вызначаны па пэўных прыметах.

Прыкніжная (прыартыкульная) бібліяграфічная інфармацыя, прадстаўленая ўнутры самога першаснага тэксту, у падрадкавых заўвагах і каментарыях, па-за тэкстам, мадэлюе веды аўтара аб дакументах, сугучных праблематыцы яго твора. Гэта мадэль запатрабаванай аўтарам часткі дакументнага масіву. Яна існуе ў непарыўнай сувязі з тэкстам, і, адпаведна, асаблівасці мадэлявання ведаў у тэксце абумоўліваюць яе структуру. Аўтар тэксту мадэлюе,

²⁹ *Библиотечное дело* : терминологический словарь / Российская гос. б-ка. — 3-е изд., перераб. и доп. — М., 1997. — С. 86.

³⁰ Крыніцам бібліяграфічнай інфармацыі таксама ўласцівы прыметы першаснасці: у іх межах здзяйсняюцца пазнанне і адлюстроўванне дакументаў як фактаў рэчаіснасці, гісторыка-культурнага працэсу, і ў гэтым сэнсе яны арганічна ўваходзяць у першасны ДП.

«зыходзячы са зместу і жанру сваёй працы, магчымыя аптымальныя варыянты чытання... і ў адпаведнасці з іх дыяпазіонам пранізвае тэкст алгарытмамі варыянтаў, розных спосабаў яго будучага чытання. Аўтар прадугледжвае члянэнне інфармацыі... і аб'ём метаінфармацыйных элементаў, рэзюміруючых і анансіруючых характар кожнага раздзела, сувымяраючы гэта з аб'ёмам чалавечага разумення, прадугледжвае розныя ўваходы ў тэкст і выходы за яго межы, да яго вытокаў, да яго інфармацыйнай прасторы праз латэнтную БІ»³¹. Аўтар карыстаецца шэрагам крыніц, спасылаецца на іх, дае крытычны аналіз і праз бібліяграфічныя спасылкі вызначае месца свайго твора ў сістэме навуковых сацыяльных ведаў. Фармальны аналіз сукупнасці такіх бібліяграфічных запісаў (паток цытуемых дакументаў) дазваляе ствараць «карты навукі» і прапачваць яе развіццё за вялікі адрэзак часу.

Да тэксту дакумента могуць стварацца дапаможныя паказальнікі — упарадкаваныя (па алфавіце ці якой-небудзь іншай прымеце) «пуцэвадзіцелі» па гэтым тэксце, якія ўяўляюць сабой пералік назваў або абазначэнняў інфармацыйных аб'ектаў на яго старонках³². Яны аперыруюць асобнымі кампанентамі тэксту, ствараюць мадэлі тэматычнай, аўтарскай і іншых структур першаснага дакумента, забяспечваюць шматаспектны і хуткі пошук неабходнай інфармацыі, робяць (пры неабходнасці) магчымым адмаўленне ад суцэльнага прагляду тэксту. Яны здольны шматаспектна раскрыць змест дакумента, ілюстраваць паняццыйны апарат і тэрміналагічныя асаблівасці і ў пэўнай ступені характарызаваць прыналежнасць аўтара да той ці іншай навуковай плыні, гістарычнай школы. Недаацэнка гэтага значна збядняе інфармацыйныя магчымасці выданняў.

Такое значэнне бібліяграфічнай інфармацыі для дакумента, тэксту, а таксама ўлік таго, што існуюць афінныя формы БІ як яго абавязковыя ідэнтыфікуючыя элемен-

³¹ Сляднева Н. А. Библиография в системе Универсума человеческой деятельности: Опыт систем.-деятельност. анализа. — М. 1993. — С. 176.

³² Призмент Э. Л., Динерштейн Е. А. Вспомогательные указатели к книжным изданиям. — М., 1988. — С.11.

ты, ілюструе наступную вельмі важную ўласцівасць гэтай з’явы — *шматвектарнасць сувязей* з аўтарам, дакументам, тэкстам, ведамі, карыстальнікамі, якую можна абазначыць як транзітыўнасць БІ ў адносінах да названых элементаў бібліяграфічнага адлюстравання. Такі падыход прасочваецца ў працах В. А. Факеева, Н. А. Слядневай. А. П. Коршунаў абмяжоўвае гэтую ўласцівасць толькі *дваістасцю* адносін у метасістэме «дакумент — спажывец інфармацыі», якая адлюстравана на мал. 1.

Неабходна адзначыць, што шматвектарнасць, ці транзітыўнасць, сувязей БІ не адмаўляе прапанаванай вышэй дваістасці. Яна ўключае яе як прыватны выпадак адносін, на якіх будуюцца постэдыцыйныя (дыягенетычныя) формы існавання бібліяграфічнай інфармацыі.

Вельмі важнай, але не абавязкова ўласцівасцю з'яўляецца яе ўнутраная арганізаванасць па пэўных правілах — *стандартнасць*.

Гэта адносіцца не толькі да бібліяграфічных запісаў, але і да спосабаў іх групоўкі ў бібліяграфічных дапаможніках, да анатавання і рэферывання, да састаўлення дапаможных паказальнікаў. Стандартнасць забяспечвае яе эфектыўнае і аднастайнае выкарыстанне ў розных грамадскіх інстытутах. Інфармацыя можа быць бібліяграфічнай і ў выпадках, калі яна ўключае свабодны набор элементаў, іх адвольную паслядоўнасць, але адназначна ідэнтыфікуе

Мал. 1. Бібліяграфічна інформація ў сістэме
«дакумент — спажывец»

дакумент (тэкст), іх лагічна выдзелены фрагмент ці сукупнасць.

Вывады. Бібліяграфічная інфармацыя з'яўляецца асноўным і найбольш агульным паняццем бібліяграфіі, якое дазваляе адрозніваць бібліяграфічныя з'явы ад небібліяграфічных і аб'яднаць у сістэму ўсе разнастайныя праяўленні бібліяграфічнай дзейнасці. У апошнія гады разам з тэрмінам «бібліяграфічная інфармацыя» стаў ужывацца тэрмін «бібліяграфічныя веды» як веды аб свеце тэкстаў і патрэбнасцях у іх, неабходныя і дастатковыя для ідэнтыфікацыі тэкстаў, уключэння іх у сістэму сацыяльных камунікацый, забеспячэння інтэлектуальнага доступу да іх. Бібліяграфічная інфармацыя мае шэраг уласцівасцей, якія дазваляюць вызначыць яе спецыфіку і вылучыць сярод іншых відаў інфармацыі. Сутнасць бібліяграфічнай інфармацыі раскрывае не адна асобна ўзятая ўласцівасць, а іх сукупнасць.

1.3. Функцыянальная структура бібліяграфіі

Функцыянальная структура бібліяграфіі як навуковая праблема. Функцыя — гэта знешняе праяўленне якасцей аб'екта. Праз функцыі выражаецца сутнасць бібліяграфіі (бібліяграфічнай інфармацыі) як грамадскай з'явы.

Функцыянальная структура бібліяграфіі павінна адлюстроўваць разнапланавасць кірункаў яе рэалізацыі, разнастайнасць з'яў, якія яна ўключае, прычым кожная з іх выконвае свае задачы ў адносінах да грамадства ў цэлым ці асобных грамадскіх інстытутаў, сфер дзейнасці. Таму існуе такая разнастайнасць у поглядах на функцыянальную структуру бібліяграфіі як грамадскай з'явы і асобных яе структурных частак (бібліяграфічнай прадукцыі, галіновых кірункаў і інш.). Асноўныя падыходы да абгрунтавання функцыянальнай структуры бібліяграфіі як грамадскай з'явы можна падзяліць на дзве групы: канцэпцыі функцыянальнай «дапаможнасці» і канцэпцыі функцыянальнай «самастойнасці».

У межах канцэпцый функцыянальнай дапаможнасці бібліяграфію разглядаюць як дапаможную сферу дзейнасці, адпаведна яе функцыянальная структура абумоўлена

задачамі, якія яна выконвае ў адносінах да гэтых сфер дзейнасці. Такі пералік функцый у прынцыпе не можа быць абмежаваным (іх можа быць столькі, колькі сфер дзейнасці яна абслугоўвае і рэалізацыі якіх задач яна спрыяе).

Згодна з канцэпцыяй функцыянальнай самастойнасці трэба выдзяляць функцыі, якія бібліяграфія *сама выконвае як грамадская з'ява*, для выканання якіх яна з'явілася і якія адрозніваюць яе ад іншых сфер чалавечай дзейнасці. У апошнія дзесяцігоддзі развіваюцца менавіта такія падыходы. Яны прадстаўлены ў дакументаграфічнай канцэпцыі, распрацаванай А. П. Коршунавым, інфармаграфічнай (ідэаграфічнай) Н. А. Слядневай, кагніталагічнай (кагнітаграфічнай) В. А. Факеева, культуралагічнай М. Г. Вохрышавай і інш.

Функцыянальная структура бібліяграфіі абумоўлена асаблівасцямі метасістэмы, у межах якой яе разглядаюць, уключэннем у яе асобных элементаў і сувязямі паміж імі. Ніжэй прапанаваны тры найбольш цікавыя і навукова абгрунтаваныя падыходы да вызначэння ўнутраных функцый бібліяграфіі як грамадскай з'явы. Яны адрозніваюцца па структуры, па пераліку функцый, паслядоўнасці праяўленняў, часам па аб'ёме паняццяў, якія ўкладваюцца ў аднолькавыя найменні. Але кожны з гэтых падыходаў паказвае грамадскую значнасць бібліяграфіі, яе выключна важную ролю для соцыуму, камунікацыйных і кагнітыўных працэсаў, якія яна суправаджае, у пэўным сэнсе арганізоўвае і ўпарадкоўвае.

А. П. Коршунаў аб функцыях бібліяграфічнай інфармацыі³³. Як ужо адзначалася, у сістэме дакументальных камунікацый (Д—С) бібліяграфічная інфармацыя займае пасрэдняе становішча (Д—БІ—С). З аднаго боку, яна звязана з дакументам: яна ўзята з дакумента, арганізоўвае і ўпарадкоўвае звесткі аб дакументах, адлюстроўвае (мадэлюе) любую сукупнасць дакументаў і можа рабіць гэта незалежна ад патрэб спажывцоў. З другога боку, яна

³³ Коршунов О. П., Лиховид Т. Ф., Новоженева Т. А. Библиографоведение: основы теории и методологии : учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности 07 12 01 «Библиотечно-информационная деятельность». — М. 2009. — С. 86—99.

звернута да спажыўца як непасрэднага ці патэнцыяльнага аб'екта бібліяграфічнага ўздзеяння, яна ствараецца для спажыўца з улікам яго інфармацыйных патрэб і для іх задавальнення. Іншымі словамі, бібліяграфічнай інфармацыі ўласціва дваістасць, якая заснавана на дваістасці адносін «дакумент — спажывец». Другая частка дваістасці мае вырашальнае значэнне пры вызначэнні асноўных грамадскіх функцый БІ.

Інфармацыйныя патрэбнасці спажыўца — гэта асэнсаваныя ці неасэнсаваныя ім патрэбы ў атрыманні пэўных звестак аб рэчаіснасці. Яны могуць быць задаволены без звяртання да дакумента (падчас прыватнай гутаркі, кансультацый па тэлефоне і інш.). Такая інфармацыйная дзейнасць выходзіць за межы сістэмы дакументальных камунікацый. Калі спажывец не можа задаволіць свае інфармацыйныя патрэбнасці без звяртання да дакумента, то ў яго ўзнікаюць інфармацыйна-дакументальныя (ці проста дакументальныя) патрэбнасці. Яны з'яўляюцца асновай для фарміравання бібліяграфічных патрэбнасцей — неабходнасці знайсці пэўныя звесткі аб дакументах, у якіх заключана патрэбная яму інфармацыя. Далёка не ўсякая дакументальная патрэбнасць становіцца бібліяграфічнай. У выпадку, калі паміж спажыўцамі і дакументамі не існуе інфармацыйных бар'ераў (дакумент можна атрымаць у адкрытым доступе ў бібліятэцы, у кніжнай краме, ва ўласным кнігазборы), бібліяграфічныя патрэбнасці не ўзнікаюць — спажывец задавальняе свае інфармацыйныя патрэбнасці на ўзроўні непасрэднага звяртання да дакумента. Бібліяграфічныя ж патрэбнасці ўзнікаюць пры ўмовах:

- наяўнасці ў спажыўца асэнсаваных інфармацыйных патрэбнасцей;

- немагчымасці задаволіць інфармацыйныя патрэбнасці без звяртання да дакумента;

- немагчымасці непасрэднага атрымання дакумента;

- ведання спажыўцом крыніц БІ, адпаведных бібліяграфічных служб, да якіх можна звярнуцца пры пошуку інфармацыі.

Бібліяграфічныя (дакументальна-бібліяграфічныя) патрэбнасці надзвычай разнастайныя ў сваіх канкрэтных

пратычных праяўленнях. У адпаведнасці з філасофскімі катэгорыямі (агульнае, прыватнае і адзінкавае) можна вылучыць тры ўзроўні праяўлення дакументальна-бібліяграфічных патрэбнасцей: асноўныя, групавыя і індывідуальныя.

Асноўныя дакументальна-бібліяграфічныя патрэбнасці — гэта найбольш агульныя і простыя патрэбнасці, уласцівыя свету спажывоў у цэлым і не залежныя ні ад якіх прафесійных ці асабістых характарыстык. Яны аднолькавыя для ўсіх спажывоў і будуць існаваць, пакуль існуе сістэма дакументальных камунікацый.

Групавыя дакументальна-бібліяграфічныя патрэбнасці — гэта патрэбнасці ў інфармацыі аб дакументах, уласцівыя асобным канкрэтна-гістарычным утварэнням (групам): дзяржава, нацыя, грамадскае аб'яднанне, партыя, прафесійна-вытворчая, узростава і іншая любая сацыяльная групаўка. На гэтым узроўні асноўныя дакументальна-бібліяграфічныя патрэбнасці набываюць спецыфічныя, характэрныя толькі для пэўнай групы, змест і форму. Так, якасна адрозніваюцца дакументальна-бібліяграфічныя патрэбнасці навукоўцаў розных галін ведаў, кіраўнікоў вытворчасці, студэнтаў розных ВНУ і г. д.

Індывідуальныя дакументальна-бібліяграфічныя патрэбнасці — гэта патрэбнасці ў інфармацыі аб дакументах, уласцівыя асобным спажывцам. На гэтым узроўні здзяйсняецца канкрэтызацыя асноўных і групавых дакументальна-бібліяграфічных патрэбнасцей у адпаведнасці з ведамі, здольнасцямі, псіхічнымі асаблівасцямі кожнага асобна ўзятага спажывца дакументаванай інфармацыі.

Вызначэнне галоўных грамадскіх функцый бібліяграфічнай інфармацыі магчыма і неабходна на ўзроўні *асноўных* дакументальна-бібліяграфічных патрэбнасцей (дакументальна-бібліяграфічных патрэбнасцей грамадства ў цэлым). Прычым іх мэтазгодна суадносіць з галоўнымі параметрамі дакумента: *форма, змест, прызначэнне (каштоўнасць)*. Адпаведна ва ўсёй разнастайнасці рэальна існуючых асноўных дакументальна-бібліяграфічных патрэбнасцей можна выдзеліць:

— патрэбнасць у пошуку дакументаў, ужо вядомых спажывцу;

— патрэбнасць у апавяшчэнні аб дакументах пэўнага зместу і/ці формы;

— патрэбнасць у ацэнцы дакументаванай інфармацыі па розных якасных крытэрыях з улікам магчымасцей успрымання інфармацыі.

Як бачна, у сістэме Д—С узнікаюць тры тыпы адпаведнасцей паміж дакументальна-бібліяграфічнымі патрэбнасцямі спажыўцоў і дакументамі: *фармальныя, змястоўныя і каштоўныя*.

Пры рэалізацыі першай адпаведнасці (здавальненне патрэбнасці ў пошуку дакументаў) спажыўцу дастаткова ведаць і браць да ўвагі фармальныя характарыстыкі дакумента, якія дазваляюць здзейсніць яго бібліяграфічную ідэнтыфікацыю³⁴ (усталяваць бібліяграфічнае апісанне) і вызначыць месца знаходжання дакумента. Прычым БІ забяспечвае пошук не толькі асобна ўзятага дакумента, але і яго любой структурнай адзінкі: асобнага твора ў зводным выданні, глаў, раздзелаў, артыкулаў, асобных выказванняў. БІ, такім чынам, выконвае адну з асноўных сваіх функцый — *пошукавую*.

Пры рэалізацыі другой адпаведнасці (здавальненне патрэбнасці ў апавяшчэнні аб дакументах) здзяйсняецца інфармаванне спажыўцоў аб дакументах, якія былі выпушчаны ў мінулым, выходзяць зараз ці рыхтуюцца да выдання. Бібліяграфічная інфармацыя, такім чынам, выконвае *камунікатыўную* функцыю (функцыю апавяшчэння).

Рэалізацыя трэцяга тыпу адпаведнасцей (здавальненне патрэбнасцей у ацэнцы дакументаў) дасягаецца шляхам мэтанакіраванага адбору, характарыстыкі і рэкамендацыі дакументаў, адпаведных узроўню падрыхтаванасці спажыўцоў (груп спажыўцоў), асаблівасці іх інфармацыйных патрэбнасцей, мэтам інфармацыйнай дзейнасці (навукова-дапаможным, вучэбна-дапаможным, вытворча-дапаможным, выхаваўчым і інш.). БІ пры гэтым выконвае *ацэначную* функцыю.

Такім чынам, разнастайнасць дакументальна-бібліяграфічных патрэбнасцей спажыўцоў суадносіцца з асноў-

³⁴ Параўнанне пэўнага дакумента з сукупнасцю іншых і выдзяленне яго з гэтай сукупнасці.

нымі характарыстыкамі дакументаў, утвараючы тры тыпы адпаведнасцей: фармальныя, змястоўныя, каштоўнасныя. Фармальныя вызначаюцца неабходнасцю ідэнтыфікацыі і пошуку дакумента. Яны фарміруюць пошукавую функцыю БІ. Змястоўныя звязаны з задачай дакладнага інфармацыі да спажываўца, апавяшчэння аб наяўнасці неабходных дакументаў. Яны фарміруюць камунікатыўную функцыю БІ. Каштоўнасныя адносіны (адпаведнасці) вызначаюцца патрэбнасцямі ў ацэнцы дакументаў у працэсе іх выкарыстання. Яны фарміруюць ацэначную функцыю БІ.

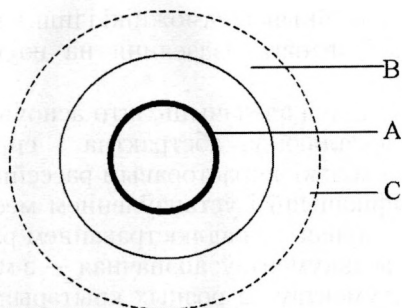
На думку А. П. Коршунава³⁵, асноўныя грамадскія функцыі бібліяграфічнай інфармацыі праяўляюцца ў наступнай паслядоўнасці: пошукавая, камунікатыўная, ацэначная. Такая паслядоўнасць адлюстроўвае шлях ад простага да найбольш складанага.

Пошукавая функцыя з'яўляецца генетычна зыходнай і валодае адноснай незалежнасцю і самастойнасцю. Яна можа рэалізоўвацца на базе канкрэтнага дакументальнага фонду спецыяльнымі сродкамі, якія маюць на мэце толькі пошукавыя мэты і не ўтрымліваюць камунікатыўных і ацэначных кампанентаў.

Наступная асноўная грамадская функцыя БІ ў генетычным функцыянальным радзе — камунікатыўная. Яна ўключае ў сябе магчымасці пошукавай: розныя сродкі здзяйснення камунікатыўнай функцыі могуць быць выкарыстаны ў пошукавых мэтах. Рэалізацыя камунікатыўнай функцыі БІ не прадугледжвае абавязковай сувязі з пэўным фондам дакументаў, яна нават больш поўна рэалізуецца без абмежавання дакументальным фондам.

Сродкі рэалізацыі ацэначнай функцыі абавязкова ўключаюць камунікатыўныя і пошукавыя магчымасці БІ. Бібліяграфічны дапаможнік ацэначнага прызначэння абавязкова выконвае пошукавую і камунікатыўную функцыі, напрыклад, бібліяграфічныя запісы, уключаныя ў дапаможнік, забяспечваюць ідэнтыфікацыю дакументаў, а складанне алфавітнага дапаможнага паказальніка ўяўляе сабой фіксаваанне яго папярэдніх пошукавых магчымасцей.

³⁵ Коршунов О. П. Библиографоведение. Общий курс : учеб. для вузов : в 2 ч. — М., 2001. — Ч. 1—2.

- А. Пошукавая функцыя
- В. Камунікатыўная функцыя
- С. Ацэначная функцыя

Мал. 2. Генетычная структура бібліяграфічнай інфармацыі
(паводле А. П. Коршунава)

Агульная заканамернасць функцыянальнай структуры бібліяграфічнай інфармацыі праяўляецца такім чынам: *кожная асноўная грамадская функцыя можа выяўляцца без наступнай, але не можа не ўключаць у сябе магчымасцей папярэдняй (мал. 2).*

Сродкі рэалізацыі пошукавай і камунікатыўнай функцый (крыніцы агульнай бібліяграфіі) адлюстроўваюць фармальныя і змястоўныя прыметы дакумента без уліку спецыфічных груп тых ці іншых спажывцоў інфармацыі. Сродкі рэалізацыі ацэначнай функцыі адлюстроўваюць цэннасныя прыметы дакумента, крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі (спецыяльнай бібліяграфіі) ствараюцца для пэўных груп з улікам іх інфармацыйных патрэбнасцей.

Генетычная структура функцый БІ прасочваецца і ў эвалюцыі бібліяграфічнай прадукцыі: спачатку з'явіліся простыя пошукавыя сродкі (каталогі), потым рэгістрацыйныя формы бібліяграфічнай інфармацыі камунікатыўнага прызначэння (бібліяграфічныя дапаможнікі, якія ўлічвалі ўсю друкаваную прадукцыю, дакументы адной краіны, дакументы, якія паступілі ў продаж, і г. д.), затым розныя сродкі рэалізацыі ацэначнай функцыі (навукова-дапаможныя, прафесійна-вытворчыя, самаадукацыйныя

бібліяграфічныя дапаможнікі і інш.), якія вырашалі задачы мэтанакіраванага ўздзеяння на пэўныя групы карыстальнікаў).

Неабходна адзначыць, што асноўныя грамадскія функцыі выдзяляюцца абстрактна і спрошчана. Пошукавая звязана толькі з прасторавым рассяйваннем дакументаў, іх ідэнтыфікацыяй і ўстанаўленнем месца знаходжання; камунікатыўная — з адлюстраваннем развіцця ў часе зместу і формы дакументаў; ацэначная — з мэтанакіраванай ацэнкай дакументаў па розных крытэрыях. Рэальна існуючыя крыніцы БІ, як правіла, выконваюць адначасова дзве-тры функцыі (камунікатыўную і пошукавую; ацэначную, камунікатыўную і пошукавую). Усе магчымыя лагічныя праяўленні асноўных грамадскіх функцый у бібліяграфічнай прадукцыі адлюстроўвае функцыянальна-лагічная структура бібліяграфічнай інфармацыі.

Паміж функцыямі магчымы два тыпы адносін: прэваліравання — адна функцыя дамінуе, другая спадарожнічае ёй (напрыклад, крыніцы дзяржаўнай бібліяграфіі выконваюць асноўную камунікатыўную функцыю, пошукавая няўна выражана); раўназначнасці (эквівалентнасці) — розныя функцыі прадстаўлены прыкладна аднолькава (напрыклад, бібліяграфічны паказальнік «Кніга Беларусі: зводны каталог» (Мінск, 1986) выконвае ў роўнай ступені пошукавую і камунікатыўную функцыі). Такія функцыі можна назваць камбінаванымі (камунікатыўна-пошукавая, пошукава-камунікатыўная і інш.).

Такім чынам, бібліяграфічная інфармацыя існуе ў сістэме дакументальных камунікацый, займае ў ёй пасрэдніцкае становішча, забяспечвае ідэнтыфікацыю і пошук дакументаў, апавяшчэнне аб існаванні дакументаў пэўных зместу і формы, якасную ацэнку дакументаў па розных крытэрыях і выконвае тым самым *пошукавую, камунікатыўную і ацэначную* асноўныя грамадскія функцыі.

Дыскусія 80-х гг. XX ст. аб функцыях бібліяграфічнай інфармацыі. Пасля абгрунтавання А. П. Коршунавым асноўных грамадскіх функцый бібліяграфіі, якія яна выконвае на любым этапе развіцця грамадства, распачалася дыскусія (В. А. Факееў, А. В. Сакалоў і інш.). Быў падтрыманы падыход А. П. Коршунава аб мэтазгоднасці выдзялення

асноўных (унутраных) функцый і ў цэлым іх пералік. Але было выказана меркаванне аб уласцівасці бібліяграфіі не толькі ўнутраных, але і знешніх, гістарычна абумоўленых функцый. У якасці знешніх вылучаліся ідэалагічная, арганізацыйна-кіруючая, геданічная, сацыялізуючая, культурна-асветніцкая і інш.

У канцэпцыях бібліяграфіі як грамадскай з’явы, распрацаваных у 90-я гг. XX — пачатку XXI ст., былі развіты падыходы функцыянальнай самастойнасці, якія найбольш яскрава праявіліся ў канцэпцыях В. А. Факеева, Н. А. Слядневай, М. Г. Вохрышавай і інш.

В. А. Факееў аб функцыях бібліяграфіі. У працах В. А. Факеева пачатку XXI ст. выказана меркаванне аб існаванні трохузроўневай структуры функцый бібліяграфіі³⁶. Першы ўзровень — агульная (сутнасная) функцыя, якая аб’ядноўвае патэнцыял бібліяграфіі, — *бібліяграфічная*. Гэта функцыя аптымізацыі кагнітыўна-інфармацыйнага ўзаемадзеяння і адпаведнасцей у сістэме «свет тэкстаў — свет патрэбнасцей у тэкстах» ці забеспячэння інтэлектуальнага (ідэальнага) доступу да фіксаваных тэкстаў, іх патокаў і масіваў.

Другі ўзровень прадстаўлены ўнутрысістэмнымі³⁷ функцыямі:

— *пазнавальнай* (бібліяграфічнае пазнанне дакументаў, дакументных патокаў і масіваў, іх ідэнтыфікацыя);

— *інфармацыйна-камунікатыўнай* (забеспячэнне сацыяльнай дакументнай камунікацыі на бібліяграфічным узроўні, аптымізацыя адпаведнасцей і ўзаемадзеяння ў сістэме «аўтар — тэкст — карыстальнік тэксту»);

— *каштоўнасна-арыентацыйнай, сацыякультурнай* (бібліяграфічная ацэнка фіксаваных тэкстаў (дакументаў) па розных якасных крытэрыях, забеспячэнне арыентацыі ў свеце тэкстаў, магчымасці аперыравання і ўпраўлення іх патокамі і масівамі).

Унутрысістэмныя (агульныя, абстрактныя, фундаментальныя) функцыі ўласцівы бібліяграфіі як грамадскай

³⁶ Факеев В.А. Библиография: теоретико-методологические основания : учеб. пособие. — СПб., 2006. — С. 246—252.

³⁷ У розных дублікацыях яны называюцца агульнымі, абстрактнымі, фундаментальнымі.

з'яве незалежна ад выкарыстання яе ў канкрэтных грамадскіх мэтах. Сутыкаючыся з канкрэтнымі сферамі абслугоўвання ў ходзе гістарычнага развіцця, яны набываюць розныя канкрэтна-гістарычныя функцыянальныя надбудовы прыкладнога характару. Выключна поўна такія функцыі выявіць немагчыма. Можна гаварыць аб прыкладным пераліку іх у канкрэтны перыяд. Разам з тым іх выяўленне нельга недаацэньваць. Яны даюць магчымасць вызначыць месца і ролю бібліяграфіі, дыферэнцыраваць яе прызначэнне, кіраваць ёю і весці пошук рэзерваў для яе развіцця. На сучасным этапе развіцця грамадства, лічыць В. А. Факееў, можна выявіць наступныя прыкладныя функцыі бібліяграфіі:

— *сацыялізуючыя* (мадыфікацыя функцыянальнай бібліяграфічнай цэннаснай арыентацыі) — *педагагічная, папулярызатарская, прапедэўтычная, бібліятэрапейтычная*;

— *ідэалагічная* (на сучасным этапе развіцця грамадства праяўляецца слаба, сугучная з *прапагандыскай*);

— *мадэлюючыя і пазнавальныя*: *вымяральная, апісальная, падагульняючая, прагнастычная* і інш.

Н. А. Сляднева аб функцыянальнай структуры бібліяграфіі. Н. А. Сляднева разглядае існаванне бібліяграфіі ў метасістэме Універсум чалавечай дзейнасці як з'яву інфраструктурнага характару і, адпаведна, імкнецца праілюстраваць гэта праз функцыянальную структуру.

Яна лічыць, што бібліяграфія выконвае сутнасную функцыю *ўніверсальнага метаду аперыравання суверэннымі інфааб'ектамі*. Бібліяграфіі ўласціва ствараць метадычныя веды, якія маюць інфраструктурны характар і пранізваюць усе сферы дзейнасці грамадства. Гэтую функцыю бібліяграфія выконвае заўсёды.

Акрамя гэтага, бібліяграфіі ўласцівы *агульнасістэмныя канкрэтна-гістарычныя функцыі*:

— *намінацыйная* (магчымасць бібліяграфічнымі сродкамі называць любы інфааб'ект);

— *упраўляючая* (магчымасць бібліяграфічнымі сродкамі мэтанакіравана ўздзейнічаць на ўзроўні пошуку дакументаў, кіравання чытаннем і ведамі);

— *гнэсеалагічная* (адлюстроўвае навуковыя магчымасці бібліяграфіі, у тым ліку падагульненне навуковых ведаў на ўзроўні развіцця культуры ў цэлым, асобнай навукі).

Бібліяграфіі ўласцівы таксама галіновыя (радавыя) метасістэмныя функцыі (адлюстроўваюць ролю бібліяграфіі ў тых ці іншых сферах Універсуму чалавечай дзейнасці):

— абслугоўвання (вызначаюцца назвай сфер дзейнасці — у дапамогу вытворчасці, адукацыі, будаўніцтву і інш.);

— рэдуплікацыі (праяўляюцца ў межах сфер дзейнасці, з якімі бібліяграфія ўтварае сінтэтычныя сферы: літаратурназнаўства, кнігазнаўства, гісторыя — і, адпаведна, функцыі гісторыка-літаратурная, тэксталагічная, літаратурна-крытычная; кнігазнаўча-тыпалагічная, гісторыка-кнігазнаўчая, кніжна-статыстычная; крыніцазнаўчая, гістарыяграфічная).

Вывады. Такім чынам, бібліяграфія — поліфункцыянальная з'ява. Сукупнасць функцый, якія яна выконвае, забяспечвае рэалізацыю яе сацыяльнага прызначэння. У сучасных поглядах навукоўцаў на функцыянальную структуру бібліяграфіі прэваліруе выдзяленне некалькіх узроўняў — першы (сутнасны, агульны) вызначае яе прыроду, ролю як грамадскай з'явы, іншыя канкрэтызуюць гэты ўзровень і апісваюць галіновыя агульнасістэмныя ці канкрэтна-гістарычныя праяўленні. Разам — яны дазваляюць прааналізаваць месца і ролю бібліяграфіі, дыферэнцыраваць яе прызначэнне, кіраваць ёю і весці пошук рэзерваў для яе развіцця.

1.4. Формы існавання бібліяграфічнай інфармацыі (бібліяграфічных ведаў)

Бібліяграфічнае паведамленне як асноўная элементарная адзінка БІ. Элементы бібліяграфічнай інфармацыі зарадзіліся разам з дакументам, з'яўляюцца сродкам яго наймення, распазнавання ў сукупнасці іншых, сродкам уліку і ўпарадкавання дакументных патокаў, папулярызацыі навуковых ведаў і інш.

Бібліяграфічная інфармацыя прайшла вялікі шлях у сваім развіцці. Разам з навукай, культурай і тэхнікай удаканаліся яе формы, тыпы, віды, афармлялася жанравая разнастайнасць, змяняліся матэрыяльныя носьбіты яе фіксавання.

Іх склад мае канкрэтна-гістарычны характар, вельмі дынамічны і разнастайны. Аднак ва ўсёй гэтай разнастайна-

сці і непаўторнасці ёсць і агульныя рысы, якія дазваляюць паказаць, што з'яўляецца зыходным для самых розных праяўленняў бібліяграфічнай інфармацыі. Для любога аб'екта ўвагі чалавека, на аснове якога можа стварацца БІ (а гэта дакумент (тэкст), іх лагічна вылучаная частка ці сукупнасць), вызначаюцца пэўныя звесткі (данія), якія яго характарызуюць і могуць спрыяць выдзяленню з сукупнасці іншых. Яны называюцца бібліяграфічнымі звесткамі. Найчасцей гэта імя аўтара, назва, месца выдання, выдавецтва, год выхаду дакумента ў свет, колькасць старонак і інш. Яны існуюць у дакуменце як сродак іх наймення і разнастайнай характарыстыкі. Аднак адасоблена ўжытыя бібліяграфічныя звесткі не даюць магчымасці ідэнтыфікаваць і знайсці пэўны дакументны аб'ект і, адпаведна, не даюць падставы разглядаць гэтыя данія як праяўленні бібліяграфічнай інфармацыі. Неабходны набор бібліяграфічных звестак, якія дазваляць адназначна ахарактарызаваць і распазнаць дакумент (яго частку ці сукупнасць), выдзеліць яго з дакументных патокаў і масіваў. Такі набор ці такая сукупнасць называецца бібліяграфічным паведамленнем, яно з'яўляецца элементарнай адзінкай любой бібліяграфічнай інфармацыі. *Бібліяграфічнае паведамленне* — гэта сукупнасць бібліяграфічных звестак, цэласнае структурнае ўтварэнне (мінімальнае і недзялімае), якое забяспечвае ідэнтыфікацыю і пошук дакумента (дадатак 2).

У слоўніку «Библиотечное дело: терминологический словарь» (М., 1997) прыводзяцца два значэнні тэрміна «бібліяграфічнае паведамленне»: 1) элемент БІ, які ўтрымлівае арганізаваныя па пэўных правілах (стандартныя) звесткі аб дакуменце (яго частцы) ці групе дакументаў; 2) перадача БІ³⁸. У першым маюцца прынцыповыя памылкі: бібліяграфічнае паведамленне не абавязкова стандартнае, яно можа давацца і ў адвольнай форме; недакладна называецца самая галоўная ўмова адрознення бібліяграфічнага паведамлення і адпаведна БІ ад іншых разнавіднасцей паведамленняў (інфармацыі) — звесткі

³⁸ Библиотечное дело : терминологический словарь / Рос. гос. б-ка. — 3-е изд., перераб. и доп. — М., 1997. — С. 18.

аб дакуменце (яго частцы) ці групе дакументаў, якія ў сукупнасці сваёй ідэнтыфікуюць іх. Апошняя надзвычай важна, таму што далёка не ўсякі набор бібліяграфічных звестак гэта здольны зрабіць і адпаведна ўяўляць сабой бібліяграфічнае паведамленне. Больш дакладна яно даецца ў «Тлумачальным слоўніку бібліятэчных і бібліяграфічных тэрмінаў» (аўтары: В. Е. Лявончыкаў, Л. А. Дзямешка, Р. І. Саматыя, Мінск, 2000). Бібліяграфічнае паведамленне — «элемент БІ, які ўтрымлівае арганізаваныя па вызначаных правілах (стандартныя) звесткі аб дакуменце (яго частках ці групе дакументаў), неабходныя і дастатковыя для рэалізацыі асноўных грамадскіх мэт БІ. Бібліяграфічнае паведамленне можа перадавацца ў дакументальна фіксаванай ці вуснай формах»³⁹. Але пад гэта азначэнне не падпадае шырокі спектр нестандартызаваных вусных і пісьмовых бібліяграфічных паведамленняў. У рэчаіснасці ж мы іх перадаём пастаянна, напрыклад вусна — у час бібліятэчна-бібліяграфічнага абслугоўвання, пісьмова — у адвольнай паслядоўнасці і з розным наборам бібліяграфічных звестак. У ніжэйпрыведзеным фрагменце пісьма даюцца нестандартызаваныя бібліяграфічныя паведамленні з вольным пералікам бібліяграфічных звестак, якія маглі дазволіць ідэнтыфікаваць запрошаныя кнігі.

Военачальнік, палітычны дзеяч, публіцыст Андрэй Курбскі (1528—1583) у 1564 г., баючыся рэпрэсій Івана Жалівага, збег у ВКЛ. Ён імкнуўся забраць сваю бібліятэку з Юр'ева. Па яго даручэнні ў пісьме князя Аляксандра Палубенскага да баярскіх сыноў Якава Шаблікіна і Ігнація Агібалава даваліся звесткі аб кнігах, якія неабходна было знайсці і вярнуць:

«Здесь у нас, Яков, твой человек взят, а Игнатьева жена, да сын, да сноха, и будет тебе, Яков, человек надобен, а тебе, Игнатий, будет надобе жена, да сын, да сноха, и ты бы допытался книг князь Андреевых Курбского, которые остались в Юрьеве. Книга одна в полдесьть, писана скорописью, а кожа на ней не на всей, лишь на пяте (корешке), кожа клеена, а тетрадей в ней есть с шестьдесят и семьдесят...». Далей прыводзіцца змест зборніка «Слово Иосифа Евреинова о Макковеех да Слово о Авраме и о Милхиседеке и Оригене, да и иные многие словеса Максима

³⁹ Лявончыкаў В. Е., Дзямешка Л. А., Саматыя Р. І. Тлумачальны слоўнік бібліятэчных і бібліяграфічных тэрмінаў. — Мінск, 2000. — С. 33—34.

Философа да иных святых». «А другая книга — мучение князя Михаила Черниговского да боярина его Федора, житие Августина Иппановского, да и иные словеса, а переведено из латинского языка, а переплетено ново, а кожи на ней еще не положено. Да книга Апостол, а писан в десть, а письмо доброе, а переплетен по-немецки. А будет тебе, Яков, человек твой надобен, и ты бы книги приготовил да срок учинил, как книги будут готовы; а человека твоего приготовим, приведем из Вильны в Вольмар. А будет книг не попытаешься и не приготовишь их, и мы человека твоего обесим» (<http://www.svrt.ru/library.htm>).

Бібліяграфічне паведамленне можа існаваць у вуснай і фіксаванай формах. Вуснае бібліяграфічнае паведамленне ўключае, як правіла, мінімальны набор бібліяграфічных звестак, якія дазваляюць ідэнтыфікаваць дакумент (яго частку, сукупнасць), перадаецца вербальна і адпаведна не захоўваецца ў прасторы і часе.

Фіксаваная форма бібліяграфічнага паведамлення называецца *бібліяграфічным запісам*. Абавязковай і мінімальнай адзінкай бібліяграфічнага запісу з'яўляецца бібліяграфічнае апісанне дакумента (яго часткі ці сукупнасці), якое можа суправаджацца класіфікацыйнымі індэксамі, аўтарытэтнымі/нарматыўнымі запісамі, анатацыяй, рэфератам, адной ці некалькімі прадметнымі рубрыкамі, адным ці некалькімі ключавымі словамі, указаннямі на месца захоўвання (сігламі ўстановы, шыфрам фондаў). У запісы могуць уключацца выявы вокладак і некалькіх старонак тэксту, цытаты з тэкстаў, спасылкі на рэцэнзіі і інш. Гэта робіцца для больш глыбокай характарыстыкі дакумента, раскрыцця яго зместу, мэтавага і карыстальніцкага прызначэння, папулярызацыі ведаў, рэкламы і да д. п.

Адпаведна наяўнасці гэтых дадатковых элементаў да асноўнага (бібліяграфічнага) апісання бібліяграфічныя запісы падзяляюцца на запісы прастай і складанай структуры. Бібліяграфічныя запісы прастай структуры ўключаюць толькі бібліяграфічныя апісанні. Бібліяграфічныя запісы складанай структуры ўключаюць, акрамя бібліяграфічных апісанняў, адзін ці некалькі дадатковых элементаў. Запісы адрозніваюцца не толькі па наборы элементаў, але і па фармаце іх прадстаўлення. Напрыклад, запіс на адзін і той жа дакумент можа выглядаць па-рознаму ў фармацах, якія выкарыстоўваюцца для электрон-

ных і картачных каталогаў (дадатак 3). Бібліяграфічны запіс з'яўляецца бібліяграфічнай мадэллю асобнага дакумента (тэксту), іх сукупнасцей ці лагічна выдзеленых частак. На аснове гэтых мадэлей ствараецца ўвесь спектр бібліяграфічнай прадукцыі.

Бібліяграфічны дапаможнік як асноўны спосаб існавання і сродак распаўсюджвання дакументаванай бібліяграфічнай інфармацыі. На аснове бібліяграфічных запісаў ствараюцца розныя бібліяграфічныя прадукты. У сучаснай тэрмінасістэме ўжываюцца ў якасці аналагічных назваў: бібліяграфічныя дапаможнікі, бібліяграфічныя дакументы, крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі, часам (у вузкім сэнсе гэтага слова) — бібліяграфічныя рэсурсы. Іншымі словамі, любую, незалежна ад аб'ёму, формы, структуры, зместу і іншых характарыстык, замацаваную на матэрыяльным носьбіце бібліяграфічную інфармацыю можна назваць бібліяграфічным дапаможнікам, ці бібліяграфічным дакументам, ці бібліяграфічным прадуктам, ці бібліяграфічным рэсурсам, ці крыніцай бібліяграфічнай інфармацыі. Азначэнні некалькі адрозніваюцца (гл. слоўнік асноўных тэрмінаў), але аб'ёмы паняццяў у цэлым супадаюць. І адпаведна бібліяграфічны запіс (просты і/ці складаны) з'яўляецца іх асноўнай уліковай адзінкай. Найбольш распаўсюджаны ў спецыяльнай літаратуры тэрмін *бібліяграфічны дапаможнік*.

Пад бібліяграфічным дапаможнікам разумеюць пэўным чынам упарадкаванае мноства бібліяграфічных запісаў, аб'яднаных адзінствам задумы, прызначэння, формы і/ці зместам уключаемай інфармацыі. Бібліяграфічныя дапаможнікі з'яўляюцца асноўным спосабам існавання і сродкам распаўсюджвання дакументаванай бібліяграфічнай інфармацыі. Гэта паняцце ахоплівае вельмі шырокі спектр з'яў. Вызначыліся, існуюць і актыўна развіваюцца розныя формы, тыпы і жанры бібліяграфічных дапаможнікаў. У сукупнасці сваёй яны ствараюць бібліяграфічныя рэсурсы (у вузкім разуменні гэтага слова) ці з'яўляюцца часткай гэтых рэсурсаў (у шырокім сэнсе).

Пад *бібліяграфічнымі рэсурсамі* ў шырокім сэнсе разумеюцца *патэнцыял бібліятэк і іншых устаноў, якія здзяйсняюць бібліяграфічную дзейнасць: сістэма інфармацый-*

на-бібліяграфічных выданняў, даведачна-бібліяграфічны апарат, бібліяграфічныя кадры, матэрыяльна-тэхнічная база, грашовыя сродкі і інш. У вузкім — толькі *сукупнасць бібліяграфічнай прадукцыі* (бібліяграфічных дапаможнікаў). Бібліяграфічныя рэсурсы ўваходзяць у больш шырокія метасістэмы — дакументныя і інфармацыйныя рэсурсы.

Формы бібліяграфічных дапаможнікаў. Бібліяграфічныя дапаможнікі адрозніваюцца па шэрагу фармальных прымет. Важнейшая з іх — матэрыяльная канструкцыя, згодна з якой выдзяляюцца наступныя формы існавання бібліяграфічных дапаможнікаў (дадатак 4):

- картачныя бібліяграфічныя дапаможнікі;
- бібліяграфічныя выданні і рукапісы;
- несамастойныя выдавецкія формы (унутры- ці прытэкставыя);
- аўтаматызаваныя бібліяграфічна-пошукавыя сістэмы (электронныя ці лічбавыя).

Да картачных формаў бібліяграфічных дапаможнікаў адносяцца картачныя бібліяграфічныя каталогі і картатэкі⁴⁰. *Картачныя бібліяграфічныя каталогі* — пэўным чынам арганізаваная сукупнасць бібліяграфічных запісаў дакументаў, якая раскрывае склад і/ці змест аднаго ці некалькіх дакументных фондаў і прадстаўлена ў картачнай форме. Такія каталогі атрымалі шырокае распаўсюджанне ў бібліятэках, архівах.

Элементарнай уліковай адзінкай картачнага каталога з'яўляецца бібліяграфічная картка, на якой у пэўнай, дакладна вызначанай паслядоўнасці размешчаны звесткі аб змесце, форме, месцы знаходжання дакумента. Карткі існуюць адасоблена, звязаны паміж сабой толькі лагічнай ці фармальнай сувяззю прадстаўленай на іх інфармацыі. Гэта дазваляе пастаянна папаўняць картачныя каталогі, не парушаючы пры гэтым іх структурнае адзінства. Найбольш распаўсюджанымі ў бібліятэчнай практыцы з'яўляюцца

⁴⁰ *Бібліяграфічныя каталогі* — бібліяграфічныя дапаможнікі, якія раскрываюць склад і/ці змест аднаго ці некалькіх фондаў бібліятэк, архіваў, кнігагандлёвых устаноў. Яны могуць існаваць не толькі ў карткавай форме, а і ў друкаванай, электроннай.

алфавітныя, сістэматычныя, прадметныя картачныя каталогі (па спосабе групойкі матэрыялу).

А л ф а в і т н ы к а т а л о г — бібліяграфічны дапаможнік, у якім бібліяграфічныя запісы прадстаўлены ў картачнай форме і размеркаваны па алфавіце імён (прозвішчаў) аўтараў ці загалоўкаў дакументаў. Алфавітны каталог дае магчымасць удакладніць, ці ёсць кнігі пэўнага аўтара (аўтараў, скаладальнікаў, рэдактараў) у фондзе бібліятэкі; ці ёсць кнігі з пэўнай назвай у фондзе бібліятэкі; устанавіць звесткі, дастатковыя для заказу і пошуку кнігі ў фондзе бібліятэкі (элементы бібліяграфічнага апісання, індэксы класіфікацый, шыфры месцаў захавання кнігі); наяўнасць кніг, прысвечаных пэўнай асобе.

С і с т э м а т ы ч н ы к а т а л о г — бібліяграфічны дапаможнік, у якім бібліяграфічныя запісы прадстаўлены ў картачнай форме і размеркаваны па галінах ведаў у адпаведнасці з пэўнай бібліятэчна-бібліяграфічнай класіфікацыяй. У бібліятэчнай практыцы Беларусі ў асноўным выкарыстоўваюцца Універсальная дзесятковая класіфікацыя (УДК) і Бібліятэчна-бібліяграфічная класіфікацыя (ББК). Усе раздзелы вызначаны ў лагічнай паслядоўнасці, у межах асобнага раздзела літаратура размеркавана ад агульнага да прыватнага.

П р а д м е т н ы к а т а л о г — бібліяграфічны дапаможнік, у якім бібліяграфічныя запісы прадстаўлены ў картачнай форме і размеркаваны ў агульным алфавіце (незалежна ад галін ведаў) прадметных рубрык, за якімі канцэнтруюцца бібліяграфічныя запісы на дакументы адпаведнай тэматыкі.

Бібліяграфічныя картатэкі — бібліяграфічныя дапаможнікі, у якіх на картках у пэўнай паслядоўнасці (фармальнай ці змястоўнай) размяркоўваюцца бібліяграфічныя запісы на дакументы ці іх часткі, не абавязкова прадстаўленыя ў фондзе пэўнай бібліятэкі.

Па спосабе групойкі матэрыялу картатэкі могуць быць алфавітныя, сістэматычныя, прадметныя, храналагічныя, персаналій, рэцэнзій і іншыя, па змесце адлюстроўваемых матэрыялаў — універсальныя, галіновыя, тэматычныя, краязнаўчыя, спецыяльныя. Картатэкі пастаянна папаў-

няюцца, але матэрыял у іх захоўваецца толькі да таго часу, пакуль ён актуальны.

Цэнтральнае месца сярод картатэк належыць сістэматычнай картатэцы артыкулаў (яна ствараецца ў многіх бібліятэках). Яна ўніверсальная па змесце. Структура яе падобная на структуру сістэматычнага каталога. У адрозненне ад каталога сістэматычная картатэка адлюстроўвае не самастойныя выданні, а матэрыялы з часопісаў, газет, зборнікаў; яна апэратыўна папаўняецца і абнаўляецца (тэрмін захавання запісаў па грамадскіх навуках — 3—4 гады, па мастацтве — больш за 7 гадоў), мае больш дробныя рубрыкі.

Тэматычныя картатэкі змяшчаюць інфармацыю па пэўнай тэме (праблеме). Яны, як правіла, маюць часовы характар, ствараюцца па найбольш актуальных праблемах і існуюць да таго часу, пакуль цікавяць грамадства.

Да спецыяльных картатэк адносяцца: картатэка рэцэнзій, загалоўкаў твораў мастацкай літаратуры, ілюстрацый і інш. Яны адлюстроўваюць асобныя віды дакументаў, маюць фармальную (алфавітную) ці, радзей, змястоўную групоўку матэрыялу, пастаянна актуалізуюцца, папаўняюцца. Спецыяльныя картатэкі, як і тэматычныя, не дубліруюць, а дапаўняюць сістэматычную картатэку артыкулаў.

Краязнаўчыя картатэкі (часам сустракаецца назва *краязнаўчыя каталогі*) — бібліяграфічныя дапаможнікі, якія змяшчаюць матэрыялы (незалежна ад іх наяўнасці ў бібліятэцы) аб пэўным рэгіёне (раён, вобласць, горад, вёска) і рэалізаваны ў картачнай форме. Па змесце ўключаемых матэрыялаў гэтыя картатэкі маюць універсальны характар: адлюстроўваюць інфармацыю па ўсіх баках жыццядзейнасці краю, у тым ліку па культуры і мастацтве. Пэрыядычныя картатэкі абумоўлены спецыфікай бібліятэкі, у межах якой яны ствараюцца.

Бібліяграфічныя выданні (паказальнікі, спісы, друкаваныя каталогі) — гэта паліграфічна самастойна аформленыя выданні, якія ўтрымліваюць бібліяграфічную інфармацыю (інфармацыю аб дакументах) і прызначаны для яе распаўсюджвання ў грамадстве.

Бібліяграфічныя выданні, як любыя самастойныя выданні, адрозніваюцца па перыядычнасці выхаду ў свет і бываюць: неперыядычныя, перыядычныя, прадаўжальныя.

Неперыядычныя бібліяграфічныя выданні выходзяць аднаразова, паўтарэнне (чарговыя выданні) не прадугледжана.

Перыядычныя бібліяграфічныя выданні выходзяць рэгулярна, з пастаяннай для кожнага года колькасцю нумароў (выпускаў). Яны аднатыпна аформлены, розныя па змесце, нумараваныя і/ці датаваныя, маюць аднолькавую назву.

Прадаўжальныя бібліяграфічныя выданні выходзяць праз недакладна вызначаныя прамежкі часу, па меры назапашвання матэрыялу. Яны не паўтараюцца па змесце, аднатыпна аформлены, нумараваны і/ці датаваны выпускамі, маюць аднолькавую назву.

Надзвычай распаўсюджаны *несамастойныя выдавецкія формы* бібліяграфічных дапаможнікаў, дзе бібліяграфічная інфармацыя размешчана ў межах аднаго, асобна ўжытага дакумента. Да яе адносяцца: прыкніжныя, прыартыкульныя, унутрыкніжныя, унутрыгазетныя, унутрычасопісныя бібліяграфічныя спісы.

Унутрыкніжныя (унутрыгазетныя, унутрычасопісныя) бібліяграфічныя дапаможнікі — гэта пэўным чынам (часцей за ўсё ў алфавітным парадку, па асобных тэмах) арганізаваная сукупнасць бібліяграфічных запісаў, размешчаных у дакуменце (кнізе, часопісе, газеце) як асобны, самастойны раздзел, частка, артыкул, незалежны ад іншых матэрыялаў, уключаных у выданне.

Напрыклад, у бібліяграфічным бюлетэні (часопісе) «Новыя кнігі: па старонках беларускага друку» (выдаецца з 1960 г.) змяшчаюцца ўнутрычасопісныя бібліяграфічныя спісы разнастайнай тэматыкі, якія маюць нават асобную пагінацыю.

Прыкніжныя (прыартыкульныя) бібліяграфічныя дапаможнікі — арганізаваная пэўным чынам (часцей за ўсё ў парадку цытавання, па алфавіце) сукупнасць бібліяграфічных запісаў, створаная да тэкстаў кніг (артыкулаў) і існуючая з імі ў непарыўнай сувязі: у тэксце,

у падрадкавых заўвагах і каментарыях, па-за тэкстам (у спісе літаратуры да тэксту). Гэта пералік дакументаў (іх частак), якімі аўтар пэўнага тэксту карыстаўся пры падрыхтоўцы кнігі ці артыкула. Змест такой бібліяграфічнай інфармацыі абумоўлены тэматыкай першаснага тэксту, яна без тэксту бессэнсоўная.

Напрыклад, прыкніжнымі спісамі суправаджаюцца навуковыя выданні (*Дядіомова О. В. Музыкальная культура городов Белоруссии в XVIII веке. — Минск, 1992. — 207 с.: ил.*). У некаторых выданнях прыкніжныя (прыартыкульныя) спісы літаратуры адсутнічаюць, а звесткі аб выкарыстаных аўтарам крыніцах змяшчаюцца ў падрадкавых заўвагах: *Беларусы: у 8-мі т. — Т. 1—3. — Минск, 1995—1999; Культура беларускага замежжа. Кн. 1. — Минск, 1993. — 192 с. і інш.*

З апошняга дзесяцігоддзя XX ст. у дзейнасць бібліятэк, органаў навуковай інфармацыі, архіваў актыўна ўкараняюцца камп'ютарныя тэхналогіі. На электронных носбітах ствараюцца першасныя дакументы і разнастайныя сродкі арыентацыі ў іх. Гэта спрыяе эканоміі рэсурсаў, плошчаў размяшчэння дакументаў, павышае тэрмін захавання дакумента, дазваляе прадстаўляць на адным носбіце першасную і шырокі спектр другаснай інфармацыі, забяспечвае шматаспектны пошук інфармацыі і апэратыўнасць яе атрымання, дае магчымасць інтэрактыўных інфармацыйных зносін на адлегласці і інш. У бібліятэках ствараюцца *электронныя каталогі, бібліяграфічныя базы даных.*

Электронны каталог (ужываюцца таксама тэрміны: машыначытаемы каталог, бібліяграфічны банк даных бібліятэкі) — сукупнасць бібліяграфічных і лексікаграфічных даных, якая разам з сістэмай кіравання базамі даных і наборам прыкладных сістэм забяспечвае пошук інфармацыі аб дакументах пэўнага фонду ці фондаў у аўтаматызаваным рэжыме.

Электронны каталог (ЭК) спалучае ў сабе магчымасці алфавітнага, сістэматычнага і прадметнага картачных каталогаў. Перавагамі ЭК у параўнанні з картачнымі можна лічыць:

- кампактнасць;
- магчымасць выкарыстання на адлегласці;

— магчымасці інтэграцыі ў агульныя сеткі бібліяграфічнай інфармацыі;

— аператыўнасць вядзення і выкарыстання;

— шматфункцыянальнасць⁴¹;

— рэалізацыя прынцыпу аднакратнасці апрацоўкі дакумента і шматкратнасці выкарыстання атрыманых вынікаў;

— магчымасці выкарыстання ўніфікаваных фарматаў прадстаўлення запісаў;

— магчымасці карпаратыўнага стварэння і выкарыстання ЭК.

У сучасных электронных каталогах прадстаўлены бібліяграфічныя звесткі аб дакуменце, вынікі яго сэнсавай апрацоўкі (індэксы, ключавыя словы і інш.), аўтарытэтныя/нарматыўныя запісы, звесткі аб адзінках захоўвання, звесткі аб стваральніках запісаў і аб чытачах. ЭК ствараюцца на пэўны фонд (фонды) дакументаў установы, якая захоўвае гэтыя дакументы. Папаўненне ЭК здзяйсняецца: на этапах каталагізацыі бягучага дакументнага патоку, які паступае ў бібліятэку; рэкаталагізацыі дакументнага масіву, накопленнага ў бібліятэцы, але не адлюстраванага ў ЭК; рэтраканверсіі (сканіраванні і распазнаванні картак з картачных каталогаў). Доступ да электронных каталогаў магчымы і ў межах установы-генератара, лакальных сетак, сусветнай інфармацыйнай сеткі Інтэрнэт; пры дапамозе любога камп'ютара, які падключаны да пэўных сістэм ці адпаведна абсталяваны (электронны каталог можа запісвацца на аптычны дыск).

Напрыклад, у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі электронны каталог з'яўляецца асноўным элементам інфармацыйна-пошукавага апарату бібліятэкі. Ён налічвае больш за 4 млн бібліяграфічных запісаў, адлюстроўвае амаль увесь фонд бібліятэкі, забяспечвае магчымасць доступу да дыгіталізаваных тэкстаў (пры іх наяўнасці). У ім прадстаўлены бібліяграфічныя запісы з розным узроўнем паўнаты: поўныя (з аўтарытэтным кантролем),

⁴¹ Цыт. па: *Жарикова Л. А., Макарова А. А., Скарук Г. А.* Электронный библиотечный каталог : конспект лекции для курса «Библиотечные каталоги» ГПНТБ Сиб. отд. РАН. — Новосибирск, 2006. — С. 19 (*Шрейдер Ю. А.* Библиографическая традиция и автоматизация каталогов // Сов. библиогр. — 1986. — № 2).

атрыманыя ў выніку каталагізацыі бягучага патоку пачынаючы са снежня 2007 г.; адносна поўныя (сканвертаваныя ў нацыянальны камунікатыўны фармат BELMARC з лакальнага фармату ЭК НББ, сфарміраванага на працягу 1993—2007 гг. на этапе бягучай каталагізацыі і рэкаталагізацыі рэтрамасіву нацыянальных дакументаў); кароткія (без аўтарытэтнага кантролю, сэнсавай апрацоўкі), сфарміраваныя ў выніку рэтраканверсіі картачных каталогаў НББ. Сэнсавы блок запісаў заснаваны на выкарыстанні класіфікацыйных сістэм УДК і ДРНТІ; дэскрыптарных інфармацыйна-пошукавых моў; даведнікаў кадзіраваных элементаў апісання дакументаў; нарміраваных (аўтарытэтных) найменняў асоб, калектываў, радавых імён, геаграфічных аб'ектаў, уніфікаваных загалоўкаў. Бібліяграфічныя і аўтарытэтные запісы, якія ствараюцца, прадстаўлены не толькі ў лакальным ЭК НББ, але і з'яўляюцца асноўным масівам запісаў зводнага ЭК бібліятэк Беларусі і Нацыянальнай базы даных аўтарытэтных запісаў.

У бібліятэках, архівах, музеях Беларусі, акрамя электронных каталогаў, ствараюцца разнастайныя базы даных, у тым ліку бібліяграфічныя. База даных (БД) — сукупнасць структураваных даных, зафіксаваных на машыначытаемым носьбіце па агульных правілах апісання, захавання і выкарыстання. Па разнавіднасці ўключаемых даных БД бываюць:

- бібліяграфічныя (змяшчаюць бібліяграфічныя апісанні дакументаў);

- рэфератыўныя (бібліяграфічныя апісанні дакументаў і рэфераты на іх);

- паўнатэкставыя (запісы поўных тэкстаў ці частак дакументаў⁴²);

- канцэптаграфічныя (бібліяграфічныя запісы і цытаты з дакументаў, асноўныя ідэі, палажэнні);

- фактаграфічныя (аб'ектаграфічныя як іх разнавіднасць) — змяшчаюць канкрэтныя факты, прыметы, паказчыкі і інш., могуць суправаджацца бібліяграфічнымі звесткамі, калі неабходна адсылка да канкрэтных дакументаў;

- графічныя (чарцяжы, схемы, малюнкi, ілюстрацыі), могуць таксама змяшчаць спасылкі на крыніцы размяшчэння матэрыялаў;

⁴² Бібліяграфічныя звесткі, якія ідэнтыфікуюць поўны тэкст ці яго фрагмент, абавязковыя.

— мультымедыйныя (тэкставыя, графічныя, відэа-, аўдыяданыя)⁴³.

Таму бібліяграфічнымі па сутнасці сваёй можна лічыць бібліяграфічныя, рэфератыўныя, канцэптаграфічныя БД. Яны ўтрымліваюць элементы, ідэнтыфікуючыя канкрэтны тэкст, фрагменты тэксту ці вынікі яго аналітыка-сінтэтычнай перапрацоўкі. Паўнатэкставыя, фактаграфічныя, графічныя, мультымедыйныя БД бібліяграфічнымі не з'яўляюцца. Яны маюць бібліяграфічнае аснашчэнне, якое дазваляе ідэнтыфікаваць канкрэтны тэкст, факт, суаднесці іх з канкрэтным дакументам.

Яны могуць адлюстроўваць дакументы як па фармальнай (напрыклад, від дакумента), так і па змястоўнай (па пэўнай галіне, галінах ведаў, праблемах) прымеце.

Напрыклад, у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі да 2006 г. (праца па стварэнні БД пачалася з 1993 г.) фарміравалася 25 баз даных, больш за палову з іх з'яўляліся часткамі ЭК («Кнігі», «Ноты», «Перыядычныя выданні», «Рэдкая кніга», «Аўтарэфераты дысертацый і дысертацыі» і інш.). Астатнія базы даных (у асноўным бібліяграфічныя) мелі тэматычную накіраванасць, ствараліся на аснове бягучых бібліяграфічных паказальнікаў, якія раней існавалі («Гісторыя Беларусі», «Культура і мастацтва Беларусі», «Чарнобыль», «Грамадскія навукі»), мелі свае фарматы запісаў, розныя падыходы да адбору дакументаў. З 2008 г. БД («Беларусь: ад мінулага да сучаснасці», «Культура і мастацтва»), тэматычныя і відавныя калекцыі («Крыніцы па гісторыі Беларусі: канец XVIII — пачатак XX ст.», «Перыядычныя выданні Беларусі дакастрычніцкага перыяду», інкунабулы і палеаграфічныя з фонду Нацыянальнай бібліятэкі і інш.) фарміруюцца на аснове запісаў ЭК. Яны маюць бібліяграфічны і паўнатэкставы ўзроўні (поўныя тэксты прадстаўлены часткова ў залежнасці ад наяўнасці лічбавай копіі).

Бібліяграфічная інфармацыя ў электронным асяроддзі існуе ў форме *электроннага рэсурсу*. Пры яго стварэнні (імпартаванні, экспартаванні) вельмі важны адзіны фармат запісу элементаў бібліяграфічнага запісу. Фармат — гэта набор элементаў для апісання аб'екта, схема іх размяшчэння і правілы прадстаўлення гэтых элементаў у схеме.

⁴³ Бібліяграфічныя звесткі неабавязковыя, але магчымыя ў выпадку адсылак да канкрэтных дакументаў.

Сёння ў Беларусі выкарыстоўваюцца некалькі бібліяграфічных камунікатыўных фарматаў: BELMARC — створаны на аснове UNIMARC і рэкамендаваны Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь у якасці адзінага абменнага (камунікатыўнага) фармату для ўсіх бібліятэк краіны; USMARC распаўсюджваецца як асноўны фармат сістэм аўтаматызацыі MARC — і іншыя лакальныя фарматы.

Адной з формаў існавання электронных тэкстаў з'яўляецца гіпертэкст, у якім здзяйсняюцца сувязі паміж асобнымі часткамі тэксту, хуткі пераход ад аднаго фрагмента да другога пры дапамозе спасылак. Гэта тэкст, у якім рэалізаваны магчымасці рознай паслядоўнасці чытання, спалучэнне сэнсавай структуры. Спецыфіка праграмнага забеспячэння як неад'ёмнай часткі гіпертэксту дазваляе пастаянна абнаўляць інфармацыю і дабаўляць тэкставыя файлы, аўдыявідэаэлементы, што робіць гіпертэкст рухомай структурай. У аснове стварэння і абнаўлення такіх тэкстаў ляжаць бібліяграфічны метады мадэліравання зместу дакументаў (тэкстаў), ідэнтыфікацыя пэўных тэкставых фрагментаў і забеспячэнне сувязей (спасылак) паміж імі.

Важнай часткай сучасных электронных каталогаў і бібліяграфічных БД з'яўляюцца аўтарытэтныя/нарматыўныя запісы (файлы), сукупнасць якіх стварае адпаведныя БД. Гэта надзвычай важная частка іх лінгвістычнага забеспячэння. Аўтарытэтныя запісы ствараюцца на падставе канкрэтнага дакумента да бібліяграфічных запісаў электроннага каталога і, зразумела, утрымліваюць лаканічныя, а часам і мінімальныя звесткі даведачнага характару. Масіў у цэлым знаходзіцца ў рэжыме пастаяннай карэкціроўкі. Ён змяшчае аўтарытэтныя запісы (з папярэдніх і ўстаноўленай формамі загаловка) і прататыпы; аўтарытэтныя запісы поўныя і частковыя; даведачныя запісы і спасылачныя; асноўныя і варыянтныя формы загаловкаў. Масіў такіх запісаў падобны на ўніверсальныя даведнікі. Але ёсць шэраг пераваг: вялікая і пастаянна папаўняемая крыніцазнаўчая база; сувязь з канкрэтным дакументам, па фармальным ці змястоўным характарыстыках якога ствараецца аўтарытэтны запіс; сувязь аб'екта з пэўным сегментам рэтраспектыўнага масіву, выдзяляемага па гэтым аб'екце;

уклучэнне дакладнага пераліку аб'ектаў адлюстравання; шматаб'ектнасць адлюстравання; устаноўленыя сувязі паміж загалоўкамі, паняццямі розных узроўняў; падмацаванне фармулёвак інфармацыяй са слоўнікаў, даведнікаў, энцыклапедый і інш.; удакладненне аб'ектаў, якія яшчэ не адлюстраваны ў даведачных выданнях (новых навуковых тэрмінаў, асоб, калектываў і да т. п.); строга вытрыманая структура аднапарадкавых запісаў (адпаведна фармату і метадычным рэкамендацыям па яго прымяненні).

Фарміраванне аўтарытэтных/нарматыўных запісаў у нашай краіне (на базе НББ) пачалося ў 1998 г. на аснове раней створаных масіваў бібліяграфічных запісаў, канвертавання машынных слоўнікаў ключавых слоў у структуру аўтарытэтных файлаў. Створана спецыяльнае праграмае забеспячэнне, распрацаваны фармат BELMARC/Authorities, якія дазваляюць на сусветным узроўні ствараць аўтарытэтныя запісы, абменьвацца імі з любой сучаснай інфармацыйнай сістэмай, а таксама іншая неабходная метадычная дакументацыя для рэалізацыі работ у бягучым рэжыме. Сфарміраваны і пастаянна папаўняецца масіў аўтарытэтных запісаў на імёны асоб, назвы калектываў, радавыя імёны, геаграфічныя назвы, тэматычны прадмет, уніфікаваную назву і іншыя тыпы (11 найменняў) аб'ектаў. Гэты масіў утварае нацыянальную БД аўтарытэтных запісаў, якая непарыўна звязана з запісамі электроннага каталога НББ і запісамі зводнага электроннага каталога. Агульная колькасць аўтарытэтных запісаў у БД (на 01.10.2010) складае больш за 220 000. Гэта фактаграфічны масіў, які дазваляе не толькі апісаць пэўныя аб'екты (з асаблівай увагай і глыбінёй, нацыянальныя), але і ўстанавіць сувязі паміж дакументамі, у якіх яны адлюстраваны.

Тыпы і жанры бібліяграфічных дапаможнікаў. Акрамя вышэйпералічаных формаў, да сённяшняга часу сфарміраваліся і існуюць асноўныя тыпы і жанры бібліяграфічных дапаможнікаў. А. П. Коршунаў разглядае іх асобна. Неабходна адзначыць, што ў працах апошніх гадоў такія даследчыкі, як В. А. Факееў, І. Г. Маргенштэрн, тыпы бібліяграфічных дапаможнікаў асобна не разглядаюць, а адносяць іх да жанраў. Гэта не бясспрэчна, таму што кожны з вызначаных жанраў павінен валодаць выразнымі характарыстыкамі і выключаць адзін аднаго, а не перасякацца ці паглынаць адзін аднаго. Паводле азначэнняў, тэрмін «бібліяграфічныя паказальнікі» шырэйшы за тэр-

мін «бібліяграфічныя манаграфіі», перасякаецца з планами чытання, рэфератыўнымі зборнікамі і інш. На наш погляд, мэтазгодна асобна выдзяляць тыпы, удакладняючы іх адносінамі да друкаванай (рукапіснай) формы існавання бібліяграфічнай прадукцыі (дапаможнікаў).

А. П. Коршунаў да тыпаў бібліяграфічных дапаможнікаў адносіць: бібліяграфічны паказальнік, бібліяграфічны спіс, бібліяграфічны агляд, паказальнікі да выданняў і дапаможныя паказальнікі (дадатак 5).

Бібліяграфічны паказальнік — бібліяграфічны дапаможнік, які аб'ядноўвае значную колькасць бібліяграфічных запісаў, мае складаную структуру, аснашчаны дапаможным апаратам.

Бібліяграфічны спіс — бібліяграфічны дапаможнік, які аб'ядноўвае невялікую колькасць бібліяграфічных запісаў, мае простую структуру, без дапаможнага апарату.

Бібліяграфічны агляд — бібліяграфічны дапаможнік (інфармацыйны твор), які ствараецца на аснове першасных дакументаў і ўяўляе сабой звязнае паведамленне аб разглядаемых у іх асноўных праблемах.

Дапаможныя паказальнікі (паказальнікі да выданняў у тым ліку) — бібліяграфічны пошукавы апарат, створаны да бібліяграфічных і любых іншых дакументаў, які раскрывае іх структуру і змест і забяспечвае хуткае знаходжанне змешчанай у дакументах інфармацыі. А. П. Коршунаў бібліяграфічны пошукавы апарат, створаны да бібліяграфічных дапаможнікаў, называе дапаможнымі паказальнікамі, да крыніц першаснай інфармацыі — паказальнікамі да выданняў. Па прызначэнні, структуры запісаў, афармленні яны аднатыпныя, і таму іх можна аднесці да адной катэгорыі (тыпу) і назваць дапаможнымі паказальнікамі.

Да навуковых, даведачных, бібліяграфічных і некаторых іншых відаў дакументаў ствараюцца, як правіла, разнастайныя дапаможныя паказальнікі. Яны мадэлююць змешчаную ў дакументах інфармацыю, спрыяюць хуткаму пошуку неабходных фрагментаў дакумента і з'яўляюцца, такім чынам, сродкамі арыентацыі карыстальніка ў структуры і змесце дакумента (дадатак 6). Да іх адносяцца імяныя, прадметныя, геаграфічныя, тэматычныя, сістэма-

тычныя, храналагічныя і іншыя дапаможныя паказальнікі. Яны ўяўляюць сабой пуцэвадзіцелі па тэксце дакумента, упарадкаваны (па алфавіце ці якой-небудзь іншай прымеце) пералік назваў або абазначэнняў на яго старонках і забяспечваюць шматаспектны і хуткі пошук неабходнай інфармацыі, робяць магчымым адмаўленне ад сущэльнага прагляду тэксту. Да кожнага з запісаў у дапаможных паказальніках даецца спасылка (лічба ці словы *глядзі і глядзі таксама*). Лічбы паказваюць старонку надрукавання звестак ці парадкавы нумар бібліяграфічнага запісу.

І м я н н ы я дапаможныя паказальнікі (паказальнікі імён) — дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць алфавітны пералік прозвішчаў з ініцыяламі ці поўнымі імёнамі і іншымі абазначэннямі ўласных імён (напрыклад, псеўданімамі) з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу пэўнай асобы, аб пэўнай асобе.

П р а д м е т н ы я (алфавітна-прадметныя) дапаможныя паказальнікі — дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць алфавітны пералік назваў прадметаў, іх якасцей і адносін з ініцыяламі ці поўнымі імёнамі і іншымі абазначэннямі ўласных імён (напрыклад, псеўданімамі) з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу.

Г е а г р а ф і ч н ы я дапаможныя паказальнікі — дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць алфавітны пералік геаграфічных назваў з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу аб пэўным геаграфічным аб'екце.

Т э м а т ы ч н ы я дапаможныя паказальнікі — дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць алфавітны пералік прадметных рубрык, аб'яднаных у буйныя тэматычныя раздзелы з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу аб пэўным аб'екце.

С і с т э м а т ы ч н ы я дапаможныя паказальнікі — дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць сістэматызаваны (лагічна ўпарадкаваны) пералік прадметных рубрык, аб'яднаных у буйныя тэматычныя раздзелы з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу аб пэўным аб'екце.

Храналагічныя дапаможныя паказальнікі — дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць матэрыял (перыяды часу: гады, стагоддзі, эпохі) у часовай паслядоўнасці з адсылкамі да старонкі надрукавання звестак.

Адзіныя (аб'яднанія, камбінаваныя, Index, Register) дапаможныя паказальнікі — дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць у адным алфавітным радзе пералік назваў прадметаў, іх якасцей і адносін, імён уласных, геаграфічных аб'ектаў з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу.

Да першасных дакументаў такія паказальнікі (пераважна імяныя, радзей геаграфічныя і прадметныя) ствараюцца не вельмі часта, хаця наяўнасць іх у дакуменце сведчыць аб навуковым узроўні пэўнага выдання. Напрыклад, імянным і прадметна-геаграфічным дапаможнымі паказальнікамі аснашчана манаграфія: *Кушнярэвіч А. М. Культываванне дойлідства Беларусі XIII—XVI стст.* — Мінск, 1993. — 150 с.; імянным — вучэбны дапаможнік: *Фокеев В. А. Библиография: теоретико-методологические основания.* — СПб., 2006. — 352 с. і інш.

Да бібліяграфічных паказальнікаў дапаможныя паказальнікі (адзін ці некалькі) ствараюцца, як правіла, заўсёды. Гэта робіцца таму, што гэтыя дакументы не прызначаны для суцэльнага чытання, ім уласцівы вельмі высокі ўзровень інфармацыйнай шчыльнасці.

Жанр — гэта гістарычна складзены род бібліяграфічнай прадукцыі, які абагульняе найбольш характэрныя рысы, уласцівыя значнай групе бібліяграфічных дакументаў. У якасці *жанраў бібліяграфічных дапаможнікаў* вызначаюцца бібліяграфічная манаграфія, публікацыя па літаратуры, біябібліяграфічны слоўнік, бібліяграфічная энцыклапедыя, план чытання, экспрэс-інфармацыя, рэфератыўны зборнік, рэфератыўны часопіс і інш. (дадатак 7).

Бібліяграфічная манаграфія — буйны бібліяграфічны дапаможнік навукова-дапаможнага прызначэння, створаны на падставе паглыбленага вывучэння вялікага масіву дакументаў, разглядае праблему ўсебакова і змяшчае новыя ці ўдакладненыя звесткі аб бібліяграфуемых дакументах.

Пуцэвадзіцель па літаратуры — бібліяграфічны дапаможнік, які змяшчае звесткі аб першасных дакументах, крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі па тэме і метадычныя парады і рэкамендацыі па іх выкарыстанні.

Біябібліяграфічны слоўнік — бібліяграфічны дапаможнік, які змяшчае біяграфічныя звесткі аб пэўных асобах і бібліяграфічную інфармацыю аб іх творах і творах пра іх.

Бібліяграфічная энцыклапедыя — бібліяграфічны дапаможнік, у якім сабраны фактычныя звесткі і апісанні літаратуры па пэўнай галіне ведаў ці тэме і размеркаваны ў алфавітным, прадметна-тэматычным ці сістэматычным парадку.

План чытання — бібліяграфічны дапаможнік, у якім дакладна рэгламентуюцца склад і паслядоўнасць чытання па пэўным пытанні.

Экспрэс-інфармацыя — перыядычнае часопіснае ці ліставое інфармацыйнае выданне, якое змяшчае аб'ёмны рэферат (рэфераты) найбольш актуальных апублікаваных замежных крыніц ці неапублікаваных аўчынных дакументаў па актуальных для пэўных катэгорый карыстальнікаў праблемах.

Да іджэст — кароткі пераказ (фрагменты — цытаты, вытрымкі, канспекты, рэфераты) тэкстаў шэрагу дакументаў, падабраных па пэўнай змястоўнай ці фармальнай прымеце.

Праспект — даведачнае і/ці рэкламнае выданне, якое змяшчае сістэматызаваны пералік дакументаў (дакумента), прызначаных да выпуску, продажу ці экспанавання.

Рэфератыўны часопіс — часопіс, асноўны змест якога складаюць сістэматызаваныя бібліяграфічныя апісанні з рэфератамі, рэфератыўнымі анатацыямі.

Рэфератыўны зборнік — зборнік, асноўны змест якога складаюць сістэматызаваныя бібліяграфічныя апісанні з інфарматыўнымі рэфератамі.

Паказальнік цытуемай літаратуры — пералік упамянутых і/ці цытуемых дакументаў у тых ці іншых выданнях (публікацыях), які дапамагае выяўляць

выкарыстаныя аўтарамі дакументы і раскрывае ўнутраныя сувязі ў межах дакументных (тэкставых) камунікацый.

Се м і н а р ы й — факта-бібліяграфічны навукова- і вучэбна-дапаможны, навукова-метадычны дапаможнік прапедэўтычнага характару, які мае мэтай «увядзенне» ў навуку, азнаямленне з вядучымі праблемамі і асноўным масівам дакументаў пэўнага прадметнага комплексу.

Б і б л і я г р а ф і ч н ы к а т а л о г — бібліяграфічны дапаможнік у картачнай, друкаванай ці электроннай форме, які адлюстроўвае дакументныя рэсурсы (калекцыі, фонды) бібліятэк, кнігавыдавецкіх, кнігагандлёвых, архіўных, музейных устаноў, прыватных збораў ці іх аб'яднанняў, карпарацый (зводныя каталогі).

П а м я т к а ч ы т а ч у — рэкамендацыйны (навукова-асветны, вучэбна-дапаможны, прафесійна-вытворчы) бібліяграфічны дапаможнік з мінімальным пералікам дакументаў па цікавай для чытача тэме.

Б і б л і я г р а ф і ч н а я л і с т о ў к а — рэкламнае выданне, рэкамендацыйны (папулярна-асветны, вучэбна-дапаможны, прафесійна-вытворчы) бібліяграфічны дапаможнік у форме лістоўкі, які змяшчае невялікі пералік бібліяграфічных запісаў (бібліяграм) пэўнага зместу ў адпаведнасці з яго мэтавым і чытацкім прызначэннем.

Вывады. Бібліяграфічная інфармацыя існуе ў вуснай і фіксаванай формах. Фіксаваная форма называецца бібліяграфічным запісам, які з'яўляецца асноўным элементам любога бібліяграфічнага дапаможніка. Бібліяграфічны дапаможнік (бібліяграфічны дакумент) — гэта асноўны спосаб існавання і сродак распаўсюджвання дакументаванай бібліяграфічнай інфармацыі. Бібліяграфічныя дапаможнікі разнастайныя па сваёй форме, тыпавых, жанравых і відавых характарыстыках. Іх удасканаленне, памнажэнне разнастайнасці адбываюцца ў цеснай сувязі з развіццём інфармацыйных камунікацый, навукі, тэхнічных сродкаў.

1.5. Віды бібліяграфічных дапаможнікаў

Вызначэнне відаў бібліяграфічных дапаможнікаў. Бібліяграфічная прадукцыя надзвычай разнастайная па сваім складзе, змесце, мэтавым прызначэнні. Акрамя формаў,

жанраў (тыпаў) бібліяграфічных дапаможнікаў існуе вялікая колькасць відаў (дадатак 8), сукупнасць якіх можна ўпарадкаваць на падставе фасетнай класіфікацыі, у адпаведнасці з наступнымі прыметамі: грамадскае прызначэнне, змест дакументаў як аб'ектаў адлюстравання (змест бібліяграфуемых дакументаў), функцыянальна-мэтавае прызначэнне, метады стварэння бібліяграфічнай прадукцыі (метады бібліяграфавання).

Віды бібліяграфічных дапаможнікаў на грамадскім прызначэнні. Стварэнне бібліяграфічнай прадукцыі заўсёды сацыяльна абумоўлена і скіравана на задавальненне інфармацыйных патрэбнасцей грамадства ў цэлым і з улікам патрэбнасцей пэўных сацыяльных груп ці асобных карыстальнікаў. У адпаведнасці з гэтым можна выдзеліць бібліяграфічныя дапаможнікі агульнага прызначэння і бібліяграфічныя дапаможнікі спецыяльнага прызначэння. Асноўнае адрозненне гэтых відаў бібліяграфічнай прадукцыі — канкрэтнае мэтавае і чытацкае (карыстальніцкае) прызначэнне. Крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі агульнага прызначэння (ці крыніцы агульнай бібліяграфіі) яго не маюць, яны ствараюцца для грамадства ў цэлым з мэтай улічыць дакументы пэўнага фонду (фондаў); падсумаваць дакументы, створаныя на пэўнай тэрыторыі, мове, за пэўны перыяд часу; апавясціць грамадства аб існаванні дакументаў пэўнай формы і зместу.

Крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі спецыяльнага прызначэння (крыніцы спецыяльнай бібліяграфіі) заўсёды маюць канкрэтнае мэтавае і чытацкае прызначэнне, яны ствараюцца ў разліку на пэўную сферу абслугоўвання.

Да крыніц агульнай бібліяграфіі адносяцца каталогі (карткавыя, друкаваныя, электронныя), дзяржаўныя бібліяграфічныя дапаможнікі, рэпертуарныя бібліяграфічныя дапаможнікі, крыніцы масавай бібліяграфіі.

Каталогі ўлічваюць дакументы пэўнага фонду (фондаў) незалежна ад якасных характарыстык дакументаў, прызначаны для іх ідэнтыфікацыі, пошуку, а таксама для інфармавання карыстальнікаў аб наяўнасці ў фондзе дакументаў пэўнай формы і зместу.

Дзяржаўныя бібліяграфічныя дапаможнікі — гэта бібліяграфічныя дапаможнікі, якія інфармуюць аб даку-

ментнай прадукцыі пэўнай дзяржавы на аснове дзяржаўнай рэгістрацыі дакументаў. Яны ствараюцца на аснове ўліку фармальных прымет дакументаў (від дакумента: кніга, часопіс, ноты, рэцэнзіі, часопісныя артыкулы і г. д.; мова; храналагічны адрэзак часу). Напрыклад, *Летапіс друку Беларусі: дзярж. бібліягр. наказ. / Нац. кн. палата. — Мінск, 1924.*

Гэта серыя ўніверсальных бягучых бібліяграфічных паказальнікаў, якія ствараюцца з 1924 г. на аснове дзяржаўнай рэгістрацыі друкаванай прадукцыі, выдаваемай на тэрыторыі Беларусі ці суадноснай з ёй па змесце. Яна складаецца з асобных частак («Кніжны летапіс», «Летапіс аўтарэфератаў дысертацый», «Летапіс нарматыўна-тэхнічных, тэхнічных дакументаў і выданняў вузкага прызначэння», «Летапіс нот», «Летапіс выяўленчага мастацтва», «Летапіс картаграфічных выданняў», «Летапіс рэцэнзій», «Летапіс часопісных артыкулаў», «Летапіс газетных артыкулаў», «Летапіс перыядычных выданняў і выданняў, якія прадаюцца»), якія адлюстроўваюць друкаваную частку нацыянальнага дакументнага патоку па сукупнасці фармальных прымет: від дакумента, тэрыторыя, адрэзак часу⁴⁴.

Падобная бібліяграфічная прадукцыя ствараецца ў большасці краін свету. Часам яе называюць «крыніцы бягучай дзяржаўнай бібліяграфіі», «крыніцы бягучай нацыянальнай бібліяграфіі» ці «бягучыя нацыянальныя бібліяграфічныя дапаможнікі».

Напрыклад, бягучы бібліяграфічны ўлік друкаванай прадукцыі ў Расіі ўзнік у канцы XVIII ст. Ён быў выбарачны (дакументальны паток адлюстроўваўся часткова). У 1-й палове XIX ст. з'явіліся пастаянныя бібліяграфічныя раздзелы ў часопісах «Сын Отечества» (з 1814 г.), «Библиографические листы» (1825—1826), «Московский телеграф» (1825—1834), «Современник», «Отечественные записки». Аднак гэта не быў *дзяржаўны* бібліяграфічны ўлік дакументаў. З 1837 г. на старонках «Журнала Министерства народного просвещения» пачалося

⁴⁴ У названую серыю ўваходзіць таксама выданне «Беларусь у сусветным друку». Яно ствараецца на аснове іншых прымет — змест, мова, аўтарскае прызначэнне — і адлюстроўвае замежныя кнігі, брашуры, артыкулы з часопісаў і газет пра Беларусь і беларусаў, выданні, часткі выданняў на беларускай мове (незалежна ад зместу), выданыя за межамі Беларусі, замежныя выданні беларускіх аўтараў.

агульнадзяржаўнае бібліяграфаванне ўсёй друкаванай прадукцыі Расіі («Указатель вновь вышедших книг»). Яно вялося вельмі поўна і дакладна і працягвалася да 1855 г. Пасля яго скасавання ў 1856 г. з'явіўся шэраг прыватных выданняў, якія ў культурных, навуковых мэтах імкнуліся адлюстравачь усю друкаваную расійскую прадукцыю. Пазней бягучы бібліяграфічны ўлік працягваўся на старонках газеты «Правительственный вестник», з 1872 г. — у выданні «Указатель по делам печати», з 1879 г. — у часопісе «Российская библиография».

У сярэдзіне 1907 г. пачаў выдавацца бягучы дзяржаўны бібліяграфічны паказальнік «Книжная летопись». Ён ствараўся на аснове абавязковага экзэмпляра ўсіх расійскіх твораў друку, якія паступалі ў Асобую бібліятэку пры Галоўным упраўленні па справах друку. Вясной 1917 г. па рашэнні Часовага ўрада было скасавана Галоўнае ўпраўленне па справах друку і створана Кніжная палата, у якую і стаў паступаць абавязковы экзэмпляр і на аснове яго пачаў здзяйсняцца пастаянны бягучы дзяржаўны ўлік друкаванай прадукцыі Расіі, потым СССР, пасля 1991 г. — Расійскай Федэрацыі.

Сучасная сістэма бягучых дзяржаўных бібліяграфічных паказальнікаў Расіі ўключае наступныя летапісы: «Книжная летопись», «Летопись газетных статей», «Летопись журнальных статей», «Летопись изданий», «Летопись рецензий», «Нотная летопись», «Летопись авторефератов диссертаций», «Библиография российской библиографии», «Картографическая летопись», «Летопись периодических и продолжающихся изданий», кумулятыўны паказальнік «Книги Российской Федерации». Яны ствараюцца на аснове фармальных прымет дакументаў як аб'ектаў бібліяграфавання: тэрыторыя, від дакумента, храналагічны перыяд (ад тыдня да года).

Рэпертуарныя бібліяграфічныя дапаможнікі — бібліяграфічныя дапаможнікі, у якіх па фармальных прыметах (від дакумента, мова, тэрыторыя, храналагічны перыяд) улічваецца ўся дакументная прадукцыя, створаная на тэрыторыі дзяржавы (на пэўнай мове) за пэўны ўліковы перыяд. Аналагамі тэрмінаў для наймення такой бібліяграфічнай прадукцыі з'яўляюцца: агульныя рэтраспектыўныя бібліяграфічныя дапаможнікі, нацыянальныя рэтраспектыўныя бібліяграфічныя дапаможнікі, крыніцы агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі, крыніцы рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі. Дакументаваная прадукцыя ў гэтых дапаможніках улічваецца як фрагмент

рэчаіснасці, факт (адзінка) гісторыка-культурнага працэсу. Яны мадэлююць дакументны масіў, створаны пэўным народам, на тэрыторыі пэўнай дзяржавы, спрыяюць захаванню гістарычнай памяці грамадства, таму стварэнне іх вельмі важна для грамадства. Стварэнне рэпертуарных бібліяграфічных паказальнікаў на аснове фармальных прымет дакументаў як аб'ектаў бібліяграфавання невыпадковае, таму што іх задача — улічыць усе дакументы, гэта значыць адлюстравачь вычарпальна, а зрабіць гэта можна толькі па фармальных прыметах — улічыць дакументы на пэўнай мове (беларускай, рускай, нямецкай), выдадзеныя на пэўнай тэрыторыі (Беларусі, Украіне, Германіі), адной матэрыяльнай канструкцыі (перыядычныя выданні, кнігі і інш.). Часцей за ўсё такія бібліяграфічныя дапаможнікі ствараюцца па сукупнасці фармальных прымет. Напрыклад, «Кніга Беларусі: зводны каталог. 1517—1917» (Мінск, 1986) — від дакумента (кніга), тэрыторыя (Беларусь), храналагічны перыяд (1517—1917).

Стварэнне рэпертуарных бібліяграфічных дапаможнікаў пачало здзяйсняцца даўно і мае вельмі трывалыя традыцыі. У перыяд станаўлення дзяржаўнасці гэта спрыяла праслаўленню і самасцвярджэнню дзяржавы, яе нацыянальна-культурнай ідэнтыфікацыі. Першай бібліяграфічнай працай рэпертуарнага характару можна лічыць «Каталог знакамітых мужоў» Іагана Трэцінгемскага (1495), які ўлічваў толькі творы германскіх (нямецкамоўных) аўтараў. У XVI ст. нацыянальныя бібліяграфічныя працы ўзніклі ў Англіі, Італіі, у канцы XVI ст. — у Францыі, у XVII ст. — у Іспаніі, Польшчы.

Улік беларускіх дакументаў і дакументаў аб Беларусі здзяйсняўся ў крыніцах польскай нацыянальнай бібліяграфіі, у прыватнасці ў 10-томнай рукапіснай працы Ю. Залузскага «Вялікая польская ўсеагульная бібліятэка» (улічана літаратура з 1454 да 1700 г.), дынастыі бібліёграфу Эстрэйхераў «Bibliografia polska» (1872—1951). У 1847 г. была створана праца па апісанні друкаваных кніг, якія выйшлі на тэрыторыі Беларусі, — «Спіс кніг, што выйшлі ў Беларусі ад узнікнення кнігадрукавання да нашага часу» (праца засталася ў рукапісе). Гэта зрабіў прафесар Віленскага ўніверсітэта М. Пелка-Палінскі.

У 1908 г. А. І. Мілавідавым быў зроблены бібліяграфічны ўлік старадрукаваных славянарускіх кніг, якія выйшлі на беларускіх тэрыторыях: «Описание славянорусских книг Виленской Публичной библиотеки (1491—1800)», Вільна, 1908; «Старопе-

чатные славянорусские издания, вышедшие из западно-русских типографий XVI—XVIII вв.» (адбітак з часопіса «Чтения в Об-ве истории и древностей российских при Моск. ун-те». — 1908. — № 1). У гэтых працах улічаны старадрукаваныя выданні па прыметах мовы і тэрыторыі.

Р. Зямкевіч на падставе глыбокага вывучэння старажытнай беларускай літаратуры і літаратуры XIX ст. склаў рэтраспектыўны бібліяграфічны паказальнік «Беларуская бібліяграфія» (надрукаваны ў дадатку да газеты «Наша Ніва» — «Беларускі каляндар»), у які па моўнай прымеце было ўключана толькі 100 беларускіх кніг кірылаўскага друку за XVI—XVIII стст.

Я. Ф. Карскі, вядомы беларускі мовазнаўца, у даследаванні «Беларусы» (1903—1922) здзейсніў найбольш поўны і шматаспектны бібліяграфічны ўлік кніг, якія выйшлі на беларускай мове і на тэрыторыі Беларусі з XIII да першай чвэрці XX ст.

Да крыніц рэпертуарнай бібліяграфіі можна аднесці бібліяграфічную працу В. Ластоўскага «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі», створаную ў 1926 г. да 400-годдзя беларускага друку. Яна ўлічвае больш за 1000 дакументаў (рукапісных кніг, грамат) ад канца X да XIX ст.

У другой палове XX ст. у Беларусі быў створаны шэраг рэпертуарных дапаможнікаў, прысвечаных ўліку нацыянальных дакументаў: кніг (Кнігі Беларускай ССР: 1971—1975: звод. сістэм. паказ. / Дзярж. кн. палата БССР; [склад. Г. Б. Волкава; рэд. І. І. Фалькоўская]. — Мінск: ДКП, 1981 і інш.); газет (Газеты Беларусі, 1776—1975: бібліягр. паказ. / Нац. кн. палата Беларусі; [склад.: Л. М. Няхайчык [і інш.]; навук. рэд. В. У. Скалабан]. — Мінск: НКП, 2003. — 316 с. і інш.); музычнай літаратуры (Музычная літаратура БССР. 1917—1961: (Ноты): бібліяграфія асобных выданняў / Дзярж. б-ка БССР, Кн. палата БССР; склад. Ф. А. Мерына. — Мінск: Рэд.-выд. адзел Кн. палаты БССР, 1963. — 196 с.; Музычная літаратура БССР. 1962—1970: нотаграфічны паказальнік / Дзярж. б-ка БССР, Кн. палата БССР. — Мінск: [Б.в.] 1977. — 248 с. і інш.).

Крыніцы масавай бібліяграфіі, ці масавыя бібліяграфічныя дапаможнікі, — гэта разнастайныя спісы новай літаратуры, новых паступленняў, якія знаёмяць грамадства з найбольш сацыяльна значнай дакументаванай прадукцыяй. Яны ствараюцца, як правіла, па фармальным прыметах (дакументы, якія паступілі ў фонд бібліятэкі, сігнальныя экзэмпляры друкаванай прадукцыі, рэкламная бібліяграфічная прадукцыя, планы-праспекты дакументаў,

якія рыхтуюцца да друку, і інш.). Асноўным каналам распаўсюджвання такой БІ з'яўляецца перыядычны друк.

Бібліяграфічныя дапаможнікі *спецыяльнага* прызначэння (ці крыніцы спецыяльнай бібліяграфіі) ствараюцца ў разліку на пэўную сферу абслугоўвання, заўсёды маюць канкрэтнае мэтавае і чытацкае прызначэнне. Іх сукупнасць значна разнастайнейшая, чым сукупнасць бібліяграфічных дапаможнікаў агульнага прызначэння, таму што яны ствараюцца не для грамадства ў цэлым, гэта значыць аднаго аб'екта бібліяграфічнага ўздзеяння, а для шэрагу сфер грамадскай практыкі, а іх столькі, колькі існуе сацыяльных груп карыстальнікаў і мэт спажывання фіксаванай інфармацыі.

Для бібліяграфічнага забеспячэння найбольш буйных сфер бібліяграфічнага абслугоўвання: навука, вытворчасць, адукацыя, самаадукацыя, выхаванне — ствараюцца навукова-дапаможныя, прафесійна-вытворчыя, вучэбна-дапаможныя, рэкамендацыйныя бібліяграфічныя дапаможнікі.

Навукова-дапаможныя бібліяграфічныя дапаможнікі — гэта бібліяграфічная прадукцыя, прызначаная ў дапамогу навукоўцам і навукова-даследчай дзейнасці. Напрыклад, серыя паказальнікаў, прысвечаных Другой сусветнай вайне на тэрыторыі Беларусі:

Беларуская ССР у гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1941—1945): бібліягр. наказ. літ. (1941—1971 гг.) / Дзярж. б-ка БССР ім. У. І. Леніна, Ін-т гісторыі АН БССР; склад.: Р. М. Чыгірова, Э. І. Ляўко. — Мінск: [Б.в.], 1980. — 299 с.;

Беларуская ССР у гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1941—1945): бібліягр. наказ. літ. / Дзярж. б-ка БССР ім. У. І. Леніна, Ін-т гісторыі АН БССР; склад.: Э. І. Ляўко, С. А. Пугачова, З. А. Сядая; рэд.: Р. М. Чыгірова, А. В. Мураўёва, З. А. Сядая. — Мінск: [Б.в.], 1990. — 296 с.;

Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне (1941—1945): (бібліягр. наказ.) / НБ Беларусі; склад.: З. А. Сядая, Р. С. Собаль; рэд.: Р. М. Чыгірова, А. В. Мураўёва, І. І. Кубатава. — Мінск: [Б.в.], 1995. — 435 с.;

Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне (1941—1945): (бібліягр. наказ.): дадатковы выпуск / НБ Беларусі; склад.:

В. П. Паўлай; рэд.: Р. М. Чыгірова, А. В. Мураўёва. — Мінск: [Б.в.], 1996. — 107 с.,

а таксама электронны дыск, на якім аб'яднаны вышэй-названыя масівы:

Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне (1941—1945) [Электронны рэсурс] / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; склад.: С. А. Анохін [і інш.]; навук. рэд. Т. В. Кузьмініч. — Мінск: НББ, 2005. — 1 электронны аптычны дыск (CD-ROM); 12 см. — (60-годдзю Перамогі прысвячаецца).

Гэтыя бібліяграфічныя дапаможнікі створаны НББ сумесна з Інстытутам гісторыі НАН Беларусі. У іх сабраны звесткі аб кнігах, брашурах; артыкулах і раздзелах са зборнікаў, тэзісаў дакладаў, вучоных запісак, рэцэнзій; манаграфіях, аўтарэфератах дысертацый, мемуарнай і навукова-папулярнай літаратуры, навуковых артыкулах і нарысах за 1945—1995 гг. Іх мэтавае і чытацкае прызначэнне — навуковыя работнікі, студэнты, бібліёграфы, кіраўнікі і члены краязнаўчых гурткоў і супрацоўнікаў музеяў, шырокае кола чытачоў.

Прафесійна-вытворчыя бібліяграфічныя дапаможнікі — гэта дапаможнікі, створаныя для спецыялістаў розных сфер дзейнасці і прызначаныя для аказання дапамогі ў іх практычнай дзейнасці.

Напрыклад: *Дышиневич В. Н. Руководителям музыкальных коллективов: библиогр. указ. — Минск: [Б.и.], 1974. — 243 с.*

У гэтым дапаможніку сабрана інфармацыя аб дакументах, прысвечаных практычным пытанням работы з хорам і аркестрам рознага складу, выхаванню голасу спевака, развіццю музычнага слыху, навучанню ігры на розных інструментах. Ён прызначаны ў дапамогу самадзейным кампазітарам, збіральнікам песеннага фальклору і кіраўнікам гурткоў музычнай граматы.

Вучэбна-дапаможныя бібліяграфічныя дапаможнікі — гэта дапаможнікі, прызначаныя ў дапамогу адукацыйнай, самаадукацыйнай дзейнасці. Напрыклад, бібліяграфічны дапаможнік: *Гісторыя Беларусі савецкага перыяду ў перыядычным друку: бібліягр. наказ. арт., газет. і часоп. 1986—1991 г. / ГрДУ; склад.: Г. М. Таярская, Э. С. Ярмусік. — Гродна: ГрДУ, 1992. — 91 с.; Ч. 2: 1992—1994. — 87 с.*

У дапаможнік уключаны навуковыя, навукова-папулярныя артыкулы з часопісаў і газет, справаздачы, успаміны сучаснікаў, мясцовыя карэспандэнцыі, выступленні палітычных дзеячаў, нарысы за 1986—1991 гг. на беларускай і рускай мовах. Ён прызначаны для выкладчыкаў, студэнтаў, настаўнікаў, вучняў старшых класаў, аматараў.

Рэкамендацыйныя бібліяграфічныя дапаможнікі — гэта дапаможнікі, якія адлюстроўваюць дакументы, рэкамендаваныя пэўным катэгорыям карыстальнікаў і адабраныя па пэўных змястоўных і якасных крытэрыях.

Напрыклад: *Падарожжа ў гісторыю Беларусі: рэкамендацыйны паказальнік літаратуры / Дзярж. б-ка БССР імя У. І. Леніна, навук.-бібліягр. аддзел; склад. А. В. Мураўёва. — Мінск: [Б.в.], 1974. — 85 с.*

У гэтым дапаможніку сабрана інфармацыя аб папулярных выданнях, артыкулы з часопісаў за 1962—1974 гг. на беларускай і рускай мовах. Дапаможнік прызначаны настаўнікам, кіраўнікам гістарычных гурткоў, шырокаму колу карыстальнікаў.

Часам сустракаецца тэрмін *папулярныя бібліяграфічныя дапаможнікі*. Гэта дапаможнікі, якія створаны для папулярызацыі ведаў і змяшчаюць інфармацыю аб дакументах у даступнай для шырокіх колаў карыстальнікаў форме. Характарыстыкі папулярных бібліяграфічных дапаможнікаў і рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў вельмі падобныя, і таму гэтыя тэрміны ў пэўным сэнсе могуць замяняць адзін аднаго.

Як бачна з вышэйпрыведзеных прыкладаў бібліяграфічных дапаможнікаў, яны часцей за ўсё маюць поліспажывецкае прызначэнне. Найбольш выразна вызначыліся і атрымалі распаўсюджанне навукова-дапаможныя і рэкамендацыйныя бібліяграфічныя дапаможнікі (дадатак 9). Вучэбна-дапаможныя і прафесійна-вытворчыя ствараюцца радзей, яны могуць валодаць рысамі навукова-дапаможных ці рэкамендацыйных бібліяграфічных дапаможнікаў.

Для навукова-дапаможнай бібліяграфічнай прадукцыі характэрны:

— максімальна поўнае адлюстраванне дакументнага патоку пэўнай тэматыкі навуковага прызначэння;

— групоўка матэрыялу, набліжаная да структуры пэўных навуковых ведаў;

— ужыванне навуковай тэрміналогіі, наяўнасць дапаможных паказальнікаў, якія шматаспектна адлюстроўваюць структуру і змест уключаных дакументаў;

— у структуру бібліяграфічных запісаў уключаецца, як правіла, толькі бібліяграфічнае апісанне ці бібліяграфічнае апісанне і даведачная анатацыя;

— пры вызначэнні мэтавага і чытацкага прызначэння складальнікі на першае месца ставяць садзейнічанне навукова-даследчай дзейнасці і прызначэнне: для навукоўцаў.

Для рэкамендацыйнай бібліяграфічнай прадукцыі характэрны:

— абмежаванне адлюстроўваемага дакументнага патоку не толькі пэўнай тэматыкай, моўнымі і храналагічнымі межамі, але і якаснымі (ацэначнымі) характарыстыкамі дакументаў (напрыклад, навукова-папулярная і вучэбная літаратура);

— групоўка матэрыялу, як правіла, тэматычная, яна таксама не выходзіць за межы пэўных навуковых ведаў, але фармулёўка асобных раздзелаў эмацыянальная;

— ужыванне навуковай тэрміналогіі таксама магчыма, але абмежавана толькі паняццыйным апаратам, зразумелым, шырокім колам карыстальнікаў;

— у структуру бібліяграфічных запісаў уключаюцца часцей за ўсё бібліяграфічнае апісанне і рэкамендацыйная анатацыя, мэта якой — зацікавіць у прачытанні таго ці іншага дакумента;

— пры вызначэнні мэтавага і чытацкага прызначэння складальнікі ўказваюць шэраг відаў дзейнасці і груп карыстальнікаў (за выключэннем навукова-даследчай дзейнасці і навукоўцаў).

Віды бібліяграфічных дапаможнікаў па функцыянальна-мэтавай ці храналагічнай прымеце. Грамадства зацікаўлена ў атрыманні бібліяграфічнай інфармацыі, рознай не толькі па грамадскім прызначэнні, але і па глыбіні і апэратыўнасці адлюстравання дакументнага патоку. Карыстальнікам неабходна інфармацыя аб новых дакументах; дакументах, створаных у мінулыя гады, і плануемых да выпуску дакументах. Адпаведна ў бібліяграфічных дапаможніках могуць

быць адлюстраваны розныя пласты дакументных патокаў і масіваў як па тэматыцы, так і па грамадскім прызначэнні. Ствараюцца бібліяграфічныя дапаможнікі, якія, па-першае, аператыўна адлюстроўваюць апошнюю, актуальную частку дакументнага патоку, па-другое, з пэўнай глыбінёй падсумоўваюць значную частку дакументных патокаў ці масіваў і, па-трэцяе, адлюстроўваюць толькі падрыхтаваныя да выпуску дакументы. Гэта значыць, што храналагічная прымета можа быць пакладзена ў аснову выдзялення асобных відаў бібліяграфічнай прадукцыі. Згодна з ёй выдзяляюцца бягучыя, рэтраспектыўныя і перспектыўныя бібліяграфічныя дапаможнікі.

Бягучыя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, якія рэгулярна і аператыўна адлюстроўваюць новыя дакументы (актуальную частку дакументных патокаў). Асноўнымі патрабаваннямі да іх з'яўляюцца рэгулярнасць выхаду ў свет (перыядычнасць), а таксама аператыўнасць адлюстравання дакументнага патоку (імкненне да максімальнага скарачэння інфармацыйнага інтэрвалу паміж выходам дакумента ў свет і яго з'яўленнем у крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі).

Напрыклад: *Новыя кнігі: па старонках беларускага друку / Нацыянальная бібліятэка Беларусі.* — Мінск, 1960 — .

Гэта бягучы бібліяграфічны дапаможнік, таму што ён, пачынаючы з 1960 г., выдаецца 1 раз у месяц, у межах года (некалькі гадоў) мае аднатыпнае афармленне і структуру, аператыўна і праз дакладна вызначаныя тэрміны часу адлюстроўвае новы дакументны паток.

Рэтраспектыўныя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, якія адлюстроўваюць масіў дакументаў за пэўны адрэзак часу ў мінулым.

Найбольш важныя патрабаванні да крыніц рэтраспектыўнай бібліяграфічнай прадукцыі наступныя:

- абгрунтаванасць храналагічных, тэматычных, моўных і іншых абмежаванняў пры адлюстраванні дакументаў;

- навуковы падыход да абору дакументаў і лагічнасць упарадкавання дакументнага масіву;

- адпаведнасць уключанай інфармацыі аб дакументах мэтаваму прызначэнню дапаможніка і скіраванасць яго на задавальненне пэўных карыстальніцкіх патрэбнасцей.

Прыведзеныя ніжэй прыклады ілюструюць розныя падыходы да глыбіні рэтраспектыўнага адлюстравання (ад 5 да 400 гадоў) дакументнага патоку:

Кніга Беларусі, 1517—1917 [Электронны рэсурс]: зводны каталог / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; складальнікі: Г. У. Кірэева, А. А. Суша, К. В. Языковіч; рэд.: Г. У. Кірэева (адк. рэд.) [і інш.]. — Мінск: НББ, 2005. — 483 Мбайт), 1 электронны аптычны дыск (CD-ROM): каляров.; 12 см.

Бібліяграфічны даведнік навуковых работ супрацоўнікаў гістарычнага факультэта Белдзяржуніверсітэта (1921—1994 гг.) / склад.: І. В. Аржахойскі [і інш.]. — Мінск: [Б.в.], 1994. — 203 с.

Археалогія Беларусі: паказ. літ. / Акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі, Цэнтр. навук. б-ка імя Я. Коласа. — Мінск: Ін-т гісторыі АНБ, 1997.

...за 1976—1990 гг. / склад. А. У. Ільюцік; навук. рэд. Т. М. Каробушкіна. — 611 с.

Перспектыўныя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, што адлюстроўваюць пакуль яшчэ не выдадзеныя дакументы, якія толькі рыхтуюцца да друку. Гэта разнастайныя тэматычныя планы выдавецтваў, у якіх даецца пералік той друкаванай прадукцыі, якая будзе выпушчана ў наступным годзе. Бібліяграфічная інфармацыя, змешчаная ў такіх паказальніках і спісах, не гарантуе дакладнасці звестак (некаторыя з іх могуць мяняцца пры рэдакцыйна-выдавецкай апрацоўцы). Да таго ж некаторыя заплававаныя выданні могуць убачыць свет пазней заяўленага ў перспектыўным дапаможніку часу, са зменай некаторых бібліяграфічных звестак ці не выйсці наогул па эканамічных і іншых прычынах.

Віды бібліяграфічных дапаможнікаў па месце дакументаў як аб'ектаў адлюстравання. Яшчэ адна надзвычай важная прымета стварэння бібліяграфічнай прадукцыі — змест дакументаў, якія адбіраюцца па адпаведных крытэрыях і запісы аб якіх у сукупнасці вызначаюць змястоўныя характарыстыкі дапаможнікаў. Па гэтай прымеце выдзяляюцца наступныя віды бібліяграфічных дапаможнікаў: універсальныя, шматгаліновыя, галіновыя, тэматычныя, праблемна-комплексныя, персанальныя, краязнаўчыя, краізнаўчыя.

Універсальныя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах па ўсіх галінах ведаў. Яны ствараюцца па фармальных прыметах бібліяграфуемых дакументаў (напрыклад, від выдання, месца выдання).

Напрыклад: *Кнігі Беларусі: дзярж. бібліягр. наказ. / Нац. кн. палата.* — Мінск: НКП Беларусі, 1984. — (Нацыянальная бібліяграфія Беларусі).

Гэтыя бібліяграфічныя дапаможнікі адлюстроўваюць інфармацыю аб кнігах, брашурах, выдадзеных на тэрыторыі Беларусі за пэўны год (паўгода) па ўсіх галінах ведаў. Запісы згрупаваны ў сістэматычным парадку ў адпаведнасці з універсальнай дзесятковай класіфікацыяй.

Наступныя прыклады дапаможнікаў створаны таксама па фармальных прыметах і адлюстроўваюць у азначаных (фармальных) межах увесь дакументны паток, таму незалежна ад колькасці прадстаўленых галін ведаў яны з'яўляюцца ўніверсальнымі.

Поздеева, И. В. Кириллические издания, XVI в. — 1641 г.: находки археогр. экспедиций 1971—1993 гг., поступившие в науч. б-ку Моск. ун-та / И. В. Поздеева, В. И. Ерофеева, Г. М. Шитова; Археогр. лаб. каф. источниковедения ист. фак. и Науч. б-ка Моск. гос. ун-та им. М. В. Ломоносова. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. — 404, [12] с.

Верещагин, В. А. Русские иллюстрированные издания XVIII и XIX столетий, 1720—1870: библиографический опыт / В. А. Верещагин. — М.: Центрполиграф; СПб.: МиМ-Дельта, 2005. — 309 с.

Шматгаліновыя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах па дзвюх ці некалькіх галінах ведаў.

Напрыклад: *Беларуская мова, літаратура і мастацтва: рэкаменд. бібліягр. дапаможнік / Нац. б-ка Беларусі.* — Мінск, 1972—2005.

Гэты паказальнік выдаваўся адзін раз у год. Утрымліваў звесткі аб дакументах ці іх структурных адзінках па гісторыі і сучасным развіцці літаратуразнаўства, мовазнаўства, мастацтвазнаўства, развіцці тэатра, выяўленчага мастацтва і інш.

Социальные и гуманитарные науки [Электронный ресурс] = Social sciences and humanities: библиогр. базы данных: история, археология и этнография: поступления 1986—1999 гг. / Ин-т науч. информ. по обществ. наукам Рос. акад. наук. — М.: ИНИОН РАН, 2000. — 1 электрон. опт. диск. (CD). Систем. требования: для MS-DOS: IBM PC XT/AT; 640 К RAM; для Windows 95: IBM PC совместимый компьютер 486 и выше; 8 Mb RAM; CD-ROM 2X и выше. — Загл. с этикетки. — Текст рук. парал.: рус., англ.

Сводный каталог иностранных периодических изданий по медицине и смежным областям, 1800—1970: в 2 вып. / М-во здравоохранения БССР, Респ. науч. мед. б-ка. — Минск: [Б.и.], 1972.

Галіновыя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах па пэўнай галіне ведаў.

Напрыклад: Бібліяграфія па гісторыі Беларусі. Феадалізм і капіталізм / Ін-т гіст. АН БССР, Дзярж. б-ка БССР імя У. І. Леніна, Фунд. б-ка імя Я. Коласа АН БССР; склад.: М. Г. Крэканэ, А. А. Сакольчык. — Мінск: [Б.в.], 1969. — 437 с.

Названы бібліяграфічны дапаможнік адлюстроўвае летапісы, хронікі, зборнікі дакументаў, кнігі і артыкулы са зборнікаў, часопісаў на рускай, беларускай, украінскай мовах за 1803—1966 гг. па асобна ўзятай галіне ведаў — гісторыі Беларусі. Групоўка бібліяграфічных запісаў — тэматыка-храналагічная, у асобных гісторыка-храналагічных раздзелах вызначаны рубрыкі: Культура, Гісторыя, Асвета, Бібліятэкі, Клубы і інш.

Тэматычныя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах па пэўнай тэме (у межах адной галіны ведаў).

Напрыклад: Профільнае навучанне ў сістэме агульнай сярэдняй адукацыі: (бібліяграфічны спіс) / склад. Т. Г. Канавалава; рэд. К. Дз. Варанько // Новыя кнігі: па старонках беларус. друку: штомес. бібліягр. бюл. / Нац. б-ка Беларусі. — 2006. — № 4. — [9 с.]. — Дадатак.

Межов, В. И. Русская историческая библиография за 1865—1876 гг. включительно / сост. В. И. Межов. — СПб.: Тип. Имп. Акад. наук, 1885.

Т. 5: *История внутренней и внешней политики России; История дипломатических сношений; История внутренних смут и войн России с внешними врагами; История искусств; Вспомогательные науки по русской истории: генеалогия, геральдика, хронология, археология, палеография, нумизматика и мифология.* — IX, 378 с.

Язвенная болезнь: список лит. / Респ. науч. мед. б-ка; [сост.: О. С. Гук, А. З. Горелова]. — Минск, 1996. — 14 с.

Białoruski ruch chrześcijański XX wieku: słownik biograficzno-bibliograficzny / [redakcja naukowa]: Jerzy Garbiński, Jerzy Turonek; Polska Akademia Nauk, Instytut Slawistyki. — Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 2003. — I—VXXX, 519 s.

Праблемна-комплексныя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах з шэрагу галін ведаў па асобнай праблеме.

Напрыклад: *Чернобыльская катастрофа: библиогр. науч. лит. / Ин-т радиобиологии Акад. наук Беларуси; [сост. К. В. Фомиченко]; под ред. Е. Ф. Конопки, И. В. Ролевича.* — Минск: Право и экономика, 1996. — 262 с.

Персанальныя бібліяграфічныя дапаможнікі (біябібліяграфічныя) — дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах пэўнай асобы і/ці дакументы аб пэўнай асобе (асобах). Такая бібліяграфічная прадукцыя прысвячаецца, як правіла, найбольш значным дзеячам гісторыі, навукі, культуры.

Напрыклад: *Биобиблиография научных трудов профессора, доктора сельскохозяйственных наук Н. Н. Семененко: (к 70-летию со дня рождения) / РУП «НПЦ НАН Беларуси по земледелию», РУП «Институт мелиорации»; [сост. А. И. Дмитриук].* — Минск: Институт мелиорации, 2008. — 28 с.

Мікалай Мікалаевіч Улашчык: біябібліягр. паказ. / Нац. б-ка Беларусі, БелНДЦДААС. — Мінск, 2006.

Архівісты Беларусі: біябібліяграфічны даведнік / Камітэт па архівах і справах пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, Беларускі навукова-даследчы інстытут дакументазнаўства і архіўнай справы; [склад.: С. У. Жумар, М. Ф. Шумейка]. — Мінск: БелНДЦДАС, 2006. — 253 с.

Отечественные лексикографы, XVIII—XX вв.: биобиблиогр. очерки / Рос. акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова, Лексикогр. семинар, каб. «Славян. мир»; под ред. Г. А. Богатовой. — М.: Наука, 2000. — 508 с.

Краязнаўчыя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах, прысвечаных пэўнаму краю, рэгіёну, населенаму пункту.

Напрыклад: *Літаратура аб Мінскай вобласці: бібліягр. наказ. / Мін. абл. б-ка, 1970. — Штокварт.*

Віцебская вобласць: наказ. літ. за.../ Віцеб. абл. б-ка Беларусі. — Віцебск, 1970. — Штокварт. і інш.

Гэтыя паказальнікі выдаюцца чатыры разы ў год. Адлюстроўваюць разнастайныя дакументы аб прыродзе, гісторыі, эканоміцы, культурным развіцці абласцей Беларусі незалежна ад месца і мовы выдання дакументаў.

Города Витебщины: указ. лит. / Витеб. обл. б-ка им. В. И. Ленина, Отд. белорус. и краевед. лит.; [сост. О. А. Дорофеева]. — Витебск, 1988. — (Книги о родном крае).

У навуковых працах, стандартах і даведніках даволі шырока распаўсюджана паняцце *рэгіянальных бібліяграфічных дапаможнікі*. Пад ім разумеецца бібліяграфічная прадукцыя, якая створана ў пэўным рэгіёне і/ці адлюстроўвае дакументы, якія звязаны з рэгіёнам па змесце і іншых прыметах. Названыя паняцці часткова супадаюць і могуць замяняцца адно адным у выпадку, калі ідзе размова аб адлюстраванні дакументаў, звязаных па змесце з краем, рэгіёнам, і магчыма адэкватная замена аб'ёмаў паняцця *край* (вобласць, мясцовасць, што вылучаецца па якой-небудзь прымеце; буйная адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка⁴⁵) і *рэгіён* (вялікая вобласць, група суседніх краін або тэрыторыі, раёны, аб'яднаныя па якіх-небудзь агульных прыметах⁴⁶).

Краізнаўчыя бібліяграфічныя дапаможнікі — дапаможнікі, у якіх адлюстравана інфармацыя аб дакументах, прысвечаных пэўнай краіне.

⁴⁵ Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў. — 3-е выд. — Мінск, 2002. — С. 299.

⁴⁶ Там жа. — С. 572.

Напрыклад: *Дооктябрьская книга на русском языке о Белоруссии. 1768—1917: библиогр. указ. / Гос. б-ка БССР; сост. А. А. Сокольчик. — Минск, 1976. — 426 с.*

Адлюстроўвае кнігі і артыкулы са зборнікаў, апублікаваныя на рускай мове ў 1768—1917 гг. аб Беларусі.

Каталог коллекции «Russica»: произведения и документы на иностранных языках, имеющие отношение к России: [в 2 т.] / Императорская Публичная библиотека в Санкт-Петербурге. — [Репринтное изд.]. — М.: Центрполиграф, 2004.

Заглавие оригинала: Catalogue de la section des Russica, ou Écrits sur la Russie en langues étrangères. St.-Petersbourg: De l'Académie Impériale des sciences, 1873.

Такім чынам, мы разгледзелі асноўныя віды бібліяграфічнай прадукцыі па храналагічнай прымеце, грамадскім прызначэнні, змесце бібліяграфуемых дакументаў. У навуковай, вучэбнай і даведачнай літаратуры падаюцца і некаторыя іншыя віды. Напрыклад, па паўнаце адбору (выбарачныя і рэгістрацыйныя), па метадах бібліяграфавання (сігнальныя, рэфератыўныя, анатаваныя) і інш. Падрабязная класіфікацыя даецца ў працах А. П. Коршунава [9; 10], азначэнні большасці з іх у дзяржаўных стандартах [1] і слоўніках [2; 3; 4; 5; 6].

Раздел 2

БИБЛІОГРАФІЧНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ

2.1. *Бібліяграфія як галіна дзейнасці*

Бібліяграфічная дзейнасць у сістэме відаў чалавечай дзейнасці. Развіццё грамадства, яго гісторыя і культура ўяўляюць працэс рэалізацыі дзейнацтва адносна чалавека да навакольнага свету, стварэння і пераўтварэння аб'ектаў рэчаіснасці. У межах чалавечай дзейнасці можна выдзеліць шэраг тыпаў і формаў (вытворчая, матэрыяльная, пазнавальная, працоўная і інш.), асобных галін дзейнасці. Адною з такіх галін з'яўляецца бібліяграфічная дзейнасць — практычныя і пазнавальныя дзеянні суб'екта (чалавека) па стварэнні і пераўтварэнні бібліяграфічнай інфармацыі. Яе элементы ўзніклі разам са стварэннем дакументаванай інфармацыі (фіксаваных тэкстаў) як абавязковых дзеянняў аўтара па стварэнні ідэнтыфікацыйных элементаў самога тэксту і абазначэнні фрагментаў іншых тэкстаў. З развіццём сістэмы дакументных камунікацый (накапленнем аб'ёмаў фіксаванай інфармацыі, паскарэннем камунікацыйных працэсаў, ускладненнем інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў інфармацыі) адбывалася не толькі колькаснае павелічэнне элементаў бібліяграфічнай дзейнасці, але і іх якаснае пераўтварэнне. Бібліяграфічная дзейнасць стала адасабляцца ад іншых відаў дзейнасці і набыла рысы самастойнага віду дзейнасці па стварэнні БІ. Але спачатку яна мела непрафесійны характар. У ёй удзельнічалі бібліятэкары, вучоныя, выдаўцы, пісьменнікі, кніггандляры, архівісты спадарожна са сваёй асноўнай дзейнасцю па ўпарадкаванні дакументных масіваў (фондаў), абслугоўванні карыстальнікаў, напісанні навуковых, мастацкіх, публіцыстычных твораў, выданні дакументаў і іх продажы. Ствараліся самастойныя «ўласна бібліяграфічныя» працы, пры гэтым яны разглядаліся як неад'емная частка бібліятэчнай, архіўнай, кніггандлёвай і іншых відаў дзейнасці. Але з цягам часу бібліяграфічная дзейнасць

стала адасабляцца ў межах іншых сфер чалавечай практыкі, сталі выпрацоўвацца і прымяняцца спецыяльныя прыёмы і правілы па апісанні кніг і дакументаў справаводства, упарадкаванні іх сукупнасцей, стварэнні інфармацыйна-пошукавых сістэм і іншых уласнабібліяграфічных прадуктаў і паслуг. Адпаведна бібліяграфічная дзейнасць стала набываць прафесійны характар, да яе сталі прад'яўляцца высокія патрабаванні. Наогул развіццё гэтага віду чалавечай практыкі абумоўлена шэрагам сацыяльна-эканамічных, культурных і палітычных фактараў. Але найбольшы ўплыў на фарміраванне прафесійнага характару бібліяграфічнай дзейнасці аказала фарміраванне навуковых ведаў, станаўленне асобных навуковых дысцыплін і развіццё адукацыі. Менавіта яны патрабавалі дакладнасці апісанняў і навуковага падыходу да ўпарадкавання дакументных масіваў, галіновай і храналагічнай дыферэнцыяцыі ствараемых бібліяграфічных прадуктаў.

З цягам часу ў межах бібліяграфічнай дзейнасці сталі адасабляцца асобныя бібліяграфічныя працэсы: бібліяграфаванне ці стварэнне разнастайных бібліяграфічных дапаможнікаў, пошук інфармацыі аб дакументах, а таксама бібліяграфічнае абслугоўванне ці давадзенне БІ да карыстальніка. Затым разам з гэтымі практычнымі намаганнямі чалавека, якія сталі ўжо даволі складанымі, патрабавалі метадычнага і навуковага суправаджэння і адначасова давалі падставу для яго, пачалі з'яўляцца элементы навукова-метадычнага, навуковага відаў дзейнасці. Гэта былі вынікі пазнання крыніц бібліяграфічнай інфармацыі, названых вышэй працэсаў і аб'ектаў рэчаіснасці, на пераўтварэнне якой яны скіраваны. На падставе іх з цягам часу аформілася навуковая бібліяграфічная дзейнасць. У яе межах здзяйсняліся тэарэтычнае абагульненне бібліяграфічнай практыкі ў цэлым і асобных даных, яе прагназаванне, вывучэнне асноўных этапаў станаўлення бібліяграфіі як грамадскай з'явы, стварэнне, накопленне, захаванне і перадача новых навуковых ведаў.

Пашырэнне практычнай бібліяграфічнай дзейнасці ў розных грамадскіх інстытутах, павелічэнне колькасці ствараемай бібліяграфічнай прадукцыі і ўзвышэнне патрабаванняў да яе якасці, а таксама асэнсаванне важнасці

бібліяграфіі як грамадскай з'явы прывялі да разумення неабходнасці забеспячэння яе спецыяльна падрыхтаванымі прафесіяналамі — бібліёграфамі. І адпаведна была распачата бібліяграфічная вучэбная (адукацыйная) дзейнасць.

На сучасным этапе развіцця грамадства бібліяграфічная дзейнасць уяўляе сабой даволі складанае ўтварэнне. Яна развіваецца як у прафесійным, так і ў непрафесійным асяроддзях, мае інфраструктурны характар (распаўсюджана ва ўсіх грамадскіх інстытутах, якія маюць справу з фіксаванымі формамі інфармацыі). Аснову яе складаюць бібліяграфічныя практычныя дзеянні суб'екта. У якасці вытворных выступаюць навуковая бібліяграфічная дзейнасць і вучэбная бібліяграфічная дзейнасць.

Паняцце «бібліяграфічная дзейнасць» у тэрмінасістэме бібліяграфазнаўства. Суадносіны з паняццем «бібліяграфія». Паняцце «бібліяграфічная дзейнасць», як і паняцце «бібліяграфія», адносіцца да найбольш агульных паняццяў бібліяграфазнаўства. З канца 1960-х гг. паняцце «бібліяграфія» пачалі суадносіць з дзеяннямі чалавека па пераўтварэнні рэчаіснасці, а не толькі з бібліяграфічнымі дапаможнікамі (прадуктамі гэтага пераўтварэння). Быў пакладзены пачатак развіцця дзейнаснага, а пазней і сістэмна-дзейнаснага падыходу да разгляду бібліяграфіі як грамадскай з'явы, бібліяграфічнай дзейнасці як кірунку адпаведных практычных і пазнавальных дзеянняў чалавека. Гэта дазволіла, з аднаго боку, дэталёва паказаць сутнасць бібліяграфіі як грамадскай з'явы, вылучыць усе яе кампаненты, паказаць іх узаемасувязь і ўздзеянні са знешнім асяроддзем, з другога — прывяло да разыходжанняў у разуменні сутнасці тэрмінаў «бібліяграфія», «бібліяграфічная дзейнасць». Некаторыя даследчыкі лічаць, што аб'ёмы гэтых паняццяў поўнасцю супадаюць, некаторыя ўключаюць іх у адзін сінанімічны рад і мяркуюць, што супадзенне магчыма толькі ў самым агульным сэнсе, калі даецца пазначэнне ўсяго бібліяграфічнага і не маюцца на ўвазе асобныя бібліяграфічныя з'явы.

Усю разнастайнасць поглядаў на аб'ём паняцця «бібліяграфічная дзейнасць», па назіраннях М. Г. Voxрышавай, можна аб'яднаць у два асноўныя падыходы: абмежавальны і пашыральны (пашыраны). Згодна з першым

бібліяграфічная дзейнасць звужаецца да бібліяграфічнай практыкі (бібліяграфічнай практычнай дзейнасці). Згодна з другім бібліяграфічная дзейнасць, акрамя практыкі, уключае іншыя, вытворныя ад яе віды дзейнасці і адпавядае цэласнаму ўяўленню аб бібліяграфічнай дзейнасці як сістэме. Першы падыход дамінаваў доўгі час. Ён знайшоў адлюстраванне ў стандарце 7.0—77 «Библиография. Термины и определения», у межах якога ўраўноўваліся тэрміны «бібліяграфія» і «бібліяграфічная дзейнасць» («бібліяграфія — гэта галіна навукова-практычнай дзейнасці па падрыхтоўцы і давадзенні да спажыўцоў БІ ў мэтах уздзеяння на выкарыстанне твораў друку ў грамадстве»). Трактоўка тэрміна «бібліяграфічная дзейнасць» не прыводзілася наогул. Усе ўжытыя ў стандарце тэрміны адносіліся толькі да практычнай дзейнасці. Аб'ект бібліяграфіі (адпаведна — бібліяграфічнай практычнай дзейнасці), як бачна з азначэння, зводзіўся да «твораў друку». Аднак у заўвазе гэта ўдакладнялася, заўвага па сутнасці абвяргала зыходнае паняцце «бібліяграфія». Такая тэрміналагічная недакладнасць не забяспечвала адназначнасць (на крайні выпадак — уніфікацыю) ужывання тэрміна «бібліяграфія» і спрыяла пашырэнню яго прымянення да розных бібліяграфічных аб'ектаў.

З наступнага тэрміналагічнага стандарту (ГОСТ 7.0—84 «Библиографическая деятельность. Термины и определения») тэрмін «бібліяграфія» быў выключаны (аўтары палічылі яго рэгламентацыю немагчымай (заўчаснай)), ужываўся тэрмін «бібліяграфічная дзейнасць», аб'ём якога ўраўноўваўся з паняццем «бібліяграфічная практыка» (бібліяграфічная практычная дзейнасць).

У стандартах 7.0—99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография: термины и определения» і 7.0—2004 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография: термины и значения» даюцца азначэнні абодвух тэрмінаў: «бібліяграфічная дзейнасць» і «бібліяграфія». Пад бібліяграфічнай дзейнасцю разумеецца «галіна дзейнасці па задавальненні патрэбнасцей у бібліяграфічнай інфармацыі». Гэта значыць, яна ўключае толькі практыку, за межамі застаюцца іншыя сферы бібліяграфічнай дзейнасці, напрыклад даследчая, адукацыйная. Разам з

тым даецца азначэнне тэрміна «бібліяграфія» — «інфармацыйная інфраструктура, якая забяспечвае падрыхтоўку, распаўсюджванне і выкарыстанне бібліяграфічнай інфармацыі». Азначэнні, на першы погляд, розныя (па-рознаму названы бліжэйшыя радавыя паняцці «галіна дзейнасці» і «інфармацыйная інфраструктура»), але пры дэталёвым разглядзе тлумачэнняў, якія іх раскрываюць, бачна, што аб'ёмы амаль супадаюць і па сутнасці роўны азначэнню бібліяграфіі як галіны навукова-практычнай дзейнасці па стварэнні і давадзенні да карыстальніка бібліяграфічнай інфармацыі і яе выкарыстанні.

Як бачна, у стандартах замацаваны абмежавальны падыход да разгляду аб'ёму паняцця «бібліяграфічная дзейнасць».

В. А. Факееў разглядае бібліяграфічную дзейнасць як галіну кагнітыўна-інфармацыйнай, сацыяльна-арыентуючай і сацыякультурнай дзейнасці па забеспячэнні доступу да крыніц інфармацыі (ведаў) на ўзроўні іх ідэальных вобразаў (мадэляў), па задавальненні патрэбнасцей у фіксаваных тэкстах (дакументах) сродкамі бібліяграфічнай інфармацыі, па фарміраванні інфармацыйнай (кніжнай, бібліяграфічнай) культуры ў традыцыйных, электронных і іншых магчымых формах⁴⁷. У гэтым азначэнні выражана кагнітаграфічнае разуменне і бібліяграфіі як грамадскай з'явы, і бібліяграфічнай дзейнасці як яе неад'ёмнай практычнай часткі (згодна з «чатырохвуглавой формулай» В. А. Факеева, бібліяграфія — гэта бібліяграфічныя веды пэўнай прадметнай галіны (інфармацыя), бібліяграфічная дзейнасць, бібліяграфічны сацыяльны інстытут і бібліяграфічная культура).

На наш погляд, бібліяграфічную дзейнасць на сучасным этапе яе развіцця немагчыма абмяжоўваць толькі практычнымі намаганнямі суб'ектаў дзейнасці і вынікамі гэтых намаганняў. Яна ўяўляе сабой складаную шматпланавую сістэму, часткамі якой (сферамі дзейнасці) з'яўляюцца практыка-арыентаваныя, навуковыя і адукацыйныя віды мэтанакіраванай дзейнасці. Практычная бібліяграфічная

⁴⁷ *Фокеев В. А.* Библиографическая наука и практика : терминологический словарь. — СПб., 2008. — С. 31.

дзеінасць як яе асноўная частка развіваецца на дастаткова высокім узроўні, яна мае навуковы характар, і адпаведна навуковая частка дзеінасці суправаджае практычныя намаганні суб'екта. Але навуковая дзеінасць у галіне бібліяграфіі развіваецца не толькі ў межах практыкі, а і на іншых, больш высокіх узроўнях, часам інтэгравана ў іншыя навуковыя комплексы. Склаліся таксама сталыя традыцыі па падрыхтоўцы бібліяграфічных кадраў для сферы практычнай дзеінасці розных сацыяльных інстытутаў, асноўная дзеінасць якіх звязана са стварэннем, захаваннем, апрацоўкай і распаўсюджваннем дакументаў. Гэтая дзеінасць арганічна звязана не толькі з практычнай бібліяграфічнай дзеінасцю, але і з навуковай. У яе межах здзяйсняецца рэпрадуцыраванне (адаптацыя і ўзнаўленне) навуковых ведаў. Таму магчымым і больш правільным бачыцца ўключэнне бібліяграфічнай навуковай і адукацыйнай (вучэбнай) дзеінасці ў аб'ём паняцця «бібліяграфічная дзеінасць» як яе «пазнавальных надбудоў». І адпаведна пад бібліяграфічнай дзеінасцю можна разумець мэтанакіраванае адлюстраванне і пераўтварэнне фіксаванай сацыяльнай інфармацыі і інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў, фарміраванне адпаведных навуковых ведаў і іх рэпрадуктаванне.

Такі пашыраны падыход да паняцця «бібліяграфічная дзеінасць» назіраецца таксама ў поглядах А. П. Коршунава, М. Г. Вохрышавай і некаторых іншых навукоўцаў.

А. П. Коршунаў аб аб'ёме паняцця «бібліяграфічная дзеінасць». А. П. Коршунаў разглядае бібліяграфічную дзеінасць як заканамерны этап фарміравання сістэмы дакументных камунікацый. Яе развіццё ён звязвае са станаўленнем і ўдасканаленнем названай сістэмы. Бібліяграфічная дзеінасць на сучасным этапе з'яўляецца складаным утварэннем, у межах якога арганічна спалучаюцца:

— бібліяграфічная практычная дзеінасць;

— тэарэтычнае абагульненне фактаў бібліяграфічнай практычнай дзеінасці, прагназаванне і вывучэнне асноўных этапаў станаўлення бібліяграфіі як грамадскай з'явы (навуковая бібліяграфічная дзеінасць);

— дзеінасць па падрыхтоўцы кадраў (вучэбная бібліяграфічная дзеінасць);

— дзейнасць па кіраванні асобнымі бібліяграфічнымі ўстановамі, службаю, структурнымі падраздзяленнямі (арганізацыйна-ўпраўленчая бібліяграфічная дзейнасць).

А. П. Коршунаў ураўноўвае паняцці «бібліяграфія» і «бібліяграфічная дзейнасць» і дае наступнае азначэнне. *Бібліяграфія — гэта сістэма відаў дзейнасці (практычнай, навуковай, вучэбнай, арганізацыйна-ўпраўленчай), якая забяспечвае функцыянаванне бібліяграфічнай інфармацыі ў грамадстве.*

М. Г. Вохрышава аб аб'ёме паняцця «бібліяграфічная дзейнасць». М. Г. Вохрышава лічыць, што ў паняцці абагульнена адзінства навукі і практыкі, пазнання і пераўтварэння. Да разгляду бібліяграфічнай дзейнасці правільна прымяняць інтэграцыйны падыход, пры якім пазнавальная сфера ўключаецца ў яе побач з практычнай. Бібліяграфічная дзейнасць пры гэтым накіравана на ўпарадкаванне функцыянуючай у грамадстве інфармацыі спецыфічнымі сродкамі і вывучэнне гэтага працэсу. Тут маюцца на ўвазе стварэнне спецыяльных сродкаў работы з інфармацыяй, а таксама працэсы навуковага пошуку і падрыхтоўкі кадраў.

Паняцці «бібліяграфія» і «бібліяграфічная дзейнасць» — найбольш агульныя па аб'ёме і змесце. Яны супадаюць у тым выпадку, калі бібліяграфічная дзейнасць прадстаўляецца на самым высокім узроўні абагульнення, пры якім адрозненні розных бібліяграфічных праяўленняў не фіксуюцца.

Паняцце «бібліяграфія» выражае сукупнасць усіх бібліяграфічных з'яў у цэлым, выконвае функцыю абагульненай характарыстыкі, адрознення гэтай сацыяльнай з'явы ад іншых. Яго канкрэтызацыя звязана з выдзяленнем вытворных паняццяў. Канкрэтызацыя паняцця «бібліяграфія» на самым высокім узроўні рэалізуецца ў паняцці «бібліяграфічная дзейнасць», у якім акцэнтуюцца ўвага на функцыянальным, працэсуальным аспекце, указваецца на актыўнасць чалавека. Але такой канкрэтызацыі недастаткова. Яна не раскрывае формы рэальнага існавання, прыроду і структуру гэтага працэсу. Гэта магчыма на іншых ступенях (узроўнях) канкрэтызацыі.

Бібліяграфічная дзейнасць, як і любая іншая, уключае дзве сферы — практыку і пазнанне. Практычная дзейнасць

мае асэнсаваны характар, ёй уласцівы ідэальныя кампаненты (веды, эмоцыі, пачуцці, увага, воля, мэты), накіраваныя на выкананне практычных дзеянняў. Яна з'яўляецца асновай для пазнання і скіравана не толькі на пераўтварэнне рэчаіснасці, але і на пазнанне (мал. 3).

У бібліяграфічнай пазнавальнай дзейнасці можна выдзеліць дзве падсістэмы: навукова-пазнавальную (навуковую бібліяграфічную дзейнасць), у межах якой выпрацоўваюцца новыя веды, і вучэбна-пазнавальную (вучэбную бібліяграфічную дзейнасць), у межах якой рэпрадуктуюцца падрыхтаваныя. Яны абедзве цесна звязаны з бібліяграфічнай практыкай: першая падпарадкавана мэце ўдасканалення бібліяграфічнай практыкі, другая звязана з прафесійнай падрыхтоўкай суб'екта бібліяграфічнай дзейнасці. Бібліяграфічная практыка з'яўляецца крыніцай развіцця тэарэтычных бібліяграфічных ведаў. Навука выпрацоўвае ідэальныя планы новых кірункаў дзейнасці.

Вучэбна-пазнавальная бібліяграфічная дзейнасць арганічна ўключае ў сябе элементы навуковай дзейнасці (вытворчасці новых ведаў) і элементы практыкі (удзел у бібліяграфічных працэсах).

На практычную дзейнасць аказваюць уздзеянне і навукова-пазнавальная, і вучэбна-пазнавальная сферы. Вучэбна-пазнавальная з'яўляецца пасрэднікам паміж навукай і практыкай, таму што ў яе межах здзяйсняецца асваенне новых ведаў, якія потым будуць укараняцца ў практыку дзякуючы дзейнасці суб'екта (бібліёграфа), які імі валодае. Адначасова практычная дзейнасць уключаецца ў вучэбна-пазнавальную праз непасрэдны практычны вопыт і апасродкаваны (матэрыялы ў артыкулах, вучэбных, метадычных публікацыях).

Прынцыпы і заканамернасці бібліяграфічнай дзейнасці.

Згодна з сучаснымі філасофскімі ўяўленнямі, пад прынцыпамі разумеюцца кіруючыя ідэі, асноўныя правілы якой-небудзь дзейнасці, зыходныя палажэнні якой-небудзь тэорыі, навукі і да т. п. На пэўным этапе развіцця любой грамадскай з'явы яны становяцца кіруючымі і вызначаюць спецыфіку яе ўвасаблення.

У працэсе развіцця бібліяграфічнай дзейнасці фарміруюцца і выкарыстоўваюцца пэўныя прынцыпы — асноўныя

Мал. 3. Структура бібліографічної діяльності
(прапанавана М. Г. Вохрышавай)

зыходных палажэнні, ці пастулаты, бібліографічнай практыкі і пазнання. Яны вызначаюць «адносіны суб'ектаў бібліографічнай дзейнасці да рэчаіснасці, нормы іх прафесійных паводзін, якія выяўляюцца як у іх перакананнях, так і ў канкрэтных дзеяннях па генерыванні і распаўсюджванні бібліографічнай інфармацыі»⁴⁸. Прынцыпы заснаваны на асноўных законах і заканамернасцях, характэрных у нашым выпадку для бібліяграфіі як грамадскай з'явы. Але яны ўстанаўліваюцца людзьмі і фармулююцца суб'ектыўна. У розныя гістарычныя перыяды іх пералік, паслядоўнасць, часам і змястоўнае напавенне вызначалася па-рознаму (напрыклад, прынцыпы камуністычнай партыйнасці, дэмакратычнасці, гуманізму, дзяржаўнага характару; партыйнасці, навуковасці, народнасці, дзейнасці, камунікатыўнасці, сістэмнасці; партыйнасці, аб'ектыўнасці, навуковасці, дэмакратызму і інш.)⁴⁹.

⁴⁸ Фокеев В. А. Библиография: теоретико-методологические основания : учеб. пособие для системы доп. библ.-информ. образования. — СПб., 2006. — С. 220.

⁴⁹ Там жа. — С. 220, 221.

Надзвычай складаная і не бясспрэчная структура прынцыпаў прадстаўлена ў апошняй рэдакцыі падручніка А. П. Коршунава. Прапанаваны агульныя і прыватныя, фармальныя (колькасныя) і якасна-змястоўныя, унутраныя (уласныя) і знешнія (запазычаныя) групы прынцыпаў. Да агульных адносяцца прынцыпы — *адмежавання бібліяграфічных з'яў ад небібліяграфічных, дакументальнага мыслення, бібліяграфічнага ўсёведання*. Да прыватных (фармальныя) — *прынцыпы паўнаты, дакладнасці*. Падкрэсліваюцца важнасць і складанасць якасна-змястоўных прынцыпаў бібліяграфічнай дзейнасці, спрэчнасць прынцыпу партыйнасці бібліяграфіі, які быў пануючым у савецкі перыяд развіцця бібліяграфіі. У якасці асноўнага якасна-змястоўнага прынцыпу вызначаецца прынцып якаснай выбіральнасці. Неасноўныя (іншыя) прынцыпы, якімі кіруецца бібліяграфія як грамадская з'ява і яе асобныя часткі, не раскрываюцца. Да ўнутраных прынцыпаў аўтары адносяць фармальныя, а да знешніх — якасна-змястоўныя⁵⁰.

В. А. Факееў прапаноўвае разглядаць сістэму прынцыпаў бібліяграфіі (бібліяграфічнай дзейнасці) і звязвае яе з функцыянальнай структурай бібліяграфіі як грамадскай з'явы. Адназначна вызначыў прынцыпы вызначае на базе пазнавальнай, камунікатыўнай, каштоўнасна-арыентуючай і сацыякультурнай функцый. Гэта прынцыпы: інфраструктурнай камунікатыўнасці; навуковасці; сістэмнасці; дакладнасці і адназначнасці абазначэння бібліяграфічнага аб'екта; цэннаснай арыентацыі бібліяграфіі; сацыякультурнага характару бібліяграфіі; дзейнасці; універсальнасці; паўнаты генерыруемай і распаўсюджваемай БІ; бібліяграфічнай спецыялізацыі і кааперацыі; аб'ектыўнасці бібліяграфіі; сацыяльнай, канкрэтна-гістарычнай і тэхналагічнай абумоўленасці бібліяграфіі; гуманізму; усеагульнай даступнасці БІ, дэмакратызму, народнасці, адкрытасці; галаграфічнасці⁵¹. Такі даволі поўны пералік прынцыпаў

⁵⁰ Коршунов О. П., Лиховид Т. Ф., Новоженева Т. А. Библиографоведение: основы теории и методологии : учебник для студентов высших учебных заведений. — М., 2009. — С. 135—141.

⁵¹ Фокеев В. А. Библиография: теоретико-методологические основания : учеб. пособие для системы доп. библ.-информ. образования. — СПб., 2006. — С. 221—239.

уласцівы для сучаснага ўзроўню развіцця бібліяграфічнай дзейнасці. Яго можна крыху спрасціць і размежаваць на прынцыпы, якія маюць агульны (метадалагічны) характар і рэгулююць развіццё бібліяграфіі як грамадскай з'явы ў цэлым, і прыватныя (тэхналагічныя), якімі кіруюцца пры выкананні асноўных працэсаў, якія абумоўліваюць асаблівасці стварэння бібліяграфічнай прадукцыі, распаўсюджвання і выкарыстання бібліяграфічнай інфармацыі.

Да першай групы можна аднесці прынцыпы навуковасці, сацыяльнай абумоўленасці; мабільнасці і варыяцыйнасці; дэмакратызму; арганізацыі і самаарганізацыі; сістэмнасці; інтэгратаўнасці і дыферэнцаванасці; цэнтралізацыі і дэцэнтралізацыі; адназначнасці абазначэння бібліяграфуемага аб'екта.

Прынцып *навуковасці* бібліяграфіі праяўляецца праз пазнанне сродкамі бібліяграфіі асобных дакументаў (тэкстаў), іх фрагментаў і сукупнасцей; вывучэнне патрэбнасцей карыстальнікаў у фіксаванай інфармацыі, а таксама праз адлюстраванне ў крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі сапраўдных навуковых ведаў; выкарыстанне навуковых дасягненняў пры фарміраванні сістэмы бібліяграфічнай дзейнасці і развіцці навукі аб бібліяграфічнай дзейнасці — бібліяграфазнаўства.

Бібліяграфічная дзейнасць мае цесную ўзаемасувязь з развіццём грамадства ў цэлым і асобных, у асноўным дамінуючых, сацыяльных груп. Іх сацыяльны заказ абумоўлівае фармальныя, змястоўныя і каштоўныя характарыстыкі бібліяграфічнай прадукцыі, асаблівасці задавальнення інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў, уздзеянне на іх фарміраванне. Развіццё бібліяграфічнай дзейнасці залежыць ад дынамікі грамадскага жыцця, яго тэхналагічнага, матэрыяльна-тэхнічнага, эканамічнага і культурнага ўзроўню, і таму заўсёды рэалізуецца прынцып *яе сацыяльнай абумоўленасці*, а таксама *мабільнасці і варыяцыйнасці*. Апошнія забяспечваюць дынамізм бібліяграфічных змен і пастаяннай запатрабаванасці бібліяграфічнай дзейнасці як кірунку грамадскай практыкі, змянення (часам скасавання і пераўтварэння) асобных бібліяграфічных з'яў. Мабільнасць бібліяграфічнай дзейнасці праяўляецца праз з'яў-

ленне новых відаў і формаў бібліяграфічнай прадукцыі, формаў і метадаў бібліяграфічнага абслугоўвання ў адказ на патрэбы навукі, адукацыі, вытворчасці (напрыклад, ста-наўленне ў пачатку XIX ст. і актыўнае развіццё на працягу вялікага адрэзку часу крыніц бягучай бібліяграфіі ў адказ на інтэнсіўнае фарміраванне навуковых ведаў, потым вы-дзяленне як асобнага навукова-дапаможнага кірунку і да т. п.). Варыяцыйнасць надзвычай важная як пры складанні бібліяграфічнай прадукцыі, так і падчас бібліяграфічнага абслугоўвання, якія здзяйсняюцца не толькі на падставе канкрэтных, усталяваных метады і падыходаў, а з улікам групавых ці індывідуальных характарыстык карысталь-ніка, мэт яго звяртання да крыніцы бібліяграфічнай інфар-мацыі, узроўню бібліяграфічнай культуры і інш.

Дэмакратызм бібліяграфічнай дзейнасці праяўляецца праз адлюстраванне бібліяграфічнымі сродкамі даку-ментнага патоку, створанага самымі шырокімі коламі гра-мадства; скіраванасць на забеспячэнне ўсіх груп грамад-ства бібліяграфічнай інфармацыяй; даступнасць розных бібліяграфічных дапаможнікаў; адкрытасць інфармацый-на-пошукавых сістэм; адсутнасць любых формаў дыскры-мінацыі ў дачыненні да карыстальнікаў і спрыянне тым самым рэалізацыі правоў чалавека на свабоду доступу да інфармацыі.

Прынцыпы *арганізацыі і самаарганізацыі* бібліяграфіч-най дзейнасці звязаны з уплывам на яе розных органаў кіравання (дзяржаўнага, грамадскага, прафесійнага) і ўласным упарадкаваннем. На ўзроўні дзяржавы ці асобнага сацыяльнага інстытута, магчыма, грамадскага аб'яднання, прымаюцца арганізацыйныя рашэнні, якія могуць абу-моўліваць як стратэгію бібліяграфічнай дзейнасці ў цэлым, так і асобных яе кірункаў (стварэнне бібліяграфічных цэнтраў і замацаванне бібліяграфічных функцый за ін-фармацыйнымі цэнтрамі, бібліятэкамі, архівамі; стварэнне бібліяграфічных аддзелаў і замацаванне бібліяграфічных функцый за комплекснымі аддзелаў ў розных грамадскіх інстытутах сістэмы сацыяльных (дакументных) камуніка-цый). Напрыклад, у Беларусі на ўзроўні заканадаўчых ак-таў за бібліятэкамі замацавана «ажыццяўленне апрацоўкі дакументаў, стварэнне даведачна-бібліяграфічнага апара-

ту, у тым ліку баз даных і іншых інфармацыйных рэсурсаў; забеспячэнне бібліятэчнага, інфармацыйнага і даведачна-бібліяграфічнага абслугоўвання карыстальнікаў бібліятэк з улікам іх патрэбнасцей»⁵²; за архівамі — стварэнне электронных інфармацыйных рэсурсаў на базе архіўнай інфармацыі і прадастаўлення доступу да іх, стварэнне даведнікаў аб складзе і змесце дакументаў Нацыянальнага архіўнага фонду Рэспублікі Беларусь⁵³.

Разам з тым бібліяграфічная дзейнасць, як любая сістэма, здольная ўпарадкаваць і змяняць (карэктываваць ці адаптаваць) сваю структуру (*самаарганізуюцца*) пад уплывам шэрагу знешніх і ўнутраных фактараў (сінергіі). Такія змены адбываюцца пастаянна, іх немагчыма ўсе прадугледзець у пачатку прыняцця арганізацыйных рашэнняў і замацаваць на дзяржаўным ці галіновым узроўні. Арганізацыйныя рашэнні маюць, як правіла, абагульняючы характар, а на ўзроўні самаарганізацыі бібліяграфічнай дзейнасці ў цэлым ці асобных яе кампанентаў у прыватнасці здзяйсняецца канкрэтызацыя гэтых рашэнняў у адпаведнасці з умовамі працы, складам дакументных фондаў і патрэбнасцямі пэўных карыстальніцкіх груп і да т. п.

Прынцып *адназначнасці абазначэння бібліяграфуемага аб'екта* ляжыць у аснове стварэння любых пошукавых ці ўлікова-рэгістрацыйных сістэм, скіраваных на адлюстраванне дакумента ці любой яго структурнай лагічна выдзеленай адзінкі. Ён праяўляецца праз фарміраванне і функцыянаванне сукупнасці характарыстык бібліяграфуемага аб'екта, якая забяспечвае не толькі яго найменне, але і ідэнтыфікацыю і залежыць ад задач, што ставяцца перад бібліяграфічнай прадукцыяй і ўплываюць на структуру бібліяграфічнага запісу. Прычым адназначнасць абазначэння можа праяўляцца ў дачыненні і да дакумента як ідэальнай (зборнай) адзінкі дакументнага патоку, і да канкрэтнага экзэмпляра з улікам яго асобных характарыстык (напрыклад, ідэнтыфікацыйных нумароў, наяўнасці аўтографу і інш.). Першае праяўленне ўласціва крыніцам

⁵² Закон Рэспублікі Беларусь «Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь». Арт. 14.

⁵³ Закон Рэспублікі Беларусь «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь». Ст. 27.

бібліяграфічнай інфармацыі, якія не звязаны з канкрэтным фондам, а даюць уяўленне аб дакументным патоку ў цэлым ці асобнай яго частцы, якая створана ў пэўны адрэзак часу, на пэўнай мове, па пэўнай тэме і можа знаходзіцца ў фондзе любога грамадскага інстытута сістэмы дакументных камунікацый ці прыватным кнігазборы. Другое — бібліяграфічным каталогам (электронным, картачным, друкаваным, рукапісным; зводным), а таксама формам індывідуальнага ўліку дакументаў (напрыклад, інвентарным кнігам).

Рэалізацыя прынцыпу *сістэмнасці* характэрна як для практычнай дзейнасці, так і вельмі шырока прымяняецца ў навуковай сферы. Бібліяграфічная дзейнасць у сучасным бібліяграфазнаўстве разглядаецца як сістэма, у якую ўключаюцца два асноўныя цесна звязаныя паміж сабой кампаненты: практыка і пазнанне. Яны, у сваю чаргу, складаюцца з сукупнасці элементаў, якія звязаны паміж сабой і са знешнім асяроддзем, утвараюць цэласнасць. Рэалізацыя прынцыпу сістэмнасці вельмі выразна прасочваецца праз стварэнне сістэмы бібліяграфічных дапаможнікаў у цэлым і сістэм, вызначаных па фармальных, змястоўных і каштоўнасных прыметах; стварэнне пошукавых сістэм пэўнага сацыяльнага інстытута — фондатрымальніка; упарадкаванне бібліяграфічных запісаў у сістэматычных каталогах, картатэках і іншых крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі; прадстаўленне пошукавых вобразаў дакументаў праз прымяненне розных класіфікацыйных схем; стварэнне сістэмы дапаможных паказальнікаў да крыніц першаснай і другаснай інфармацыі і інш. Кожны элемент пры гэтым займае сваё ўласнае месца ў сістэме, выконвае ўласцівую толькі яму ролю, але падпарадкаваны пры гэтым агульнай мэце, якая вызначаецца для сістэмы.

Прынцып *інтэграцыйнасці* ўласцівы бібліяграфіі ў цэлым (як грамадскай з'яве), што абумоўлена яе інфраструктурным характарам, уключанасцю на другасна-дакументным узроўні ў дзейнасць бібліятэк, архіваў, кнігагандлёвых устаноў, выдавецтваў і інш. Акрамя гэтага, элементы бібліяграфічнай дзейнасці, а найбольш выразна — ствараемыя бібліяграфічныя запісы, бібліяграфічныя дапаможнікі і бібліяграфічныя веды, шырока выкарыстоўваюцца

ў іншых сферах навукі і практыкі. Бібліяграфія пранікае ў розныя галіны ведаў, часам нават цяжка правесці размежаванне паміж бібліяграфічнымі і небібліяграфічнымі ведамі, дакументнай прадукцыяй. З некаторымі навукамі яна ўтварае камплікатыўныя навуковыя дысцыпліны, напрыклад, гістарычная бібліяграфія, якая адначасова з'яўляецца разнавіднасцю галіновай бібліяграфічнай сістэмы і спецыяльнай гістарычнай дысцыплінай. Менавіта рэалізацыя прынцыпу інтэграцыі ўнасіць гістарычнай бібліяграфіі як галіновай сістэмы абумоўлівае ўключэнне ў яе вялікай падсістэмы — бібліяграфіі гістарычных крыніц, у межах якой аб'ектамі бібліяграфічнай дзейнасці выступаюць дакументы (тэксты) як адзінкі гісторыка-культурнага працэсу. Інтэграцыя ў бібліяграфіі праяўляецца і ў межах правядзення міждысцыплінарных навуковых даследаванняў, праз фарміраванне сумеснымі намаганнямі розных бібліяграфічных устаноў і службаў зводных каталогаў, баз даных аўтарытэтных/нарматыўных запісаў, а таксама праз інтэграцыю іншых пошукавых сістэм у інфармацыйныя рэсурсы пэўнай установы і, наадварот, уласных інфармацыйных рэсурсаў у пошукавыя сістэмы іншых устаноў-генератараў.

Прынцып інтэграцыі ўнасіць дапаўняецца супрацьлеглым па характары прынцыпам *дыферэнцавання* (бібліяграфічнай спецыялізацыі), які праяўляецца праз стварэнне спецыялізаваных бібліяграфічных устаноў, служб, аддзелаў, сектараў ці замацаванне спецыялізаваных (напрыклад, па галіновай ці відавой прыметах) функцый за асобнымі супрацоўнікамі. Гэта дазваляе на высокім прафесійным узроўні ствараць і распаўсюджваць бібліяграфічную інфармацыю, фарміраваць аптымальны пералік інфармацыйна-пошукавых сістэм адпаведна профілю ўстановы-фондатрымальніка ці ствараць аналітыка-бібліяграфічныя матэрыялы.

Прынцыпы *цэнтралізацыі і дэцэнтралізацыі* рэалізуюцца на ўзроўні стварэння бібліяграфічных аб'яднанняў (напрыклад, сеткі навукова-аналітычных устаноў, цэнтралізаваных бібліятэчных сістэм), у межах якіх адной установай (цэнтрам) здзяйсняюцца адміністрацыйныя, метадычныя і некаторыя (аднатыпныя) вытворчыя працэсы,

а шэраг устаноў ніжэйшага ўзроўню (філіялы) з'яўляюцца аб'ектамі яе ўздзеяння, выкарыстоўваюць вынікі працы цэнтраў. Напрыклад, у шэрагу краін свету цэнтралізаваны працэсы першаснай апрацоўкі дакументнага патоку (каталягізацыі) і дэцэнтралізаваны (размеркаваны) намаганні па бібліяграфічным абслугоўванні ў розных інфармацыйных установах, пры самаабслугоўванні і інш. Гэта дазваляе ўніфікаваць аднатыпныя працэсы, на высокім якасным узроўні ствараць бібліяграфічныя запісы, эканоміць пры гэтым фінансавыя сродкі і рабіць вельмі спрыяльным доступ да інфармацыі — ствараць шмат кропак доступу да яе.

Акрамя таго, выдзяляюцца прынцыпы, звязаныя з асобнымі бібліяграфічнымі працэсамі. Напрыклад, да бібліяграфічнага пошуку — прынцыпы паўнаты, дакладнасці, рэlevantнасці, пертыгентнасці, да бібліяграфавання — аднаразовасць апрацоўкі дакументнага патоку і шматкратнасць выкарыстання атрыманай інфармацыі (максімальная аптымізацыя працэсаў генерыравання інфармацыйнай прадукцыі для пазбаўлення паралелізму і скарачэння затрат), галаграфічны прынцып (у сучасных умовах любая БІ можа быць атрымана ў любы час з любога камп'ютарызаванага месца⁵⁴), а таксама карпаратыўнасці.

Прынцыпы маюць канкрэтна-гістарычны характар, дзейнічаюць у пэўным грамадстве і відазменьваюцца пад уздзеяннем розных фактараў. Але захоўваецца сутнасная аснова, таму што яна залежыць ад сутнасці самой бібліяграфіі і яе галоўных спецыфічных задач, якія застаюцца нязменнымі ў розныя гістарычныя эпохі. Прынцыпы бібліяграфічнай дзейнасці ўзаемазвязаны з заканамернасцямі, якія раскрываюць той ці іншы бок сутнасці даследуемых з'яў.

Заканамернасці развіцця бібліяграфічнай дзейнасці (бібліяграфіі). Заканамернасці — гэта паслядоўнае (на працягу значнага перыяду часу) і ўстойлівае праяўленне дзейнасці пэўнага закона. Бібліяграфія ўключана ў грамадскае жыццё наогул, пранікае ў розныя сферы наву-

⁵⁴ *Фокеев В. А.* Библиография: теоретико-методологические основания : учеб. пособие для системы доп. библио-информ. образования. — СПб., 2006. — С. 228.

ковай, адукацыйнай грамадскай практыкі, яе некаторыя галіновыя кірункі, у межах яе спецыфічна праяўляюцца законы і заканамернасці рознага ўзроўню. Можна пагадзіцца з пазіцыяй М. Г. Вохрышава, якая лічыць, што на бібліяграфію аказваюць уплыў:

- агульныя законы і заканамернасці грамадскага развіцця;

- законы і заканамернасці развіцця навук, перш за ўсё сумежных;

- заканамернасці фарміравання патрэб асобы і грамадства ў інфармацыі і ведах;

- заканамернасці развіцця самой бібліяграфічнай дзейнасці (бібліяграфіі).

Уласна бібліяграфічныя заканамернасці праяўляюцца ў часе як устойлівыя сувязі паміж асобнымі з'явамі бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. З пералікам, які прыводзіць М. Г. Вохрышава, можна ў цэлым пагадзіцца, скарэктываваўшы як фармулёўку некаторых з іх, так і асобныя тлумачэнні. Заканамернасцямі развіцця самой бібліяграфічнай дзейнасці, такім чынам, можна лічыць наступныя моманты.

- *Адпаведнасць бібліяграфіі (бібліяграфічнай дзейнасці) эканамічным і сацыяльна-культурным умовам грамадства і асаблівасцям яго тэхналагічнага развіцця.* Гэта праяўляецца праз выбар прыярытэтных кірункаў развіцця, якія не бываюць выпадковымі. Бібліяграфія выконвае задачы, якія ставяцца грамадствам на пэўным этапе яго развіцця (папулярызацыя ведаў, дапамога навукова-тэхнічнаму прагрэсу і інш.), і ўключаецца як сфера дзейнасці ў сістэму эканамічных адносін. Яна пачынала развівацца са з'яўленнем дакумента як крыніцы фіксаванай інфармацыі. Ускладненне яе адбывалася ў залежнасці ад узроўню тэхналагічнага развіцця краін (з развіццём кнігадрукавання сталі стварацца друкаваныя формы бібліяграфічных рэсурсаў, са з'яўленнем аўдыя-, відэадакументаў, кампакт-дыскаў і г. д. — адпаведныя бібліяграфічныя крыніцы і інш.).

- *Захаваанне назапашанага багатага вопыту; бібліяграфія не адмаўляецца як ад дасягнутага, так і ад новага, якое можа пашырыць яе магчымасці.* На працягу ўсяго перыяду развіцця інфармацыйных камунікацый (вусная

мова, пісьменства, кнігадрукаванне, тэле-, радыёвяшчання, камп'ютарныя тэхналогіі) захаваліся сутнаскасць бібліяграфіі, асноўныя кірункі і формы развіцця, разам з тым адбывалася іх удасканаленне і пашырэнне. Так, бібліяграфічны запіс захаваў на працягу стагоддзяў сваю сутнасць і асноўнае прызначэнне, а прадстаўленне яго на электронных носьбітах значна пашырыла магчымасці структурыравання і пошуку інфармацыі.

- *Змена асобных кірункаў развіцця і прыярытэтных асобных участкаў дзейнасці ў розныя гістарычныя перыяды.* Напрыклад, рэкамендацыйная бібліяграфія ў краінах былога СССР займала прыярытэтную пазіцыю з 20-х гг. XX ст. і страціла іх да канца XX ст.

- *Наяўнасць глыбокіх сістэмных сувязей з грамадскімі інстытутамі сістэмы дакументных камунікацый.* Гэта абумоўлена блізкасцю рашаемых задач і здзяйсняемых тэхналагічных працэсаў, перасячэннем праблематыкі навуковых даследаванняў і інш.

- *Рэалізацыя асноўнага прызначэння бібліяграфіі для грамадства: максімальна поўнае адлюстраванне ўсіх дакументных рэсурсаў і дыферэнцаванае адлюстраванне дакументаў з улікам патрэбнасцей розных катэгорый карыстальнікаў.*

Вывады. Бібліяграфічная дзейнасць — разнавіднасць грамадскай дзейнасці, скіраванай на ўпарадкаванне існуючай у грамадстве інфармацыі спецыфічнымі сродкамі, і даследаванне гэтага працэсу. Паняцці «бібліяграфія» і «бібліяграфічная дзейнасць» супадаюць толькі на самым высокім узроўні абагульнення. Бібліяграфічная дзейнасць — складаная сістэма, у якую ўключаюцца дзве асноўныя часткі: бібліяграфічная практычная дзейнасць і бібліяграфічная пазнавальная дзейнасць. Асаблівасці яе развіцця гістарычна абумоўлены.

2.2. Бібліяграфічная практычная дзейнасць: паняцце і структура

Узнікненне і асаблівасці развіцця бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. Пад практыкай разумеюць спецыфічна чалавечую, асэнсаваную, мэтазгодную і мэтанакіраваную

пачуццёва-прадметную дзейнасць. Яна з'яўляецца асновай пазнання. Бібліяграфічная практыка (бібліяграфічная практычная дзейнасць) — гэта спецыфічны, інфраструктурны від чалавечай практыкі, распаўсюджаны ў шэрагу іншых відаў дзейнасці, скіраваны на стварэнне і распаўсюджванне БІ і задавальненне інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў бібліяграфічнымі сродкамі. Яна ўваходзіць у сістэму бібліяграфічнай дзейнасці, з'яўляецца яе асноўнай часткай і асновай для бібліяграфічнага пазнання.

А. П. Коршунаў лічыць зыходным пунктам любой бібліяграфічнай дзейнасці дзеянні чалавека, які адчувае звесткі аб дакуменце ад самога дакумента, фіксуе і ўпарадкоўвае іх у мэтах садзейнічання рэалізацыі адпаведнасцей паміж дакументамі і спажывцамі. Бібліяграфічная практычная дзейнасць зарадзілася ў межах бібліятэчнай справы і на працягу доўгага часу развівалася ў яе недрах і зводзілася ў асноўным да вытворчасці розных формаў бібліяграфічнай інфармацыі.

Разам з тым пры такім падыходзе па-за межамі застаюцца афінныя і разнастайныя латэнтныя формы бібліяграфічнай інфармацыі, якія з'яўляюцца неад'емнымі элементамі дакумента, а праца па іх стварэнні — неад'емнай часткай працы над дакументамі. Да таго ж нельга недацэньваць развіцця бібліяграфічнай практыкі ў межах архіўнай справы, дзе ўзнікала і, адпаведна, рэалізоўвалася неабходнасць упарадкавання дакументаў, дзе захоўваліся юрыдычныя дакументы з пералікамі кніг, якія ўключаліся ў маёмасць, перадаваліся ад аднаго ўладальніка другому. Таму зыходным пунктам любой бібліяграфічнай дзейнасці можна лічыць дзеянні чалавека, які стварае дакумент і спадарожна займаецца стварэннем ідэнтыфікацыйных элементаў для гэтага дакумента, упарадкоўвае веды, створаныя папярэднікамі, і прадстаўляе іх праз цытаты, каментарыі, спасылкі.

У працэсе развіцця бібліяграфічнай практычнай дзейнасці ўскладняліся яе кірункі, арганізацыйныя формы, метадычныя падыходы, шырыліся спектр і аб'ём ствараемай прадукцыі, ускладняліся задачы, якія ставіла перад ёй грамадства. У выніку адбылася дыферэнцыяцыя бібліяграфічнай практыкі, выразна вызначылася дзей-

нась па стварэнні бібліяграфічнай прадукцыі і давадзенні бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальнікаў. Гэтыя два працэсы і іх састаўляючыя актыўна развіваюцца на сучасным этапе. Для сучаснай бібліяграфічнай практычнай дзейнасці характэрны: пастаяннае ўскладненне, пашырэнне маштабаў яе пранікнення ў іншыя сферы грамадскага жыцця, якаснае ўдасканаленне асобных працэсаў, тэхналогіі, методыкі, пашырэнне спектру ствараемай прадукцыі.

Рысы, уласцівыя бібліяграфічнай практыцы. Бібліяграфічнай практыцы ўласцівы наступныя рысы:

- прадметнасць;
- сацыяльная абумоўленасць;
- мэтазгоднасць;
- суб'ектнасць⁵⁵.

Прадметнасць бібліяграфічнай практыкі выражаецца ў наяўнасці спецыфічнага прадмета, на які скіравана дзейнасць; у змяненні гэтага прадмета пад уздзеяннем розных фактараў; у стварэнні грамадска значнага прадукту — бібліяграфічных дапаможнікаў; у прымяненні спецыяльных сродкаў дзейнасці.

Бібліяграфічная практыка сацыяльна абумоўлена. Яна мае грамадскі характар, яе змест вызначаецца характарам грамадскіх патрэбнасцей, рэальнымі абставінамі і ўмовамі, наяўнымі матэрыяльнымі сродкамі. Бібліяграфічнай практыцы (улічваючы яе прадметны характар і сацыяльную абумоўленасць) уласціва накіраванасць, якая вызначаецца яе прадметам, знешнімі і ўнутранымі фактарамі — рэгулятарамі дзейнасці.

Мэтазгоднасць бібліяграфічнай практычнай дзейнасці — гэта рух да канчатковага выніку. Практычныя дзеянні рэгулююцца ідэальнымі, асэнсаванымі мэтамі, якія ставяцца суб'ектамі на шляху да выніку. Бібліяграфічная практычная дзейнасць абумоўлена знешнімі (звязанымі з пэўнымі канкрэтна-гістарычнымі ўмовамі і законамі сацыяльнай сістэмы) і ўнутранымі фактарамі (адлюстроўваюць ступень адпаведнасці якасцей прадмета, сродкаў, метадаў, якія выкарыстоўваюцца для атрымання выніку).

⁵⁵ *Вохрышева М. Г.* Теория библиографии : учеб. пособие. — Самара, 2004. — 367 с.

Суб'єктнасць бібліяграфічнай практыкі выяўляецца праз удзел:

— стваральнікаў бібліяграфічнай інфармацыі (суб'ектаў, якія на прафесійным ці аматарскім узроўні ствараюць/пераўтвараюць БІ);

— распаўсюджвальнікаў бібліяграфічнай інфармацыі (суб'ектаў, якія на прафесійным ці аматарскім узроўні перадаюць БІ, уступаюць ва ўзаемадзеянне з карыстальнікамі БІ);

— карыстальнікаў бібліяграфічнай інфармацыі (суб'ектаў, якія ўступаюць ва ўзаемадзеянне з распаўсюджвальнікамі БІ);

— аўтараў дакументаў, якія адлюстроўваюцца пры стварэнні персанальна арыентаваных звестак у даведніках, каталогах, базах даных;

— даследчыкаў-бібліяграфазнаўцаў, якія даследуюць бібліяграфічную практыку і ствараюць на аснове гэтага навуковыя веды;

— выкладчыкаў і навучэнцаў, што аналізуюць і вывучаюць практычную дзейнасць, асвойваюць практычныя ўменні і выпрацоўваюць навыкі.

Тэрэтычныя падыходы да разгляду бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. У розныя гады эквівалентам тэрміна «бібліяграфічная практычная дзейнасць» выступалі «бібліяграфічная праца», «бібліяграфічная справа», «бібліяграфічная дзейнасць», «бібліяграфія». Гэтыя тэрміны адрозніваюцца паміж сабой па аб'ёме паняццяў, якія яны абазначаюць. Іх ужыванне можна суаднесці з развіццём розных падыходаў да разгляду сутнасці бібліяграфічнай практычнай дзейнасці:

— *працэсуальны падыход* — імкненне вызначыць асобныя працэсы (адзін — абмежавальна-працэсуальны падыход; комплекс працэсаў — пералічальна-працэсуальны падыход) і праз іх разглядаць бібліяграфічную практычную дзейнасць. У 20—30-я гг. XX ст. задачы бібліяграфічнай практыкі зводзіліся да стварэння бібліяграфічных дапаможнікаў. Папулярным быў тэрмін «практычная бібліяграфія», які ўказваў на практычную скіраванасць бібліяграфічных матэрыялаў. Я. П. Грабеншчыкоў на I Усебібліяграфічным з'ездзе адзначаў, што «практычная біб-

ліяграфія — гэта сума і сукупнасць усіх выкананых да сённяшняга дня прац па бібліяграфіі». У 30-я гг. XX ст. сфарміраваўся погляд на бібліяграфію як на прыкладную навукова-дапаможную дысцыпліну, задачы якой зводзіліся да практыкі па апісанні кніг (Л. Н. Трапоўскі, Я. І. Шамурын і інш.). Як бачна, бібліяграфічная практычная дзейнасць зводзілася да аднаго працэсу — бібліяграфаванне ці разглядаліся толькі вынікі гэтага працэсу. У 50—60-я гг. XX ст. пад бібліяграфічнай практычнай дзейнасцю разумелі бібліяграфічную работу — сукупнасць працэсаў стварэння бібліяграфічных дапаможнікаў і давадзення іх да чытачоў. Сама сістэма дапаможнікаў выводзілася за межы бібліяграфічнай работы. І. Р. Маргенштэрн разглядаў бібліяграфічную дзейнасць толькі ў практычным аспекце і разумеў яе як комплекс працэсаў, якія здзяйсняюцца ў мэтах перадачы чытачам інфармацыі аб творах друку. Такі падыход быў абумоўлены актыўным развіццём розных кірункаў бібліяграфічнай практычнай дзейнасці, у прыватнасці розных формаў бягучага інфармавання чытачоў, даведачна-бібліяграфічнага абслугоўвання. У сучасных працах ён дае наступнае азначэнне тэрміна «бібліяграфічная работа»: гэта *сукупнасць працэсаў бібліяграфічнай дзейнасці, здзяйсняемых яе суб'ектам ці сістэмай інфармацыйных устаноў*⁵⁶, — а таксама адзначае, што «бібліяграфічная работа» не з'яўляецца аналагам тэрміна «бібліяграфічная дзейнасць», яны суадносяцца як частка—цэлае.

У 60-я гг. XX ст. быў выказаны *асобасны* погляд на бібліяграфічную практычную дзейнасць (працы І. І. Рашцінскага, В. А. Нікалаева). Сутнасць бібліяграфічнай работы бачылі ва ўзаемадзеянні бібліёграфа і чытача. Бібліяграфічная практыка — мэтанакіраваны працэс інфармацыі аб творах друку і іх прапаганды паміж чытачоў. Бібліёграф у межах гэтага працэсу аказвае дапамогу чытачам, якія шукаюць яе для выкарыстання ў тых ці іншых мэтах. Упершыню ў межах бібліяграфічнай практыкі стаў разглядацца суб'ект.

У 60-я гг. XX ст. існаваў таксама *комплексны* падыход да разгляду бібліяграфічнай практыкі (працы М. А. Брыскма-

⁵⁶ *Моргенштерн И. Г.* Информационный и книжный мир. Библиография : избранное. — СПб., 2007. — С. 102—103.

на, Д. Ю. Цяплова), у межах якога феномен бібліяграфія розглядаўся як нездзялімы, як навуковая дысцыпліна, што ўключае элементы практыкі, якая, у сваю чаргу, звязана толькі са сферай матэрыяльнай вытворчасці.

З 70-х гг. XX ст. стаў развівацца *дзейнасны* падыход (працы Э. К. Бяспалавай, А. І. Барсука і інш.), у межах якога бібліяграфія разглядалася як дзейнасць. Е. Н. Фамін разглядаў бібліяграфічную практычную дзейнасць як бібліяграфічную справу ці ўласна бібліяграфію — дзейнасць па стварэнні і распаўсюджванні бібліяграфічнай інфармацыі. А. І. Барсук адзначаў, што бібліяграфія — гэта галіна навукова-практычнай дзейнасці па падрыхтоўцы і давадзенні да карыстальнікаў бібліяграфічнай інфармацыі. Гэта ж было замацавана і ў стандарце 7.0—77 «Библиография. Термины и определения». Разам з тым быў прапанаваны і тэрмін «бібліяграфічная работа», які ахопліваў працэсы па стварэнні і давадзенні бібліяграфічнай інфармацыі і па сутнасці ўраўноўваўся з тэрмінам «бібліяграфічная дзейнасць». З наступных тэрміналагічных стандартаў (ГОСТ 7.0—84 «Библиографическая деятельность. Термины и определения»; ГОСТ 7.0—99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография: термины и определения») гэты тэрмін быў выключаны.

У межах *сістэмна-дзейнаснага* падыходу бібліяграфічную практычную дзейнасць пачалі разглядаць як важнейшы элемент сістэмы «бібліяграфічная дзейнасць» (бібліяграфія). Найбольш выразна гэта прадстаўлена ў канцэпцыях А. П. Коршунава, М. Г. Вохрышавай (больш падрабязна гл. 2.1).

Асноўныя кірункі структуравання бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. Структураванне бібліяграфічнай дзейнасці з'яўляецца адной з важнейшых, складаных і да канца не вырашаных праблем бібліяграфазнаўства. Вырашэнне яе спрыяе паглыбленню ведаў аб бібліяграфічнай дзейнасці, робіць іх упарадкаванымі і цэласнымі, што важна не толькі для даследчай дзейнасці, але і для выкладання бібліяграфічных дысцыплін, аптымізацыі розных кірункаў практычнай дзейнасці.

У спецыяльнай літаратуры ў асноўным прапануюцца падыходы да структуравання бібліяграфічнай практычнай

дзеінасці. Іх мноства, але адсутнічае адзінства, што звязана найперш са шматпланавасцю самога аб'екта, недастатковай распацаванасцю тэарэтычных палажэнняў. Аналіз даследаванняў сведчыць аб тым, што:

— зроблены шэраг абагульненняў, якія могуць стаць асновай наступных даследаванняў;

— адсутнічае адзіны падыход да выдзялення відаў бібліяграфіі (бібліяграфічнай дзейнасці), што звязана са шматпланавасцю самой з'явы і з разыходжаннемі ў тлумачэнні такіх паняццяў, як «бібліяграфія», «від бібліяграфіі»;

— не да канца вырашана праблема вызначэння падстаў для структуравання бібліяграфічнай дзейнасці.

Філасофскі падыход да структуравання бібліяграфічнай дзейнасці патрабуе разглядаць структуру як на базе прынцыпаў сістэмнага метаду, так і на аснове дзейнасных характарыстык, якія даюць магчымасць правесці відавую класіфікацыю па комплексе прымет. Такі падыход дазваляе выдзяляць унутраную і знешнюю структуры.

Аналіз бібліяграфічнай практычнай дзейнасці як сістэмы, яе ўнутранай структуры магчымы праз выяўленне ўзаемасувязей яе асноўных кампанентаў: суб'екта (таго, хто здзяйсняе дзейнасць); мэт (ідэальных вобразаў дзейнасці); аб'ектаў (прадметаў, на якія скіраваны намаганні суб'екта); працэсаў як мэтанакіраванай актыўнасці суб'екта; сродкаў, пры дапамозе якіх дасягаецца пастаўленая мэта; выніку (дасягнення ці недасягнення мэты). Гэта дазваляе высветліць дынаміку дзейнасці, убачыць узаемасувязі паміж асобнымі кампанентамі.

Разам з тым бібліяграфічная практычная дзейнасць у рэчаіснасці прадстаўлена шэрагам канкрэтных кірункаў, сфер, якія ўяўляюць сабой арганічнае адзінства і якія можна выдзеліць у асобныя катэгорыі па розных прыкметах, гэта значыць дыферэнцыраваць па знешніх праяўленнях (напрыклад, грамадскае прызначэнне бібліяграфіі як з'явы, якая рэалізуецца ў соцыуме, сукупнасць ствараемай і распаўсюджваемай прадукцыі і інш.).

Знешняя і ўнутраная структуры знаходзяцца ў адзінстве і не могуць разглядацца адасоблена. У межах любога віду бібліяграфічнай дзейнасці існуюць кампаненты:

суб'єкт, аб'єкт, працэсы, сродкі, мэты, вынікі, якія ў сукупнасці складаюць яго якасную вызначанасць. У сваю чаргу выдзяленне відаў абумоўлена дыферэнцыяцыяй сутнасных элементаў сістэмы бібліяграфічнай дзейнасці, і яно робіцца «па суб'екту», «па выніках» і інш.

Вывады. Бібліяграфічная практыка (бібліяграфічная практычная дзейнасць) — спецыфічны, інфраструктурны від чалавечай практыкі, накіраваны на задавальненне патрэбнасцей у дакументах бібліяграфічнымі сродкамі. Яна ўваходзіць у сістэму «бібліяграфічная дзейнасць», з'яўляецца яе асноўнай часткай і асновай для бібліяграфічнага пазнання. Ёй уласцівы прадметнасць, сацыяльная абумоўленасць, мэтазгоднасць, суб'ектнасць. Можна выдзеліць унутраную і знешнюю структуры бібліяграфічнай практычнай дзейнасці: унутраную ўтвараюць кампаненты — суб'єкт, мэты, аб'ект, працэсы, сродкі, вынікі; знешнюю — віды, выдзеленыя па пэўнай прыкмеце.

2.3. Унутраная (кампанентная) структура бібліяграфічнай практычнай дзейнасці

Унутраная, ці кампанентная, структура бібліяграфічнай дзейнасці прадугледжвае тэарэтычнае вычлененне яе асобных кампанентаў, ці частак, якія існуюць у рэчаіснасці і ўтвараюць непарыўнае адзінства. Гэтую структуру можна выдзеліць як для бібліяграфічнай дзейнасці ў цэлым, так і для бібліяграфічнай практыкі. Прычым пералік кампанентаў будзе аднолькавым: суб'екты (асобы, установы, якія ставяць мэты, выбіраюць аб'екты, заняты ў асноўных працэсах, выкарыстоўваюць сродкі і дасягаюць вынікаў); мэты (ідэальныя вобразы дзейнасці); аб'екты (прадметы, на якія скіраваны намаганні суб'екта); працэсы (паслядоўныя змены стану дзейнасці суб'екта); сродкі (прыёмы, спосабы дасягнення, ажыццяўлення мэты); вынікі. Змястоўнае нападуненне будзе адрознівацца і залежаць не толькі ад галіновага кірунку дзейнасці (бібліятэчная справа, архіўная справа, кніжны гандаль і да т. п.), але і ад відавога (вучэбная, навуковая, практычная дзейнасць). Далей прапанавана кампанентная структура бібліяграфічнай практычнай дзейнасці як асноўнай складаючай бібліяграфічнай дзейнасці ў цэлым.

Суб'єкт бібліяграфічної дзейнасці як яе асноўны сістэмаўтваральны кампанент. У філасофіі суб'єкт — чалавек, які пазнае свет ці дзейнічае, — процістаіць свету як аб'екту пазнання. Суб'єктам бібліяграфічнай дзейнасці можна назваць сукупнасць людзей (чалавека), якія пазнаюць і ствараюць бібліяграфічныя з'явы як аб'екты рэчаіснасці.

Суб'єкт у сістэме бібліяграфічнай практычнай дзейнасці выконвае наступныя функцыі: кіруючую, аксіялагічную (ацэначную), камунікатыўную⁵⁷.

Кіруючая функцыя рэалізуецца на розных этапах бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. На этапе прагнавання (праектавання) дзейнасці суб'єкт у думках пераўтварае аб'ект, стварае мадэль выніку, вызначае мэты, фармулюе задачы. На этапе прадметнай дзейнасці вырацоўвае спосабы дзеяння, канкрэтныя метадыкі. На этапе асэнсавання вынікаў суб'єкт вывучае зваротную сувязь з карыстальнікам, рэгулюе дзейнасць у адпаведнасці з зададзенымі мэтамі.

Аксіялагічная, ці ацэначная, функцыя рэалізуецца праз ацэнку суб'єктам дакументаў, іх якасных і колькасных, фармальных і змястоўных характарыстык; ацэнку ствараемай і распаўсюджваемай бібліяграфічнай прадукцыі; ацэнку бібліяграфічнай дзейнасці ў цэлым і асноўных складających, яе эфектыўнасці і якасці.

Камунікатыўная функцыя суб'єкта рэалізуецца на ўзроўні суб'ектна-суб'ектных адносін: бібліёграф — карыстальнік, бібліёграф — бібліёграф, карыстальнік — карыстальнік. Адносіны *бібліёграф — бібліёграф* уплываюць на канчатковы вынік дзейнасці. Адносіны *бібліёграф — карыстальнік* рэалізуюцца патэнцыяльна пры падрыхтоўцы бібліяграфічнай прадукцыі і непасрэдна — падчас бібліяграфічнага абслугоўвання. Адносіны *карыстальнік — карыстальнік* рэалізуюцца падчас бібліяграфічных зносін як сродак узаемадзеяння людзей з мэтай абмену бібліяграфічнай інфармацыяй.

Да суб'єктаў бібліяграфічнай практычнай дзейнасці А. П. Коршунаў адносіць:

— бібліёграфаў-прафесіяналаў;

⁵⁷ *Вохрышева М. Г.* Теория библиографии : учеб. пособие. — Самара, 2004. — 367 с.

— бібліяграфічныя калектывы (бібліяграфічныя аддзелы, сектары, установы, сеткі бібліяграфічных службаў);

— навукоўцаў, пісьменнікаў, усіх, хто бібліяграфічнай дзейнасцю займаецца часова, спадарожна са сваёй асноўнай працай;

— карыстальнікаў бібліяграфічнай інфармацыі.

У гэтым пераліку можна выдзеліць два ўзроўні — прафесійны і непрафесійны. На прафесійным узроўні бібліяграфічнай практычнай дзейнасцю займаюцца разнастайныя бібліяграфічныя калектывы (бібліяграфічныя аддзелы, сектары, установы, сеткі бібліяграфічных службаў і бібліёграфы-прафесіяналы, якія могуць працаваць у названых калектывах ці іншых, спадарожна звязаных з бібліяграфічнай практычнай дзейнасцю). На гэтым узроўні выдзяляюцца індывідуальныя і калектыўныя суб'екты. Ім уласцівы агульныя рысы і адрозненні:

1) індывідуальныя і калектыўныя суб'екты з'яўляюцца носьбітамі свядомай, мэтанакіраванай дзейнасці;

2) бібліёграфы-прафесіяналы як асобы заўсёды ўключаны ў пэўны калектыў і выражаюць яго інтарэсы;

3) кожны бібліёграф валодае сваім стылем дзейнасці, узроўнем падрыхтоўкі, аб'ёмам ведаў, здольнасцямі;

4) калектыў выступае як прадстаўнік пэўнай бібліяграфічнай сістэмы, у яго межах аб'ядноўваюцца намаганні індывідуальных суб'ектаў.

На непрафесійным узроўні бібліяграфічнай практычнай дзейнасцю можа займацца любы чалавек у выпадку, калі ён:

1) з'яўляецца складальнікам бібліяграфічных дапаможнікаў;

2) актыўна ўдзельнічае ў мерапрыемствах, звязаных з распаўсюджваннем бібліяграфічнай інфармацыі;

3) самастойна здзяйсняе бібліяграфічны пошук;

4) уступае ва ўзаемадзеянне з бібліёграфам пры бібліяграфічным пошуку і выкарыстанні бібліяграфічнай інфармацыі.

Гэты пералік дае ўяўленне, наколькі распаўсюджана бібліяграфічная практычная дзейнасць у грамадстве, нават калі ўзяць толькі такі сегмент бібліяграфічнай практычнай дзейнасці, як стварэнне бібліяграфічнай прадукцыі. Па некаторых галіновых кірунках (напрыклад, гісторыя)

удзел навукоўцаў, выкладчыкаў, аспірантаў, гісторыкаў-аматараў значна большы, чым прафесійных бібліёграфаў.

Але нават такі падыход да разгляду суб'ектаў бібліяграфічнай практычнай дзейнасці не поўнаасцю ілюструе распаўсюджанасць гэтай дзейнасці ў грамадстве. Па сутнасці названы толькі суб'екты, занятыя ў стварэнні і давадзенні постэдыцыйнай (адасобленай ад першаснага дакумента) інфармацыі. У межах ідэадакументаграфічнага падыходу (Н. А. Сляднева) разглядаецца прагнозная, латэнтная і афінная БІ. Пры такім падыходзе ў якасці суб'екта выступае аўтар любога тэксту як творца прагнознай, латэнтнай і афіннай бібліяграфічнай інфармацыі, выдавец як стваральнік афіннай і, магчыма, латэнтнай БІ.

Нягледзячы на такую распаўсюджанасць бібліяграфічнай практычнай дзейнасці ў грамадстве, усё ж асноўным суб'ектам з'яўляецца бібліёграф-прафесіянал. Гэта спецыяліст, які валодае неабходнымі прафесійнымі ведамі, умениямі і навыкамі; у грамадскім размеркаванні працы выконвае спецыфічна бібліяграфічныя функцыі (гэта значыць пэўныя абавязкі ў бібліятэках, кнігагандлёвых установах, выдавецтвах і іншых сацыяльных інстытутах); на прафесійным узроўні ўдзельнічае ў стварэнні і распаўсюджванні бібліяграфічнай інфармацыі.

Бібліёграфу для якаснага выканання сваіх прафесійных абавязкаў неабходна валодаць прафесійнымі ведамі, умениямі, навыкамі, якія набываюцца падчас вучобы ў сярэдніх спецыяльных і вышэйшых профільных вучэбных установах, у практычнай дзейнасці, павышэнні кваліфікацыі, самаадукацыі. Акрамя таго, бібліёграф павінен валодаць асабістымі якасцямі, якія будуць спрыяць паспяховасці дзейнасці, прафесійнай рэалізацыі на пэўных участках працы. Яму вельмі важна прытрымлівацца пэўных этычных нормаў⁵⁸.

⁵⁸ Аб прафесійных ведах, умениях і навыках, псіхалагічных якасцях бібліёграфа гл.: *Коршунов О. П.* Библиографоведение: в 2 ч. — М., 2001. — Ч. 1. Разд. II—III. — С. 29—35; *Коршунов О. П.* Библиографоведение. — М., 1990. — С. 76—81; *Моргенштерн И. Г.* Информационный и книжный мир. Библиография : избранное. — СПб., 2007. — С. 234—247; *Моргенштерн И. Г.* Библиограф в информационном обществе // Библиография. — 1992. — № 5—6. — С. 3—10.

Мэта як кампанент бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. Мэта — ідэальны структурны кампанент бібліяграфічнай дзейнасці, практычнай у тым ліку. Мэта з'яўляецца пабуджальным матывам дзейнасці, мадэллю пажаданага выніку. Мэты ўстанаўліваюцца суб'ектамі. Яны абумоўлены шэрагам унутраных і знешніх, суб'ектыўных і аб'ектыўных фактараў. Наколькі складаная і разнастайная сама бібліяграфічная дзейнасць і яе сувязі са знешнім асяроддзем, настолькі складаныя і разнастайныя мэты, якія ставяцца суб'ектамі. Таму аптымальнай бачыцца іерархічная структура мэт бібліяграфічнай практычнай дзейнасці, прапанаваная ў працах М. Г. Вохрышавай⁵⁹. Выдзяляюцца наступныя групы мэт.

1. Агульная (асноўная) мэта і прыватныя мэты. Агульная мэта вызначае развіццё бібліяграфічнай практычнай дзейнасці ў цэлым, прыватныя — асобныя кірункі дзейнасці.

Агульнай мэтай бібліяграфічнай практычнай дзейнасці з'яўляецца задавальненне патрэбнасцей чалавека ў фіксаванай інфармацыі (неабходных яму дакументах — М. Г. Вохрышава). На думку А. П. Коршунава, агульная мэта бібліяграфічнай практычнай дзейнасці — садзейнічанне задавальненню інфармацыйных патрэбнасцей членаў грамадства. Другая трактоўка асноўнай мэты бібліяграфічнай практычнай дзейнасці не супярэчыць першай, яна мае больш абагульнены характар.

Агульная мэта канкрэтызуецца на ўзроўні прыватных мэт. У якасці прыватных мэт могуць разглядацца пажаданыя мадэлі самых розных выпадкаў практычнай дзейнасці — падрыхтоўка бібліяграфічнай прадукцыі, давадзенне бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальніка, здзяйсненне бібліяграфічнага пошуку, бібліяграфічнае самаабслугоўванне. Гэтыя мэты таксама можна канкрэтызаваць і разглядаць на больш дробным узроўні.

2. Знешнія і ўнутраныя мэты бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. Знешнія мэты ставяцца ў адносінах да іншых сфер дзейнасці (напрыклад, выхаваўчай дзейнасці, самаадукацыі, папулярызацыі ведаў, гістарычнай навукі і

⁵⁹ Вохрышева М. Г. Теория библиографии : учеб. пособие. — Самара, 2004. — 367 с.

да т. п.). Унутраныя мэты ставяцца ў адносінах да самой бібліяграфічнай дзейнасці (напрыклад, удасканаленне метадаў бібліяграфавання, бібліяграфічнага абслугоўвання, бібліяграфічнага абслугоўвання асобных груп карыстальнікаў, сфер навуковай, вучэбнай, вытворчай дзейнасці, структуры кіравання дзейнасцю і інш.).

3. Бліжэйшыя і канчатковыя мэты бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. Канчатковыя мэты прагназуюць канчатковыя вынікі дзейнасці. Бліжэйшыя ставяцца для дасягнення прамежкавых вынікаў дзейнасці.

Напрыклад, канчатковай мэтай працэсу бібліяграфавання з'яўляецца стварэнне бібліяграфічных дапаможнікаў. Дасягненне гэтай мэты магчыма шляхам выканання шэрагу дзеянняў, у адпаведнасці з якімі можна ставіць і бліжэйшыя мэты: фармулёўка і абгрунтаванне тэмы дапаможніка, выяўленне літаратуры, стварэнне бібліяграфічных запісаў, групоўка матэрыялу, стварэнне навукова-метадычнага апарату і інш.

4. Нарматыўныя і варыятыўныя мэты бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. Нарматыўныя мэты ставяцца ў адпаведнасці з асноўнымі нормаў, правіламі дзейнасці (напрыклад, на большасць аперацый працэсу бібліяграфавання ўстаноўлены нормы часу і з улікам іх здзяйснення планаваў, гэта значыць ставяцца нарматыўныя мэты). Але пад уплывам канкрэтных умоў дзейнасці, з улікам асаблівасцей функцыянавання пэўнага тыпу бібліятэк, узроўню падрыхтоўкі спецыялістаў нарматыўныя мэты неабходна канкрэтызаваць, вар'іраваць і ставіць адпаведна — варыятыўныя.

Аб'ект як адзін з кампанентаў бібліяграфічнай дзейнасці. Пад аб'ектам разумеюць сферу аб'ектыўнай рэчаіснасці, на якую скіраваны намаганні суб'екта. Склад аб'ектаў бібліяграфічнай дзейнасці залежыць ад поглядаў на метасістэму, у межах якой гэта дзейнасць разглядаецца. Парознаму вызначаючы метасістэму, навукоўцы парознаму вызначаюць і аб'ект бібліяграфічнай дзейнасці. А. П. Коршунаў лічыць, што ў якасці аб'екта бібліяграфічнай дзейнасці выступае ў найбольш агульным сэнсе сістэма дакументальных камунікацый, прадстаўленая двума яе асноўнымі элементамі — дакументамі і спажывцамі. Разам з тым ён

сцвярджае, што «...прынцыпова памылкова наогул абмяжоўваць аб'ект бібліяграфавання якой-небудзь гістарычна-пераходнай [формай], любыя сродкі доўгатэрміновага фіксавання інфармацыі... якія вынаходзіць ці будзе вынаходзіць чалавецтва, таксама ўключаюцца і будуць уключацца ў аб'ект бібліяграфіі». Іншымі словамі, чым складанейшай рэчаіснасць, формы фіксавання інфармацыі, тым складанейшая метасістэма існавання бібліяграфічнай дзейнасці і, адпаведна, аб'ект бібліяграфічнай дзейнасці.

Дакумент, на думку А. П. Коршунава, з'яўляецца непасрэдным аб'ектам працэсу бібліяграфавання і апасродкаваным аб'ектам пры бібліяграфічным абслугоўванні. У межах кнігазнаўчай канцэпцыі гэты аб'ект звужаецца да «твора друку», «кнігі», «літаратуры». У межах ідэадакументаграфічнай канцэпцыі бібліяграфіі як грамадскай з'явы (Н. А. Сляднева) ён значна пашыраецца да інфааб'ектаў: сэнсаў, фактаў, тэкстаў, аўтараў, дакументаў. У межах кагнітаграфічнай канцэпцыі — да тэкстаў, ведаў. Такое пашырэнне аб'екта бібліяграфічнай дзейнасці магчыма, таму што пры дапамозе бібліяграфічнай інфармацыі магчыма аперыраванне любымі дакументамі (тэкстамі) на ўзроўні сэнсаў, фактаў, ідэй. Але ўпарадкаванне вызначанай такім чынам сукупнасці аб'ектаў надзвычай складанае для бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. Таму найбольш зручным уяўляецца разглядаць у якасці аднаго з аб'ектаў бібліяграфічнай дзейнасці дакумент (частку дакумента, сукупнасць дакументаў). Дакументы як аб'екты бібліяграфавання разглядаюцца з улікам трох асноўных прыкмет: зместу, формы, мэтавага прызначэння.

Змястоўныя характарыстыкі дакументаў кладуцца ў аснову іерархічных, фасетных класіфікацый і інфармацыйна-пошукавых моў. Іерархічныя класіфікацыі маюць структуру «дрэва ведаў»: сукупнасць паслядоўна падзяляецца на часткі. Найбольш распаўсюджаны ў сусветнай практыцы УДК (універсальная дзесятковая класіфікацыя)⁶⁰, МКВ (міжнародная класіфікацыя вынаходніцтваў), на постсавецкай прасторы — ББК (бібліятэчна-бібліяграфічная класіфікацыя).

⁶⁰ Прыклады прыведзены ў дадатку 10.

Фасетныя класіфікацыі ўяўляюць сабой сукупнасць фасетаў; размеркаваных у пэўнай паслядоўнасці. Фасет — гэта група тэрмінаў, звязаных агульнасцю якой-небудзь прыметы (падставы дзялення).

Інфармацыйна-пошукавыя мовы — упарадкаваная сукупнасць тэрмінаў, паняццяў, прадметных рубрык, якія адлюстроўваюць змест бібліяграфуемых аб'ектаў і выкарыстоўваюцца для паглыблення тэматычнага пошуку.

У бібліяграфічнай дзейнасці ўлічваецца шэраг фармальных прымет дакументаў: знакавая прырода інфармацыі (тэкставыя, нотныя, картаграфічныя, лічбавыя дакументы, дакументы выяўленчага мастацтва); матэрыяльная канструкцыя (кніжнае, часопіснае, газетнае выданне, буклет, плакат, паштоўка, камплектнае выданне, кніжка-цацка); аб'ём (кніга, брашура, лістоўка); перыядычнасць (неперыядычныя, перыядычныя, падоўжаныя, серыйныя); структура (серыя, аднатомнае выданне, шматтомнае выданне, збор твораў, выбраныя творы); фармат; ступень аналітыка-сінтэтычнай апрацоўкі; характар інфармацыі і інш.

Упарадкаванне дакументаў па мэтавым прызначэнні менш распрацавана. У СТБ 7.60—93 «Выданні. Асноўныя віды» вызначаны 12 відаў дакументаў (афіцыйныя, навуковыя, навукова-папулярныя, вытворча-практычныя, нарматыўныя вытворча-практычныя, вучэбныя, масава-палітычныя, даведачныя, для вольнага часу, рэкламныя, літаратурна-мастацкія, рэлігійныя). У ГОСТ 7.60—90 «Издания. Основные виды. Термины и определения» — 11 відаў (няма рэлігійных).

Распрацоўка розных падыходаў да ўпарадкавання масіваў дакументаў надзвычай важная для бібліяграфічнай дзейнасці. Гэты працэс доўжыўся стагоддзі і будзе працягвацца разам з працэсам развіцця дакументных камунікацый, формаў фіксацыі інфармацыі. Шматаспектнае прадстаўленне дакументаў з пункту гледжання зместу, формы, мэтавага прызначэння дазваляе аптымізаваць інфармацыйна-пошукавыя сістэмы, на высокім узроўні ствараць другасную інфармацыю, спрыяць задавальненню інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў.

Карыстальнікі бібліяграфічнай інфармацыі выступаюць у якасці непасрэднага (індывідуальнага) аб'екта

пры бібліяграфічным абслугоўванні і патэнцыяльнага (апасродкаванага, тыповага) пры стварэнні бібліяграфічнай прадукцыі. У спецыяльнай літаратуры ўжываюцца тэрміны «карыстальнік», «спажывец», радзей «чытач». Тэрмін «чытач» у многіх выпадках з'яўляецца дастатковым, калі мець на ўвазе, што аб'ектамі бібліяграфавання з'яўляюцца кнігі, творы друку — аб'екты чытання. Тэрміны «спажывец», «карыстальнікі» запазычаны з інфарматыкі. Яны ахопліваюць спосабы ўспрыняцця інфармацыі, звязаныя не толькі з чытаннем, але і з успрыманнем гукавой, візуальнай і іншай інфармацыі. У тэрміналагічным слоўніку «Библиотечное дело» (Рос. гос. б-ка. — 3-е изд., перераб. и доп. — М., 1997) ужываюцца тэрміны «спажывец інфармацыі — асоба, калектыў ці арганізацыя, якія карыстаюцца рознымі крыніцамі інфармацыі ў любых мэтах (навуковых, вытворчых, творчых)» і «карыстальнік бібліятэкі — асоба ці арганізацыя, якая звяртаецца да паслуг бібліятэкі». У ГОСТ 7.0—99 тэрмін «спажывец» адсутнічае наогул, сустракаюцца тэрміны «карыстальнік інфармацыйнай сістэмы» і «карыстальнік інфармацыйнай установа». У моўных тлумачальных слоўніках (*Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М.Р. Суднікі, М.Н. Крыўко. — Мінск, 1996*) тэрмін «карыстальнік» адсутнічае, а пад тэрмінам «спажывец» разумеецца «асоба ці арганізацыя, якая спажывае прадукты чыёй-небудзь вытворчасці». Калі гаварыць аб аб'екце бібліяграфічнай дзейнасці, то найбольш удалым бачыцца тэрмін «карыстальнік», таму што ў ім больш выражаны элемент актыўнасці чалавека, які не проста спажывае бібліяграфічную інфармацыю як прадукт чужой працы, а ўдзельнічае ў яе пераўтварэнні, праяўляе актыўнасць пры яе карэкціроўцы, займаецца бібліяграфічным самаабслугоўваннем.

Бібліёграф як асноўны суб'ект бібліяграфічнай дзейнасці павінен ўлічваць інфармацыйна-дакументальныя патрэбнасці, інтарэсы і запыты карыстальніка як аб'екта бібліяграфічнай дзейнасці. Гэтыя патрэбнасці існуюць аб'ектыўна, незалежна ад асэнсавання іх карыстальнікам. Рэальна яны выражаюцца праз інтарэсы — актыўную форму існавання патрэбнасцей. Інтарэсы, у сваю чаргу, суб'ектыўна фармулююцца ў запых.

Запыты, якія паступаюць да бібліёграфа ці ў любую бібліяграфічную пошукавую сістэму, пры бібліяграфічным самаабслугоўванні, не поўнасю адпавядаюць інтарэсам і патрэбнасцям карыстальнікаў. Гэта толькі спецыфічная форма іх праяўлення, усведамлення карыстальнікам сваіх патрэбнасцей і інтарэсаў, а таксама вынік яго ўменняў фармуляваць запыт.

Разам з тым у бібліяграфічнай практыцы і навуцы прасцей за ўсё вывучаць запыты, таму што яны рэальна сфармуляваны. Але поўнасю арыентавацца толькі на запыты карыстальнікаў нельга. Стварэнне бібліяграфічнай інфармацыі павінна здзяйсняцца ў апераджальным рэжыме і спрыяць не толькі задавальненню інфармацыйных запытаў карыстальнікаў, але і іх інтарэсаў і патрэбнасцей. Таму бібліёграф, як асноўны суб'ект бібліяграфічнай дзейнасці, павінен вывучаць інфармацыйныя патрэбнасці карыстальнікаў і ў адпаведнасці з імі ставіць мэты, прагназаваць сваю дзейнасць. Гэта можна зрабіць, абапіраючыся на навукова абгрунтаваную класіфікацыю карыстальнікаў як аб'ектаў бібліяграфічнай дзейнасці. Існуюць розныя падыходы да класіфікацыі карыстальнікаў. Вядучае месца надаецца сацыяльна-эканамічным фактарам: род прафесійна-працоўнай дзейнасці, узровень адукацыі, сямейнае становішча, узрост, пол і інш.

Радзей надаецца ўвага псіхалагічным фактарам, такім, як актыўнасць і пасіўнасць, матывы і намеры, асобныя рысы характару, псіхалагічная сумяшчальнасць карыстальніка і бібліёграфа і інш.⁶¹

Такім чынам, дакументы і карыстальнікі з'яўляюцца асноўнымі аб'ектамі бібліяграфічнай дзейнасці. Гэта вельмі складаныя сістэмы, вывучэнне якіх надзвычай важна для паспяховага функцыянавання як бібліяграфічнай практыкі, так і бібліяграфіі як грамадскай з'явы.

Працэсы бібліяграфічнай дзейнасці. Працэс — гэта ход развіцця пэўнай з'явы, паслядоўная змена стану развіцця чаго-небудзь. Найчасцей бібліяграфічную практыку разглядаюць праз характарыстыку працэсаў. У 1980-я гг.

⁶¹ *Коришнов О. П.* Библиографоведение. Общий курс : учебник для вузов. — М., 1990.

зацвердзіўся падыход, згодна з якім вызначаюцца два асноўныя працэсы бібліяграфічнай практычнай дзейнасці: бібліяграфаванне і бібліяграфічнае абслугоўванне. Гэта было замацавана ў тэрміналагічных стандартах (ГОСТ 7.0—84 «Библиографическая деятельность. Термины и определения»; ГОСТ 7.0—99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография: термины и определения»; СТБ ГОСТ 7.0—2004 «Инфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць, бібліяграфія: тэрміны і азначэнні»), у якіх даецца азначэнне тэрміна «бібліяграфічнае абслугоўванне», тэрмін «бібліяграфаванне» адсутнічае, але рэгламентаваны яго асобныя састаўныя часткі: перапрацоўка аналітыка-сінтэтычная, бібліяграфічны пошук, ідэнтыфікацыя). Такага пункту гледжання прытрымліваецца А. П. Коршунаў. Ён лічыць, што бібліяграфічнай практыцы ўласцівы два часткова сумяшчальныя працэсы: бібліяграфаванне і бібліяграфічнае абслугоўванне.

Бібліяграфаванне — гэта працэс вытворчасці ці падрыхтоўкі бібліяграфічнай інфармацыі, якая дакументальна фіксуецца ў форме асобных бібліяграфічных запісаў і іх аб'яднанага мноства — бібліяграфічных дапаможнікаў. Часам у якасці сінонімаў для абазначэння гэтага працэсу выкарыстоўваюцца назвы «бібліяграфічнае згортванне інфармацыі», «вытворчая бібліяграфічная дзейнасць», «складанне бібліяграфічных дапаможнікаў». Але сутнасць працэсу найдакладней адлюстроўвае тэрмін «бібліяграфаванне», ён з'яўляецца найбольш удалым.

Бібліяграфаванне дакументаў складаецца з двух асноўных этапаў:

1) першасная бібліяграфічная апрацоўка дакументаў, гэта значыць адлюстраванне дакументнага масіву ці патоку шляхам яго першапачатковай апрацоўкі і стварэння бібліяграфічных запісаў;

2) мэтанакіраваная перапрацоўка зыходнай бібліяграфічнай інфармацыі, яе ацэнка ў адпаведнасці з інфармацыйнымі патрэбнасцямі асобных груп карыстальнікаў і канкрэтнымі інфармацыйнымі запытамі.

Кожны з працэсаў — складаная бібліяграфічная з'ява, мае сваю структуру — больш дробныя працэсы і нават аперацыі, вызначаецца якаснымі характарыстыкамі.

Першасная бібліяграфічная апрацоўка дакументаў у бібліятэках называецца каталагізацыяй і ўключае паэкзэмплярную, у асобых выпадках пакамплектную рэгістрацыю дакументаў, стварэнне бібліяграфічнага апісання, сэнсавую апрацоўку дакументаў і адпаведна прастаўленне на кожны дакумент (камплект дакументаў) класіфікацыйных індэксаў, прадметных рубрык (дэскрыптараў, ключавых слоў), стварэнне аўтарытэтных/нарматыўных запісаў. Яе вынікам з'яўляецца бібліяграфічны запіс, які можа папаўняць электронны каталог, базы даных, зводны электронны каталог, пасля раздрукоўкі — картачныя каталогі. Ён павінен выкарыстоўвацца і пры падрыхтоўцы бібліяграфічных дапаможнікаў адпаведна інфармацыйным патрэбнасцям асобных груп карыстальнікаў, канкрэтным інфармацыйным запытам карыстальнікаў. Пры гэтым неабходны мэтанакіраваны адбор і перапрацоўка зыходнай БІ, яе ацэнка. У падрыхтоўцы такіх бібліяграфічных дапаможнікаў можна вылучыць асноўныя этапы:

- выбар і вывучэнне тэмы;
- складанне плана (магчыма, праспекта, заяўкі, праграмы, тэхнічнага задання і інш.);
- выбар крыніц для прагляду і вызначэння паслядоўнасці звароту да іх;
- выяўленне і адбор дакументаў;
- падрыхтоўка (стварэнне і/ці падбор і дапрацоўка) бібліяграфічных запісаў і стварэнне рабочай картатэкі дакументаў (рабочага першапачатковага масіву);
- канчатковы адбор бібліяграфічных запісаў, іх групоўка;
- складанне дапаможных паказальнікаў, дадаткаў, уступнага артыкула (артыкулаў);
- рэдагаванне бібліяграфічных дапаможнікаў, іх афармленне.

Вышэйназваныя этапы характэрны для стварэння любой бібліяграфічнай прадукцыі. Але яны выдзелены вельмі абагульнена. Бібліяграфічная прадукцыя надзвычай разнастайная па формах, жанрах і відах, і, зразумела, яе спецыфіка адбіваецца на асаблівасцях рэалізацыі таго ці іншага этапу. Напрыклад, стварэнне бібліяграфічных паказальнікаў і бібліяграфічных спісаў у межах аднаго га-

ліновага кірунку адрозніваюцца па тэрміне працы над імі, па выразнасці і працазатратах на кожны этап, па глыбіні адлюстравання дакументнага патоку, структуры, наяўнасці дапаможных паказальнікаў і інш. На падрыхтоўку бібліяграфічнай прадукцыі ўплываюць зместавыя характарыстыкі дакументнага патоку, які ў ёй адлюстраваны, мэтавае і чытацкае прызначэнне дакументаў. Ад гэтага залежаць выбар крыніц для прагляду, вызначэнне паслядоўнасці звароту да іх, асаблівасці адбору дакументаў, структура бібліяграфічных запісаў, іх упарадкаванне, склад дапаможных паказальнікаў.

Бібліяграфічнае абслугоўванне — гэта працэс давадзення бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальнікаў. У межах яго можна таксама выдзеліць два асноўныя этапы:

1) ацэнка зыходнай (любой, створанай раней) БІ і мэтанакіраваная яе перапрацоўка ў адпаведнасці з інфармацыйнымі патрэбнасцямі асобных груп карыстальнікаў ці асобных карыстальнікаў, якія звяртаюцца ў бібліяграфічную службу з канкрэтнымі разавымі ці доўгатэрміновымі інфармацыйнымі запытамі;

2) прадастаўленне бібліяграфічнай інфармацыі карыстальнікам — перадача атрыманай пасля перапрацоўкі БІ асобе (асобам), якім яна неабходна.

Як бачна, працэсы бібліяграфавання і бібліяграфічнага абслугоўвання маюць адну агульную частку — мэтанакіраваная перапрацоўка зыходнай бібліяграфічнай інфармацыі, яе ацэнка ў адпаведнасці з інфармацыйнымі патрэбнасцямі асобных груп карыстальнікаў, канкрэтных інфармацыйных запытаў карыстальнікаў. Гэтая частка працэсаў бібліяграфавання і бібліяграфічнага абслугоўвання і робіць іх часткова сумяшчальнымі, а на практыцы, асабліва калі перадаюцца невялікія аб'ёмы БІ, іх цяжка размежаваць.

Бібліяграфічнае абслугоўванне залежыць ад спецыфікі грамадскага інстытута сістэмы дакументных камунікацый, у межах якога яно рэалізуецца, ад асаблівасцей дакументнага патоку, складу карыстальнікаў, мэт, з якімі яны звяртаюцца ў бібліяграфічныя службы, формаў, метадаў работы, традыцый і да т. п. Яго паспяховасць (задаволенасць з боку карыстальнікаў) залежыць ад варыятыўнасці прымянення

формаў і метадаў, інтэграванасці з іншымі сферамі дзейнасці, карпаратыўнасці і галаграфічнасці.

Трэба адзначыць, што на практыцы бібліяграфічнае абслугоўванне непарыўна звязана з давадзеннем да карыстальнікаў фактаграфічнай і паўнатэкставай інфармацыі. Таму асноўнымі рэжымамі бібліяграфічнага абслугоўвання з'яўляюцца даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне і бібліяграфічнае інфармаванне. Даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне — гэта абслугоўванне бібліяграфічнай і фактаграфічнай інфармацыяй карыстальнікаў па іх разавых запытах, з якімі яны звяртаюцца ў бібліяграфічныя службы ці да вынікаў бібліяграфічнай дзейнасці гэтых служб (бібліяграфічных дапаможнікаў як вынікаў бібліяграфавання), аналітыка-інфармацыйнай дзейнасці іншых грамадскіх інстытутаў.

Даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне можа здзяйсняцца на базе любога грамадскага інстытута сістэмы дакументных камунікацый з выкарыстаннем як крыніц другаснай (бібліяграфічнай, фактаграфічнай) інфармацыі, так і крыніц першаснай інфармацыі. Вынікамі даведачна-бібліяграфічнага абслугоўвання з'яўляюцца станоўчыя і адмоўныя адказы на разавыя запыты. Гэта могуць быць бібліяграфічныя і фактаграфічныя даведкі, метадычныя кансультацыі і адмовы.

Фактаграфічная даведка — гэта адказ на запыт, які змяшчае фактычныя звесткі: лічбы, даты, тэрміны, тлумачэнні тэрмінаў, геаграфічныя аб'екты, колькасныя і якасныя характарыстыкі аб'ектаў і інш. Яна ўтрымлівае, як правіла, вельмі лаканічную і структураваную інфармацыю. Крыніцамі яе пошуку найчасцей выступаюць слоўнікі, даведнікі, энцыклапедыі, хронікі падзей, а таксама фактаграфічныя (аб'ектаграфічныя ў тым ліку) базы даных (напрыклад, базы даных аўтарытэтных запісаў).

Бібліяграфічныя даведкі ўтрымліваюць інфармацыю аб дакументах (тэкстах) ці любых іх лагічна выдзеленых адзінках. У залежнасці ад іх характару яны падзяляюцца на тры віды: тэматычныя, адрасныя і даведкі, якія ўдакладняюць бібліяграфічныя даныя (удакладняльныя).

Тэматычная бібліяграфічная даведка змяшчае БІ па пэўнай тэме (змястоўна рэlevantную тэматычнаму запыту).

Адрасная бібліяграфічная даведка ўдакладняе наяўнасць і месцазнаходжанне дакумента ў канкрэтным дакументным фондзе. Даведка, якая ўдакладняе бібліяграфічныя даныя, звязана з выяўленнем асобных элементаў бібліяграфічнага апісання дакументаў (дакладнай назвы, прозвішча аўтараў, складальнікаў, рэдактараў, месца выдання, даты і інш.), якія невядомы карыстальніку, якіх не хапае для заказу дакумента, для прадстаўлення ў спісе літаратуры, у падрадкавых заўвагах і інш. Метадычная кансультацыя — адказ на разавы запыт, які змяшчае парады па выкарыстанні інфармацыі, паказвае шляхі яе атрымання з розных дакументаў, пошукавых сістэм (адсылка да крыніц інфармацыі, рэкамендацыя звярнуцца ў іншую бібліятэку, архіў, кнігагандлёвую ўстанову і інш.).

Бібліяграфічнае інфармаванне — сістэматычнае забеспячэнне БІ абанентаў у адпаведнасці з іх доўгатэрміновымі запытамі ці па ініцыятыве бібліяграфічных служб у адпаведнасці з профілем пэўнай установы, арганізацыі. У ГОСТ 7.0—99 азначэнне гэтага тэрміна даецца абмежавана, з улікам толькі доўгатэрміновых запытаў. Такое азначэнне не поўнасю адлюстроўвае рэчаіснасць.

Найчасцей бібліяграфічнае інфармаванне здзяйсняецца па ініцыятыве бібліяграфічнай службы, у апошнія часы з шырокім выкарыстаннем электронных сродкаў, якія дазваляюць аўтаматычна здзяйсняць адбор і адпраўку на адрас карыстальніка інфармацыі, атрымліваць хутка зваротную інфармацыю, апэратыўна дасылаць поўныя тэксты (неабходныя фрагменты тэкстаў). На падставе крытэрыю ахопу карыстальнікаў выдзяляюць два асноўныя рэжымы бібліяграфічнага інфармавання: недыферэнцыраванае (часам яго называюць масавым) і дыферэнцыраванае. Абодва рэжымы ажыццяўляюцца ў разнастайных формах.

Недыферэнцыраванае (масавое) бібліяграфічнае інфармаванне — інфармаванне шырокага кола асоб і калектываў, зацікаўленых у сістэматычным атрыманні звестак аб новых дакументах. Ажыццяўляецца ў формах інфармацыйных бюлетэняў, бібліяграфічных аглядаў і інш.

Дыферэнцыраванае бібліяграфічнае інфармаванне — гэта сістэматычнае забеспячэнне БІ абанентаў у адпаведнасці з іх доўгатэрміновымі індывідуальнымі і групавымі

інфармацыйнымі запытамі. Ажыццяўляецца ў формах індывідуальнага інфармавання, выбіральнага распаўсюджвання інфармацыі (BPI), дыферэнцыраванага абслугоўвання кіраўніцтва, тэматычнага абслугоўвання кіраўніцтва.

Бібліяграфічнае абслугоўванне — надзвычай складаны працэс. Для яго развіцця на сучасным этапе характэрны:

- аптымальнае спалучэнне і выкарыстанне электронных і картачных пошукавых сістэм;

- развіццё віртуальнага сэрвісу (тыпу «Адкрытая інфармацыя», віртуальная даведчаная служба «Спытай бібліятэкара», Віртуальны цэнтр прававой інфармацыі, Віртуальная чытальная зала);

- арыентаванасць ствараемых пошукавых сістэм на высокі ўзровень бібліяграфічнага самаабслугоўвання;

- выкарыстанне бібліятэкай, якая здзяйсняе бібліяграфічнае абслугоўванне, не толькі бібліяграфічных рэсурсаў уласнай генерацыі, але і пошукавых сістэм іншых бібліятэк, інфармацыйных цэнтраў (напрыклад, у бібліятэках Беларусі Зводнага каталога бібліятэк Расіі, Сусветнага каталога OCLC і інш.);

- выкарыстанне лакальных і інтэграваных пошукавых механізмаў і сэрвісу, якія прапаноўваюцца ў розных базах даных, імкненне прадставіць у іх інфармацыйныя рэсурсы ўласнай генерацыі.

Асновай працэсаў бібліяграфавання і бібліяграфічнага абслугоўвання (бібліяграфічнага самаабслугоўвання ў тым ліку) з'яўляецца бібліяграфічны пошук. Некаторыя даследчыкі разглядаюць гэты працэс асобна, побач з бібліяграфаваннем і бібліяграфічным абслугоўваннем. Аднак гэтыя працэсы нельга паставіць у адзін лагічны рад. Бібліяграфічны пошук з'яўляецца неад'ёмнай часткай і бібліяграфавання, і бібліяграфічнага абслугоўвання, ён скразны, і таму разглядаць яго трэба асобна.

Бібліяграфічны пошук — гэта разнавіднасць інфармацыйнага пошуку, які вядзецца на аснове бібліяграфічных звестак (даных). Гэта працэс знаходжання неабходнай БІ па фармальных і/ці змястоўных прыметах дакументаў. Асаблівасць бібліяграфічнага пошуку ў тым, што да карыстальніка даводзяцца не самі дакументы, а толькі бібліяграфічная інфармацыя — звесткі аб дакументах (тэкстах), іх лагічна выдзеленых частках ці сукупнасцях.

Прыватным паняццем бібліяграфічнага пошуку з'яўляецца «бібліяграфічнае выяўленне» — знаходжанне дакументаў як аб'ектаў бібліяграфавання ў мэтах іх наступнай бібліяграфічнай апрацоўкі.

Тэхналагічныя асаблівасці і якасны ўзровень бібліяграфічнага пошуку характарызуюцца праз наступныя паняцці: пертынентнасць бібліяграфічнага пошуку, рэлевантнасць бібліяграфічнага пошуку, пошукавая прымета, пошукавы вобраз дакумента, пошукавае прадпісанне, паўната і дакладнасць бібліяграфічнага пошуку.

Пертынентнасць бібліяграфічнага пошуку — адпаведнасць атрыманай у працэсе бібліяграфічнага пошуку БІ сапраўднай патрэбнасці карыстальніка.

Рэлевантнасць бібліяграфічнага пошуку — гэта адпаведнасць знойдзеных запісаў на дакументы патрабавання, якое выражана ў запыце карыстальніка. Можна быць зместавай (знойдзеная БІ адпавядае запыту) і фармальнай (зафіксаваны ў крыніцы БІ пошукавы вобраз дакумента адпавядае пошукаваму прадпісанню).

Пошукавая прымета — гэта змястоўны ці фармальны крытэрыі (адзін ці некалькі) дакумента, па якому магчыма здзейсніць пошук і якому павінна адпавядаць знойдзеная БІ.

Пошукавае прадпісанне — змест запыту, выражаны на інфармацыйна-пошукавай мове (індэксамі УДК) ці наборам фармальных прымет дакумента (аўтар, назва і інш.), шыфрамі захавання дакумента ў фондзе.

Пошукавы вобраз уяўляе сабой сукупнасць пошукавых прымет, неабходных для бібліяграфічнага пошуку і ідэнтыфікацыі дакумента ў адпаведнасці з запытам карыстальніка.

Паўната бібліяграфічнага пошуку — гэта колькасныя адносіны знойдзеных рэлевантных бібліяграфічных запісаў да агульнай колькасці адпаведных запісаў у масіве бібліяграфічных запісаў, па якім вядзецца пошук.

Дакладнасць бібліяграфічнага пошуку — паказчык, які выражае адносіны колькасці рэлевантных бібліяграфічных запісаў да агульнай колькасці запісаў, знойдзеных у адказ на запыт карыстальніка.

Пры здзяйсненні бібліяграфічнага пошуку можна выдзеліць некалькі этапаў:

— фармулёўка запыту;

— удакладненне запыту (канкрэтызацыя агульнай мэты пошуку, магчымых тэматычных, храналагічных, моўных, відавых (жанравых), якасных абмежаванняў, вызначэнне ступені паўнаты і формы прадстаўлення інфармацыі);

— вызначэнне шляхоў здзяйснення пошуку, выбар метадаў, крыніц інфармацыі;

— стварэнне алгарытму пошуку (рабочай праграмы пошуку);

— рэалізацыя пошуку;

— фармленне вынікаў пошуку.

Асноўныя бібліяграфічныя працэсы, у сваю чаргу, ахопліваюць мноства прыватных бібліяграфічных працэсаў, якія вывучаюцца ў галіновых і тэхналагічных бібліяграфічных дысцыплінах. Адначасова ў прафесійны ўжытак увайшлі паняцці, якія адлюстроўваюць інтэграцыюнасьць бібліяграфічных працэсаў у складаных інфармацыйна-бібліяграфічных сітуацыях, калі патрабуецца інтэнсіўнае стварэнне і давадзненне бібліяграфічнай інфармацыі. Так, паняцце «бібліяграфічнае забеспячэнне» можа ахопліваць як падрыхтоўку бібліяграфічных дапаможнікаў для задавальнення патрэбнасцей розных сфер грамадскай практыкі, так і даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне, бібліяграфічнае інфармаванне.

Тэрмін «бібліяграфічнае забеспячэнне» можа выкарыстоўвацца ў вузкім сэнсе як бібліяграфічнае інфармаванне асобных груп карыстальнікаў, занятых вырашэннем канкрэтных навукова-вытворчых задач. Ён можа ў пэўным сэнсе замяняцца тэрмінам «бібліяграфічнае суправаджэнне».

Бібліяграфічныя зносіны — гэты тэрмін азначае працэс узаемадзеяння людзей з мэтай абмену бібліяграфічнай інфармацыяй. Гэта дапаможны бібліяграфічны працэс, без якога не ажыццяўляюцца асноўныя бібліяграфічныя працэсы.

У сучаснай бібліяграфічнай практыцы адбываецца актывізацыя бібліяграфічнага самаабслугоўвання. Гэта самастойная падрыхтоўка і выкарыстанне БІ без зваро-

ту да прафесіянальных бібліяграфічных структур. Высокая ступень задавальнення інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў праз бібліяграфічнае самаабслугоўванне магчыма пры ўмове існавання якасных інфармацыйна-пошукавых сістэм, актыўнасці карыстальнікаў і высокага ўзроўню іх інфармацыйнай культуры.

М. Г. Вохрышава ў адпаведнасці з іерархіяй мэт выдзяляе іерархію працэсаў. Яна лічыць, што агульнай мэце (задавальненне патрэбнасцей у дакументах) адпавядае дзейнасць у цэлым, якая можа разглядацца як цэласны працэс. Прыватным мэтам адпавядаюць працэсы вытворчасці і спажывання БІ.

Вытворчасць бібліяграфічнай інфармацыі, ці бібліяграфаванне, разумеецца як працэс стварэння і пераўтварэння бібліяграфічнай інфармацыі. Бібліяграфаванне можа разглядацца на розных узроўнях:

1) на ўзроўні падрыхтоўкі аднаго паведамлення аб дакументах;

2) на ўзроўні стварэння адной інфармацыйна-пошукавай сістэмы;

3) на ўзроўні стварэння комплексу бібліяграфічных крыніц.

Сутнасцю працэсу спажывання бібліяграфічнай інфармацыі з'яўляецца давадзенне яе да карыстальніка і яе выкарыстанне. Давядзенне БІ да карыстальніка, ці бібліяграфічнае абслугоўванне, — працэс, здзяйсняемы бібліёграфам. Выкарыстанне — гэта дзейнасць карыстальніка па азнаямленні з бібліяграфічнай інфармацыяй і прымяненні ў сваёй практыцы. Выкарыстанне БІ многія навукоўцы выводзяць за межы бібліяграфічнай практыкі. М. Г. Вохрышава лічыць, што на ўзроўні гэтага працэсу выяўляецца эфектыўнасць функцыянавання сістэмы.

А. П. Коршунаў выдзяляе тры этапы бібліяграфічнай практычнай дзейнасці: вытворчасць, давадзенне і выкарыстанне БІ. Пры гэтым адзначае, што выкарыстанне бібліяграфічнай інфармацыі ўласціва ўсім тром этапам і ўяўляе сабой катэгорыю, якую ў абстрактцыі можна выдзеліць і разглядаць асобна, але яе нельга паставіць у адзін рад з бібліяграфаваннем і бібліяграфічным абслугоўваннем.

Ёсць і іншыя падыходы да разгляду бібліяграфічных працэсаў. Напрыклад, Г. Р. Сямёнава выдзяляе тры асноўныя працэсы бібліяграфічнай дзейнасці:

— улікова-рэгістрацыйны (працэс стварэння крыніц агульнай бібліяграфіі);

— бібліяграфічнае забеспячэнне (працэс стварэння сродкаў бібліяграфічнага абслугоўвання пэўнага мэтавага і чытацкага прызначэння);

— бібліяграфічнае абслугоўванне (працэс задавальнення патрэбнасцей у звестках аб дакументах з дапамогай сродкаў бібліяграфічнай дзейнасці).

Такі падыход не мае прынцыповага адрознення ад разгледжанага вышэй, таму што першыя два працэсы, вызначаемыя Г. Р. Сямёнавай, з'яўляюцца састаўнымі часткамі працэсу бібліяграфавання.

Такім чынам, аналіз публікацый паказвае:

— тэорыя бібліяграфічных працэсаў недастаткова распрацавана;

— у бібліяграфазнаўстве называюць наступныя працэсы бібліяграфічнай практычнай дзейнасці: бібліяграфаванне, бібліяграфічнае абслугоўванне, бібліяграфічны пошук, бібліяграфічныя зносіны і бібліяграфічнае выкарыстанне, але найчасцей вылучаюць два асноўныя працэсы — бібліяграфаванне і бібліяграфічнае абслугоўванне, бібліяграфічны пошук разглядаюць як скразны бібліяграфічны працэс, а бібліяграфічныя зносіны як дадатковы;

— адсутнічае тэрміналагічнае адзінства ў назвах, якія адносяцца да працэсаў бібліяграфічнай дзейнасці (бібліяграфічнае забеспячэнне, бібліяграфічнае абслугоўванне, інфармацыйнае забеспячэнне, інфармацыйна-бібліяграфічнае забеспячэнне, інфармацыйнае абслугоўванне, інфармацыйна-бібліяграфічнае абслугоўванне).

Сродкі бібліяграфічнай дзейнасці. Для дасягнення пастаўленых мэт суб'ект бібліяграфічнай дзейнасці выкарыстоўвае (выпрацоўвае) пэўныя сродкі. Можна пагадзіцца з пазіцыяй А. П. Коршунава, які да сродкаў бібліяграфічнай практычнай дзейнасці адносіць:

— метады практычнай дзейнасці;

— каналы вытворчасці і даядзення бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальнікаў;

— тэхнічныя і праграмныя сродкі.

Метады бібліяграфічнай практычнай дзейнасці ў адпаведнасці з асноўнымі бібліяграфічнымі працэсамі падзяляюцца на метады бібліяграфавання і метады бібліяграфічнага абслугоўвання.

Метады бібліяграфавання прадстаўлены дзвюма групамі: аналітычныя (аналізуючыя) і сінтэтычныя (сінтэзуючыя).

Да аналітычных метадаў адносяцца:

— агульны бібліяграфічны аналіз дакументаў (для вывяснення тэматыкі, фармальных і змястоўных асаблівасцей, мэтавага і чытацкага прызначэння і інш.);

— бібліяграфічнае апісанне дакументаў;

— анатаванне ці рэферыванне;

— індэксаванне ці прадметызацыя.

Да сінтэтычных метадаў адносяцца:

— выяўленне дакументаў як аб'ектаў бібліяграфавання;

— адбор дакументаў па зададзеных крытэрыях;

— груповка бібліяграфічных запісаў у бібліяграфічных дапаможніках.

Такое дзяленне з'яўляецца ўмоўным, таму што бібліяграфічны аналіз і сінтэз узаемазвязаныя і ўзаемаабумованыя.

Метады бібліяграфічнага абслугоўвання А. П. Коршунаў падзяляе на агульныя і прыватныя. Агульныя ён суадносіць з асноўнымі грамадскімі функцыямі бібліяграфіі і лічыць, што спосабам рэалізацыі пошукавай функцыі з'яўляецца метад ідэнтыфікацыі дакументаў, камунікатыўнай — метад апавяшчэння аб дакументах, ацэначнай — метад рэкамендацыі дакументаў.

Прыватныя метады бібліяграфічнага абслугоўвання выкарыстоўваюцца на асобных канкрэтных участках дзейнасці па абслугоўванні карыстальнікаў бібліяграфічнай інфармацыяй (напрыклад, метады аператыўнага пошуку інфармацыі на запыты карыстальнікаў, метады правядзення бібліяграфічных аглядаў, гутарак і інш.). Як было сказана вышэй, бібліяграфічны пошук з'яўляецца скразным працэсам. Ён здзяйсняецца як пры бібліяграфаванні да-

кументаў, так і пры давядзенні бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальнікаў. Таму метады, якія выкарыстоўваюцца ў гэтых працэсах, характэрны і пры здзяйсненні бібліяграфічнага пошуку, некаторыя з іх — на асобных этапах пошуку (напрыклад, ідэнтыфікацыі дакументаў), некаторыя — пры афармленні яго вынікаў (агульны бібліяграфічны аналіз дакументаў, метады бібліяграфічнага апісання). Разам з тым можна выдзеліць метады, якія абумоўлены назапашаным значным гістарычным вопытам рэалізацыі. У бібліяграфічнай адукацыі адасобілася і актыўна развіваецца спецыяльная навуковая дысцыпліна — бібліяграфічная эўрыстыка, у межах якой распрацоўваюцца гісторыя, тэорыя і метады інфармацыйнага пошуку. У межах бібліяграфічнай эўрыстыкі абгрунтаваны шэраг метадаў пошуку інфармацыі, якія выкарыстоўваюцца ў межах традыцыйных (картачных, друкаваных) тэхналогій і камп'ютарных: суцэльны, выбарачны, інтуітыўны, рэцэптурны, індуктыўны, дэдуктыўны, метады пошуку па бібліяграфічных спасылках, метады выкарыстання гіпертэкставых спасылак, метады прымянення спецыялізаваных праграм (спайдараў) і інш.

Суцэльны метады пошуку БІ прадугледжвае прагляд (выкарыстанне як крыніцы інфармацыі) усіх бібліяграфічных дапаможнікаў і іншых крыніц першаснай і другаснай інфармацыі для выяўлення неабходнага матэрыялу, напрыклад па пэўнай тэме. Такі метады магчыма прымяняць толькі на аснове невялікіх асобна ўзятых дакументных фондаў. Ён даволі цяжкі для рэалізацыі і працазатратны.

Выбарачны метады прадугледжвае працу толькі з часткай крыніц, у межах якіх утрымліваецца найбольш рэлевантная інфармацыя. Прыватным выпадкам выбарчага метаду можна лічыць інтуітыўны метады, прымяненне якога прадугледжвае таксама выбарачны зварот да крыніц інфармацыі, але выбар іх заснаваны на практычным вопыце суб'екта бібліяграфічнай дзейнасці па выкарыстанні пошукавых сістэм, «бібліяграфічным адчуванні» пошукавага вобразу запыту, пошукавага вобразу дакумента і крыніц інфармацыі ў цэлым.

Прымяненне рэцэптурнага метаду (часам яго называюць тыпалагічным, магчыма назваць таксама алгарытміч-

ным) дазваляе для аптымізацыі бібліяграфічнага пошуку выпрацоўваць алгарытмы дзеянняў («рэцэпты»), вызначаць паслядоўнасць звяртання да крыніц інфармацыі.

Індуктыўны і дэдуктыўны метады выкарыстоўваюцца ў выпадках, калі падчас пошуку неабходна зыходзіць ад адзінкавых меркаванняў да агульных заканамернасцей, правіл, абагульненняў ці, наадварот, агульныя падыходы распаўсюджваюцца на асобныя з'явы, прыватныя выпадкі.

Метад пошуку па бібліяграфічных спасылках заснаваны на выкарыстанні латэнтнай бібліяграфічнай інфармацыі, якая прадстаўлена ўнутры самога першаснага тэксту, у падрадкавых заўвагах і каментарыях, па-за тэкстам. Важнасць прымянення гэтага метаду і самой латэнтнай БІ нельга недаацэньваць. Яна мадэлюе веды аўтара аб дакументах, сугучных па праблематыцы яго твору. Гэта мадэль запатрабаванага аўтарам фрагмента дакумента на масіве. Яна існуе ў непарыўнай сувязі з тэкстам, і, адпаведна, асабліваці мадэліравання ведаў у тэксце абумоўліваюць яе структуру. Аўтар карыстаецца шэрагам крыніц, спасылаецца на іх, дае крытычны аналіз і праз бібліяграфічныя спасылкі вызначае месца свайго твора ў сістэме навуковых сацыяльных ведаў. Фармальны аналіз сукупнасці такіх бібліяграфічных запісаў (паток цытуемых дакументаў) дазваляе ствараць «карты навукі» і прасочваць яе развіццё за вялікі адрэзак часу.

У лічбавым асяроддзі шырока выкарыстоўваюцца метады выкарыстання пошукавых машын і гіпертэкставых спасылак. Першы заснаваны на ўжыванні ключавых слоў, якія перадаюцца пошукавым серверам у якасці арыенціраў пошуку. Гіпертэкставыя спасылкі дазваляюць звязаць паміж сабой самыя розныя інфармацыйныя рэсурсы, і пошук інфармацыі здзяйсняецца праз паслядоўны (магчыма, выбарчны) прагляд асобных старонак пры дапамозе браўзера. Пошук з выкарыстаннем спецыяльных сродкаў прадугледжвае прымяненне спецыялізаваных праграм — спайдараў, якія шукаюць адпаведную запыту інфармацыю, праглядаючы ў аўтаматычным рэжыме web-старонкі.

Каналамі вытворчасці і давадзення бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальнікаў з'яўляюцца:

— бібліяграфічная прадукцыя;

— сродкі масавай інфармацыі (друк, радыё, тэлебачанне, Інтэрнэт).

Бібліяграфічная прадукцыя — гэта канчатковы вынік працэсу першаснай апрацоўкі дакументага патоку, вынік і сродак працэсу перапрацоўкі зыходнай БІ і асноўны сродак давадзення бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальніка. Яе складаюць розныя бібліяграфічныя дапаможнікі: асобна створаныя, унутрыкніжныя, унутрычасопісныя, унутрыгазетныя, прытэкставыя (прыкніжныя, прыартыкульныя), розныя па матэрыяльнай канструкцыі, матэрыяльным носьбіце, форме, мэтавым прызначэнні (гл. папярэднія тэмы).

Да сродкаў бібліяграфічнай дзейнасці адносяцца таксама разнастайныя тэхнічныя прыстасаванні, якія выкарыстоўваюцца ў бібліяграфічнай практыцы пры бібліяграфаванні дакументаў, бібліяграфічным абслугоўванні, правядзенні бібліяграфічнага пошуку. Для бібліяграфічнай дзейнасці характэрна такая заканамернасць развіцця, як адпаведнасць тэхнічнаму і тэхналагічнаму ўзроўню, умовам грамадства і асаблівасцям яго развіцця. Гэта праяўляецца праз выбар прыярытэтных кірункаў развіцця, якія не бываюць выпадковымі. Бібліяграфія выконвае задачы, якія ставяцца грамадствам на пэўным этапе яго развіцця (папулярызацыя ведаў, дапамога навукова-тэхнічнаму прагрэсу і інш.), і ўключаецца ў сістэму іншых відаў дзейнасці. Яна пачынала развівацца са з'яўленнем дакумента як крыніцы фіксаванай інфармацыі з выкарыстаннем самых простых тэхнічных сродкаў. Ускладненне яе адбывалася ў залежнасці ад узроўню тэхналагічнага развіцця краін (з развіццём кнігадрукавання сталі стварацца друкаваныя формы бібліяграфічных рэсурсаў, са з'яўленнем аўдыя-, відэадакументаў, кампакт-дыскаў і г. д. — адпаведныя бібліяграфічныя крыніцы і інш.).

Сучасны этап развіцця бібліяграфічнай дзейнасці характарызуецца актыўным укараненнем тэхнічных сродкаў. Асноўныя працэсы бібліяграфічнай дзейнасці звязаны са зборам, абменам, назапашваннем, перадачай, накапленнем, захаваннем, выкарыстаннем інфармацыі, а гэта здзяйсняецца на базе тэхнічных сродкаў інфарматызацыі. Камп'ютары, сканеры, відэапраектары, мультымедыяпра-

ектары, лічбавыя відэакамеры і фотаапараты, насценныя дысплеі, электронныя дошкі, планшэты, праекцыйныя экраны дазваляюць не толькі шырока папулярызаваць вынікі бібліяграфічнай дзейнасці і даводзіць бібліяграфічную інфармацыю да карыстальніка, але і аптымізаваць працэсы бібліяграфавання, рэалізоўваць розныя карпаратыўныя праекты. Акрамя таго, выкарыстоўваюцца разнастайныя дадатковыя механізмы, без якіх цяжка стварыць камфортныя ўмовы працы бібліёграфаў пры стварэнні ці перадачы адпаведнай інфармацыі. Напрыклад, для мацавання разнастайных праектараў выкарыстоўваюцца стаячыя, пераносныя, перасоўныя падстаўкі, штангі, падвескі, пад'ёмнікі і інш. Для ўзнаўлення і тыражавання бібліяграфічнай прадукцыі выкарыстоўваюцца паліграфічная тэхніка і тэхналогіі, для апрацоўкі і захоўвання — стэлажы і шафы для картак, для яе перамяшчэння і захоўвання — сродкі транспарціроўкі (цялежкі), сігналізацыя і да т. п.

З пачатку 1990-х гг. у айчынай бібліяграфічнай практыцы пачалі выкарыстоўвацца разнастайныя камп'ютарныя праграмныя сродкі. У першую чаргу іх пачалі ўкараняць у працэсы каталагізацыі, з іх дапамогай здзяйснялася выдзяленне электронных каталогаў і баз даных. На сучасным этапе практычна ўсе бібліяграфічныя працэсы здзяйсняюцца пры дапамозе праграмных сродкаў. Праграмныя сродкі падзяляюцца на сістэмныя (аперацыйныя сістэмы, праграмы-«абалонкі», мовы праграмавання), інструментальныя (праграмы для распрацоўкі канкрэтных карыстальніцкіх праграм, напрыклад, сістэм кіравання базамі даных; праграм для навучання і інш.) і прыкладныя (тэкставыя, таблічныя, графічныя рэдактары і інш.). Для сучаснага этапу ўласцівы тэндэнцыі выкарыстання сумяшчальных праграмных сродкаў і існавання праграм-канвертараў, якія дазваляюць аднакратна апрацоўваць дакументны паток, рабіць інтэграваны пошук і інш.

Вынікі бібліяграфічнай дзейнасці. *Вынік* — заключны кампанент унутранай структуры бібліяграфічнай практычнай дзейнасці. Гэта рэалізаваная мэта дзейнасці. На працягу значнага перыяду асэнсавання бібліяграфіі як грамадскай з'явы асноўным вынікам бібліяграфічнай

практыкі лічыліся бібліяграфічныя дапаможнікі (іх сукупнасць ураўноўвалі з самой бібліяграфіяй). З другой паловы XX ст. бібліяграфію сталі разглядаць як від дзейнасці, пазней — сукупнасць відаў дзейнасці (сістэму) і адпаведна вынікі, якіх можна дасягнуць у выніку іх рэалізацыі, суадносіць ці з асобнымі працэсамі, ці з дзейнасцю ў цэлым. Апошні падыход найбольш пашыраны ў сучасным бібліяграфазнаўстве. Напрыклад, А. П. Коршунаў канчатковым вынікам бібліяграфічнай дзейнасці лічыць рэальнае задавальненне інфармацыйных патрэбнасцей чалавека; найбольш агульным вынікам працэсу бібліяграфавання — сістэму бібліяграфічных дапаможнікаў, працэсу бібліяграфічнага абслугоўвання — давадзенне да карыстальнікаў станючых ці адмоўных адказаў на іх разавыя запыты.

Сукупнасць бібліяграфічных дапаможнікаў надзвычай разнастайная па сваім складзе. А. П. Коршунаў прапанаваў блочна-фасетную схему іх класіфікацыі і падзяліў гэтую сукупнасць на чатыры асноўныя блокі: па грамадскім прызначэнні, па асаблівасцях зместу, формы і метавага прызначэння дакументаў як аб'ектаў бібліяграфавання, па спецыфічных аспектах метадаў бібліяграфавання, уласнай форме дапаможнікаў. У межах кожнага з блокаў выдзелены асобныя віды дапаможнікаў. Такім чынам упарадкаваны каля 140 разнавіднасцей бібліяграфічных дапаможнікаў, прычым практычна ўсе класіфікацыйныя рады адкрыты.

М. Г. Вохрышава таксама суадносіць вынікі бібліяграфічнай дзейнасці з асноўнымі бібліяграфічнымі працэсамі. Яна вызначае тры асноўныя працэсы — бібліяграфаванне, бібліяграфічнае абслугоўванне і бібліяграфічнае выкарыстанне і адпаведна мадэль вынікаў, прычым не толькі асноўных, але і дадатковых. У якасці асноўнага выніку першага працэсу (бібліяграфаванне — рэалізацыя суадносін «дакумент — бібліяграфічная інфармацыя») разглядаецца бібліяграфічная інфармацыя (бібліяграфічны дапаможнік), а дадатковымі — выяўленне новых тэм; выяўленне дадатковага матэрыялу; пашырэнне кругагляду бібліёграфа. Асноўным вынікам бібліяграфічнага абслугоўвання (рэалізацыя суадносін «бібліяграфічная інфарма-

цыя — карыстальнік») вызначана задавальненне патрэбнасцей у бібліяграфічнай інфармацыі, а дадатковымі — авалоданне карыстальнікам спосабамі бібліяграфічнай дзейнасці; атрыманне дадатковай інфармацыі; удасканаленне метадаў бібліяграфічнай дзейнасці; фарміраванне новых бібліяграфічных патрэбнасцей. Трэці працэс звязаны з выкарыстаннем бібліяграфічнай інфармацыі і рэалізацыяй суадносін «дакумент — карыстальнік». Яго асноўным вынікам з'яўляецца задавальненне патрэбнасцей у дакументах, а дадатковымі — атрыманне праз зваротную сувязь звестак аб карыснасці БІ; адкрыццё карыстальнікам новых магчымасцей выкарыстання атрыманай інфармацыі; удасканаленне метадыкі дзейнасці; фарміраванне новых бібліяграфічных патрэбнасцей. Гэта вельмі цікавыя і слухныя падыходы з пункту гледжання раскрыцця складанасці бібліяграфічных працэсаў і шматграннасці прагназуемых і дадатковых вынікаў. Асабліва гэта тычыцца прапаноў М. Г. Вохрышавай. Але, на наш погляд, можна некалькі ўдакладніць і асноўны вынік бібліяграфічнай дзейнасці, і дадатковыя, акцэнтуючы ўвагу пры гэтым на цеснай узаемасувязі бібліяграфавання і бібліяграфічнага абслугоўвання, «пранікненні» бібліяграфічнай інфармацыі ў першасныя дакументы (тэксты) і, наадварот, пашырэнне камбінаваных формаў стварэння інфармацыйных рэсурсаў, разам з тым адасабляючы (у многіх выпадках даволі ўмоўна) гэты від дзейнасці ад іншых у сферы інфармацыі. У якасці асноўнага выніку бібліяграфічнай дзейнасці можна вызначыць задавальненне інфармацыйных патрэбнасцей карыстальніка бібліяграфічнымі сродкамі (стварэнне крыніц бібліяграфічнай інфармацыі і ўмоў для яе выкарыстання). Паказаная дэталізацыя асноўнага выніку можа працягвацца і вызначацца на ніжэйшых узроўнях (напрыклад, стварэнне асобных бібліяграфічных запісаў, стварэнне асобных бібліяграфічных дапаможнікаў, стварэнне сістэмы бібліяграфічных дапаможнікаў) і да т. п. У якасці дадатковых вынікаў можна акрэсліць пашырэнне крыніцазнаўчай базы першасных дакументаў, паскарэнне інфармацыйна-камунікатыўных працэсаў у грамадстве, спрыянне захаванню сацыяльнай памяці грамадства, павышэнне інфармацыйнай культуры асобы, удасканаленне

прафесійных кампетэнцый суб'екта бібліяграфічнай дзейнасці.

Вывады. Бібліяграфічная практычная дзейнасць мае складаную ўнутраную структуру, у якую ўключаны суб'екты і аб'екты, ставяцца ўласцівыя толькі ёй мэты, здзяйсняюцца спецыфічныя для яе працэсы, выкарыстоўваюцца і/ці ствараюцца адпаведныя сродкі, дасягаюцца вынікі, якія забяспечваюць запатрабаванасць дзейнасці грамадствам, яе актуальнасць і шматпланавасць рэалізацыі. Сацыяльная і канкрэтна-гістарычная абумоўленасць бібліяграфічнай практычнай дзейнасці ўплывае на асаблівасці праяўленняў у межах асноўных кампанентаў.

Тэарэтычныя прадстаўленні асноўных кампанентаў бібліяграфічнай дзейнасці ў цэлым і практычнай дзейнасці як яе неад'емнай часткі абумоўлены спецыфікай падыходаў да разгляду сутнасці бібліяграфіі як грамадскай з'явы, метасістэмы, у якую яна ўваходзіць.

2.4. Відавая структура (класіфікацыя) бібліяграфіі як галіны дзейнасці

Відавая класіфікацыя як навуковая праблема. Відавая структура бібліяграфіі прадугледжвае выдзяленне відаў бібліяграфічнай дзейнасці паводле розным падставам. У сучасным бібліяграфазнаўстве ў якасці такіх падстаў вызначаюцца грамадскае прызначэнне, арганізацыйна-вытворчая прыналежнасць, функцыянальна-мэтавае прызначэнне і інш. Прапаноўваюцца таксама падыходы, згодна з якімі відавая класіфікацыя здзяйсняецца на аснове катэгорый: матэрыяльнае і ідэальнае, вытворчасць і спажыванне, знешнія і ўнутранае, цэлае і частка і інш.

Трэба адзначыць, што від бібліяграфіі і відавая класіфікацыя былі самымі палемічнымі праблемамі савецкага бібліяграфазнаўства. З канца XX ст. відавая класіфікацыя на падставе распрацоўкі структурна-функцыянальнага падыходу трансфармавалася ў праблему функцыянальнага зместу (сутнасці) бібліяграфічнай дзейнасці.

Выдзяляемыя віды бібліяграфіі па назве вельмі падобныя на віды бібліяграфічнай прадукцыі (напрыклад, навукова-дапаможная бібліяграфія і навукова-дапамож-

ныя бібліяграфічныя дапаможнікі; галіновая бібліяграфія і галіновыя бібліяграфічныя дапаможнікі і да т. п.). Але гэта розныя паняцці. У першым выпадку вылучаюцца віды бібліяграфічнай дзейнасці з улікам усіх структурных кампанентаў: суб'ектаў, аб'ектаў, працэсаў, сродкаў і вынікаў — і ў гэтым выпадку тэрмін «навукова-дапаможная бібліяграфія» можна замяніць на спалучэнне «навукова-дапаможная бібліяграфічная дзейнасць», «галіновая бібліяграфія» — на «галіновая бібліяграфічная дзейнасць» і інш. Пры вызначэнні відаў бібліяграфічнай прадукцыі (бібліяграфічных дапаможнікаў) класіфікуюцца толькі вынікі аднаго з працэсаў бібліяграфічнай дзейнасці (працэсу бібліяграфавання). Віды бібліяграфічнай дзейнасці мэтазгодна вызначаць абагульнена, з улікам толькі самых істотных прымет, віды бібліяграфічнай прадукцыі — вельмі дэталёва, на падставе максімальнай колькасці прымет.

Праблема відаў бібліяграфіі ўзнікла ў той час, калі тэрмінам «бібліяграфія» называлі асобны бібліяграфічны дапаможнік ці іх сукупнасць, а відавая класіфікацыя разумелася як класіфікацыя бібліяграфічнай прадукцыі па розных прыметах (з укараненнем УДК для класіфікацыі дакументаў. Б. С. Баднарскі прымяніў яе для класіфікацыі бібліяграфічнай прадукцыі ў працы «Бібліяграфія рускай бібліяграфіі», 1913—1929). З 50-х гг. XX ст. аб'ём паняцця «бібліяграфія» стаў разглядацца як від дзейнасці, адпаведна і віды бібліяграфіі трэба было трансфармаваць у віды бібліяграфічнай дзейнасці і, вызначаючы іх, улічваць сутнасна-функцыянальныя характарыстыкі бібліяграфіі спачатку як дзейнасці па стварэнні і давядзенні бібліяграфічнай інфармацыі, пазней яшчэ і навуковай і арганізацыйнай. Гэта не адразу ўлічвалася, да таго ж часам пры распрацоўцы класіфікацыі бібліяграфіі, на думку А. П. Коршунава, не вытрымліваліся наступныя лагічныя правілы:

- 1) адзінства падстаў дзялення (у адным класіфікацыйным радзе віды могуць выдзяляцца толькі па адной дакладна сфармуляванай прымеце);

- 2) неперакрыжаванасць дзяленняў (віды ў межах адной групы павінны выключаць адзін аднаго, ні адзін не павінен

перакрыжоўваць другі, падпадаць пад другі ці яму падпарадкоўвацца);

3) суразмернасць дзялення (выдзеленыя па адной прымеце віды бібліяграфіі павінны ахопліваць усе бібліяграфічныя з'явы);

4) непарыўнасць дзялення (нельга пераскокваць з бліжэйшага класа ў больш аддалены).

Пры даследаванні бібліяграфіі ў гістарычным ракурсе часта разглядаюць развіццё і адпаведна віды бібліяграфічнай прадукцыі. Такі падыход не адлюстроўвае і не дазваляе ўпарадкаваць усю шматграннасць бібліяграфічных з'яў. Калі разглядаць бібліяграфію як дзейнасць (гэта робіцца ў межах дзейнаснага ці сістэмна-дзейнаснага падыходу), то адпаведна і віды бібліяграфіі (бібліяграфічнай дзейнасці) трэба выдзяляць у іншым ракурсе і браць да ўвагі ўсе кампаненты бібліяграфічнай дзейнасці, а не толькі бібліяграфічную прадукцыю. Па словах А. П. Коршунава, сёння найбольш арганізацыйна ўстойлівымі і развітымі з'яўляюцца наступныя віды бібліяграфіі: дзяржаўная, рэпертуарная, каталожная, масавая, навукова-дапаможная, рэкамендацыйная, краязнаўчая, бібліяграфія бібліяграфіі і асобна бібліяграфазнаўства. Але іх нельга прыводзіць у адным лагічным радзе (парушаюцца прыведзеныя вышэй патрабаванні), і не апісваецца ўся відавая разнастайнасць.

Можна пагадзіцца з падыходам А. П. Коршунава, які ў якасці асноўных падстаў для вызначэння відаў бібліяграфічнай дзейнасці прапанаваў арганізацыйна-ведамасную прымету, аднароднасць ствараемай і распаўсюджваемай бібліяграфічнай прадукцыі, характар дзейнасці, і дабавіць у гэты пералік — асяроддзе яе рэалізацыі.

Віды бібліяграфіі па арганізацыйна-ведамаснай прымеце. У сістэме функцыянавання фіксаванай інфармацыі ў грамадстве існуюць сацыяльныя інстытуты, у межах якіх ствараюцца, кумулююцца, распаўсюджваюцца дакументы. Гэта рэдакцыйна-выдавецкая справа, кніжны гандаль, бібліятэчная справа, архіўная справа, навукова-інфармацыйная справа, бібліяграфічная дзейнасць. Бібліяграфічная дзейнасць займае асобнае становішча, яна не мае арганізацыйнай цэласнасці, існуе ў межах іншых вышэйпералічаных інстытутаў і прадастаўляе карыстальніку не

самі дакументы як крыніцы інфармацыі, а звесткі пра іх, бібліяграфічную інфармацыю. У названых інстытутах можна вылучыць два асноўныя ўзроўні, ці контуры: непасрэдна дакументны і дапаможны, ці другасны (бібліяграфічны) (дадатак 11). Мяжа паміж гэтымі ўзроўнямі часам можа быць вельмі ўмоўнай. У сучасных умовах адбылося істотнае пашырэнне аб'ектнай сферы бібліяграфіі за кошт знакаграфіі, дакументаграфіі, медыяграфіі, відэааўдыяграфіі, фільмаграфіі, ідэаграфіі, сэнсаграфіі, інтэрнэтграфіі, сайтаграфіі. Яна ўвабрала ў сваю сферу ўвесь універсум крыніц ведаў (інфармацыі)⁶². Акрамя таго, пашырыліся яе магчымасці пранікнення ў тэкст, прадстаўлення яго на ўзроўні фрагмента, кванта ведаў. Адапаведна павялічылася яе навуковая састаўляючая і больш выразна стала праяўляцца яе фактаграфічнасць. Бібліяграфічная інфармацыя з'яўляецца неад'емнай часткай большасці відаў баз даных: бібліяграфічных, рэфератыўных, паўнатэкставых, канцэптаграфічных, якія ўтрымліваюць элементы, ідэнтыфікуючыя канкрэтны тэкст, фрагменты тэксту ці вынікі яго аналітыка-сінтэтычнай перапрацоўкі, магчымы таксама ў фактаграфічных, графічных, мультымедычных, якія змяшчаюць канкрэтныя факты, прыметы, паказчыкі, схемы, малюнкi, ілюстрацыі, відэааўдыяльныя матэрыялы, якія часцей за ўсё маюць бібліяграфічнае аснашчэнне, што дазваляе ідэнтыфікаваць канкрэтны тэкст, факт і суаднесці іх з канкрэтным дакументам. І адпаведна змянілася бібліяграфічная дзейнасць. Яна набыла камбінаваны (інтэграваны) характар.

Таму дапаможны контур сацыяльных інстытутаў сістэмы дакументных камунікацый (уключаючы формы арганізацыі, суб'екты, мэты, аб'екты, працэсы, сродкі і вынікі) утварае сёння адносна самастойную частку грамадскай практыкі, якую называюць «бібліяграфічная дзейнасць» і якая па арганізацыйна-ведамаснай прымеце можа падзяляцца на наступныя інстытуцыйнальныя

⁶² *Фокеев В. А.* Постпрото(нео)библиография в контексте бархатной революции библиографии, развития новых информационных технологий, постмодернизма и постнеоклассики // Методологические и теоретические проблемы библиографии в контексте новых информационных технологий : сб. ст. — М., 2007. — С. 126.

віды бібліяграфіі: бібліятэчная бібліяграфія, выдавецкая бібліяграфія, кнігагандлёвая бібліяграфія, улікова-рэгістрацыйная бібліяграфія, навукова-інфармацыйная бібліяграфія, архіўная бібліяграфія, музейная бібліяграфія і іншыя, якія з'яўяцца ў адпаведнасці з фарміраваннем новых сацыяльных інстытутаў па апераванні фіксаванай інфармацыі (ведамі).

Бібліятэчная бібліяграфія (магчымы назвы: бібліятэчна-бібліяграфічная дзейнасць, бібліяграфічная дзейнасць бібліятэк) — гэта інфармацыйная інфраструктура бібліятэчнай справы, якая забяспечвае стварэнне бібліяграфічнай інфармацыі (бібліяграфічных ведаў), запатрабаванай у дзейнасці бібліятэк, і спрыяе фарміраванню і выкарыстанню іх фондаў.

Выдавецкая бібліяграфія (магчымы назвы: выдавецка-бібліяграфічная дзейнасць, бібліяграфічная дзейнасць выдавецтваў) — гэта від бібліяграфічнай дзейнасці, які рэалізуецца ў межах выдавецкай справы, забяспечвае стварэнне і рух бібліяграфічнай інфармацыі ў неабходных ёй мэтах і аб'ёмах.

Кнігагандлёвая бібліяграфія (магчымы назвы: кнігагандлёва-бібліяграфічная дзейнасць, бібліяграфічная дзейнасць кнігагандлёвых устаноў) — гэта інфармацыйная інфраструктура кнігагандлёвай справы, якая забяспечвае стварэнне бібліяграфічнай інфармацыі (бібліяграфічных ведаў), запатрабаванай у дзейнасці кнігагандлёвых устаноў, і спрыяе фарміраванню асартыменту тавараў і іх продажу.

Улікова-рэгістрацыйная бібліяграфія (магчымы назвы: улікова-рэгістрацыйная бібліяграфічная дзейнасць ці ў адпаведнасці з установай, якая гэтай дзейнасцю займаецца) — бібліяграфічная дзейнасць нацыянальных бібліятэк, кніжных палат, іншых інфармацыйных устаноў краін па дзяржаўным (нацыянальным) уліку дакументнай прадукцыі і прадастаўленню адпаведнай улікова-рэгістрацыйнай бібліяграфічнай інфармацыі карыстальнікам.

Архіўная бібліяграфія (магчымы назвы: архіўная бібліяграфічная дзейнасць, бібліяграфічная дзейнасць архіваў) — інфармацыйная інфраструктура архіўнай справы, якая забяспечвае ідэнтыфікацыю, пошук і выкарыстан-

не архіўных дакументаў і дакументаў, запатрабаваных у пазнавальнай архіўнай дзейнасці; бібліяграфічныя ўчасткі дзейнасці архіўных устаноў, звязаныя са стварэннем, захаваннем, перапрацоўкай, распаўсюджваннем і выкарыстаннем бібліяграфічнай інфармацыі.

Навукова-інфармацыйная бібліяграфія (магчымы назвы: навукова-інфармацыйная бібліяграфічная дзейнасць, бібліяграфічная дзейнасць органаў навуковай інфармацыі) — гэта від бібліяграфічнай дзейнасці, які рэалізуецца ў межах органаў навуковай інфармацыі, забяспечвае стварэнне і рух бібліяграфічнай інфармацыі ў неабходных ім мэтах і аб'ёмах.

Музейная бібліяграфія (магчымы назвы: музейная бібліяграфічная дзейнасць, ці бібліяграфічная дзейнасць музейных устаноў) — гэта від бібліяграфічнай дзейнасці, які рэалізуецца ў музейных установах, забяспечвае стварэнне і рух бібліяграфічнай інфармацыі ў неабходных ім мэтах і аб'ёмах.

Віды бібліяграфіі па аднароднасці ствараемай і распаўсюджваемай бібліяграфічнай прадукцыі. Бібліяграфічная прадукцыя з'яўляецца асноўным вынікам працэсу бібліяграфавання, асноўным сродкам існавання і каналам распаўсюджвання бібліяграфічнай інфармацыі, і таму заканамерна трэба выдзяляць віды бібліяграфіі па аднароднасці ствараемай і распаўсюджваемай бібліяграфічнай прадукцыі і ў межах гэтай падставы вылучыць некалькі кірункаў: грамадскае прызначэнне, храналагічная прымета ці функцыянальна-мэтавае прызначэнне, форма і змест бібліяграфуемых дакументаў.

Грамадскае прызначэнне ствараемай і распаўсюджваемай бібліяграфічнай прадукцыі. Стварэнне бібліяграфічнай прадукцыі заўсёды сацыяльна абумоўлена і накіравана на задавальненне інфармацыйных патрэбнасцей грамадства ў цэлым, пэўных сацыяльных груп, асобных карыстальнікаў. На думку А. П. Коршунава, грамадскае прызначэнне бібліяграфічнай інфармацыі абумоўлівае яе функцыянальную структуру — пералік і паслядоўнасць выканання асноўных грамадскіх функцый: пошукавай, камунікатыўнай, ацэначнай, — у адпаведнасці з якімі мэтазгодна выдзяляць віды бібліяграфіі па грамадскім

прызначэнні: бібліяграфія камунікатыўна-пошукавага і ацэначнага прызначэння, ці адпаведна агульная і спецыяльная бібліяграфія. Асноўнае адрозненне гэтых відаў бібліяграфіі — канкрэтнае мэтавае і чытацкае прызначэнне. Агульная бібліяграфія яго не мае. Яна разлічана на грамадства ў цэлым. У межах яе ствараюцца крыніцы БІ для ўліку дакументнай прадукцыі пэўнага фонду (фондаў); выдадзеную на пэўнай тэрыторыі, мове, за пэўны перыяд часу; з мэтай апавясціць грамадства аб існаванні дакументаў пэўнай формы і зместу. Спецыяльная бібліяграфія заўсёды мае канкрэтнае мэтавае і чытацкае (спажывецкае) прызначэнне, у межах яе ствараюцца крыніцы ў разліку на пэўную сферу абслугоўвання.

Агульная бібліяграфія — гэта галіна дзейнасці па стварэнні бібліяграфічнай прадукцыі, якая забяспечвае пошук дакументаў і інфармаванне аб іх незалежна ад іх спецыяльнага выкарыстання. Да агульнай бібліяграфіі адносяцца каталожная (дзяржаўная, рэпертуарная), нацыянальная, масавая бібліяграфіі.

Каталожная бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, у межах якога здзяйсняецца адлюстраванне і давадзенне інфармацыі аб дакументах пэўнага фонду (фондаў) без уліку якасных характарыстык дакументаў праз стварэнне і выкарыстанне электронных, картачных і друкаваных каталогаў. На думку А. П. Коршунава, менавіта яна забяспечвае канчатковую рэалізацыю пошукавай функцыі бібліяграфічнай інфармацыі. Гэты від бібліяграфічнай дзейнасці можа быць рэалізаваны практычна ў любым грамадскім інстытуце, які працуе з дакументамі і ў якім існуе неабходнасць прадстаўлення поўнай інфармацыі аб іх карыстальнікам.

Дзяржаўная бібліяграфія — дзейнасць устаноў (нацыянальных бібліятэк, фірм, на тэрыторыі былога СССР — кніжных палат) па дзяржаўнай рэгістрацыі дакументаў, падрыхтоўцы на гэтай базе сістэмы ўніверсальнай бягучай бібліяграфічнай прадукцыі (летанісаў, штогоднікаў, бюлетэняў) і давадзенні яе да карыстальнікаў. Крыніцы дзяржаўнай бібліяграфіі ствараюцца на аснове ўліку фармальных прымет дакументаў (від дакумента: кніга, часопіс, ноты, рэцэнзіі, часопісныя артыкулы і г. д.; мова,

тэрыторыя, храналагічны перыяд). У некаторых выпадках тэрмін «дзяржаўная бібліяграфія» можна замяніць тэрмінам «бягучая нацыянальная бібліяграфія».

Рэпертуарная бібліяграфія (яе другая назва — агульная рэтраспектыўная бібліяграфія) — від бібліяграфіі, у межах якой здзяйсняецца поўны ўлік дакументнай прадукцыі, створанай на тэрыторыі дзяржавы за ўвесь перыяд яе існавання, а таксама давядзенне атрыманай інфармацыі да карыстальнікаў. У межах рэпертуарнай бібліяграфіі здзяйсняецца ўлік дакументаў па фармальных прыметах (від выдання, мова, тэрыторыя, храналагічны перыяд), і ў гэтым сэнсе яна цесна звязана з дзяржаўнай (бягучай нацыянальнай) бібліяграфіяй, якая (пры ўмове існавання ў пэўны гістарычны перыяд) стварае аснову для фарміравання рэпертуарнай бібліяграфіі. У якасці сіноніма рэпертуарнай бібліяграфіі часам ужываецца паняцце «нацыянальная рэтраспектыўная бібліяграфія».

Нацыянальная бібліяграфія — від бібліяграфіі, які забяспечвае вытворчасць і распаўсюджванне бібліяграфічнай інфармацыі па комплексе тэрытарыяльна-дзяржаўных, нацыянальна-этнічных прымет.

Тэрмін «нацыянальная бібліяграфія» стаў ужывацца з канца XVIII — пачатку XIX ст. У XX ст. былі здзейснены спробы яго тэарэтычнага асэнсавання. Але да нашага часу ён не атрымаў адназначнай трактоўкі ў навуковай літаратуры. Існуюць тры асноўныя падыходы да трактоўкі гэтага тэрміна:

1) нацыянальная бібліяграфія — гэта ўлік дакументаў, выдадзеных на тэрыторыі пэўнай дзяржавы;

2) нацыянальная бібліяграфія — гэта ўлік дакументаў на пэўнай мове;

3) нацыянальная бібліяграфія — гэта комплексны ўлік твораў, звязаных з пэўным народам: месцам і мовай публікацый, аўтарствам і месцам.

Адпаведна ім сёння ў сусвеце існуюць тры асноўныя формы арганізацыі нацыянальнай бібліяграфіі:

1) ствараюцца выданні нацыянальнай бібліяграфіі, якія адлюстроўваюць творы, выдадзеныя ў межах дзяржавы незалежна ад мовы публікацыі (паводле тэрытарыяльна-дзяржаўнага прынцыпу). Напрыклад, у Францыі (Bibliographie nationale Française);

2) выданні нацыянальнай бібліяграфіі адлюстроўваюць творы, выдадзеныя на дзяржаўнай мове пэўнай краіны незалежна

на ад месца публікацыі (паводле моўнага прынцыпу). Напрыклад, у ЗША з 1898 г. стаў выдавацца «Кумулятыўны паказальнік кніг» (Cumulative book index), у якім адлюстраваны кнігі на англійскай мове незалежна ад зместу, месца выдання, аўтарскай прыналежнасці. У ФРГ выдаецца «Нямецкая нацыянальная бібліяграфія» (Deutsche Nationalbibliographie), якая ўяўляе сабой комплекс серый, дзе адлюстроўваюцца ўсе нямецкамоўныя дакументы, створаныя як у ФРГ, так і за яе межамі;

3) выданні нацыянальнай бібліяграфіі адлюстроўваюць усе творы, выдадзеныя ў межах дзяржавы; творы, выдадзеныя за яе межамі, але на дзяржаўнай мове; творы ўраджэнцаў гэтай краіны, якія жывуць за яе межамі; экстарыёрка — творы, прысвечаныя краіне, але выдадзеныя за яе межамі (паводле комплекснага прынцыпу). Такія падыходы да стварэння нацыянальнай бягучай бібліяграфіі характэрны, напрыклад, для Балгарыі, Беларусі.

Паняцце «нацыянальная бібліяграфія» ўключае бягучую нацыянальную бібліяграфію і рэтраспектыўную нацыянальную бібліяграфію (рэпертуарную). Яны маюць функцыянальнае падабенства, дапаўняюць адна адну: крыніцы бягучай нацыянальнай бібліяграфіі ўлічваюць новую дакументальную прадукцыю паводле аднаго з вышэйпералічаных прынцыпаў, а рэпертуарныя — дакументны масіў, створаны за ўвесь перыяд існавання грамадства.

Масавая бібліяграфія — гэта від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная інфармацыя таксама пераважна па фармальных прыметах, але абмежаванні фармальныя і/ці змястоўныя больш жорсткія, ставіцца мэта азнаямлення шырокага кола карыстальнікаў з найбольш грамадска значнай часткай навастворанай дакументнай прадукцыі. Асноўным каналам распаўсюджвання масавай інфармацыі з'яўляецца перыядычны друк. У межах масавай бібліяграфіі ствараюцца разнастайныя спісы новай літаратуры, новых паступленняў, сігнальныя экзэмпляры друкаванай прадукцыі, планы-праспекты выдавецтваў, прайс-лісты, выдавецкія каталогі і інш.

Спецыяльная бібліяграфія заснавана на ацэнцы дакументаў адпаведна групавым і індывідуальным інфармацыйным патрэбнасцям карыстальнікаў. Гэта від бібліяграфічнай дзейнасці па бібліяграфічным забеспячэнні пэўнай сферы грамадскай практыкі, уключаючы стварэнне і выкарыстанне спецыяльнай бібліяграфічнай

прадукцыі, а таксама выкарыстанне любых крыніц (у тым ліку крыніц агульнай бібліяграфіі) у мэтах бібліяграфічнага забеспячэння патрэбнасцей карыстальнікаў пэўнай сферы абслугоўвання.

Сукупнасць крыніц спецыяльнай бібліяграфіі больш разнастайная, чым сукупнасць крыніц агульнай бібліяграфіі, таму што яны ствараюцца не для грамадства ў цэлым, гэта значыць аднаго аб'екта ўздзеяння, а для шэрагу сфер грамадства. І таму відаў крыніц спецыяльнай бібліяграфіі столькі, колькі існуе сацыяльных груп карыстальнікаў і мэт спажывання фіксаванай інфармацыі.

А. П. Коршунаў выдзяляе шэсць найбольш буйных сфер абслугоўвання: навука, кіраванне, вытворчасць, адукацыя, самаадукацыя, выхаванне. Калі мець на ўвазе, што для кожнай з названых сфер можна ствараць бібліяграфічную прадукцыю, то разнавіднасцямі крыніц спецыяльнай бібліяграфіі можна лічыць навукова-дапаможную, прафесійна-вытворчую, вучэбна-дапаможную, самаадукацыйную бібліяграфіі. Але найчасцей гэтую сукупнасць падзяляюць на дзве асноўныя групы: навукова-дапаможная бібліяграфія і рэкамендацыйная бібліяграфія (дадатак 12).

Навукова-дапаможная бібліяграфія — від спецыяльнай бібліяграфіі, які забяспечвае вытворчасць і распаўсюджванне бібліяграфічнай інфармацыі для навукоўцаў і ў дапамогу навукова-даследчай дзейнасці.

Гэтым відам бібліяграфічнай дзейнасці займаюцца буйныя бібліятэкі нашай краіны (Нацыянальная бібліятэка Беларусі, рэспубліканскія навуковыя бібліятэкі), часам — вучэбныя і навуковыя ўстановы спадарожна з вучэбным і даследчым відамі дзейнасці, цэнтры навуковай інфармацыі (напрыклад, аддзел навуковай інфармацыі па грамадскіх навуках пры НАН Беларусі) і некаторыя іншыя. Пры стварэнні крыніц навукова-дапаможнай бібліяграфіі і адпаведным бібліяграфічным абслугоўванні ўлічваюцца інфармацыйныя патрэбнасці навукоўцаў, выкладчыкаў, прадстаўнікоў вытворчасці, асабліва тых кірункаў, у межах якіх ёсць навукова-даследчыя элементы.

Навукова-дапаможная бібліяграфія вельмі цесна звязана з прафесійна-вытворчай і вучэбна-дапаможнай. Яны не маюць арганізацыйнай аформленасці, імі займаюцца

прыкладна аднолькавыя ўстановы, у іх межах ствараюцца крыніцы найчасцей поліспажывецкага прызначэння (для навукоўцаў, выкладчыкаў, кіраўнікоў вытворчасці і інш.), пры бібліяграфічным абслугоўванні выкарыстоўваюцца амаль аднолькавыя метады, і таму часам паміж імі немагчыма правесці размежаванне.

Найбольш выразна навукова-дапаможная бібліяграфія адрозніваецца ад рэкамендацыйнай.

Рэкамендацыйная бібліяграфія — від спецыяльнай бібліяграфіі, які забяспечвае вытворчасць і распаўсюджванне бібліяграфічнай інфармацыі для шырокіх колаў карыстальнікаў ці асобных іх груп з мэтай самаадукацыі, адпачынкавай дзейнасці ў вольны час і папулярызацыі ведаў. Для рэкамендацыйнай бібліяграфіі характэрны прымяненне якасных крытэрыяў адбору дакументаў, папулярны стыль выкладання матэрыялу, імкненне зацікавіць карыстальнікаў у звароце да дакументаў. Гэтым відам дзейнасці займаюцца бібліятэкі розных узроўняў, найбольш выразна — публічныя, дзіцячыя, школьныя. Выкарыстоўваюцца розныя каналы распаўсюджвання інфармацыі (вербальныя і фіксаваныя), вельмі часта — масмедыя. Магчыма ўжыванне ілюстрацыйнага матэрыялу, гульнёвых тэхналогій. Часам гэты від бібліяграфіі называюць папулярнай бібліяграфіяй.

Функцыянальна-мэтавая (храналагічная) прымета ствараемай і распаўсюджваемай бібліяграфічнай прадукцыі. Бібліяграфічная дзейнасць можа быць скіравана на адлюстраванне розных пластоў дакументных патокаў: новых, амаль сінхронных з выхадам дакументаў у свет, рэтраспектыўных (створаных у мінулыя гады) і патэнцыяльных, стварэнне якіх плануецца ў будучым. Паводле такіх жа падыходаў можа весціся і бібліяграфічнае абслугоўванне. Яно здзяйсняецца вельмі аператыўна, на рэгулярнай аснове, можа весціся ў апераджальным рэжыме ці па разавых запытах з прадастаўленнем інфармацыі аб дакументах за значны перыяд часу ў мінулым. Адпаведна на храналагічнай, ці функцыянальна-мэтавай, прымеце выдзяляюцца бягучая, рэтраспектыўны і перспектыўны віды бібліяграфіі (дадатак 13).

Бягучая бібліяграфія выконвае функцыю рэгулярнага інфармавання аб новых дакументах і забяспечвае карыстальнікам магчымасць сачыць за новым дакументным патокам наогул ці па асобнай галіне ведаў, тэме, праблеме, сферы дзейнасці. Ёю займаюцца розныя сацыяльныя інстытуты, найчасцей бібліятэкі, кніжныя палаты, цэнтры (органы) навуковай інфармацыі. Бягучай бібліяграфіі ўласцівы шэраг характарыстык, якія адрозніваюць яе ад іншых відаў бібліяграфіі гэтага класіфікацыйнага рада. Найперш гэта апэратыўнасць адлюстравання дакументнага патоку і давядзення інфармацыі аб дакументах да карыстальніка. Апэратыўнасць выражаецца ў імкненні да максімальнага скарачэння інфармацыйнага інтэрвалу паміж выходам дакументаў у свет і іх бібліяграфічным адлюстраваннем у крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі, а таксама давядзеннем інфармацыі да карыстальнікаў. Для бягучай бібліяграфіі характэрна таксама рэгулярнасць ці перыядычнасць адлюстравання дакументнага патоку і ў адпаведным рэжыме давядзенне інфармацыі да карыстальнікаў. Да бягучай бібліяграфіі адносіцца стварэнне крыніц дзяржаўнай бібліяграфіі (напрыклад, «Кніжны летапіс», выдаецца штомесяц з 1924 г.), крыніц масавай бібліяграфіі (бюлетэнь «Новыя кнігі: па старонках беларускага друку», выходзіць з 1960 г. таксама штомесяц), крыніц навукова-дапаможнай бібліяграфіі («Эканоміка Беларусі», выдаецца па паўгоддзях), краязнаўчых бібліяграфічных дапаможнікаў (напрыклад, «Віцебская вобласць», выдаецца з 1972 г. па кварталах) і да т. п. Бягучай бібліяграфіі ўласцівы таксама паўната адлюстравання інфармацыі ў зададзеных параметрах (акрэсленых межах) і дакладнасць звестак аб дакументах (іх частках, сукупнасцях). Гэтыя якасці робяць бягучую бібліяграфію незаменнай для навуковай дзейнасці, рашэння вытворчых задач. Яна забяспечвае навукоўцаў, выкладчыкаў, прадстаўнікоў вытворчасці (народнай гаспадаркі) новай даставернай інфармацыяй на рэгулярнай аснове і спрыяе аптымізацыі іх дзейнасці.

Рэтраспектыўная бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога падагульняецца развіццё дакументных патокаў за пэўныя адрэзкі часу і забяспечваецца рэтраспек-

тыўны пошук у накопленых дакументных масівах падчас бібліяграфічнага абслугоўвання і самаабслугоўвання.

Рэтраспектыўная бібліяграфія як від дзейнасці можа рэалізоўвацца на базе розных грамадскіх інстытутаў сістэмы дакументных камунікацый. Ствараемыя ў яе межах крыніцы (рэтраспектыўныя бібліяграфічныя дапаможнікі ці крыніцы рэтраспектыўнай бібліяграфіі) могуць мець агульнае ці спецыяльнае прызначэнне, бываюць рознымі па змесце, метадах бібліяграфавання (гл. падрабязней тэму 1.5). Рэтраспектыўны бібліяграфічны пошук у межах бібліяграфічнага абслугоўвання ці самаабслугоўвання можа здзяйсняцца на базе розных крыніц бібліяграфічнай інфармацыі (па змесце, грамадскім прызначэнні і іншых прыметах). У гэтым пераліку могуць быць і бібліяграфічныя дапаможнікі, якія на пэўным этапе былі бягучымі і аператыўна адлюстроўвалі новы дакументны паток. З цягам часу яны набылі рысы рэтраспектыўных і могуць разглядацца як крыніцы адпаведнага пошуку.

Перспектыўная бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная інфармацыя аб пакуль яшчэ не выдадзеных дакументах, а толькі падрыхтаваных да друку. Яна рэалізуецца ў асноўным на базе рэдакцыйна-выдавецкіх калектываў, якія рэкламуюць рыхтуемую да выпуску дакументную прадукцыю, а таксама на базе бібліятэк і кнігагандлёвых устаноў, якія здзяйсняюць адпаведныя заказы і інфармуюць карыстальнікаў аб будучых паступленнях у продаж, у бібліятэчныя фонды.

Форма і змест бібліяграфуемых дакументаў. Гэтыя характарыстыкі таксама з'яўляюцца падставамі для вызначэння відаў бібліяграфіі, прычым да ўвагі яны могуць брацца як асобна (толькі фармальныя прыметы дакументаў, толькі змястоўныя), так і камбінавана (фармальныя і змястоўныя) (дадатак 14).

Гістарычна сфарміраваны на аснове ўліку фармальных прымет традыцыйна адасабляемы від бібліяграфічнай дзейнасці — *бібліяграфія бібліяграфіі*. Яго другая назва — бібліяграфія другой ступені, часам ужываецца тэрмін «метабібліяграфія». У яго межах ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная прадукцыя аб бібліяграфічных дакументах (крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі).

Пры гэтым да ўвагі могуць брацца як фармальныя, так і змястоўныя і іншыя характарыстыкі бібліяграфуемых аб'ектаў, у якасці якіх выступаюць бібліяграфічныя дапаможнікі. А. П. Коршунаў лічыць бібліяграфію бібліяграфіі спецыфічным відам бібліяграфічнай дзейнасці. Трэба сказаць, што ўжыванне другой часткі тэрміна можна лічыць устарэлым (бібліяграфія = бібліяграфічная прадукцыя). Асобна выдзяляць яго можна толькі ў тым выпадку, калі рабіць класіфікацыю бібліяграфічнай дзейнасці па асобных відах дакументаў і выдзяляць бібліяграфію афіцыйных дакументаў, бібліяграфію навуковых дакументаў, бібліяграфію дысертацый, бібліяграфію бібліяграфіі і г. д.

У адпаведнасці са змястоўнымі прыметамі дакументаў сфарміраваліся і актыўна развіваюцца такія віды бібліяграфіі, як універсальная і галіновая. *Універсальная бібліяграфія* — гэта від бібліяграфіі, які мае справу з адлюстраваннем дакументаў па ўсім універсуме чалавечых ведаў. У яго межах змястоўны склад бібліяграфуемых дакументаў праяўляецца апасродкавана праз фармальныя крытэрыі: від дакумента, мова, месца, час стварэння/распаўсюджвання і да т. п. Як від дзейнасці ўніверсальная бібліяграфія рэалізуецца на базе розных грамадскіх інстытутаў сістэмы дакументных камунікацый, якія ствараюць электронныя і картачныя каталогі, розныя формы індывідуальнага ўліку дакументаў, у межах якіх яны адлюстроўваюцца як матэрыяльныя адзінкі, аб'екты захавання, аб'екты выпуску.

Галіновая бібліяграфія абапіраецца ў асноўным на змястоўныя прыметы дакументаў як аб'ектаў бібліяграфічнага адлюстравання (тэматыка дакумента, прыналежнасць яго зместу да пэўнай галіны ведаў). Фармальныя прыметы дакументаў пры гэтым улічваюцца спадарожна, для абмежавання тэматычна вызначанага дакументнага патоку. Галіновая бібліяграфія — гэта такі від бібліяграфічнай дзейнасці, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка інфармацыя аб дакументах у межах пэўнай галіны (галін) ведаў. Да разнавіднасцей галіновай бібліяграфіі можна аднесці шматгаліновы, тэматычны і праблемна-комплексны віды бібліяграфіі (А. П. Коршунаў). Адпаведна ім можна даваць наступныя азначэнні. Шматгаліновая бібліягра-

фія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка інфармацыя аб дакументах па дзвюх і некалькіх галінах ведаў. Тэматычная бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка інфармацыя аб дакументах па пэўнай тэме, праблеме. Праблемна-комплексная бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка інфармацыя аб дакументах па пэўнай праблеме, якая патрабуе адлюстравання дакументаў розных галіновых кірункаў. Трэба адзначыць вельмі празрыстыя межы паміж галіновай бібліяграфіяй і яе вытворнымі, якія павінны суадносіцца па прынце: цэлае — частка — частка часткі. Але часам немагчыма вызначыць гэтую мяжу нават у дачыненні да асобных бібліяграфічных дапаможнікаў. Для дзейнасці ў цэлым гэтая задача надзвычай ускладняецца. Таму, на наш погляд, падобную дыферэнцыяцыю, на ўзроўні віду бібліяграфіі, рабіць немэтазгодна, а на ўзроўні бібліяграфічнай прадукцыі магчыма.

Да галіновай бібліяграфіі адносяцца бібліяграфія тэхнічных, сельскагаспадарчых, дакладных навук, мастацтва, эканомікі, педагогікі і інш. Ужываюцца таксама і іншыя варыянты назваў разнавіднасцей галіновай бібліяграфіі: тэхнічная бібліяграфія, грамадска-палітычная бібліяграфія, эканамічная бібліяграфія і інш. У межах галіновай бібліяграфіі існуюць таксама спецыфічныя бібліяграфічныя комплексы: гістарычная бібліяграфія і літаратурная бібліяграфія, якія адначасова з'яўляюцца спецыяльнымі навуковымі дысцыплінамі адпаведных галін навуковай дзейнасці (гісторыі і філалогіі). Асаблівасць гэтых відаў галіновай бібліяграфіі ў тым, што іх вельмі значнай і незаменнай часткай з'яўляюцца кірункі дзейнасці, заснаваныя на фармальных прыметах дакументаў. Яны ўключаюць вялікія і незаменныя часткі дзейнасці, звязаныя з гістарычнымі крыніцамі і літаратурнымі тэкстамі. Бібліяграфія гістарычных крыніц, як арганічная і неадменная частка гістарычнай бібліяграфіі, дае фактычныя звесткі аб дакуменце на аснове ўліку яго фармальных прымет: від дакумента, дата і месца стварэння, аўтарская прыналежнасць, месца захавання. Па сутнасці, яна дае найменне дакументам як фактам гісторыка-культурнага пра-

цэсу, і таму лагічна да бібліяграфіі гістарычных крыніц аднесці не толькі бібліяграфічную прадукцыю, якая ўлічвае, на думку Л. Л. Маянц, архіўныя публікацыі, заканадаўчыя акты, пісцовыя кнігі, успаміны, летапісы, прыватную перапіску, картаграфічныя матэрыялы, улёткі, пракламацыі, афішы, плакаты, статыстычныя крыніцы, прыходна-расходныя кнігі і некаторыя іншыя⁶³. У гэты пералік неабходна ўвесці шырокі спектр крыніц агульнай бібліяграфіі, якія ўлічваюць дакументы як факты гісторыка-культурнага працэсу: кнігі, газеты, часопісы, карты, ноты, дысертацыі, заканадаўчыя акты і г. д. Форма дакумента, яго від і жанр, асаблівасці зместу, структуры, стылістыкі сведчаць аб узроўні развіцця грамадства ў той ці іншы перыяд і з'яўляюцца крыніцамі для іх вывучэння. Гэта мэтазгодна для таго, каб паслядоўна і поўна адлюстравалі ўсю сукупнасць гістарычных крыніц, неабходных для вывучэння любой структурнай адзінкі комплексу гістарычных навук, у тым ліку, напрыклад, археаграфіі, гісторыі культуры і інш. І таму, вызначаючы комплекс бібліяграфічных дапаможнікаў гістарычных крыніц, нельга парушаць асобна ўзяты лагічны рад, суразмернасць яго дзялення. Напрыклад, у структуру відаў выданняў па знакавай прыродзе інфармацыі аднапарадкавымі элементамі ўваходзяць тэкставае, нотнае, картаграфічнае і выяўленчае выданні; па матэрыяльнай канструкцыі — кніжнае, часопіснае, ліставое, газетнае выданні, буклеты, плакаты і г. д.⁶⁴, і калі браць да ўвагі фармальныя прыкметы, то ў гістарычную бібліяграфію неабходна ўключаць усе крыніцы рэпертуарнай бібліяграфіі.

Неабходна адзначыць таксама складанасць вызначэння і змястоўных меж гістарычнай бібліяграфіі як галіновай сістэмы. Гэта абумоўлена комплексным характарам гістарычнай навукі і адпаведнага дакументнага патоку. Яго элементы тычацца разнастайных праблем айчынай гісторыі ў цэлым, асобных гістарычных перыядаў і па-

⁶³ *Маянц Л. Л.* Классификация ретроспективных научно-вспомогательных пособий по отечественной истории (1917—1986 гг.) // История, историография, библиотечное дело : материалы конф. спец. Гос. публ. истор. б-ки (23—24 марта 1993 г.). — М., 1994. — С. 177.

⁶⁴ *Леончиков В. Е., Демешко Л. А.* Русско-белорусский словарь библиотечных терминов. — Минск, 1992. — С. 119.

дзеі, тэматычных і праблемна-комплексных кірункаў, спецыяльных гістарычных навук, спецыяльных (дапаможных) гістарычных дысцыплін, галін гістарычнай навукі, гістарычных раздзелаў розных галін ведаў, тэхнікі, культуры і г. д.

Асобнае месца займаюць персанальныя, краязнаўчыя, краіназнаўчыя віды бібліяграфіі. Яны заснаваны на спалучэнні змястоўных і фармальных прымет дакументаў як аб'ектаў бібліяграфічнай дзейнасці.

Персанальная бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная прадукцыя аб дакументах пэўнай асобы і/ці аб пэўнай асобе.

Краязнаўчая бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная прадукцыя аб дакументах, створаных на тэрыторыі пэўнага краю і/ці прысвечаных яму. Гэты від бібліяграфічнай дзейнасці вельмі актыўна развіваецца ў бібліятэках, музеях, радзей архівах, а таксама на аматарскім узроўні. У яго межах ствараецца шырокі спектр бягучых і рэтраспектыўных бібліяграфічных дапаможнікаў; дапаможнікаў, прысвечаных краю ў цэлым і асобнай яго частцы, асобнаму кірунку развіцця; асвойваюцца розныя бібліяграфічныя жанры: паказальнікі, спісы, агляды, бібліяграфічныя нарысы, даведнікі і да т. п. У бібліяграфічным абслугоўванні, якое здзяйсняецца ў межах гэтага віду бібліяграфічнай дзейнасці, выкарыстоўваюцца самыя разнастайныя крыніцы першаснай і другаснай інфармацыі: апублікаваныя, рукапісныя, электронныя, праводзяцца формы бібліяграфічных і камбінаваных мерапрыемстваў.

Краіназнаўчая бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная прадукцыя аб дакументах, створаных на тэрыторыі пэўнай краіны і/ці прысвечаных ёй. Да яе можна аднесці большасць характарыстык, пералічаных вышэй да краязнаўчай бібліяграфіі, з карэкціроўкай адносінаў «край — краіна». Разам з тым неабходна адзначыць, што ў навуковай літаратуры аб'ём паняццяў «краязнаўчая» і «краіназнаўчая» бібліяграфія разглядаюцца неадназначна. Выказваюцца меркаванні аб звужэнні аб'ёму

паняццяў да ўліку толькі змястоўных аспектаў — «прысвечаныя краю (краіне)». На наш погляд, гэта немэтазгодна. Тым самым прыніжаецца значэнне краязнаўчай (краізназнаўчай) бібліяграфіі як відаў дзейнасці, у межах якіх, акрамя працы з дакументамі, прысвечанымі краю (краіне), здзяйсняецца ўлік дакументаў, створаных на іх тэрыторыі, як часткі гісторыка-культурнага працэсу і праца па іх папулярызаванні. Таму нельга блытаць краязнаўчую бібліяграфію — від дзейнасці і краязнаўчыя бібліяграфічныя дапаможнікі — від бібліяграфічнай прадукцыі. Краязнаўчыя бібліяграфічныя дапаможнікі — від бібліяграфічнай прадукцыі па змесце бібліяграфуемых дакументаў, у якім адлюстроўваецца інфармацыя аб краі. Бібліяграфічныя дапаможнікі, у якіх адлюстроўваецца інфармацыя аб дакументах, створаных на тэрыторыі пэўнага краю, называюцца дапаможнікамі мясцовага друку. Нельга блытаць таксама краізназнаўчую бібліяграфію — від дзейнасці і краізназнаўчыя бібліяграфічныя дапаможнікі — від бібліяграфічнай прадукцыі. Краізназнаўчыя бібліяграфічныя дапаможнікі — від бібліяграфічнай прадукцыі па змесце бібліяграфуемых дакументаў, у якім адлюстроўваецца інфармацыя аб краіне. А бібліяграфічныя дапаможнікі, у якіх адлюстроўваецца інфармацыя аб дакументах, створаных на тэрыторыі краіны, называюцца дзяржаўнымі (бязгучыя), рэпертуарнымі (рэтраспектыўныя).

Краязнаўчая і краізназнаўчая віды бібліяграфіі суадносяцца таксама і з такімі тэрмінамі, як «краявая бібліяграфія», «занальная бібліяграфія» і «рэгіянальная бібліяграфія». Найбольш часта ўжываецца тэрмін «рэгіянальная бібліяграфія». Ёсць розныя меркаванні па аб'ёме яго паняцця і апраўданасці замены ім тэрміна «краязнаўчая бібліяграфія». На наш погляд, можна падтрымаць меркаванне аб іх сінанімічнасці і зрабіць выснову, што рэгіянальная бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная прадукцыя аб дакументах, створаных на тэрыторыі пэўнага рэгіёна і/ці прысвечаных яму.

Іншыя падставы для выдзялення відаў бібліяграфіі. Прымяненне дадатковых падстаў да вышэйпералічаных абумоўлена складанасцю бібліяграфічнай дзейнасці, яе мабіль-

насцю ва ўспрыняцці новых тэхналогій і прымяненні новых формаў бібліяграфічнага абслугоўвання, а таксама яе інфраструктурным характарам, здольнасцю да ўзаемадзеяння з шэрагам сфер навукі і практыкі. З улікам асаблівасцей рэалізацыі бібліяграфічнай дзейнасці (яе характарам) можна выдзеліць такія віды, як прафесійная і непрафесійная (аматарская) бібліяграфія, вытворчая і спажывецкая бібліяграфія і да т. п. Гэтыя віды можна назваць скразнымі, іх пералік абумоўлены характарам чалавечай дзейнасці наогул, бібліяграфічная спецыфіка праяўляецца праз пастаноўку мэт, выбар аб'ектаў, сродкаў, выкананне асобных аперацый, асаблівасці атрыманых вынікаў.

Для сучаснай бібліяграфічнай практыкі вельмі значным з'яўляецца асяроддзе рэалізацыі практычных намаганняў бібліёграфа і існавання ствараемай бібліяграфічнай прадукцыі. Адпаведна ў навуковых публікацыях робіцца дзяленне бібліяграфічнай дзейнасці на два асноўныя кірункі, ці віды: традыцыйныя пошукавыя сістэмы і новыя, нетрадыцыйныя (электронныя)⁶⁵; традыцыйная бібліяграфія і электронная бібліяграфія. У слоўніку В. А. Факеева «Библиографическая наука и практика» (М., 2008) даюцца наступныя азначэнні: «Традиционная библиография — библиография полиграфического периода информационной культуры, опирающаяся на технологию, характерную для XVI—XX вв.»⁶⁶, «электронная библиография — библиография, функционирующая в электронной среде, опирающаяся на электронно-информационные технологии и современные средства связи»⁶⁷. На наш погляд, ужыванне тэрміна «традыцыйная бібліяграфія» магчыма ў спалучэнні з наватарскай бібліяграфіяй, а замена апошняй на электронную магчыма была толькі на тым этапе, калі лічбавыя тэхналогіі пачыналі ўкараняцца ў бібліяграфічную практыку. На сучасным этапе яны набылі ўжо ўласцівасці традыцыйных (у замежнай бібліяграфічнай практыцы яны прымяняюцца на працягу апошніх 50 гадоў, у айчынай —

⁶⁵ *Вершинин М. И.* Электронный каталог: проблемы и решения : учеб.-практ. пособие. — СПб., 2007. — С. 7.

⁶⁶ *Фокеев В. А.* Библиографическая наука и практика : терминологический словарь. — СПб., 2008. — С. 242.

⁶⁷ Там жа. — С. 263.

амаль 20), выпрацаваны фарматы прадстаўлення запісаў, усталяваліся падыходы да арганізацыі адпаведных інфармацыйна-пошукавых сістэм і да т. п., таму прымяненне тэрміна «традыцыйная бібліяграфія» бачыцца няўдалым у якасці абагульняючага для адлюстравання рэалізацыі бібліяграфічнай дзейнасці з выкарыстаннем рукапісных, друкаваных і картачных тэхналогій.

Трэба адзначыць, што ў навукавай, вучэбнай літаратуры даволі актыўна разглядаюцца метадычныя, тэарэтычныя пытанні, звязаныя з электроннай формай перадачы інфармацыі наогул і бібліяграфічнай у прыватнасці. Прапаноўваюцца трактоўкі адпаведных тэрмінаў, устанаўліваюцца іх суадносіны. Шырока ўжываюцца тэрміны «электронны дакумент», «электроннае выданне», «электронны рэсурс» і іх вытворныя (дэтэрмінаванае і недэтэрмінаванае электроннае выданне, офлайнавы і онлайнавы дакумент (рэсурс), здымаемы і нездымаемы электронны дакумент, электронная кніга, электронны часопіс, электронны аналаг друкаванага выдання і інш.). Але існуе шэраг супярэчлівасцей у азначэннях, не заўсёды карэктна можна вызначыць сінанімічныя рады. Прыводзяцца асобныя пералікі відаў і прапаноўваюцца класіфікацыйныя схемы адпаведнай інфармацыйнай прадукцыі⁶⁸. Пры гэтым улічваюцца спецыфіка носьбіта прадстаўленай інфармацыі, тэматыка і

⁶⁸ Электронные документы: создание и использование в публичных библиотеках: справочник / науч. ред.: Р. С. Гиляревский, Г. Ф. Гордукалова. — СПб., 2007. — С. 18—130; *Земсков А. И., Шрайберг Я. Л.* Электронная информация и электронные ресурсы: публикации и документы, фонды и библиотеки. — М., 2007. — С. 129—154; *Столяров Ю. Н.* Библиотечноеведение, библиографоведение и книговедение как единая научная специальность. — Орел, 2007. — С. 109—122; *Зиновьева Н. Б.* Основы современной библиографии. — М., 2007. — С. 43—51; *Справочник* информационного работника / науч. ред. Р. С. Гиляревский, В. А. Минкина. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб., 2007. — С. 104—110; *Фокеев В. А.* Библиографическая наука и практика: терминологический словарь. — СПб., 2008. — С. 263—265; *Библиотечная энциклопедия* / Рос. гос. б-ка. — М., 2007. — С. 1189; *Воройский В. С.* Информатика. Энциклопедический словарь-справочник: введение в современные информационные и телекоммуникационные технологии в терминах и фактах. — М., 2006. — С. 23—24, 26—27 і інш.

інш. У практычнай бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасці яны шырока выкарыстоўваюцца, і часам асаблівасці гэтага выкарыстання ўплываюць на ўжыванне таго ці іншага тэрміна. Можна заўважыць, што іншы раз падыходы, якія ўсталяваліся ў дачыненні да друкаванай ці картачнай бібліяграфічнай прадукцыі, пераносяцца на электронную (напрыклад, тэрмін «электронная картатэка»). Вышэй-сказанае сведчыць аб тым, што ў электронным асяроддзі вядзецца інтэнсіўная бібліяграфічная дзейнасць і яно (электроннае асяроддзе) абумоўлівае не толькі выкананне спецыфічных працэсаў, стварэнне і выкарыстанне якасна новых сродкаў, але і істотныя змены на ўзроўні аб'ектаў, суб'ектаў дзейнасці, устанаўліваемых мэт і вынікаў. Гэта дазваляе выдзяляць электронную бібліяграфію ў якасці асобнага віду бібліяграфічнай дзейнасці, які рэалізуецца ў электронным асяроддзі і прадугледжвае стварэнне, распаўсюджванне і выкарыстанне бібліяграфічнай інфармацыі на аснове лічбавых тэхналогій.

Вывады. Відавая класіфікацыя — складаная навуковая праблема. Від бібліяграфіі — кірунак бібліяграфічнай дзейнасці, вызначаны аднолькавымі класіфікацыйнымі прыметамі. У якасці такіх прымет (падстаў) могуць быць: арганізацыйна-ведамасная, аднароднасць ствараемай і распаўсюджваемай бібліяграфічнай прадукцыі, характар і асяроддзе дзейнасці. Нягледзячы на выразнасць характарыстык асобных відаў бібліяграфіі, у практычнай дзейнасці яны цесна звязаны паміж сабой, ствараецца бібліяграфічная прадукцыя, якая адначасова як вынік працэсу бібліяграфавання адносіцца да розных відаў бібліяграфіі (навукова-дапаможныя рэтраспектыўныя бібліяграфічныя дапаможнікі, бягучыя тэматычныя бібліяграфічныя дапаможнікі і да т. п.)

Р а з д з е л 3

БІБЛІЯГРАФАЗНАЎСТВА — НАВУКА АБ БІБЛІЯГРАФІІ

3.1. *Бібліяграфазнаўства як сістэма навуковых ведаў*

Бібліяграфазнаўства як навуковая дысцыпліна. Бібліяграфія як галіна грамадскай дзейнасці знаходзіцца сёння на дастаткова высокім узроўні развіцця і ўключае, як было адзначана вышэй, практычную і пазнавальную часткі. Неадэмнымі часткамі апошняй (пазнавальнай) складаючай з'яўляюцца навуковая бібліяграфічная дзейнасць (дзейнасць па фарміраванні і развіцці навуковых ведаў аб бібліяграфіі) і сістэма ведаў аб бібліяграфіі. З іх і складаецца бібліяграфазнаўства — навука аб бібліяграфіі.

Згодна з апошнім тэрміналагічным стандартам «Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць, бібліяграфія» (Мінск, 2004), бібліяграфазнаўства — гэта такая «навуковая дысцыпліна, якая вывучае тэорыю, гісторыю, метадалогію, тэхналогію, методыку, арганізацыю бібліяграфіі»⁶⁹. У межах гэтага азначэння пералічаны ўсе асноўныя сучасныя аспекты вывучэння бібліяграфіі як кірунку грамадскай практыкі чалавека. У той жа час можна скіраваць увагу не на аспекты, якія аднолькава выдзяляюцца для шэрагу навуковых дысцыплін (азначэнні могуць у такім выпадку адрознівацца толькі ўказаннем аб'екта, які, напрыклад, як у вышэйпрыведзеным азначэнні, не раскрываецца), а на сутнасць аб'екта вывучэння і спецыфіку навукова-пазнавальнай часткі бібліяграфічнай дзейнасці. У такім выпадку пад бібліяграфазнаўствам, на наш погляд, трэба разумець навуковую дысцыпліну, якая выпрацоўвае сістэму ведаў аб бібліяграфіі як грамадскай з'яве, сутнасці бібліяграфічнай інфармацыі (бібліяграфічных ведаў), заканамернасцяў іх стварэння і выкарыстання. Прадметам бібліяграфазнаўства з'яўляюцца бібліяграфічныя сувязі і адносіны ў сістэме тэкставых камунікацый, функцыі, законы, прын-

⁶⁹ СТЬ ГОСТ 7.0—2004 СИБИД. Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць, бібліяграфія: тэрміны і азначэнні. — Мінск, 2004.

цыпы, змест і формы бібліяграфіі, структурныя кампаненты бібліяграфічнай дзейнасці, заканамернасці вытворчасці, пошуку, распаўсюджвання, выкарыстання бібліяграфічнай інфармацыі (ведаў).

Галоўным прызначэннем навукі як сацыяльнага інстытута з'яўляецца стварэнне і распаўсюджванне навуковых ведаў, выпрацоўка сродкаў і метадаў даследавання, фарміраванне навуковага кадравага патэнцыялу. Таму адказнасць бібліяграфазнаўства як асобнага кірунку навуковай сферы па ўсіх названых пазіцыях тычыцца вельмі значнай і няпростай інфармацыйнай інфраструктуры, якой з'яўляецца бібліяграфія. Яго развіццё цесна звязана з усімі навуковымі дысцыплінамі, да аб'ектаў увагі якіх адносяцца фіксаваныя тэксты, іх стварэнне, аналіз, распаўсюджванне. Гэта кнігазнаўства, бібліятэказнаўства, інфарматыка, архівазнаўства, дакументалогія, гістарыяграфія, археаграфія і інш.

Бібліяграфазнаўства скіравана на вытворчасць новых навуковых ведаў. Як кожная навука, яно ўключае шэраг асноўных элементаў. У прыватнасці, дзейнасць навукоўцаў, якія маюць, выкарыстоўваюць і ствараюць адпаведныя веды, валодаюць пэўнымі здольнасцямі, працуюць з улікам раздзялення працы згодна з тэматыкай даследаванняў, узроўнем іх складанасцей. Яны павінны пастаянна пацвярджаць сваю навуковую кваліфікацыю праз навуковыя публікацыі, грамадскае прызнанне, атрыманне навуковых званняў, ступеней.

У бібліяграфазнаўстве, як і ў межах іншых навуковых дысцыплін, ствараюцца навуковыя структуры (навуковыя і навукова-педагагічныя калектывы: спецыяльныя кафедры вышэйшых навучальных устаноў, у межах якіх здзяйсняецца падрыхтоўка бібліёграфаў, навукова-даследчыя аддзелы бібліятэк, інфармацыйных устаноў). У межах навукі існуюць таксама навуковыя школы, якія ўяўляюць сабой разнавіднасць навуковай структуры, якую ўзначальвае выдатны навуковец, яго ідэі становяцца пануючымі на працягу значнага перыяду часу, актыўна распрацоўваюцца паслядоўнікамі, могуць аб'ядноўвацца адной даследчыцкай праграмай, адзінымі падыходамі, навуковым стылем. Часам выказваюцца меркаванні, што ў бібліяграфазнаўстве

ве адсутнічаюць навуковыя школы. У разуменні «класічная» навуковая школа — сапраўды, а ў якасці сучасных «дысцыплінарных», на нашу думку, можна адзначыць навуковую школу А. П. Коршунава, погляды якога актыўна распрацоўваліся на бібліяграфічных кафедрах вышэйшых навучальных устаноў савецкай і постсавецкай прасторы, у Беларусі — навуковую школу В. Е. Лявончыкава.

У бібліяграфазнаўстве распрацоўваюцца і / ці выкарыстоўваюцца метады навукова-даследчай работы, стварэння паняццыйнага апарату (тэрмінасістэма), а таксама арганізуецца сістэма навуковай інфармацыі, якая забяспечвае навуковыя камунікатыўныя працэсы. Прымяненне пэўных навуковых метадаў⁷⁰ у бібліяграфазнаўстве абумоўлена як прыналежнасцю яго да навуковай сферы наогул, так і ўласнай спецыфікай. Таму могуць выкарыстоўвацца філасофскія метады (дыялектычны, аналітычны, феноменалагічны і іншыя), якія вызначаюць самыя агульныя параметры, рэгулятывы даследаванняў; агульнанавуковыя метады і падыходы (аксіяматычны, дэдуктыўны, індуктыўны, апісальны, эксперымент, параўнальны, аналогіі, мадэлявання і іншыя), якія, у сваю чаргу, падзяляюцца на эмпірычныя і тэарэтычныя; прыватнанавуковыя метады, прымяненне якіх здзяйсняецца толькі ў межах асобнай навукі (у бібліяграфазнаўстве — бібліяметрычны і інш.). Іх правільны выбар і паслядоўнае прымяненне спрыяюць атрыманню тэарэтычных вынікаў высокага ўзроўню.

Тэрмінасістэма, ці вербальны комплекс бібліяграфазнаўства, уяўляе сабой арганізаваную сукупнасць тэрмінаў (паняццяў і іх азначэнняў), з дапамогай якой адбываюцца апісанне і ідэнтыфікацыя сутнасных аб'ектаў бібліяграфіі, яе суб'ектаў, дзеянняў, ствараемай прадукцыі. Яна фарміруецца на працягу ўсяго перыяду развіцця навукі. З'яўляюцца новыя элементы ў бібліяграфічнай дзейнасці, і адпаведна ім ці элементам, якія яны ўключаюць, даюцца і тлумачацца новыя найменні (напрыклад, у канцы XX ст. — нарматыўныя / аўтарытэтныя запісы, электрон-

⁷⁰ Навуковы метад — гэта сістэма прынцыпаў і прыёмаў, пры дапамозе якіх дасягаецца аб'ектыўнае пазнанне рэчаіснасці і ствараюцца новыя навуковыя веды.

ныя каталогі), карэкціруюцца іх сувязі і адносіны з ранейшымі (чытач — спажывец — карыстальнік, кніга — твор друку — дакумент). Могуць надавацца новыя сэнсы раней усталяваным і на першы погляд бясспрэчным і бездакорным тэрмінам (напрыклад, тэрміну «бібліяграфія»). Фарміраванне тэрмінасістэмы бібліяграфазнаўства здзяйсняецца пад уплывам шэрагу навуковых дысцыплін, асабліва сумежных (бібліятэказнаўства, кнігазнаўства, інфарматыкі, тэорыі інфармацыі і сацыяльных камунікацый, дакументалогіі і інш.), і адпаведных сфер практычнай дзейнасці. Пэралік тэрмінаў пастаянна карэкціруецца, часам нельга правесці мяжу паміж тэрмінам з бібліяграфазнаўства і іншай навуковай дысцыпліны. В. А. Факееў лічыць, што на сярэдзіну 2000-х гг. іх колькасць складала больш за 500⁷¹.

У развіцці тэрмінасістэмы бібліяграфазнаўства, як і навукі наогул, назіраюцца як пэўныя адвольныя, так і рэгулюемыя працэсы. Могуць стыхійна стварацца і/ці ўжывацца паняцці, якіх не было раней у гэтай навуковай сферы і якія з цягам часу могуць нармалізоўвацца і ўключачацца ў слоўнікі і даведнікі ці адыходзіць у нябыт. Адбываецца таксама навуковае самакіраванне тэрмінасістэмай: у навуковых артыкулах і манаграфіях, дысертацыях, часам вучэбных дапаможніках параўноўваюцца аб'ёмы асобных паняццяў, даюцца каментарыі, абгрунтоўваюцца новыя падыходы да іх азначэння; у энцыклапедыях, слоўніках і даведніках замацоўваюцца найбольш распаўсюджаныя і ўсталяваныя тэрміны, а сама тэрмінасістэма прадстаўлена ў найбольш канцэнтраваным выглядзе. Кіраванне здзяйсняецца і на дзяржаўным і міждзяржаўным узроўнях: найбольш значная і ўжывальная частка тэрмінасістэмы замацоўваецца (адназначна тлумачыцца) у тэрміналагічных, тэхналагічных стандартах.

У бібліяграфазнаўстве, нават на пачатковых этапах яго развіцця, калі ў межах бібліяграфічнай практычнай дзейнасці адбывалася абагульненне вопыту, выпрацоўка метадычных падходаў да стварэння бібліяграфічнай прадукцыі і да т. п., адбывалася накапленне навуковых ведаў,

⁷¹ *Фокеев В. А.* Библиография: теоретико-методологические основания : учеб. пособие для системы доп. библ.-информ. образования. — СПб., 2006. — С. 73.

якія выступаюць у якасці перадумовы, сродку і выніку бібліяграфічнай навуковай дзейнасці і спрыяюць прагна-
заванню дзейнасці ў цэлым і асобных яе кірункаў. Асаб-
лівасць навуковых ведаў бібліяграфазнаўства праяўля-
ецца праз глыбокае пранікненне ў сутнасць бібліяграфіі
як грамадскай з'явы і асобных яе элементаў. Ім уласцівы
абгрунтаванасць вывадаў, сістэмнасць, магчымасць вопыт-
нага пацвярджэння, абстрактна-лагічныя формы, даставер-
насць, дынамічнасць, абнаўляемасць.

Функцыі бібліяграфазнаўства. Бібліяграфазнаўства зна-
ходзіцца ў вельмі цеснай сувязі з бібліяграфічнай прак-
тычнай дзейнасцю, абапіраецца на яе, спрыяе яе развіццю
і, наадварот, у значнай ступені абумоўлена асаблівасцямі
і ўзроўнем развіцця бібліяграфічнай практыкі. Але разам
з тым бібліяграфазнаўству ўласцівы спецыфічныя функ-
цыі, законы, логіка пазнання, правядзення даследаванняў і
прадстаўлення іх вынікаў, навуковыя паняцці і катэгорыі,
а таксама сувязі паміж імі.

Бібліяграфазнаўства выконвае ў дачыненні да біблія-
графічнай дзейнасці шэраг функцый:

— пазнавальна-тлумачальную (у межах бібліяграфа-
знаўства вызначаюцца, аналізуюцца бібліяграфічныя з'я-
вы, выяўляецца і тлумачыцца іх сутнасць, паказваюцца
асаблівасці развіцця і прычынна-выніковыя сувязі);

— кумулятыўна-інфармацыйную (у яго межах адбыва-
ецца накапленне і перадача навуковай інфармацыі (ведаў);

— сінтэзуючую (бібліяграфазнаўства займаецца ства-
рэннем (сінтэзам) новых ведаў на аснове раней створаных
і даных бібліяграфічнай практычнай дзейнасці);

— культурна-светапоглядную (бібліяграфазнаўства да-
памагае не толькі павялічыць і растлумачыць вядомыя ў
яго межах навуковыя веда, але і ўключыць іх у цэласную
сістэму навуковых ведаў, разгледзець з'явы свету (з'явы
культуры ў першую чаргу) у іх адзінстве і разнастайнасці,
выпрацаваць свой светапогляд);

— эўрыстычную (у межах бібліяграфазнаўства ад-
крываюцца новыя з'явы, сувязі, заканамернасці, шляхі і
кірункі развіцця бібліяграфіі ў грамадстве);

— прагнастычную (прагнозную) (бібліяграфазнаўства
паказвае шляхі і перспектывы развіцця бібліяграфіі ў

цэлым, асобных яе частак з мэтай прадугледжвання паслядоўнасці змены бібліяграфічных з'яў і магчымых наступстваў).

Структура бібліяграфазнаўства. На сучасным этапе развіцця бібліяграфазнаўства ў яго межах можна выдзеліць дзве асноўныя часткі: агульнае і прыватнае бібліяграфазнаўства. Агульнае займаецца праблемамі, якія адносяцца да бібліяграфіі ў цэлым, прыватнае — да асобных выразна вылучаемых частак (галіновае бібліяграфазнаўства, бібліяграфічнае крыніцзнаўства і інш.). Такія прапановы сустракаюцца ў працах А. П. Коршунава, і, на наш погляд, на іх мэтазгодна абапірацца ў паказе структуры бібліяграфазнаўства і яго ўнутраных і знешніх сувязей.

М. Г. Вохрышава сцвярджае, што ў развіцці бібліяграфазнаўства, як у любой іншай навукі, назіраецца спалучэнне дзвюх тэндэнцый: дыферэнцыяцыі і інтэграцыі ведаў, што абумоўлівае, з аднаго боку, выдзяленне ў межах бібліяграфазнаўства прыватных дысцыплін, а з другога — іх узаемасувязь, узаемапранікненне зместу і метадаў, камплексіраванне. У канцы ХХ — пачатку ХХІ ст. фарміруюцца камплікатыўныя дысцыпліны, у межах якіх даследуецца круг пытанняў, звязаных са спецыфікай бібліяграфічнай дзейнасці ў спецыяльным і галіновым планах, — спецыяльнае бібліяграфазнаўства і галіновае бібліяграфазнаўства.

Неабходна адзначыць, што ў дачыненні да галіновага бібліяграфазнаўства (тэарэтыка-метадалагічная база галіновай бібліяграфіі) выказваюцца розныя меркаванні. Згодна з аднымі, галіновае бібліяграфазнаўства з'яўляецца раней не распрацаванай часткай агульнага бібліяграфазнаўства і звязана з ім як частка з цэлым. Згодна з другімі меркаваннямі, гэта самастойны кірунак бібліяграфічных даследаванняў, звязаных з агульным па прынцепах дапаўняльнасці. Сапраўды, галіновая бібліяграфія і галіновае бібліяграфазнаўства як яе навуковая дысцыпліна цесна звязаны не толькі з бібліяграфіяй як грамадскай з'явай і бібліяграфазнаўствам, але і з абслугоўваемымі сферамі грамадскай практыкі і адпаведнымі навукамі. Асабліва гэта тычыцца гісторыі і філалогіі, у межах якіх такая сувязь выявілася ў стварэнні спецыяльных гістарычнай і філа-

лагічнай навуковых дысцыплін: гістарычная бібліяграфія і літаратурная бібліяграфія. Зразумела, што гэта выключныя бібліяграфічныя комплексы, якія ўключаюць не толькі змястоўна скіраваную частку вынікаў бібліяграфічнай дзейнасці, але і бібліяграфічнае адлюстраванне і асэнсаванне дакумента як часткі гісторыка-культурнага ці літаратурнага працэсу і адпаведна большасць ці істотную частку крыніц рэпертуарнай бібліяграфіі. Тым не менш нават гэта не дае падстаў выдзяляць галіновае бібліяграфазнаўства ў асобны самастойны кірунак. Гэта частка бібліяграфазнаўства, якая выдзелена па змястоўнай прымеце, для якой характэрна прымяненне аднолькавых асноўных катэгорый, прынцыпаў, сутнасных структурных кампанентаў.

М. Г. Вохрышава выдзяляе ў межах бібліяграфазнаўства такія буйныя камплікатыўныя дысцыпліны, як адрасатнае бібліяграфазнаўства (вывучэнне бібліяграфічных патрэбнасцей і спосабаў іх задавальнення) і дакументнае бібліяграфазнаўства (вывучэнне спосабаў бібліяграфічнай перапрацоўкі дакументаў, іх асобных відаў, тэхналогіі стварэння і давадзення да карыстальнікаў бібліяграфічнай інфармацыі).

У сістэму камплікатыўных дысцыплін арганічна ўпісваецца (В. А. Факееў) рэгіянальнае бібліяграфазнаўства, якое аб'ядноўвае ўсе кірункі бібліяграфічных даследаванняў па тэрытарыяльнай прымеце (ад асобных населеных пунктаў да кантынентаў, у тым ліку і самыя распаўсюджаныя часткі — краіназнаўчае, краязнаўчае бібліяграфазнаўства). Ёсць іншыя прапановы, якія скіраваны на дэталізацыю аб'ектаў бібліяграфазнаўства, сувязь яго з іншымі сферамі навуковай дзейнасці і ўтварэнне адпаведных дысцыплін ці раздзелаў (напрыклад, каталогазнаўства). На наш погляд, гэта немэтазгодна і гэтым нельга замяняць аб'ектную дыферэнцыяцыю бібліяграфазнаўства, на аснове якой могуць фарміравацца камплікатыўныя дысцыпліны, але ў большасці сваёй ствараюцца асобныя тэматычныя кірункі даследаванняў.

Аб'ектам бібліяграфазнаўства можа выступаць як бібліяграфія ў цэлым, так і любая яе састаўная частка (напрыклад, віды бібліяграфіі, бібліяграфічныя працэсы,

віды бібліяграфічнай прадукцыі і інш.), а таксама асобныя бібліяграфічныя з'явы.

Практычна любы з аб'ектаў бібліяграфазнаўства можна разглядаць у розных аспектах ці іх сукупнасці. А. І. Барсуком і А. П. Коршунавым была прапанавана аспектная дыферэнцыяцыя бібліяграфазнаўства, згодна з якой вылучаліся чатыры адносна самастойныя навуковыя дысцыпліны: тэорыя бібліяграфіі, гісторыя бібліяграфіі, методыка бібліяграфіі, арганізацыя бібліяграфіі (гл. падраздзяленняў: *Коршунов О. П. Библиографоведение. Общий курс : учебник для вузов. — М., 2001. — С. 117—123*). У канцы 1970-х гг. О. В. Янонісам⁷² было выказана меркаванне аб мэтазгоднасці лічыць пятым раздзелам бібліяграфазнаўства метадалогію. Э. К. Бяспалава падтрымлівае такія падыход і лічыць, што, нягледзячы на ўскладненне такім чынам структуры бібліяграфазнаўства, гэта неабходна ў сувязі з вядучым значэннем метадалогіі для ўсіх раздзелаў навуковых ведаў⁷³. У пералік аспектаў бібліяграфазнаўства неабходна дадаць і тэхналогію, развіццё і значнасць якой на сучасным этапе з'яўляюцца вельмі інтэнсіўнымі і ўплывовымі. Адпаведна гэтым аспектам у межах бібліяграфазнаўства можна выдзеліць метадалогію, тэорыю, гісторыю, методыку, тэхналогію і арганізацыю бібліяграфіі.

Метадалогія бібліяграфіі — раздзел бібліяграфазнаўства, у межах якога даследуецца сістэма парадыгм, канцэпцый, падыходаў, законаў, прынцыпаў вывучэння бібліяграфіі як грамадскай з'явы, метадаў навуковай бібліяграфічнай дзейнасці.

Тэорыя бібліяграфіі — сістэма навуковых ведаў аб сутнасці, законах, заканамернасцях, уласцівасцях, структуры і іншых катэгорыях бібліяграфіі як грамадскай з'явы.

Гісторыя бібліяграфіі — раздзел бібліяграфазнаўства, у межах якога даследуецца ўзнікненне бібліяграфіі і яе развіццё на розных гістарычных этапах.

Методыка бібліяграфіі — сукупнасць прынцыпаў, метадаў, прыёмаў, спосабаў і правіл, з дапамогай якіх рэа-

⁷² Гл.: *Беспалова Э. К. Формирование библиографической мысли в России (до 60-х гг. XIX ст.) : учеб. пособие. — СПб., 2007. — С. 33.*

⁷³ Там жа. — С. 35.

лізуюцца практычныя намаганні суб'екта па стварэнні, пераўтварэнні і давядзенні бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальніка.

Тэхналогія бібліяграфіі — сукупнасць працэдур, якія рэалізуюцца ў межах бібліяграфічнай практыкі і з дапамогай якіх на аснове комплексу тэхналагічных сродкаў забяспечваюцца стварэнне, пераўтварэнне і давядзенне бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальніка.

Арганізацыя бібліяграфіі — раздзел бібліяграфазнаўства, у межах якога распрацоўваюцца шляхі і сродкі структуравання (упарадкавання), планавання, аптымізацыі бібліяграфічнай дзейнасці, кіравання ёю ў цэлым і асобнымі бібліяграфічнымі працэсамі.

У працэсуальным плане бібліяграфазнаўства ў цэлым любую камплікатыўную дысцыпліну, яе раздзел можна разглядаць як навуковую дзейнасць, асноўнымі кампанентамі якой з'яўляюцца:

— суб'ект (фізічная ці юрыдычная асоба, якая займаецца навукай бібліяграфічнай дзейнасцю — упарадкаваннем створаных раней і генерыраваных новых ведаў аб вывучаемым прадмеце — бібліяграфіі ў цэлым ці любой яе частцы, з'яве);

— мэта (пажаданая мадэль вынікаў навукай) бібліяграфічнай дзейнасці — стварэнне новых навуковых ведаў аб бібліяграфіі і спрыянне тым самым яе паступальнаму развіццю і ўзвышэнню ролі як грамадскай з'явы);

— аб'ект (бібліяграфічная дзейнасць (бібліяграфія) у цэлым, любая бібліяграфічная з'ява (кірунак дзейнасці, працэс, прадукцыя і інш.), сувязі, адносіны, якія даследуюцца ў межах бібліяграфазнаўства);

— працэсы (вытворчасць новых навуковых ведаў, захаванне і трансляцыя накопленых навуковых ведаў, актуалізацыя раней створаных навуковых ведаў аб вывучаемых прадметах — бібліяграфіі ў цэлым ці любой яе частцы; спажыванне ведаў у адпаведнасці з прафесійнымі патрэбнасцямі);

— сродкі (матэрыяльныя і ідэальныя) бібліяграфазнаўства (метады: філасофскія, агульнанавуковыя і інш.; абнародаванне ідэй на навуковых канферэнцыях, семінарах і да т. п.; навуковыя апублікаваныя і неапублікаваныя

працы; тэхналогіі; бібліяграфічная прадукцыя як сродак рэалізацыі навуковых ідэй і інш.);

— вынікі навуковай бібліяграфічнай дзейнасці (сукупнасць атрыманых раней і ствараемых зараз бібліяграфазнаўчых ведаў, рэалізаваных у парадыхмах, канцэпцыях, тэорыях, ідэях, гіпотэзах і да т. п. і прадстаўленых у форме справаздач аб навукова-даследчых распрацоўках, навуковых артыкулаў, манаграфій, дысертацый, навукова-метадычных матэрыялаў, рэкамендацый, выступленняў, а таксама ў шэрагу жанраў бібліяграфічных дапаможнікаў, навуковая складаючая якіх вельмі значная, і інш.).

Вывады. Бібліяграфазнаўства ўяўляе сабой сістэму ведаў аб бібліяграфіі і дзейнасці па яе фарміраванні і развіцці. У дачыненні да бібліяграфічнай дзейнасці выконвае пазнавальна-тлумачальную, кумулятыўна-інфармацыйную, сінтэзуючую, культурна-светапоглядную, эўрыстычную і прагнастычную функцыі. У межах бібліяграфазнаўства назіраюцца дыферэнцыяцыя і інтэграцыя ведаў і адпаведна выдзяляюцца прыватныя і камплікатыўныя дысцыпліны і асобныя раздзелы бібліяграфазнаўства.

Асноўнымі кампанентамі бібліяграфазнаўства як дзейнасці па вытворчасці навуковых ведаў з'яўляюцца суб'екты, аб'екты, мэты, працэсы, сродкі, вынікі навуковай бібліяграфічнай дзейнасці.

3.2. Развіццё бібліяграфазнаўства на сучасным этапе

Парадыгма як навуковая з'ява ў бібліяграфазнаўстве. Бібліяграфазнаўства ў сваім развіцці прайшло шлях ад абагульнення асобных даных бібліяграфічнай практыкі да стварэння цэласных канцэпцый. Найбольш інтэнсіўна яно развівалася з сярэдзіны 1950-х гг. у Савецкім Саюзе (з пачатку 1990-х гг. — у краінах постсавецкай прасторы) на спецыяльных (бібліяграфічных) кафедрах вышэйшых навучальных устаноў, у буйных бібліятэках, кніжных палатах. Вядучыя навуковыя канцэпцыі былі распрацаваны ва ўстановах, якія мелі агульнасаюзны ўзровень, а пазней — пераважна навукоўцамі з Расійскай Федэрацыі.

Беларускае бібліяграфазнаўства бярэ свой пачатак з XVIII ст., калі ў Віленскім універсітэце А. Багаткеві-

чам быў распрацаваны і чытаўся курс «Усеагульная бібліяграфія», а ў канцы 1829 г. у «Дзённіку віленскім» ім быў апублікаваны адпаведны артыкул, у 1830 г. асобна — «Прамова аб усеагульнай бібліяграфіі...». Амаль за два стагоддзі, нягледзячы на складанасці сацыяпалітычнага жыцця і неспрыяльныя ўмовы для развіцця самага моцнага звяна бібліяграфічнай дзейнасці — нацыянальнай бібліяграфіі і, адпаведна, стымулу актыўнай навуковай працы, — былі зроблены значныя дасягненні ў распрацоўцы тэрмінасістэмы бібліяграфазнаўства, асэнсаванні сутнасці рэгіянальнай бібліяграфіі, яе асобных рэсурсна-бібліяграфічных сістэм. Найбольш значнымі і вядомымі ў беларускім бібліяграфазнаўстве XX ст. з'яўляюцца працы І. Б. Сіманоўскага, М. Ц. Талкачова, В. Е. Лявончыкава, Р. М. Чыгіровай, В. А. Факеева (1970-я — пачатак 1980-х гг.), Т. М. Сакаловай, В. І. Саітавай, В. А. Касап і інш. Асноўны блок навуковых прац, створаных у беларускім бібліяграфазнаўстве ў апошнія 30-годдзе, зроблены ў русле дакументаграфічнай канцэпцыі бібліяграфіі як грамадскай з'явы.

Навукоўцы выдзяляюць некалькі асноўных этапаў развіцця расійскага бібліяграфазнаўства (гл. падрабязней: *Фокеев В. А. Библиография: теоретико-методологические исследования.* — СПб., 2006. — С. 21—23), якія, па сутнасці, можна з нязначнымі карэкціроўкамі транспаліраваць на ўсходнееўрапейскае ў цэлым.

Асноўныя этапы развіцця бібліяграфазнаўства можна суадносіць са зменай парадыгм. Парадыгмы — гэта фундаментальныя прынцыпы, паняцці, аформленыя ў адносна самастойныя канцэпцыі, тэорыі, якія становяцца пануючымі на пэўным этапе развіцця навукі. У пачатку 1990-х гг. у межах дыскусіі на старонках часопіса «Советская библиография» было выказана некалькі поглядаў на развіццё бібліяграфазнаўства і парадыгм. Э. К. Бяспалава сцвярджала, што няма падстаў для вызначэння парадыгм у бібліяграфазнаўстве, таму што гэта катэгорыя толькі навуковая. Змена парадыгмы азначае з'яўленне новай метадалогіі, новага навуковага светапогляду. У бібліяграфазнаўстве не ставілася пытанне аб бібліяграфічным светапоглядзе, аб навуковаўтваральных фактарах.

У. Т. Клапіюк лічыў, што ў развіцці бібліяграфазнаўства можна вылучыць дзве парадыгмы (кнігазнаўчая і дакументаграфічная), а ў канцы XX ст. зарадзілася трэцяя — культуралагічная. В. А. Факееў сцвярджаў, што за апошнія 200 гадоў у межах бібліяграфазнаўства было рэалізавана тры парадыгмы (навукова-кнігазнаўчая, ці пазнавальная; дапаможна-ідэалагічная, ці каштоўнасна-арыенціровачная; інфармацыйна-дзеясная (інфармацыйна-камунікатыўная), ці дапаможна-інфармацыйная), а ў 90-я гг. XX ст. актыўна развіваецца чацвёртая — культуралагічная.

Змены парадыгм здзяйсняюцца паступова, кожная з парадыгм нараджаецца ў межах папярэдняй, некаторы час развіццё ідзе паралельна, потым сукупнасць поглядаў, якія фарміруюцца ў межах новай парадыгмы, пачынае пераважаць, становіцца дамінуючай, і паступова новая парадыгма выцясняе папярэднюю.

Змена парадыгм у бібліяграфазнаўстве. Навукова-кнігазнаўчая парадыгма ў бібліяграфазнаўстве пачала фарміравацца з канца XVIII ст., актыўна распрацоўвалася з XIX ст. і існавала да пачатку XX ст. У яе межах распрацоўваліся розныя тэарэтычныя, метадычныя падыходы, фарміраваліся навуковыя школы, якія аб'ядноўвала выснова: «бібліяграфія — гэта навука, якая вывучае кнігу». Разам з тым у шэрагу работ, створаных у гэты перыяд, выказваліся меркаванні аб ацэначных аспектах бібліяграфіі як грамадскай з'явы. У сярэдзіне XIX ст. мела месца дыскусія (першая) аб грамадскім прызначэнні бібліяграфіі і выказаны два розныя падыходы: асветна-педагагічны (бібліяграфія аказвае дапамогу чытачу ў выбары лепшых, на думку бібліёграфа, кніг) і навукова-фармалістычны (бібліяграфія павінна быць скіравана на складанне поўных і дакладных спісаў існуючых кніг і іх сістэматызацыю). Развіццё першага падыходу, узмоцненае ў пачатку XX ст. сацыяльна-палітычнымі фактарамі, абумовіла фарміраванне і інтэнсіўнае развіццё ў сярэдзіне XX ст. (1920—1950) дапаможна-ідэалагічнай, ці каштоўнасна-арыенціровачнай, парадыгмы, у межах якой бібліяграфія разглядалася як галіна ідэйна-выхаваўчай і навукова-дапаможнай дзейнасці. У гэты перыяд быў зроблены шэраг навуковых абагульненняў, вызначылася разме-

жаванне паміж савецкім і замежным бібліяграфазнаўствам, савецкая бібліяграфія разглядалася як бібліяграфія новага тыпу, дапаможная навуковая дысцыпліна, якая вывучае творы друку з пункту гледжання магчымасці актыўнага садзейнічання іх выкарыстанню⁷⁴.

З сярэдзіны 1950-х гг. пачалі выказвацца новыя погляды на бібліяграфію як грамадскую з'яву, якія актыўна развіваліся да 1970-х і сфарміравалі інфармацыйна-дзейнасную парадыгму, росквіт якой прыходзіцца на сярэдзіну 1970-х — 2000-я гг. і доўжыцца да сённяшняга часу. У яе межах вядучымі катэгорыямі сталі інфармацыя (а не веды), дакумент, спажывец, камунікацыі. Бібліяграфія кваліфікавалася як галіна інфармацыйнай дзейнасці, а не навука аб кнізе. Асноўнае дасягненне ў межах гэтай парадыгмы — распрацоўка А. П. Коршунавым інфармацыйна-дакументаграфічнай (сістэмна-дзейнаснай) канцэпцыі бібліяграфіі як грамадскай з'явы. Разам з тым у гэты перыяд сталі фарміравацца іншыя падыходы да разгляду сутнасці бібліяграфіі, з'яў, якія яна ахоплівае. З'явілася шэраг манаграфій, дысертацый, у межах якіх абгрунтоўваліся асобныя канцэпцыі (манаграфія Ю. С. Зубава «Библиография и художественное развитие личности» (1979), працы М. Г. Вохрышавай «Библиографическая деятельность: структура и эффективность» (1989), «Библиография в системе культуры» (1990), «Теория библиографии» (2004); Н. А. Слядневай «Библиография в системе Универсума человеческой деятельности» (1993); В. А. Факеева «Природа библиографического знания» (1995); Л. В. Астахавай «Библиография как научный феномен» (1997) і інш.). Яны заклалі асновы кагнітыўна-культуралагічнай, ці на-акультуралагічнай, парадыгмы, якая актыўна развіваецца на сучасным этапе. Яна заснавана на поліметадалагізме, поліканцэптуальнасці, абагульненні вопыту выкарыстання электронных тэхналогій, развіцця інфармацыйна-бібліяграфічнага сегмента электроннага асяроддзя⁷⁵.

Вядучымі тэндэнцыямі сучаснага этапу развіцця бібліяграфазнаўства з'яўляюцца:

⁷⁴ Брискман М. А. Введение в библиографию. — М., 1954. — С. 8.

⁷⁵ Фокеев В. А. Библиография: теоретико-методологические основания : учеб. пособие. — СПб., 2006. — С. 53—54.

— умацаванне гуманістычных і гуманітарных асноў бібліяграфазнаўства;

— умацаванне інтэграцыйных навуковых працэсаў;

— «поліканцэптуальнасць, талерантнасць прадстаўнікоў розных канцэптуальных школ, адмежаванне ад былой тэарэтычнай непрыязнасці»⁷⁶;

— актыўнае развіццё тэхналагічнага раздзела бібліяграфазнаўства;

— наяўнасць развітога тэарэтычнага раздзела бібліяграфазнаўства;

— імкненне асэнсаваць дасягненні навукі розных краін;

— выдзяленне круга бібліёграфу-лідараў і інш.

Асноўныя сучасныя канцэпцыі бібліяграфазнаўства.

На сённяшні дзень у бібліяграфазнаўстве існуе некалькі альтэрнатыўных канцэпцый. Гэта цікавыя арыгінальныя сістэмы поглядаў на бібліяграфію (бібліяграфічную дзейнасць), яе ролю для грамадства ў межах яго сацыякультурнага, навуковага і інтэлектуальнага развіцця. Некаторыя з прыведзеных ніжэй канцэпцый актыўна развіваюцца ў навуковых публікацыях, абмяркоўваюцца на навуковых мерапрыемствах, у прафесійным друку. Яны прааналізаваны і структуравана прадстаўлены ў працах вядомага і самага плённага бібліяграфазнаўцы сучаснасці В. А. Факеева, які з'яўляецца не толькі стваральнікам кагнітаграфічнай канцэпцыі бібліяграфіі як грамадскай з'явы, а і аўтарам шэрагу вучэбных дапаможнікаў, тэрміналагічных слоўнікаў.

Дакументаграфічная (інфармацыйна-дакументаграфічная) канцэпцыя распрацоўваецца А. П. Коршунавым з сярэдзіны 1970-х гг. Сустрэкаюцца назвы: дакументаграфічная, інфармацыйна-дакументаграфічная, сістэмна-дзейнасная, сістэмна-інфармацыйная, інфармацыйна-дзейнасная канцэпцыя. Сваю назву яна атрымала па вядучых метадычных і тэарэтычных катэгорыях: «інфармацыя», «дакумент», «дзейнасць», «сістэмна-дзейнасны падыход».

Метадалагічная аснова канцэпцыі — навуковы метада (спосаб) тэарэтычнага ўзнаўлення бібліяграфіі: рух ад канкрэтнага да абстрактнага.

⁷⁶ *Фокеев В. А.* Библиография: теоретико-методологические основания : учеб. пособие. — СПб., 2006. — С. 54.

Вядучая катэгорыя — бібліяграфічная (другасная) інфармацыя, якая з'яўляецца крытэрыем адмежавання бібліяграфічных з'яў ад любых іншых, а таксама сродак і прамежавы вынік бібліяграфічнай дзейнасці. У межах гэтай канцэпцыі бібліяграфія разумеецца як галіна дакументальна-інфармацыйнай дзейнасці, звязаная з усімі магчымымі аспектамі функцыянавання бібліяграфічнай інфармацыі ў сістэме дакументальных камунікацый. Бібліяграфія — у шырокім сэнсе (як цэлае) уключае ўсе з'явы бібліяграфічнай прыроды: бібліяграфічную практыку, прадукцыю, бібліяграфічную навуку (бібліяграфазнаўства), адукацыю, арганізацыю і кіраванне дзейнасцю.

Мета сістэмай функцыянавання бібліяграфіі з'яўляецца сістэма дакументальных камунікацый. Бібліяграфія выводзіцца за межы кніжнай справы і распаўсюджваецца на ўсе віды дакументаў (музейныя экспанаты, графіку, археалагічныя артэфакты, батанічныя гербарыі, якія можна разглядаць як матэрыяльныя носьбіты, на якіх зафіксавана сацыяльная інфармацыя).

Непасрэдным аб'ект бібліяграфіі — дакумент (не кніга, якая разглядаецца як прыватны выпадак дакумента), гэта значыць любая сацыяльная інфармацыя, зафіксаваная чалавекам на любым матэрыяльным носьбіце ў мэтах яе захавання, распаўсюджвання і выкарыстання. Бібліяграфію пры такім падыходзе больш правільна называць дакументаграфіяй.

Мэта бібліяграфіі — садзейнічанне рэалізацыі адносін у сістэме «дакумент — спажывец».

Асноўныя функцыі бібліяграфіі — пошукавая, камунікатыўная, ацэначная.

Інфармацыйна-кнігазнаўчая (кнігаграфічная) канцэпцыя распрацоўваецца з 1970-х гг. А. І. Барсуком і Э. К. Бяспалавай.

Метадалагічная аснова канцэпцыі — сістэмна-дзейнасны падыход, кнігазнаўчыя метады.

Бібліяграфія — спецыяльная галіна навукова-практычнай дзейнасці (кніжнай справы) па падрыхтоўцы, перадачы і арганізацыі выкарыстання другаснай (згорнутай) інфармацыі з мэтай уздзеяння (спецыфічнымі ме-

тадами, формамі і сродкамі) на яе распаўсюджванне і выкарыстанне ў грамадстве.

Непасрэдны аб'ект бібліяграфіі — кніга як цэласны паліграфічны твор, які мае даведачны апарат.

Метасістэма існавання бібліяграфіі — кніжная справа.

Агульная функцыя — бібліяграфічная.

Праводзіцца размежаванне паміж бібліяграфіяй — спецыяльнай галіной кніжнай справы — і бібліяграфазнаўствам — навуковай, вучэбнай дысцыплінай кнігзнаўчага цыкла, якая вывучае тэорыю, гісторыю, методыку, праблемы арганізацыі бібліяграфічнай справы, заканамернасці, структуру, якасці і ўласцівасці бібліяграфічнай інфармацыі.

Кагнітаграфічная («знаниевая») канцэпцыя распрацоўваецца В. А. Факеевым з 1990-х гг.

Метадалагічная аснова канцэпцыі — кагнітаграфічныя і культуралагічныя, сацыякультурныя, сацыякамунікацыйныя падыходы, сацыяінстытуцыйныя падыходы.

Бібліяграфія разглядаецца як кампанент сацыякультурнага комплексу дакументных ведаў (пазнання), камунікацыі і каштоўнаснай арыентацыі ў інфармацыйных патоках і масівах, які рэалізуе інтэлектуальны доступ да крыніц фіксаванай інфармацыі (дакументаў, кніг, тэкстаў), трансляцыю кніжнай (інфармацыйнай) культуры.

Сутнасць бібліяграфіі заключаецца ў бібліяграфічных ведах, якія ўяўляюць сабой вынік асобай (бібліяграфічнай) дзейнасці, адлюстроўваюць свет тэкставых камунікацый і спрыяюць асваенню і трансляцыі кніжнай культуры.

Непасрэдным аб'ектам бібліяграфіі лічацца фіксаваны квант ведаў, сукупнасць, універсум ведаў.

У якасці метасістэмы існавання бібліяграфіі разглядаюцца наасфера, сацыякультурны комплекс дакументаваных ведаў, камунікацыі і каштоўнаснай арыентацыі.

Вызначаюцца наступныя функцыі бібліяграфіі: сутнасная (бібліяграфічная); асноўныя (пазнавальная, камунікатыўная, каштоўнасна-арыентуючая, сацыякультурная).

У якасці вядучых катэгорый канцэпцыі лічацца бібліяграфічныя веды і бібліяграфічная інфармацыя, веды, што функцыянуюць у сістэме сацыяльных камунікацый, бібліяграфічная камунікацыя — узаемадзеянні людзей з дапамогай бібліяграфічных ведаў, працэс абмену інфармацыяй аб тэкстах; бібліяграфічная каштоўнасная арыентацыя — арыентацыя ў свеце тэкстаў як каштоўнасцяў культуры з мэтай іх ідэнтыфікацыі і ацэнкі для рашэння разнастайных сацыяльна-бібліяграфічных задач.

Ідэаграфічная (інфармаграфічная) канцэпцыя распацоўваецца Н. А. Слядневай з пачатку 1990-х гг.

Метадалагічная аснова канцэпцыі — сістэмна-дзеясны і інфармацыйны падыходы.

Сутнасць бібліяграфіі як грамадскай з'явы заключаецца ў яе метадычным патэнцыяле ў адносінах да Універсуму чалавечай дзейнасці. Бібліяграфічныя метады разглядаюцца як універсальныя, прыстасаваныя для аперыравання любымі «суверэннымі інфармацыйнымі аб'ектамі» — не толькі дакументамі, але і тэкстамі ці нема-тэрыялізаванымі сэнсамі.

Бібліяграфія разумеецца як інфармаграфія — універсальны метады і сродак аперыравання інфармацыяй і яе дакументальнымі носьбітамі (інфааб'ектамі), адзіны арганізацыйна выдзелены від метаінфармацыйнай дзейнасці, звязаны са згортваннем, мадэляваннем складанага знакавага субстрату і арганізацыяй структураваных масіваў для забеспячэння іншых відаў дзейнасці, якім уласцівы іншая метадалогія і кагнітыўны статус.

Метасістэма бібліяграфіі — Універсум чалавечай дзейнасці, у межах якога яна з'яўляецца метадычнай галіной Універсуму чалавечай дзейнасці, значна шырэй дакументаграфіі.

Аб'ект бібліяграфіі (бібліяграфічнага адлюстравання) — інфармацыйны аб'ект, любы цэласны суверэнны інфармацыйны фрагмент, сэнсавае адзінства незалежна ад факта яго дакументнай фіксацыі.

Бібліяграфазнаўства разглядаецца як рэфлексуючая падсістэма бібліяграфічнай дзейнасці.

Пэрспектывы бібліяграфіі як інфармаграфіі разглядаюцца ў захаванні ў інфаграмадстве яе функцый, наданні

значнасці як сродку інфармацыйнага прагрэсу, гуманізацыі камп'ютарызаванага грамадства ў выпадку, калі яе тэорыя і практыка будуць пераўтвораны ў адпаведнасці з новай інфармацыйнай сітуацыяй і бібліяграфічныя кампаненты будуць больш актыўна ўкараняцца ў сучаснае інфасяроддзе.

Духоўна-вытворчая (кагнітыўна-камунікацыйная) канцэпцыя распрацоўваецца А. В. Сакаловым з 1970-х гг.

Метадалагічная аснова канцэпцыі — тэорыя сацыяльных камунікацый, культуралагічныя, кагніталагічныя метады.

Бібліяграфія разглядаецца як духоўная, пазнавальная інфраструктура кніжнай камунікацыі. Яе задачы — пазнанне дакументаў (твораў пісьменнасці і друку) і выпрацоўка бібліяграфічных ведаў, афармляемых у выглядзе бібліяграфічных запісаў.

Асноўныя катэгорыі — духоўная вытворчасць, сістэма сацыяльных камунікацый, пазнавальная інфраструктура.

Вядучае паняцце (субстанцыя) бібліяграфіі — бібліяграфічныя веды, якія з'яўляюцца сродкам і вынікам бібліяграфічнай дзейнасці, прынцыпам адмежавання бібліяграфічнага ад небібліяграфічнага.

Бібліяграфія разглядаецца як інфраструктура, якая існуе ў сістэме кніжнай камунікацыі як асобае звяно, якое задавальняе патрэбнасці ўсіх астатніх звёнаў: кнігавыдання, кніжнага гандлю, бібліятэчнай справы, бібліяфільскай цэнзуры.

Бібліяграфіі ўласцівы наступныя функцыі: сутнасныя, ці фундаментальныя (каштоўнасна-арыентацыйная (ацэначная), камунікатыўна-пазнавальная, кумулятыўна-пошукавая), і прыкладныя (сацыяльна-ідэалагічная, забеспячэння навукова-тэхнічнага прагрэсу, культурна-асветная, сацыялізуючая).

Культуралагічная канцэпцыя распрацоўваецца М. Г. Вохрышавай з канца 1980-х гг. Актыўна развіваецца Н. Б. Зіноўевай і іншымі ўдзельнікамі штогадовых міжнародных форумаў па праблемах інфармацыйнай культуры пад навуковым кіраўніцтвам Ю. С. Зубава.

Метадалагічная аснова канцэпцыі — сістэмна-дзейнасны і інфармацыйна-культуралагічны падыходы.

Бібліяграфія разглядаецца як элемент (падсістэма) культуры (сістэмы захавання і трансляцыі ад пакалення да пакалення, ад супольнасці да супольнасці, ад індывіда да індывіда чалавечых ведаў і ўменняў, якія забяспечваюць развіццё цывілізацыі), як спецыфічная субкультура, звязаная з чалавечымі ведамі; галіна дзейнасці ў сферы культуры: комплекс спецыяльных сродкаў, якія выкарыстоўваюцца для пэўных мэт, у прыватнасці — для давадзення каштоўнасцей культуры да членаў грамадства.

Бібліяграфічная дзейнасць разглядаецца як галіна дзейнасці ў сферы культуры, накіраваная на задавальненне бібліяграфічнымі сродкамі грамадскіх патрэбнасцей у дакументальна-фіксаваных ведах з мэтай іх захавання, трансляцыі ад пакалення да пакалення.

Метасістэмай бібліяграфіі з'яўляецца культура. Бібліяграфічная прадукцыя ўпісваецца ў пэўны сацыякультурны кантэкст.

Бібліяграфія разглядаецца як феномен, спецыфічны слой культуры, які адказвае за ўпарадкаванне патоку дакументаў — сацыякультурных каштоўнасцей, фарміраванне інфармацыйнай (бібліяграфічнай) культуры асобы і грамадства.

Асноўная якасць бібліяграфіі — яе паліморфнасць як з'явы культуры. Найбольш істотныя прыметы бібліяграфіі:

- накіраванасць на задавальненне грамадскіх патрэб у ведах (інфармацыі) аб дакументах;

- канстатацыя фактаў існавання дакументаў, іх апісанне, інтэрпрэтацыя, устанаўленне лагічных дакументных сувязей;

- самавытворчасць у рамках бібліяграфіі спецыфічных практычных і пазнавальных сродкаў для рашэння сваіх задач;

- інстытуцыянальнасць (бібліяграфія ўяўляе сабой сацыяльны інстытут, які арганізуе дзейнасць суб'ектаў).

Сродак і вынік бібліяграфіі — сістэмна-арганізаваныя бібліяграфічныя веды як феномен культуры.

Віды бібліяграфіі: агульнабібліяграфічная, навукова-дапаможная, вытворча-дапаможная, сацыяльна-дапаможная.

Інфармацыйна-ўпраўленчая канцэпцыя распрацоўваецца А. А. Грачыхіным з 1980-х гг.

Метадалагічная аснова канцэпцыі — кнігазнаўчы, сістэмна-дзеясны і іншыя метады і падыходы.

Бібліяграфія разглядаецца як галіна інфармацыйнай дзейнасці, асноўнай грамадскай функцыяй якой з'яўляецца ўпраўленне працэсам вытворчасці, распаўсюджвання і выкарыстання інфармацыі ў грамадстве. Бібліяграфія — гэта інфармацыйнае кіраванне.

У вузка кнігазнаўчым сэнсе бібліяграфія разумеецца як кіраванне працэсам вытворчасці, распаўсюджвання і выкарыстання кнігі (твораў, выданняў, дакументаў) у грамадстве.

Аб'ектам бібліяграфіі лічыцца кніжная справа як працэс інфармацыйных зносін, прадметам — бібліяграфічная і бібліяграфазнаўчая інфармацыя.

Метасістэмай бібліяграфіі лічыцца кніжная справа.

Асноўная грамадская функцыя бібліяграфіі — інфармацыйнае кіраванне (сігнальнае, ацэначнае, рэкамендацыйнае).

Асноўныя прынцыпы бібліяграфіі — партыйнасць, навуковасць, народнасць, дзейнасць, камунікатыўнасць, сістэмнасць.

Навуказнаўчая канцэпцыя распрацоўваецца Л. В. Астахавай з другой паловы 1990-х гг. Гэтая канцэпцыя сугучная з кагнітаграфічнай канцэпцыяй В. А. Факеева. Бібліяграфічнае пазнанне прадстаўлена як кампанент уласна навуковага пазнання, які развіваецца згодна з эвалюцыяй навукі ў цэлым. Навука ўступіла ў неакласічны этап свайго развіцця, які характарызуецца стратэгічнай скіраванасцю на чалавека і патрэбнасці чалавечай дзейнасці, а таксама новай ідэалогіяй рацыянальнасці — гуманітарным антрапамарфізмам, поліметадалагізмам навуковай свядомасці. Гэта ўзвышае статус бібліяграфічнай навукі і практыкі. Бібліяграфія з'яўляецца навуковым

феноменам, а не другасна-дапаможнай галіной разумовай працы. У пэўнай ступені сучасная бібліяграфічная думка, лічыць Л. В. Астахава, знаходзіцца на новым этапе свайго развіцця, вяртаецца да пастулата бібліёграфічна-філолагаў XIX ст. «бібліяграфія — навука».

Працэсна-кагнітыўная (кагнітыўна-трансфармацыйная) канцэпцыя распрацоўваецца В. П. Лявонавым з 1990-х гг.

В. П. Лявонаў называе яе стваральнай («творащей»). У якасці вядучых катэгорый выступаюць: «веды», «бібліяграфічныя веды» (не інфармацыя), «уяўленне, трансфармацыя ведаў у бібліяграфіі», «бібліяграфічны працэс», «бібліяграфічная рэканструкцыя», «прастора бібліяграфіі», «тэкст» (не дакумент).

Згодна з гэтай канцэпцыяй, бібліяграфічныя сродкі і метады пошуку і перадачы інфармацыі могуць і павінны прымяняцца для перадачы ведаў «у інфармацыйнай упакоўцы», гэта значыць з выкарыстаннем бібліяграфічных метадаў, тэхналогіі, па правілах бібліяграфічнага згортвання з мэтай далейшага выкарыстання.

Бібліяграфічныя веды ўяўляюць сабой разнастайнасць асабістых нефармалізаваных ведаў, якія фарміруюцца пад уздзеяннем адукацыі, навыкаў, прафесійнай дзейнасці, чытання навуковых публікацый. Фарміраванне гэтых ведаў залежыць ад глыбіні разумення сэнсу дакумента, ступені валодання бібліёграфам метаінфармацыяй, накопленых вопыту і ўменняў.

Бібліяграфічныя веды аб кнізе маюць фундаментальны характар. Яны назапашаны стагоддзямі.

Даказваецца, што бібліёграф «думае тэкстамі». Бібліяграфічная трансфармацыя ведаў вызначае іх пераўтварэнне, узаемадзеянне паміж асабістымі ведамі бібліёграфа і карыстальніка, сэнсавы, сацыяльны па сваім характары працэс, які здзяйсняецца паміж індывідуумами, інтэлектуальная задача, што вырашаецца ў працэсе бібліяграфічнай дзейнасці. Бібліёграф і карыстальнік бібліяграфічнай інфармацыі разглядаюцца ў адносінах сутворчасці.

В. П. Лявонаў вылучае чатыры тыпы бібліяграфічнай трансфармацыі ведаў:

- бібліяграфічная рэканструкцыя біяграфіі асобы, якая знаходзіцца ў сферы бібліяграфічнага працэсу;
- бібліяграфічная атрыбуцыя тэкстаў;
- бібліяграфічная рэканструкцыя гістарычнага асяроддзя;

— бібліяграфічная трансфармацыя біябібліяграфіі.

Асноўнай задачай пранікнення ў сутнасць бібліяграфічнай трансфармацыі ведаў з'яўляецца пошук шляхоў сэнсавага аналізу тэкстаў⁷⁷.

Вывады. Бібліяграфазнаўства — актыўна развіваемая навуковая дысцыпліна, у межах якой абагульняюцца практычныя даныя і фарміруюцца новыя веды, распрацоўваюцца як асобныя палажэнні, так і цэласныя канцэпцыі. Надзвычай інтэнсіўна на сучасным этапе развіваецца расійскае бібліяграфазнаўства, у межах якога зроблены шэраг цікавых навуковых распрацовак.

Развіццё бібліяграфазнаўства мэтазгодна суадносіць са зменай парадыгм: навукова-кнігазнаўчая (пазнавальная); дапаможна-ідэалагічная (каштоўнасна-арыенціровачная); інфармацыйна-камунікатыўная (дапаможна-інфармацыйная); кагнітыўна-культуралагічная, ці наакультуралагічная.

Асноўнымі канцэпцыямі бібліяграфазнаўства на сучасным этапе з'яўляюцца: інфармацыйна-дакументаграфічная, кагнітаграфічная, культуралагічная і інш.

⁷⁷ *Фокеев В. А.* Библиография: теоретико-методологические основания : учеб. пособие. — СПб., 2006. — С. 56—68.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная

Стандарты

1. *ГОСТ 7.0—99 СИБИД. Информационно-библиотечная деятельность, библиография : термины и определения. — (СТБ ГОСТ 7.0—2004 СИБИД. Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць, бібліяграфія : тэрміны і азначэнні).*

Слоўнікі, даведнікі

2. *Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка. — М. : Пашков дом, 2007. — 1299 с.*

3. *Библиотечное дело : терминологический словарь / Рос. гос. б-ка; сост. : Т. А. Бахтурина [и др.]. — 3-е изд., знач. перераб. и доп. — М. : РГБ, 1997. — 167 с.*

4. *Лявончыкаў, В. Е. Тлумачальны слоўнік бібліятэчных і бібліяграфічных тэрмінаў / В. Е. Лявончыкаў, Л. А. Дзямешка, Р. І. Саматыя. — 2-е выд. — Мінск : Выш. шк., 2003. — 230 с.*

5. *Фокеев, В. А. Библиографическая наука и практика : терминологический словарь / В. А. Фокеев. — СПб. : Профессия, 2008. — 269, [1] с.*

6. *Фокеев, В. А. Библиографоведение. Информатика : терминологический словарь / В. А. Фокеев. — М. : Литера, 2009. — 474 с. — (Современная библиотека; вып. 46).*

Падручнікі, вучэбныя дапаможнікі

7. *Вохрышева, М. Г. Теория библиографии : учеб. пособие / М. Г. Вохрышева. — Самара : Изд-во СГАКИ, 2004. — 367 с.*

8. *Коршунов, О. П. Библиографоведение : основы теории и методологии : учебник для студентов высш. учеб. заведений, обучающихся по специальности 07 12 01 «Библиотечно-информационная деятельность» / О. П. Коршунов, Т. Ф. Лиховид, Т. А. Новоженнова. — М. : Фаир, 2009. — 335, [1] с. — (Специальный издательский проект для библиотек).*

9. *Коршунов, О. П. Библиографоведение. Общий курс : учебник для вузов / О. П. Коршунов. — М. : Книжная палата, 1990. — 230 с.*

10. *Коршунов, О. П. Библиографоведение. Общий курс : учебник для вузов : в 2 ч. / О. П. Коршунов. — М., 2001. — Ч. 1—2.*

11. *Моргенштерн, И. Г.* Общее библиографоведение : учеб. пособие по специальности 052700 «Библиотечно-информационная деятельность» / И. Г. Моргенштерн; Челябинск. гос. академия культуры и искусств. — СПб. : Профессия, 2005. — 208 с. — (Сер. «Библиотека»).

12. *Тэорыя бібліяграфіі* : тэксты лекцый для студ. II курса ФІДК і ФЗН : [Электронны рэсурс] / склад. Т. В. Кузьмініч. — Электронная бібліятэка БДУКіМ.

Навуковыя выданні, артыкулы

13. *Каптерев, А. И.* Становление понятийного аппарата электронной библиографии / А. И. Каптерев // Мир библиографии. — 2007. — № 1. — С. 9—10.

14. *Методологические* и теоретические проблемы библиографии в контексте новых информационных технологий : сб. ст. / Рос. гос. б-ка, НИО библиографии ; сост. С. И. Коровицына. — М. : Пашков дом, 2007. — 174, [1] с. — (Вопросы библиографоведения; вып. 16).

15. *Российское* библиографоведение : итоги и перспективы : сб. науч. ст. — М. : ФАИР-ПРЕСС, 2006. — 688 с.

16. *Сляднева, Н. А.* Библиография в системе Универсума человеческой деятельности / Н. А. Сляднева // Библиография. — 1993. — № 1. — С. 33—41.

17. *Фокеев, В. А.* Отечественное библиографоведение : науч.-практ. пособие / В. А. Фокеев. — М. : Либерея-Бибинформ, 2006. — 184 с.

18. *Якушева, О. В.* Понятие «библиография» в концепциях британских ученых / О. В. Якушева // Библиография. — 1997. — № 2. — С. 136—145.

Дадатковая

Стандарты

19. *СТБ ГОСТ 7.73—2003* СИБИБД. Пошук і распаўсюджванне інфармацыі : тэрміны і азначэнні. — Уведз. 27.12.2002. — Мінск : Дзяржстандарт, 2003. — 10 с. (*ГОСТ 7.73—96* СИБИБД. Поиск и распространение информации : термины и определения).

20. *СТБ ГОСТ 7.60—2005* СИБИБД. Выданні. Асноўныя віды. Тэрміны і азначэнні = Издания. Основные виды. Термины и определения. — Мінск : Дзяржстандарт, 2005. — IV, 54 с.

Слоўнікі, даведнікі

21. *Библиотековедение*, библиографоведение и информатика : терминологический путеводитель / сост.: И. Ю. Акифьева [и др.]; науч.

ред. М. Г. Вохрышева. — М. : Либерей-Бибинформ, 2007. — 101, [2] с. : табл. — (Сер. «Библиотекарь и время. XXI век»; вып. 61).

22. *Полеводов, В. А.* Электронная библиография : терминологический словарь / В. А. Полеводов // Мир библиографии. — 2007. — № 1. — С. 45—57; № 2. — С. 62—72; № 3. — С. 35—40; № 4. — С. 57—63; № 5. — С. 69—79; № 6. — С. 64—67.

23. *Справочник библиографа* / Е. Н. Буринская [и др.]; науч. ред. : А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. — СПб. : Профессия, 2002. — 527 с. — (Сер. «Библиотека»).

П а д р у ч н і к і , в у ч э б н я д а п а м о ж н і к і

24. *Беспалова, Э. К.* Формирование библиографической мысли в России (до 60-х гг. XIX в.) : учеб. пособие / Э. К. Беспалова. — СПб. : Профессия, 2007. — 316, [1] с. — (Сер. «Библиотека»).

25. *Гречихин, А. А.* Общая библиография : учебник для студентов высш. учеб. заведений, обуч. по направлению книговедение / А. А. Гречихин. — М. : Изд-во МГУП, 2000. — 588 с.

26. *Зиновьева, Н. Б.* Основы современной библиографии : учеб. пособие / Н. Б. Зиновьева. — М. : Либерей-Бибинформ, 2007. — 95 с. — (Сер. «Библиотекарь и время. XXI век»; вып. 69).

27. *Фокеев, В. А.* Библиография : теоретико-методологические основания : учеб. пособие для системы доп. библ.-информ. образования / В. А. Фокеев. — СПб. : Профессия, 2006. — 350 с. — (Сер. «Библиотека»).

Н а в у к о в я в и д а н н я , а р т и к у л и

28. *В центре внимания* — методология : материалы дискуссии // Библиография. — 1998. — № 3. — С. 34—51.

29. *Вопросы библиографоведения* : сб. науч. ст. / Рос. гос. б-ка, НИО библиографии. — М. : Пашков дом, 2007. — Вып. 16. — 175 с.

30. *Земсков, А. И.* Электронная информация и электронные ресурсы : публикации и документы, фонды и библиотеки / А. И. Земсков, Я. Л. Шрайберг. — М. : ФАИР, 2007. — 527, [1] с. : ил. — (Специальный издательский проект для библиотек).

31. *Коршунов, О. П.* Библиография : теория, методология, методика / О. П. Коршунов. — М. : Книга, 1986. — 288 с.

32. *Костова, Н.* Библиографията в структурата на научната дейност : изследване / Н. Костова. — София : «За буквите — О писменехъ», 2010. — 196 с.

33. *Леонов, В. П.* Библиография как профессия / В. П. Леонов. — М. : Наука, 2005. — 124 с.

34. *Моргенштерн, И. Г.* Информационный и книжный мир. Библиография : (избранное) / И. Г. Моргенштерн. — СПб. : Профессия, 2007. — 439, [1] с. — (Сер. «Библиотека»).

35. *Новоженова, Т. А.* Методологические основания общей теории библиографии / Т. А. Новоженова; Краснодар. гос. ун-т культуры и искусств. — Краснодар : КГУКИ, 2003. — 308 с. : схемы. — (Культурная жизнь юга России).

36. *Сляднева, Н. А.* Библиография в системе Универсума человеческой деятельности : опыт системно-деятельностного анализа / Н. А. Сляднева; МГИК. — М. : Изд-во МГИК, 1993. — 225 с.

37. *Соколов, А. В.* Ретроспектива-70 : биобиблиографический отчет / А. В. Соколов; Петербург. библ. о-во. — СПб. : БАМ, 2004. — С. 125—169.

38. *Фокеев, В. А.* Природа библиографического знания / В. А. Фокеев. — М. : Изд-во Рос. гос. б-ки, 1995. — 351 с.

СЛОЎНІК АСНОЎНЫХ ТЭРМІНАЎ

Агульная бібліяграфія — гэта галіна дзейнасці па стварэнні бібліяграфічнай прадукцыі, якая забяспечвае пошук дакументаў і інфармаванне аб іх незалежна ад іх наступнага спецыяльнага выкарыстання.

Агульны рэтраспектыўны бібліяграфічны дапаможнік; гл. *рэпертуарны бібліяграфічны дапаможнік*.

Адзіны (тое ж аб'яднаны, камбінаваны, Index, Register) дапаможны паказальнік — дапаможны паказальнік, які змяшчае ў адным алфавітным радзе пералік назваў прадметаў, іх якасцей і адносін, імён уласных, геаграфічных аб'ектаў з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу.

Алфавітны каталог — бібліяграфічны дапаможнік, у якім бібліяграфічныя запісы прадстаўлены ў картачнай форме і размеркаваны ў алфавіце імён (прозвішчаў) аўтараў ці загалоўкаў дакументаў.

Анатацыя — кароткая характарыстыка дакумента з пункту гледжання яго прызначэння, зместу, формы і іншых асаблівасцей.

Архіўная бібліяграфія — інстытуцыянальны від бібліяграфіі, інфармацыйная інфраструктура архіўнай справы, якая забяспечвае ідэнтыфікацыю, пошук і выкарыстанне архіўных дакументаў і дакументаў, запатрабаваных у пазнавальнай архіўнай дзейнасці; бібліяграфічныя ўчасткі дзейнасці архіўных устаноў, звязаныя са стварэннем, захаваннем, перапрацоўкай, распаўсюджваннем і выкарыстаннем бібліяграфічнай інфармацыі.

Аўтарытэтны / нарматыўны запіс — сукупнасць звестак даведачнага характару аб аб'екце, адлюстраваным у дакуменце, якая забяспечвае адназначную ідэнтыфікацыю гэтага аб'екта.

Афінная бібліяграфічная інфармацыя — інфармацыя аб дакуменце, якая існуе ў дакуменце як неад'емная ідэнтыфікуючая частка і на аснове якой фарміруецца

бібліяграфічны запіс на дакумент для ўключэння ў разнастайныя бібліяграфічныя дапаможнікі.

Бібліёграф — прафесія, зместам якой з'яўляюцца стварэнне і дакладзенне да карыстальніка бібліяграфічнай інфармацыі.

Бібліяграфаванне — працэс стварэння (вытворчасці ці падрыхтоўкі) бібліяграфічнай інфармацыі.

Бібліяграфазнаўства — сістэма навуковых ведаў аб бібліяграфіі і від пазнавальнай дзейнасці па фарміраванні навуковых ведаў у галіне бібліяграфіі; навуковая дысцыпліна, якая вывучае тэорыю, гісторыю, метадалогію, тэхналогію, методыку, арганізацыю бібліяграфіі.

Бібліяграфічнае абслугоўванне — мэтанакіраванае дакладзенне бібліяграфічнай інфармацыі да карыстальнікаў.

Бібліяграфічнае апісанне — частка бібліяграфічнага запісу; структураваная сукупнасць бібліяграфічных звестак аб дакуменце (частцы дакументаў, сукупнасці дакументаў), прыведзеных па пэўных правілах і прызначаных для ідэнтыфікацыі і агульнай характарыстыкі дакументаў.

Бібліяграфічнае выданне — паліграфічна самастойна аформленае выданне, якое ўтрымлівае бібліяграфічную інфармацыю і прызначана для яе распаўсюджвання ў грамадстве.

Бібліяграфічнае паведамленне — сукупнасць бібліяграфічных звестак, цэласнае структурнае ўтварэнне (мінімальнае і недзялімае), якое забяспечвае ідэнтыфікацыю дакумента (яго часткі ці сукупнасці дакументаў).

Бібліяграфічная база даных — сукупнасць бібліяграфічных запісаў, рэалізаваная ў электроннай (лічбавай) форме.

Бібліяграфічная дзейнасць — мэтанакіраванае адлюстраванне і пераўтварэнне фіксаванай сацыяльнай інфармацыі і інфармацыйных патрэбнасцей карыстальнікаў, фарміраванне адпаведных навуковых ведаў і іх рэпрадуктаванне.

Бібліяграфічная інфармацыя — інфармацыя аб дакументах (фіксаваных тэкстах), неабходная для іх ідэнтыфікацыі і выкарыстання.

Бібліяграфічная картатэка — бібліяграфічны дапаможнік, які рэалізаваны ў картачнай форме і ўяўляе сабой сукупнасць бібліяграфічных запісаў на дакументы ці іх част-

кі, неабавязкова прадстаўленыя ў дакументным фондзе пэўнай бібліятэкі.

Бібліяграфічная лістоўка — рэкламнае выданне, рэкамендацыйны (папулярна-асветны, вучэбна-дапаможны, прафесійна-вытворчы) бібліяграфічны дапаможнік у форме лістоўкі, які змяшчае невялікі пералік бібліяграфічных запісаў (бібліяграм) пэўнага зместу ў адпаведнасці з яго мэтавым і чытацкім прызначэннем.

Бібліяграфічная манаграфія — буйны бібліяграфічны дапаможнік навукова-дапаможнага прызначэння, які створаны на падставе паглыбленага вывучэння вялікага масіву дакументаў, разглядае праблему ўсебакова і змяшчае новыя ці ўдакладненыя звесткі аб бібліяграфуемых дакументах.

Бібліяграфічная патрэбнасць — неабходнасць у знаходжанні, атрыманні, стварэнні і выкарыстанні бібліяграфічнай інфармацыі.

Бібліяграфічная прадукцыя — інфармацыйная прадукцыя, якая змяшчае бібліяграфічную інфармацыю.

Бібліяграфічная практыка; *гл. бібліяграфічная практычная дзейнасць.*

Бібліяграфічная практычная дзейнасць — дзейнасць па стварэнні, распаўсюджванні і выкарыстанні бібліяграфічнай інфармацыі.

Бібліяграфічная энцыклапедыя — бібліяграфічны дапаможнік, у якім сабраны фактычныя звесткі і апісанні літаратуры па пэўнай галіне ведаў ці тэме і размеркаваны ў алфавітным, прадметна-тэматычным ці сістэматычным парадку.

Бібліяграфічны агляд — бібліяграфічны дапаможнік (інфармацыйны твор), які ствараецца на аснове першасных дакументаў і ўяўляе сабой звязанае паведамленне аб разглядаемых у іх асноўных праблемах.

Бібліяграфічны дакумент — любы матэрыяльны носьбіт, на якім зафіксавана БІ.

Бібліяграфічны дапаможнік — пэўным чынам упарадкаванае мноства бібліяграфічных запісаў, аб'яднаных адзіным задумам, прызначэннем, формай і / ці зместам уключаемай інфармацыі.

Бібліяграфічны запіс — фіксаваная форма бібліяграфічнага паведамлення.

Бібліяграфічны каталог — бібліяграфічны дапаможнік у картачнай, друкаванай ці электроннай форме, які адлюстроўвае дакументныя рэсурсы (калекцыі, фонды) бібліятэк, кнігавыдавецкіх, кнігагандлёвых, архіўных, музейных устаноў, прыватных збораў ці іх аб'яднанняў, карпарацый (зводныя каталогі).

Бібліяграфічны паказальнік — бібліяграфічны дапаможнік, які аб'ядноўвае значную колькасць бібліяграфічных запісаў, мае складаную структуру, аснашчаны дапаможным апаратам.

Бібліяграфічны пошук — від інфармацыйнага пошуку, які прадугледжвае знаходжанне бібліяграфічнай інфармацыі.

Бібліяграфічны спіс — бібліяграфічны дапаможнік, які аб'ядноўвае невялікую колькасць бібліяграфічных запісаў, мае простую структуру, без дапаможнага апарату.

Бібліяграфічны рэсурс — тое ж, што і крыніцы бібліяграфічнай інфармацыі, бібліяграфічны дапаможнік.

Бібліяграфічныя веды — вынік адлюстравання дакументаў (тэкстаў).

Бібліяграфічныя звесткі — асобныя характарыстыкі дакумента, на аснове якіх будзеца бібліяграфічны запіс.

Бібліяграфічныя зносіны — узаемадзеянне людзей з мэтай абмену бібліяграфічнай інфармацыяй.

Бібліяграфічная картатэка — бібліяграфічны дапаможнік, у якім на картках у пэўнай паслядоўнасці (фармальнай ці змястоўнай) размяркоўваюцца бібліяграфічныя запісы на дакументы ці іх часткі, неабавязкова прадстаўленыя ў фондзе пэўнай бібліятэкі.

Бібліяграфічныя рэсурсы — 1) патэнцыял бібліятэк і іншых устаноў, якія здзяйсняюць бібліяграфічную дзейнасць: сістэма інфармацыйна-бібліяграфічных выданняў, даведачна-бібліяграфічны апарат, бібліяграфічныя кадры, матэрыяльна-тэхнічная база, грашовыя сродкі і інш.; 2) сукупнасць бібліяграфічнай прадукцыі (бібліяграфічных дапаможнікаў).

Бібліяграфія — інфармацыйная інфраструктура, якая забяспечвае падрыхтоўку, распаўсюджванне і выкарыстан-

не бібліяграфічнай інфармацыі; сацыякультурны комплекс практыкі і пазнання, які забяспечвае функцыянаванне бібліяграфічнай інфармацыі ў грамадстве.

Бібліяграфія бібліяграфіі — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная прадукцыя аб бібліяграфічных дакументах (крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі).

Бібліяграфія другой ступені; гл. бібліяграфія бібліяграфіі.

Бібліятэчная бібліяграфія — інфармацыйная інфраструктура бібліятэчнай справы, якая забяспечвае стварэнне бібліяграфічнай інфармацыі (бібліяграфічных ведаў), запатрабаванай у дзейнасці бібліятэк, і спрыяе фарміраванню і выкарыстанню іх фондаў.

Біябібліяграфічны дапаможнік — бібліяграфічны дапаможнік, які змяшчае біяграфічныя звесткі аб пэўнай асобе (пэўных асобах), а таксама бібліяграфічную інфармацыю аб іх творах і творах пра іх.

Біябібліяграфічны слоўнік — бібліяграфічны дапаможнік, які змяшчае біяграфічныя звесткі аб пэўных асобах і бібліяграфічную інфармацыю аб іх творах і творах пра іх.

Бягучая бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, у межах якога ствараецца інфармацыя аб новых дакументах і забяспечваецца яе аператыўнае давадзенне да карыстальнікаў.

Бягучы бібліяграфічны дапаможнік — перыядычны бібліяграфічны дапаможнік, выпускі якога рэгулярна і аператыўна адлюстроўваюць ствараемыя дакументы (актуальную частку дакументных патокаў).

Вучэбна-дапаможны бібліяграфічны дапаможнік — спецыяльны бібліяграфічны дапаможнік, прызначаны ў дапамогу адукацыйнай, самаадукацыйнай дзейнасці.

Выдавецкая бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, які рэалізуецца ў межах выдавецкай справы, забяспечвае стварэнне і рух бібліяграфічнай інфармацыі ў неабходных ёй мэтах і аб'ёмах.

Галіновае бібліяграфізнаўства — сістэма навуковых ведаў па галіновай бібліяграфіі і від пазнавальнай дзейнасці па фарміраванні адпаведных навуковых ведаў.

Галіновая бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка інфармацыя аб дакументах па пэўнай галіне ведаў.

Галіновы бібліяграфічны дапаможнік — дапаможнік, у якім адлюстравана інфармацыя аб дакументах па адной галіне ведаў.

Даведчна-бібліяграфічнае абслугоўванне — кірунак бібліяграфічнага абслугоўвання, у межах якога здзяйсняюцца падрыхтоўка, выкананне і давадзенне да карыстальнікаў бібліяграфічных і фактаграфічных даведак.

Даведчна-бібліяграфічны апарат — сукупнасць крыніц бібліяграфічнай і фактаграфічнай інфармацыі, выдзеленая для забеспячэння даведчна-бібліяграфічнага абслугоўвання.

Дайджэст — кароткі пераказ (фрагменты — цытаты, вытрымкі, канспекты, рэфераты) тэкстаў шэрагу дакументаў, падабраныя па пэўнай змястоўнай ці фармальнай прымеце.

Дакументныя рэсурсы — від інфармацыйных рэсурсаў, які ўяўляе сабой сукупнасць асобных дакументаў, масіваў дакументаў.

Дапаможны паказальнік — бібліяграфічны пошукавы апарат, створаны да бібліяграфічных і любых іншых дакументаў, які раскрывае іх структуру і змест і забяспечвае хуткае знаходжанне змешчанай у дакументах інфармацыі.

Дзяржаўная бібліяграфія — дзейнасць устаноў (нацыянальных бібліятэк, фірм, кніжных палат) па дзяржаўнай рэгістрацыі дакументаў, падрыхтоўцы дзяржаўных бібліяграфічных дапаможнікаў і давадзенні адпаведнай інфармацыі да карыстальнікаў.

Дзяржаўны бібліяграфічны дапаможнік — бібліяграфічны дапаможнік, які ўключае інфармацыю аб дакументнай прадукцыі пэўнай дзяржавы на аснове дзяржаўнай рэгістрацыі дакументаў.

Другасная інфармацыя — інфармацыя, створаная ў выніку аналітычна-сінтэтычнай перапрацоўкі першаснай інфармацыі.

Другасны дакумент — дакумент, які з'яўляецца вынікам аналітычна-сінтэтычнай перапрацоўкі аднаго ці некалькіх першасных дакументаў.

Дыягенетычная бібліяграфічная інфармацыя — самастойная бібліяграфічная інфармацыя, ствараецца на асно-

ве ідэнтыфікацыйных даных першасных дакументаў і існуе адасоблена ад іх.

Імяны паказальнік — дапаможны паказальнік, які змяшчае алфавітны пералік прозвішчаў з ініцыяламі ці поўнымі імёнамі і іншымі абазначэннямі ўласных імён (напрыклад, псеўданімамі) з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу пэўнай асобы, аб пэўнай асобе.

Індэкс — азначэнне класа (паняцця) сродкамі натацыі пэўнай класіфікацыйнай сістэмы (індэкс УДК, індэкс ББК і інш.); умоўны код (спалучэнні слоў, літар, лічбаў), які азначае пэўнае паняцце і выкарыстоўваецца для запісу вынікаў класіфікавання і ідэнтыфікацыі аб'ектаў пошуку ў інфармацыйна-пошукавых масівах.

Інфармацыйна-пошукавая мова — упарадкаваная сукупнасць тэрмінаў, паняццяў, прадметных рубрык, якія адлюстроўваюць змест бібліяграфуемых аб'ектаў і выкарыстоўваюцца для паглыблення тэматычнага пошуку.

Інфармацыйныя рэсурсы — сукупнасць даных, арганізаваная для эфектыўнага атрымання сапраўднай інфармацыі.

Карыстальнік бібліяграфічнай інфармацыі — суб'ект (асобны чалавек ці калектыў), які звяртаецца да любых крыніц бібліяграфічнай інфармацыі, выкарыстоўвае іх для атрымання неабходных яму даных.

Каталожная бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, у межах якога здзяйсняюцца адлюстраванне, інфармацыя аб дакументах пэўнага фонду (фондаў) і стварэнне электронных, картачных і іншых каталогаў.

Кнігагандлёвая бібліяграфія — інфармацыйная інфраструктура кнігагандлёвай справы, якая забяспечвае стварэнне бібліяграфічнай інфармацыі (бібліяграфічных ведаў), запатрабаванай у дзейнасці кнігагандлёвых устаноў, і спрыяе фарміраванню асартыменту тавараў і іх продажу.

Кнігагандлёвы бібліяграфічны дапаможнік — крыніца бібліяграфічнай інфармацыі, якая ствараецца і / ці выкарыстоўваецца для спрыяння збыту выданняў.

Комплексная бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка інфарма-

цыя аб дакументах па пэўнай праблеме, якая патрабуе ўключэння інфармацыі з розных галін ведаў.

Краіназнаўчая бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная прадукцыя аб дакументах, створаных на тэрыторыі пэўнай краіны і / ці прысвечаных ёй.

Краязнаўчая бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная прадукцыя аб дакументах, створаных на тэрыторыі пэўнага краю і / ці прысвечаных яму; *гл. таксама рэгіянальная бібліяграфія.*

Краязнаўчы бібліяграфічны дапаможнік — дапаможнік, у якім адлюстравана інфармацыя аб дакументах, прысвечаных пэўнаму краю, рэгіёну, населенаму пункту; *гл. таксама рэгіянальны бібліяграфічны дапаможнік.*

Крыніца агульнай рэтраспектыўнай бібліяграфіі; *гл. рэпертуарны бібліяграфічны дапаможнік.*

Крыніца масавай бібліяграфіі — разнавіднасць крыніц агульнай бібліяграфіі, якая знаёміць грамадства з найбольш сацыяльна значнай дакументаванай прадукцыяй і прызначана для масавай карыстальніцкай аўдыторыі.

Крыніца рэтраспектыўнай нацыянальнай бібліяграфіі; *гл. рэпертуарны бібліяграфічны дапаможнік.*

Латэнтная бібліяграфічная інфармацыя — бібліяграфічная інфармацыя, якая змяшчаецца ў першасных дакументах як неад'емная частка асобнага тэксту ці выдання ў цэлым і афармляецца ў выглядзе ўнутрыкніжных (часопісных, газетных), прыкніжных (артыкульных) спісаў, паказальнікаў, аглядаў, спасылак.

Масавы бібліяграфічны дапаможнік; *гл. крыніца масавай бібліяграфіі.*

Машыначытаемы каталог; *гл. электронны каталог.*

Метабібліяграфія; *гл. бібліяграфія бібліяграфіі.*

Навукова-дапаможны бібліяграфічны дапаможнік — спецыяльны бібліяграфічны дапаможнік, прызначаны ў дапамогу навукоўцам і навукова-даследчай дзейнасці.

Навукова-дапаможная бібліяграфія — від спецыяльнай бібліяграфіі, які забяспечвае вытворчасць і распаўсюджванне бібліяграфічнай інфармацыі для навукоўцаў і навукова-даследчай дзейнасці.

Нацыянальная бібліяграфія — від бібліяграфіі, які забяспечвае вытворчасць і распаўсюджванне бібліяграфічнай інфармацыі па комплексе тэрытарыяльна-дзяржаўных, нацыянальна-этнічных прымет.

Нацыянальны рэтраспектыўны бібліяграфічны дапаможнік; *гл. рэпертуарны бібліяграфічны дапаможнік.*

Паказальнік цытуемай літаратуры — пералік упамянутых і/ці цытуемых дакументаў у тых ці іншых выданнях (публікацыях), які дапамагае выяўляць выкарыстаныя аўтарамі дакументы і раскрывае ўнутраныя сувязі ў межах дакументных (тэкставых) камунікацый.

Паказальнік да выдання — бібліяграфічны пошукавы апарат, створаны да першасных дакументаў, які раскрывае іх структуру і змест і забяспечвае хуткае знаходжанне змешчанай у дакументах інфармацыі; *гл. таксама дапаможны паказальнік.*

Памятка чытачу — рэкамендацыйны (навукова-асветны, вучэбна-дапаможны, прафесійна-вытворчы) бібліяграфічны дапаможнік з мінімальным пералікам дакументаў па цікавай для чытача тэме.

Персанальны бібліяграфічны дапаможнік — дапаможнік, у якім адлюстравана інфармацыя аб дакументах пэўнай асобы і/ці аб пэўнай асобе (асобах).

Перспектыўная бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка інфармацыя аб дакументах, прагназуемых, запланаваных ці падрыхтаваных да выдання.

Перспектыўны бібліяграфічны дапаможнік — дапаможнік, які адлюстроўвае дакументы пакуль яшчэ не выдадзеныя, а толькі прагназуемыя, запланаваныя ці падрыхтаваныя да друку.

Першасныя дакументы — дакументы, якія фіксуюць вынікі пазнання рэчаіснасці, навуковыя веды; дакументы, якія змяшчаюць арыгінальныя творы, зводы твораў, матэрыялы і вынікі даследаванняў і распрацовак.

План чытання — бібліяграфічны дапаможнік, у якім дакладна рэгламентуюцца склад і паслядоўнасць чытання па пэўным пытанні.

Постэдыцыйная бібліяграфічная інфармацыя; *гл. дыягенетычная бібліяграфічная інфармацыя.*

Праблемна-комплексная бібліяграфія; *гл. комплексная бібліяграфія.*

Праблемна-комплексны бібліяграфічны дапаможнік — дапаможнік, у якім сабрана інфармацыя аб дакументах з шэрагу галін ведаў па асобнай праблеме.

Прадметны каталог — бібліяграфічны дапаможнік, у якім бібліяграфічныя запісы прадстаўлены ў картачнай форме і размеркаваны ў агульным алфавіце прадметных рубрык, за якімі канцэнтруюцца бібліяграфічныя запісы на дакументы адпаведнай тэматыкі.

Праспект — даведачнае і / ці рэкламнае выданне, якое змяшчае сістэматызаваны пералік дакументаў (дакумента), прызначаных да выпуску, продажу ці экспанавання.

Прафесійна-вытворчы бібліяграфічны дапаможнік — спецыяльны бібліяграфічны дапаможнік, створаны для спецыялістаў розных сфер дзейнасці і прызначаны для аказання дапамогі сродкамі БІ ў іх практычнай дзейнасці.

Прыартыкульны бібліяграфічны дапаможнік — арганізаваная пэўным чынам (часцей за ўсё ў парадку цытавання, па алфавіце) сукупнасць бібліяграфічных запісаў, створаная да тэксту артыкула і існуючая з ім у непарыўнай сувязі: у тэксце, у падрадкавых заўвагах і каментарыях, па-за тэкстам (у спісе літаратуры да тэксту артыкула).

Прыкніжны бібліяграфічны дапаможнік — арганізаваная пэўным чынам (часцей за ўсё ў парадку цытавання, па алфавіце) сукупнасць бібліяграфічных запісаў, створаная да тэксту кнігі і існуючая з ім у непарыўнай сувязі: у тэксце, у падрадкавых заўвагах і каментарыях, па-за тэкстам (у спісе літаратуры да тэксту кнігі).

Пуцэвадзіцель па літаратуры — бібліяграфічны дапаможнік, які змяшчае звесткі аб першасных дакументах, крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі па тэме, а таксама метадычныя парады і рэкамендацыі па іх выкарыстанні.

Рэгіянальная бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка бібліяграфічная прадукцыя аб дакументах, створаных на тэрыторыі пэўнага рэгіёна і/ці прысвечаных яму; *гл. таксама краязнаўчая бібліяграфія.*

Рэгіянальны бібліяграфічны дапаможнік — бібліяграфічны дапаможнік, які створаны ў пэўным рэгіёне і/ці

адлюстроўвае дакументы, якія звязаны з рэгіёнам па месце і іншых прыметах; *гл. таксама **кразнаўчы бібліяграфічны дапаможнік***.

Рэкамендацыйны бібліяграфічны дапаможнік — спецыяльны бібліяграфічны дапаможнік, які адлюстроўвае дакументы, рэкамендаваныя пэўным катэгорыям карыстальнікаў і адабраныя па пэўных змястоўных і якасных крытэрыях.

Рэпертуарны бібліяграфічны дапаможнік — бібліяграфічны дапаможнік, у якім па фармальных прыметах (від дакумента, мова, тэрыторыя, храналагічны перыяд) улічваецца ўся дакументная прадукцыя, створаная на тэрыторыі дзяржавы (на пэўнай мове) за пэўны ўліковы перыяд.

Рэтраспектыўная бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, у межах якога забяспечваюцца бібліяграфічнае адлюстраванне рэтраспектыўнай часткі дакументнага патоку і давядзенне адпаведнай інфармацыі да карыстальнікаў.

Рэтраспектыўны бібліяграфічны дапаможнік — дапаможнік, які адлюстроўвае масіў дакументаў, створаны за пэўны адрэзак часу ў мінулым.

Рэфератыўны зборнік — зборнік, асноўны змест якога складаюць сістэматызаваныя бібліяграфічныя апісанні з інфарматыўнымі рэфератамі.

Рэфератыўны часопіс — часопіс, асноўны змест якога складаюць сістэматызаваныя бібліяграфічныя апісанні з індикатыўнымі рэфератамі, рэфератыўнымі анатацыямі.

Семінарый — фактабібліяграфічны навукова- і вучэбна-дапаможны, навукова-метадычны дапаможнік прапедэўтычнага характару, які мае мэтай «увядзенне» ў навуку, азнаямленне з вядучымі праблемамі і асноўным масівам дакументаў пэўнага прадметнага комплексу.

Сістэматычная картатэка артыкулаў — бібліяграфічная картатэка, у якой адлюстраваны матэрыялы з перыядычных і прадаўжальных выданняў, зборнікаў і якая арганізавана ў адпаведнасці з пэўнай сістэмай класіфікацыі дакументаў.

Сістэматычны каталог — бібліяграфічны дапаможнік, у якім бібліяграфічныя запісы на дакументы прадстаўле-

ны ў картачнай форме і размеркаваны па галінах ведаў у адпаведнасці з пэўнай сістэмай класіфікацыі дакументаў.

Скрытая бібліяграфічная інфармацыя; *гл. латэнтная бібліяграфічная інфармацыя.*

Спажывец бібліяграфічнай інфармацыі; *гл. карыстальнік бібліяграфічнай інфармацыі.*

Спецыяльная бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці па стварэнні спецыяльнай бібліяграфічнай прадукцыі і бібліяграфічным забеспячэнні пэўнай сферы грамадскай практыкі.

Тэматычная бібліяграфія — від бібліяграфіі, у межах якога ствараецца і даводзіцца да карыстальніка інфармацыя аб дакументах па пэўнай тэме, праблеме.

Тэматычны бібліяграфічны дапаможнік — бібліяграфічны дапаможнік, у якім адлюстравана інфармацыя аб дакументах па пэўнай тэме (у межах адной галіны ведаў).

Універсальная бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, заснаваны на ўліку фармальных прымет дакументаў, які забяспечвае адлюстраванне і даведзенне да карыстальнікаў інфармацыі аб дакументах па ўсіх галінах ведаў.

Універсальны бібліяграфічны дапаможнік — бібліяграфічны дапаможнік, у якім адлюстравана інфармацыя аб дакументах па ўсіх галінах ведаў на аснове ўліку фармальных характарыстык дакументаў.

Унутрыгазетны бібліяграфічны дапаможнік — пэўным чынам арганізаваная сукупнасць бібліяграфічных запісаў, размешчаных у газеце як асобны, самастойны артыкул, незалежны ад іншых матэрыялаў, уключаных у выпуск.

Унутрыкніжны бібліяграфічны дапаможнік — пэўным чынам арганізаваная сукупнасць бібліяграфічных запісаў, размешчаных у кнізе як асобны, самастойны раздзел, частка, артыкул, незалежны ад іншых матэрыялаў, уключаных у выданне.

Унутрычасопісны бібліяграфічны дапаможнік — пэўным чынам арганізаваная сукупнасць бібліяграфічных запісаў, размешчаных у часопісе як асобны артыкул, незалежны ад іншых матэрыялаў, уключаных у выпуск.

Фактаграфічная даведка — звесткі па сутнасці пытання (факты, лічбы, даты і інш.).

Фактаграфічная інфармацыя — інфармацыя, якая адлюстроўвае пэўны факт, падзею, прадмет, якасць.

Храналагічны дапаможны паказальнік — дапаможны паказальнік, які змяшчае матэрыял (перыяды часу: гады, стагоддзі, эпохі) у часавай паслядоўнасці з адсылкамі да старонкі надрукавання звестак.

Шматгаліновы бібліяграфічны дапаможнік — бібліяграфічны дапаможнік, у якім адлюстравана інфармацыя аб дакументах па дзвюх ці некалькіх галінах ведаў.

Экспрэс-інфармацыя — перыядычнае часопіснае ці ліставое інфармацыйнае выданне, якое змяшчае аб'ёмны рэферат (рэфераты) найбольш актуальных апублікаваных замежных крыніц ці неапублікаваных айчынных дакументаў па актуальных для пэўных катэгорый карыстальнікаў праблемах.

Электронная бібліяграфія — від бібліяграфічнай дзейнасці, які рэалізуецца ў электронным асяроддзі і прадугледжвае стварэнне, распаўсюджванне і выкарыстанне бібліяграфічнай інфармацыі на аснове лічбавых тэхналогій.

Электронны каталог — сукупнасць бібліяграфічных і лексікаграфічных даных, якая разам з сістэмай упраўлення базамі даных і наборам прыкладных сістэм забяспечвае пошук інфармацыі аб дакументах пэўнага фонду ці фондаў у аўтаматызаваным рэжыме.

Функциянаванне бібліяграфіі ў сістэме сацыяльных інстытутаў

Бібліотечная справа	Архівна справа	Видавничая справа	Кніжны гандаль	Органы навуковай інфармацыі	Сродкі масавай інфармацыі	Установы, якія на дзяржаўным узроўні рэгіструюць дакументную прадукцыю
Збор, захаванне і арганізацыя выкарыстання шырокімі коламі чытацкай грамадскасці кніг, друкаваных выданняў, рукапісаў, аўдыявізуальных і іншых дакументаў, якія маюць рэальную гістарычную значнасць	Прыём і захаванне архіўных дакументаў (створаных у працэсе дзяржаўнай, эканамічнай, грамадска-палітычнай, сацыяльна-культурнай дзейнасці і якія з'яўляюцца гістарычнымі і культурнымі скарбінкамі)	Стварэнне і выпуск дакументаў для распаўсюджвання ў грамадстве	Прадаж грамадска значных дакументаў	Стварэнне і распаўсюджванне аналітычных матэрыялаў для асобных колаў спецыялістаў з навуковых, дзяржаўных устаноў, прадпрыемстваў	Стварэнне і распаўсюджванне грамадска значнай інфармацыі	Збор, дзяржаўны ўлік і рэгістрацыя дакументаў, створаных на тэрыторыі краіны
Апісанне дакументаў (фрагментаў дакументаў, сукупнасці дакументаў), іх улік, упарадкаванне, стварэнне пошукавых механізмаў, распаўсюджванне інфармацыі аб дакументах (фрагментах дакументаў, сукупнасці дакументаў) = бібліяграфія (бібліяграфічная дзейнасць)						

Формы існавання бібліяграфічнай інфармацыі

Бібліяграфічнае паведамленне		
вуснае	фіксаванае — бібліяграфічны запіс	
Простая структура	Бібліяграфічнае апісанне	Бібліяграфічнае апісанне + класіфікацыйны індэкс + анатацыя (рэферат) + прадметная(ыя) рубрыка(і) + ключавое(ыя) слова(ы) + сігла(ы) установы, шыфры захавання і інш.

Прыклады бібліяграфічных запісаў у розных фарматах⁷⁸

1Н//215294К(039)*1Н//215295К(039)**1Н//218331К(064)

Организация Объединенных Наций. Всемирный банк.

Беларусь. Государственные расходы и финансовая подотчетность (ГРФП): оценка эффективности управления государственными финансами, апрель 2009 года = Belarus. Public expenditure and financial accountability (PEFA): public financial management assessment, April 2009. — Вашингтон: Всемирный банк (Минск: Издательский центр Белорусского государственного университета), 2010. — XIV, 59, XIV, 49 с., встречная пагинация: табл.; 29 см. — (Доклад = Report / Всемирный банк; № 48239-BY) (Документ Всемирного банка = Document of the World Bank).

Книга-«перевертыш». — Текст на русском, английском языках. — Библиография: с. 59, 49. — 150 экз.

УДК: 336.58(476)(062)

cam0 22 ii450

001BY-NLB-br0000460677

00520100331101310.0

100##\$a20100302d2010 k u0rusy50 ca

1010#\$arus \$aeng

102##\$aBY \$aUS

105##\$aa z 000yy

109##\$aaa \$aca

1220#\$ad2009

2001#\$aБеларусь. Государственные расходы и финансовая подотчетность (ГРФП) \$eоценка эффективности управления государственными финансами, апрель 2009 года \$dBelarus. Public

⁷⁸ З электроннага каталога Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі.

expenditure and financial accountability (PEFA) \$epublic financial management assessment, April 2009 \$zeng

210##\$aВашингтон \$cВсемирный банк \$eМинск \$gИздательский центр Белорусского государственного университета \$d2010

215##\$aXIV, 59, XIV, 49 с., встречная пагинация \$стабл. \$d29 см

2251#\$aДоклад \$dReport \$fВсемирный банк \$v№ 48239-BY \$zeng

2251#\$aДокумент Всемирного банка \$dDocument of the World Bank \$zeng

300##\$aКнига-«перевертыш»

300##\$aТекст на русском, английском языках

320##\$aБиблиография: с. 59, 49

345##\$9150 экз.

5101#\$aBelarus. Public expenditure and financial accountability (PEFA) \$epublic financial management assessment, April 2009 \$zeng

6060#\$3BY-NLB-ar8117 \$aГОСУДАРСТВЕННЫЕ ФИНАНСЫ \$2DVNLB

6060#\$3BY-NLB-ar8101 \$aГОСУДАРСТВЕННЫЙ БЮДЖЕТ \$2DVNLB

6060#\$3BY-NLB-ar36091 \$aФИНАНСОВОЕ УПРАВЛЕНИЕ \$2DVNLB

6060#\$3BY-NLB-ar36059 \$aФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ \$2DVNLB

6060#\$3BY-NLB-ar8143 \$aГОСУДАРСТВЕННЫЕ РАСХОДЫ \$2DVNLB

6060#\$3BY-NLB-ar12314 \$aИСПОЛНЕНИЕ БЮДЖЕТА \$2DVNLB

607##\$3BY-NLB-ar77427 \$aБеларусь, Республика \$2DVNLB

660##\$ae-bw

675##\$a336.58(476)(062) \$v4 \$zrus

686##\$a06.73.15 \$2rugasnti \$96

71002\$3BY-NLB-ar6390 \$aОрганизация Объединенных Наций \$bВсемирный банк \$4070

801#0\$aBY \$bNLB \$c20100302 \$gpsbo

899##\$aNLB \$b039 \$j15:1:1:6 \$p1H//215294K(039)

899##\$aNLB \$b039 \$j15:1:1:6 \$p1H//215295K(039)

899##\$aNLB \$b055 \$p#1H//122264K(055)

899##\$aNLB \$b064 \$j02 \$p1H//218331K(064)

1H//189633(039)

Петкевич, Гендрик.

Утолить духовную жажду...: проблема становления и самоопределения личности в белорусской и литовской прозе 80-х годов

XX века = Numalšinti dvasinį troškulį...: asmenybės tapimo ir apsisprendimo problema XX amžiaus devintojo dešimtmečio baltarusių ir lietuvių prozoje / Гендрик Петкевич; Вильнюсский педагогический университет, Факультет славистики, Кафедра белорусской филологии и межкультурной коммуникации. — Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008. — 147 c.; 23 см. — (Mokslinės monografijos / Vilniaus pedagoginis universitetas).

Текст на русском языке. Часть текста на белорусском языке. — Резюме на литовском, белорусском языках. — Библиография: с. 125—138 (268 назв.), библиография в подстрочных примечаниях. — Именной указатель: с. 142—147. — 150 экз.

ISBN 978-9955-20-361-2.

УДК: 821.161.3.09«198»-3+
+ 821.172.09«198»-3

cam0 22 ib450

001BY-NLB-br0000411609

00520091106102135.0

010##\$a978-9955-20-361-2

100##\$a20091023d2008 k y0rusy50 ca

1010#\$arus \$abel \$dbel \$dlit \$drus

102##\$aLT

105##\$ay z 001yy

109##\$aaa

2001#\$aУтолить духовную жажду... \$епроблема становления и самоопределения личности в белорусской и литовской прозе 80-х годов XX века \$dNumalšinti dvasinį troškulį... \$easmenybės tapimo ir apsisprendimo problema XX amžiaus devintojo dešimtmečio baltarusių ir lietuvių prozoje \$fГендрик Петкевич \$gВильнюсский педагогический университет, Факультет славистики, Кафедра белорусской филологии и межкультурной коммуникации \$zlit
210##\$aVilnius \$cVilniaus pedagoginio universiteto leidykla \$d2008

215##\$a147 c. \$d23 см

2251#\$aMokslinės monografijos \$fVilniaus pedagoginis universitetas

300##\$aТекст на русском языке. Часть текста на белорусском языке

300##\$aРезюме на литовском, белорусском языках

320##\$aБиблиография: с. 125—138 (268 назв.), библиография в подстрочных примечаниях

320##\$aИменной указатель: с. 142—147

345##\$9150 экз.

5101# \$aNumalšinti dvasinį troškulį... \$easmenybės tapsmo ir
 apsisprendimo problema XX amžiaus devintojo dešimtmečio
 baltarusių ir lietuvių prozoje \$zlit
 6060# \$3BY-NLB-ar3723 \$aБЕЛОРУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА
 \$2DVNLB
 6060# \$3BY-NLB-ar44449 \$aЛИТОВСКАЯ ЛИТЕРАТУРА
 \$2DVNLB
 6060# \$3BY-NLB-ar43608 \$aИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ \$2DVNLB
 6060# \$3BY-NLB-ar762 \$a20 ВЕК КОНЕЦ \$2DVNLB
 6060# \$3BY-NLB-ar2646009 \$aРОДЫ ЛИТЕРАТУРЫ \$2DVNLB
 6060# \$3BY-NLB-ar64029 \$aПРОЗА \$2DVNLB
 6060# \$3BY-NLB-ar14594 \$aКОНЦЕПЦИИ \$2DVNLB
 6060# \$3BY-NLB-ar2208871 \$aЛИЧНОСТЬ \$2DVNLB
 6060# \$3BY-NLB-ar28972 \$aСАМООПРЕДЕЛЕНИЕ ЛИЧНО-
 СТИ \$2DVNLB
 6060# \$3BY-NLB-ar48136 \$aТЕМАТИКА (лит.) \$2DVNLB
 675## \$a821.161.3.09"198"-3 \$v4 \$zrus
 675## \$a821.172.09"198"-3 \$v4 \$zrus
 686## \$a17.09.91 \$2rugasnti \$96
 686## \$a17.82.30 \$2rugasnti \$96
 700#1 \$3BY-SEK-474067 \$aПеткевич \$bГ. \$gГендрик
 71202 \$aВильнюсский педагогический университет \$bФакультет
 славистики \$bКафедра белорусской филологии и межкультур-
 ной коммуникации \$4650
 71202 \$3BY-NLB-ar2686152 \$aВильнюсский педагогический уни-
 верситет \$4650
 801#0 \$aBY \$bNLB \$c20091023 \$gpsbo
 899## \$aNLB \$b039 \$j15:1:2:31 \$p1H//189633(039)

Формы існавання бібліяграфічных дапаможнікаў

Бібліяграфічныя дапаможнікі					
картачныя		друкаваныя	рукапісныя	несамастойныя	электронныя
каталогі	картатэкі	неперыядычныя		прыкніжныя	электронныя каталогі
алфавітныя	сістэматычныя	перыядычныя		прыартыкулярныя	базы даных
сістэматычныя	тэматычныя			унутрыкніжныя	
прадметныя	спецыяльныя	прадаўжальныя		унутрыгазетныя	
	рэцэнзій загалоўкаў твораў мастацкай літаратуры ілюстрацый і інш.			унутрычасопісныя	

Тыпы бібліяграфічных выданняў (рукапісаў)

Назва	Азначэнне
Бібліяграфічны паказальнік	Бібліяграфічны дапаможнік, які аб'ядноўвае значную колькасць бібліяграфічных запісаў, мае складаную структуру, аснашчаны дапаможным апаратам
Бібліяграфічны спіс	Бібліяграфічны дапаможнік, які аб'ядноўвае невялікую колькасць бібліяграфічных запісаў, мае простую структуру, без дапаможнага апарату
Бібліяграфічны агляд	Бібліяграфічны дапаможнік (інфармацыйны твор), які ствараецца на аснове першасных дакументаў і ўяўляе сабой звязнае паведамленне аб разглядаемых у іх асноўных праблемах
Дапаможныя паказальнікі да бібліяграфічных дапаможнікаў, паказальнікі да выданняў	Бібліяграфічны пошукавы апарат, створаны да бібліяграфічных дапаможнікаў, крыніц першаснай інфармацыі, які раскрывае іх структуру і змест і забяспечвае хуткае знаходжанне змешчанай у дакументах інфармацыі

Віды дапаможных паказальнікаў (паказальнікаў да выданняў)

Назва	Азначэнне
Імянныя (паказаль- нікі імён)	Дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць алфавітны пералік прозвішчаў з ініцыяламі ці поўнымі імёнамі і іншымі абазначэннямі ўласных імён (напрыклад, псеўданімамі) з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу пэўнай асобы, аб пэўнай асобе
Прадмет- ныя (алфавітна- прадмет- ныя)	Дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць алфавітны пералік назваў прадметаў, іх якасцей і адносін з ініцыяламі ці поўнымі імёнамі і іншымі абазначэннямі ўласных імён (напрыклад, псеўданімамі) з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу
Геагра- фічныя	Дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць алфавітны пералік геаграфічных назваў з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу аб пэўным геаграфічным аб'екце
Тэма- тычныя	Дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць алфавітны пералік прадметных рубрык, аб'яднаных у буйныя тэматычныя раздзелы з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу аб пэўным аб'екце
Сістэма- тычныя	Дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць сістэматызаваны (лагічна ўпарадкаваны) пералік прадметных рубрык, аб'яднаных у буйныя тэматычныя раздзелы з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу аб пэўным аб'екце
Храна- лагічныя	Дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць матэрыял (перыяды часу: гады, стагоддзі, эпохі) у часовай паслядоўнасці з адсылкамі да старонкі надрукавання звестак
Адзіныя (аб'яднаныя, камбінава- ныя, Index, Register)	Дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць у адным алфавітным радзе пералік назваў прадметаў, іх якасцей і адносін, імён уласных, геаграфічных аб'ектаў з адсылкамі да парадкавага нумара запісу ці старонкі надрукавання матэрыялу
Перму- тацыйныя	Дапаможныя паказальнікі, якія змяшчаюць у адным алфавітным радзе пералік ключавых слоў з загалоўкаў дакументаў, адлюстраваных у бібліяграфічным дапаможніку

Жанры бібліяграфічных дапаможнікаў

Назва	Азначэнне
Бібліяграфічная лістоўка	Рэкламнае выданне, рэкамендацыйны (папулярна-асветны, вучэбна-дапаможны, прафесійна-вытворчы) бібліяграфічны дапаможнік у форме лістоўкі, які змяшчае невялікі пералік бібліяграфічных запісаў (бібліяграм) пэўнага зместу ў адпаведнасці з яго мэтай і чытацкім прызначэннем
Бібліяграфічная манаграфія	Буйны бібліяграфічны дапаможнік навукова-дапаможнага прызначэння, які створаны на падставе паглыбленага вывучэння вялікага масіву дакументаў, разглядае праблему ўсебакова і змяшчае новыя ці ўдакладненыя звесткі аб бібліяграфуемых дакументах
Бібліяграфічная энцыклапедыя	Бібліяграфічны дапаможнік, у якім сабраны фактычныя звесткі і апісанні літаратуры па пэўнай галіне ведаў ці тэме і размеркаваны ў алфавітным, прадметна-тэматычным ці сістэматычным парадку
Бібліяграфічны каталог	Бібліяграфічны дапаможнік у картачнай, друкаванай ці электроннай форме, які адлюстроўвае дакументныя рэсурсы (калекцыі, фонды) бібліятэк, кнігавыдавецкіх, кнігагандлёвых, архіўных, музейных устаноў, прыватных збораў ці іх аб'яднанняў, карпарацый (зводныя каталогі)
Біябібліяграфічны слоўнік	Бібліяграфічны дапаможнік, які змяшчае біяграфічныя звесткі аб пэўных асобах і бібліяграфічную інфармацыю аб іх творах і творах пра іх
Дайджэст	Кароткі пераказ (фрагменты — цытаты, вытрымкі, канспекты, рэфераты) тэкстаў шэрагу дакументаў, падобраных па пэўнай змястоўнай ці фармальнай прымеце
Паказальнік цытуемай літаратуры	Пералік упамянутых і / ці цытуемых дакументаў у тых ці іншых выданнях (публікацыях), які дапамагае выяўляць выкарыстаныя аўтарамі дакументы і раскрывае ўнутраныя сувязі ў межах дакументных (тэкставых) камунікацый

Назва	Азначэнне
Памятка чытачу	Рэкамендацыйны (навукова-асветны, вучэбна-дапаможны, прафесійна-вытворчы) бібліяграфічны дапаможнік з мінімальным пералікам дакументаў па цікавай для чытача тэме
План чытання	Бібліяграфічны дапаможнік, у якім дакладна рэгламентуюцца склад і паслядоўнасць чытання па пэўным пытанні
Проспект	Даведачнае і / ці рэкламнае выданне, якое змяшчае сістэматызаваны пералік дакументаў (дакумента), прызначаных да выпуску, продажу ці экспанавання
Пуцэвадзіцель па літаратуры	Бібліяграфічны дапаможнік, які змяшчае звесткі аб першасных дакументах, крыніцах бібліяграфічнай інфармацыі па тэме і метадычныя парады і рэкамендацыі па іх выкарыстанні
Рэфератыўны зборнік	Зборнік, асноўны змест якога складаюць сістэматызаваныя бібліяграфічныя апісанні з інфарматыўнымі рэфератамі
Рэфератыўны часопіс	Часопіс, асноўны змест якога складаюць сістэматызаваныя бібліяграфічныя апісанні з рэфератамі, рэфератыўнымі анатацыямі
Семінары	Фактабібліяграфічны навукова- і вучэбна-дапаможны, навукова-метадычны дапаможнік прапедэўтычнага характару, які мае мэтай «увядзенне» ў навуку, азнаямленне з вядучымі праблемамі і асноўным масівам дакументаў пэўнага прадметнага комплексу
Экспрэс-інфармацыя	Перыядычнае часопіснае ці ліставое інфармацыйнае выданне, якое змяшчае аб'ёмны рэферат (рэфераты) найбольш актуальных апублікаваных замежных крыніц ці неапублікаваных айчынных дакументаў па актуальных для пэўных катэгорый карыстальнікаў праблемах

Віды бібліяграфічных дапаможнікаў

Прымета	Назва групы	Назва падгрупы
Змест дакументаў як аб'ектаў адлюстравання	універсальныя	
	шматгаліновыя	
	галіновыя	
	тэматычныя	
	праблемна-комплексныя	
	персанальныя	
	краязнаўчыя	
	краізназнаўчыя	
Храналагічныя межы адлюстравання дакументаў	бягучыя	
	рэтраспектыўныя	
	перспектыўныя	
Грамадскае прызначэнне	крыніцы агульнай бібліяграфіі	дзяржаўныя
		рэпертуарныя
		масавыя
	крыніцы спецыяльнай бібліяграфіі	навукова-дапаможныя
		рэкамендацыйныя
		вучэбна-дапаможныя
		прафесійна-вытворчыя самаадукацыйныя і інш.
Метады бібліяграфавання	сігнальныя	
	рэфератыўныя	
	анатаваныя	
Асаблівасці групы ў запісаў у дапаможніку	фармальныя	алфавітныя
		храналагічныя
	змястоўныя	сістэматычныя
		тэматычныя
		тэматыка-храналагічныя

**Параўнальны аналіз рэкамендацыйных
і навукова-дапаможных бібліяграфічных паказальнікаў**

Асноўныя характарыстыкі	Рэкамендацыйны паказальнік	Навукова-дапаможны паказальнік
Бібліяграфічнае апісанне	Падарожжа ў гісторыю Беларусі: рэкамендацыйны паказальнік літаратуры / Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна, Навукова-бібліяграфічны адзел; складалынік А. В. Мураўёва. — Мінск: [Б. в.], 1974. — 85, [2] с.; 21 см	Новая літаратура па гісторыі і гістарычных навуках Беларусі, 1990: бібліяграфічны паказальнік / Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўная бібліятэка Рэспублікі Беларусь; складалынік Г. І. Антонава; рэдактары: А. В. Мураўёва, Р. М. Чыгірова]. — Мінск: Дзяржбібліятэка Рэспублікі Беларусь, 1992. — 224 с.
Аб'екты адлюстравання	Папулярныя выданні, артыкулы з часопісаў за 1962—1974 гг., на бел. і рус. мовах, 1959—1974 гг.	Друкаваная прадукцыя па гісторыі Беларусі, археалогіі, этнаграфіі, гістарыяграфіі, крыніцазнаўстве, археаграфіі, храналогіі, генеалогіі, геральдыцы, метралогіі, тапанімыі і інш. незалежна ад мовы і месца выдання; публікацыі архіўных матэрыялаў, дакументаў і ўспамінаў, вучэбныя дапаможнікі для ВНУ і сярэдняй школы, працы па метадыцы выкладання гісторыі, тэзісы дакладаў навуковых канферэнцый, сімпозіумаў, круглых сталаў, аўтарэфераты дысертацый, рэцэнзіі, бібліяграфічныя дапаможнікі

Групоўка матэрыялу	Тэматычная (па асноўных перыядах гісторыі Беларусі), у межах раздзелаў — спачатку самастойныя выданні, потым — артыкулы са зборнікаў і часопісаў, кожны з раздзелаў пачынаецца невялікім уступным словам, прыводзіцца фактаграфічная інфармацыя	Гісторыка-храналагічная, у межах некаторых раздзелаў — тэматычныя падраздзелы, унутры раздзелаў — кірылічныя і лацінскія алфавітныя рады, у канцы раздзелаў — бібліяграфічныя паказальнікі
Фармулёўка раздзелаў і падраздзелаў	Папулярная (Беларусь дарэвалюцыйная: Сведкі сёвай мінуўшчыны; Прыгнечаныя, але не пакораныя: Барацьба беларускага народа за ўз'яднанне з Расіяй; Беларусь у Айчынай вайне 1812 года; Дзекабрысты ў Беларусі; На зары рэвалюцыйнага руху: Паўстанне 1863 г.; Ад народніцтва да марксізму; Першы з'езд РСДРП; Культурна і быт народа дарэвалюцыйнай Беларусі З гісторыі гарадоў Беларусі і г.д.)	Навуковая (Старажытны перыяд; IX стагоддзе — 1230-я гады (Персаналія); Полацкае княства (Персаналія; Рагнеда (?—1000); Усяслаў Чарадзей (1029?—1101) і яго сыны; Ефрасіння Полацкая (1120?—1173); Турава-Пінскае княства (Персаналія) 1230-я—1569 гг.: Эканоміка. Сацыяльна-эканамічныя адносіны; Палітычны лад. Дзяржава і права. Унутраная палітыка; Сацыяльныя рухі і плыні. Палітычныя партыі і арганізацыі; Нацыянальныя пытанні і міжнацыянальныя адносіны; Вайсковая справа; Знешняя палітыка. Міжнародныя сувязі; Ідэалогія. Грамадская свядомасць і г. д.)

Асноўныя характарыстыкі	Рэкамендацыйны паказальнік	Навукова-дапаможны паказальнік
Тэрміналогія	Пераважаюць тэрміны навукова-папулярнага стылю (Працоўны падзвіг; гісторыя гарадоў, рэвалюцыйны рух, Айчынная вайна 1812 года; дзекабрысты ў Беларусі і г. д.)	Выкарыстоўваюцца тэрміны навуковага стылю (Гістарыяграфія, крыніцазнаўства, дапаможныя гістарычныя дысцыпліны, архівы, метралогія, нумізматыка, генеалогія, геральдыка, выкладанне гісторыі, усходнеславянскія плямёны, сацыяльныя рухі і плыні, палітычныя партыі і арганізацыі, нацыянальныя пытанні і міжнацыянальныя адносіны, вайсковая справа, знешняя палітыка, міжнародныя сувязі, ідэалогія, грамадская свядомасць)
Колькасць бібліяграфічных запісаў	341+2	4453
Структура бібліяграфічнага запісу	Бібліяграфічнае апісанне + анатацыя	Бібліяграфічнае апісанне
Апарат дапаможніка	Прадмова, Дапаможныя паказальнікі, Літаратура, якая выйшла ў свет за час знаходжання паказальніка ў друку	Прадмова, Дапаможныя паказальнікі, Спіс выкарыстаных крыніц, Спіс скарачэнняў
Дапаможныя паказальнікі	Імяны, геаграфічны, алфавітны	Імяны, геаграфічны
Чытацкае прызначэнне	Настаўнікі, кіраўнікі гістарычных гурткоў, шырокае кола чытачоў	Навуковыя работнікі, выкладчыкі гісторыі, студэнты-гісторыкі, крэдытаўцы, кіраўнікі гістарычных гурткоў, бібліятэкары

**Фрагмент універсальной дзiesiąтковай класіфікацыі
як інструмент адлюстравання зместу дакументаў**

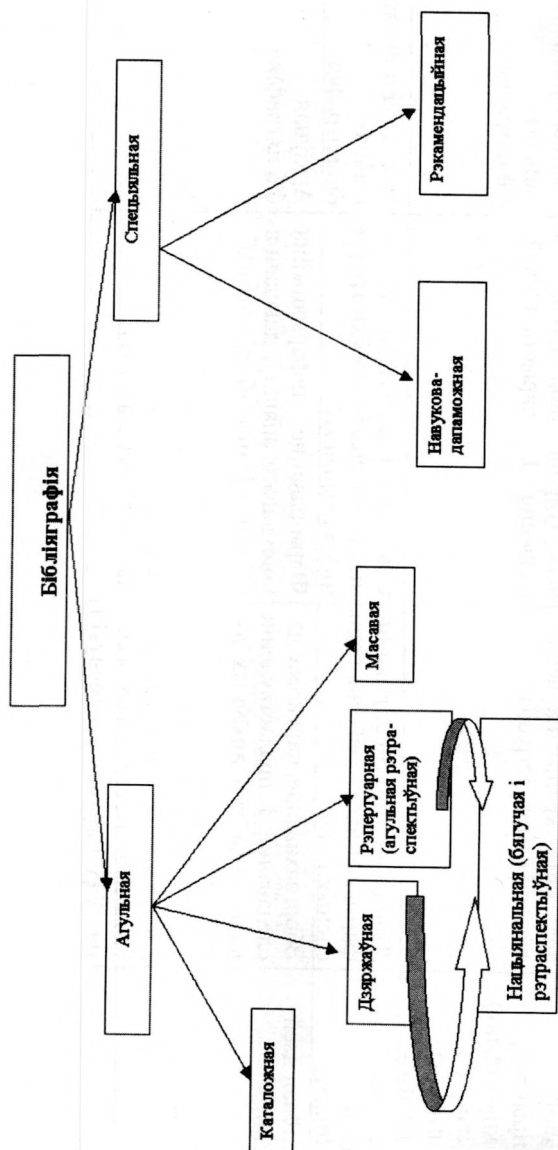
- 54 Химия. Кристаллография. Минералогия
 - ...
 - 542...
 - 543...
 - 544 Физическая химия
 - ...
 - 544.1 Химическое строение вещества
 - ...
 - 544.2 Физическая химия твердых тел, жидкостей и газов
 - ...
 - 544.3 Химическая термодинамика
 - ...
 - 544.4 Химическая кинетика. Катализ
 - ...
 - 544.5 Химия процессов высоких энергий
 - ...
 - 544.6 Электрохимия
 - ...
 - 544.6.018 Электрохимические системы. Электролиты
 - 544.6.076 Электрохимические приборы и оборудование
 - 544.62 Общие сведения о явлениях и процессах в объеме электролита. Явления переноса. Числа переноса
 - 544.63 Явления и процессы в системе электролит — электрод
 - 544.64 Общие сведения о неравновесных электрохимических процессах
 - 544.65 Превращения на границе раздела электролит — электрод. Электродные процессы
 - 544.7 Химия поверхностных явлений и коллоидных систем

**Виды бібліяграфії на організаційно-ведомаснай прымеце
(інстытуцыйнальныя)**

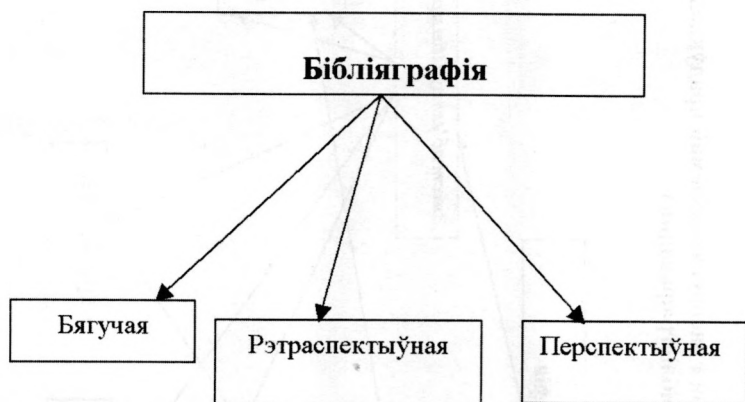
Сацыяльны інстытут	Узроўні (кантуры дзейнасці)		Інстытуцыйнальныя віды бібліяграфіі
	непасрэдна дакументны	дапаможны, ці другасны (бібліяграфічны)	
Бібліятэчная справа	Збіранне, захаванне і распаўсюджванне дакументнай прадукцыі, прызначанай для шырокага выкарыстання ў грамадстве	Фарміраванне інфармацыйна-пошукавага апарату, стварэнне другаснай інфармацыі, адасобленай ад пэўнага фонду, давадзенне БІ да карыстальнікаў	Бібліятэчная бібліяграфія
Выдавецкая справа	Стварэнне (рэдакцыйная падрыхтоўка і тыражаванне) дакументнай прадукцыі	Стварэнне разнастайных уліковых формаў створанай, плануемай да стварэння прадукцыі, бібліяграфічнае аснашчэнне ствараемай прадукцыі, давадзенне БІ да карыстальнікаў	Выдавецкая бібліяграфія
Кнігагандлёвая справа	Прадаж дакументнай прадукцыі	Стварэнне разнастайных уліковых формаў прапануемай да продажу дакументнай прадукцыі, плануемай да продажу і да т. п., давадзенне БІ да карыстальнікаў	Кнігагандлёвая бібліяграфія

Дзейнасць устаноў (напрыклад, кніжных палат) па ўліку і рэгістрацыі дакументаў	Улік і захаванне дакументнай прадукцыі краіны на аснове дзяржаўнай рэгістрацыі	Стварэнне крыніц дзяржаўнай і рэпертуарнай бібліяграфіі, давадзненне БІ да карыстальнікаў	Улікова-рэгістрацыйная (кніжнапаляцкая) бібліяграфія
Навукова-інфармацыйная дзейнасць	Дзейнасць па аналітыка-інфармацыйным забеспячэнні спецыялістаў	Стварэнне і давадзненне да спецыялістаў аналітыка-бібліяграфічных матэрыялаў	Навукова-інфармацыйная бібліяграфія
Архіўная дзейнасць	Збор, захаванне, навуковае давадзненне і прадастаўленне карыстальнікам архіўных дакументаў	Фарміраванне інфармацыйна-пошукавага апарату, давадчана бібліяграфічнае абслугоўванне	Архіўная бібліяграфія
Музейная дзейнасць	Збор, захаванне, навуковае давадзненне і прадастаўленне карыстальнікам музейных экспанатаў (у тым ліку дакументаў)	Апісанне дакументных экспанатаў, фарміраванне інфармацыйна-пошукавага апарату	Музейная бібліяграфія

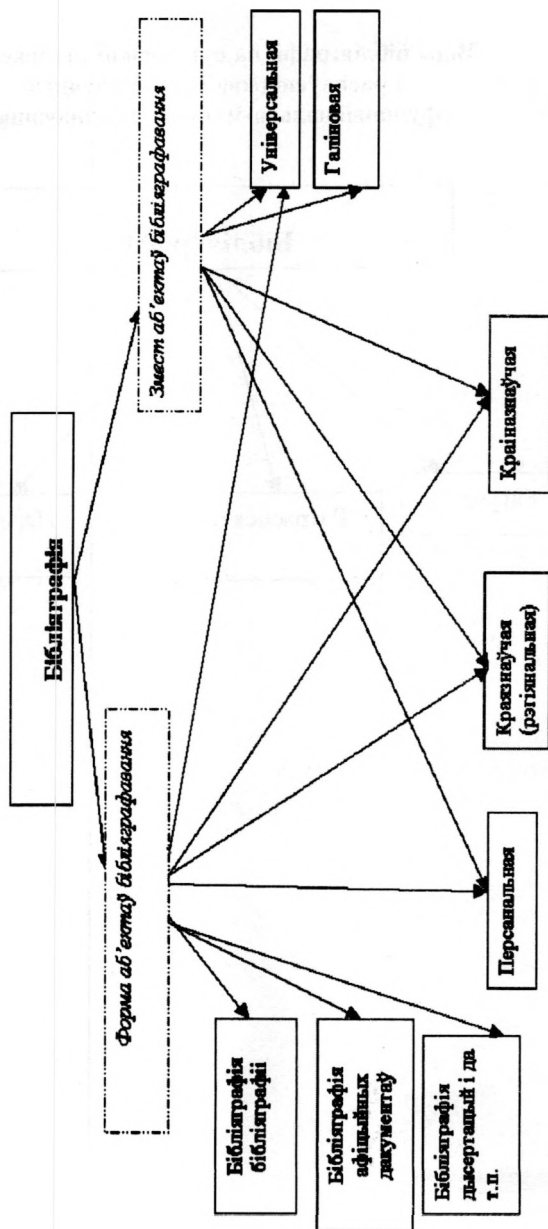
Виды бібліяграфії на сукупності створюваної і розподілюваної продукції
(грамадське призначення)

**Віды бібліяграфіі па сукупнасці ствараемай
і распаўсюджваемай прадукцыі
(функцыянальна-мэтавае прызначэнне)**

Виды бібліографії на сукупності створюваної і розподілюваної продукції (форма і зміст аб'єктів бібліографування)

ЗМЕСТ

Уводзіны	3
Р а з д з е л 1. АСНОВЫ ТЭОРЫ БІБЛІЯГРАФІІ	11
1.1. Бібліяграфія як грамадская з'ява	11
1.2. Бібліяграфічная інфармацыя і бібліяграфічныя веды як асноўныя паняцці тэорыі бібліяграфіі	27
1.3. Функцыянальная структура бібліяграфіі	39
1.4. Формы існавання бібліяграфічнай інфармацыі (бібліяграфічных ведаў)	49
1.5. Віды бібліяграфічных дапаможнікаў	68
Р а з д з е л 2. БІБЛІЯГРАФІЧНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ	85
2.1. Бібліяграфія як галіна дзейнасці	85
2.2. Бібліяграфічная практычная дзейнасць: паняцце і структура	102
2.3. Унутраная (кампанентная) структура бібліяграфічнай практычнай дзейнасці	109
2.4. Відавая структура (класіфікацыя) бібліяграфіі як галіны дзейнасці	136
Р а з д з е л 3. БІБЛІЯГРАФАЗНАЎСТВА — НАВУКА АБ БІБЛІЯГРАФІІ	157
3.1. Бібліяграфазнаўства як сістэма навуковых ведаў ..	157
3.2. Развіццё бібліяграфазнаўства на сучасным этапе ..	166
Літаратура	179
Слоўнік асноўных тэрмінаў	183
Дадаткі	196

Вучэбнае выданне

Кузьмініч Таццяна Васільеўна

**БІБЛІАГРАФАЗНАЎСТВА.
ТЭОРЫЯ**

Вучэбны дапаможнік

Рэдактар *А.С. Шагун*

Мастацкі рэдактар *В.Г. Пайлавец*

Тэхнічны рэдактар *Ж.М. Баройская*

Карэктары *Л.К. Сямёнава, Ю.М. Уланава*

Падпісана да друку 26.01.2012. Фармат $84 \times 108^{1/32}$. Папера
афсетная. Гарнітура «Petersburg». Афсетны друк.
Ум. друк. арк. 11,34. Ул.-выд. арк. 11,4. Тыраж 400 экз. Зак. 205.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва
«Беларусь» Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

ЛИ № 02330/0494065 ад 03.02.2009.

Проспект Пераможцаў, 11, 220004, Мінск.

Філіял № 1 адкрытага акцыянернага таварыства «Чырвоная зорка».

ЛП № 02330/0552716 ад 03.04.2009.

Вуліца Савецкая, 80, 225409, Баранавічы.

Кузьмініч Таццяна Васільеўна,
кандыдат педагагічных навук, дацэнт.
З'яўляецца аўтарам навуковых,
вучэбна-метадычных прац па тэорыі
і гісторыі беларускай бібліяграфіі,
арганізацыйных і тэхналагічных
праблемах бібліятэчных
інфармацыйных рэсурсаў.
Працуе ў Нацыянальнай бібліятэцы
Беларусі намеснікам дырэктара
па інфармацыйных рэсурсах. Спалучае
асноўную працоўную дзейнасць
з падрыхтоўкай кадраў вышэйшай
кваліфікацыі ў Беларускай дзяржаўнай
універсітэце і БДУ культуры
і мастацтваў, выкладае курсы
«Бібліяграфазнаўства. Тэорыя»,
«Гістарычная бібліяграфія».

ISBN 978-985-01-0944-6

Выдавецтва «БЕЛАРУСЬ»

Т.В. Кузбмин

Библия глазами
Теофана

